henri

Pirenne

İMGE kitabevi

Hz. MUHAMMED *ve* CHARLEMAGNE

Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay

2. BASKI

İMGE kitabevi

Henri Pirenne, 22 Aralık 1862'de Verviers'de doğdu. Öncelikle yerel "Collège Communal"de daha sonra da "Athénée Royal"de çalışmalar yaptı. 1883 yılında Liège Üniversitesi'nde *Dinant'ın Orta Çağ Tarihi* konulu bir çalışma ile doktora derecesini aldı. 1884'te, Leipzig'de tarihçi William Ferdinand Arndt ile, Berlin'de Harry Bresslau ve Gustav Schmoller ile çalıştı. Paris École des Chartes ve École Pratique des Hautes Études'de ve Ghent Üniversitesi'nde çalışmalarını sürdürdü. 1916 yılında Alman Ordusu tarafından tutuklanarak Kreuzburg'a gönderildi. Burada kaldığı süre boyunca, *Avrupa Tarihi* isimli kitabını yazdı ancak bu kitap yazarın 24 Ekim 1935'teki ölümüne kadar yayımlanmadı.

Henri Pirenne'in Türkçeye Çevrilmiş Başlıca Eserleri

- *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Alan Yayıncılık, 1983)
- *Ortaçağ Kentleri / Kökenleri ve Ticaretin Canlanması* (Dost Kitabevi Yayınları, 1982)

Mehmet Ali Kılıçbay, 1945 yılında Ankara'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi SBF'yi bitirdi, iktisat doktorası yaptı. Gazi Üniversitesi İİBF İktisat bölümünde öğretim üyesi olarak çalıştı. Halen, *Yeni Aktüel* ve *Sabah*'ta haftalık yazılar yazıyor.

Kılıçbay'ın İmge Kitabevi Yayınları'ndan Çıkan Çevirileri:

- *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü* (Georges Duby, 1990, 1995)
- *Tarih Üzerine Yazılar* (Fernand Braudel, 1992)
- *Hapishanenin Doğuşu* (Michel Foucault, 1992, 2000, 2006)
- *Deliliğin Tarihi* (Michel Foucault, 1992, 1995, 2000, 2006)
- *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası,* 2 cilt (Imge Kitabevi Yayınları, 1993-1994)
- *Kapitalizmin Kökenleri* (Jean Baechler, 1994)
- *Kelimeler ve Şeyler* (Michel Foucault, 1994, 2001, 2006)
- *Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler* (Lucien Febvre, 1995)
- *Rönesans İnsanı* (Lucien Febvre, 1995)
- *XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu* (Robert Mantran, 1995)
- *Uygarlıkların Grameri* (Fernand Braudel, 1996, 2001, 2006)
- *Ortaçağın Günbatımı* (Johan Huizinga, 1997)
- *1492* (Jacques Attali, 1999)
- *Düşsel Ortaçağ* (Jurais Baltrusaitis, 2001)
- *Romans Karnavalı* (Emmanuel Le Roy Lodurie, 2002)
- *Maddi Uygarlık-Dünyanın Zamanı* (Fernand Braudel, 2004)
- *Maddi Uygarlık-Gündelik Hayatın Yapıları* (Fernand Braudel, 2004)
- *Maddi Uygarlık-Mübadele Oyunları* (Fernand Braudel, 2004)
- *Hz. Muhammed ve Charlemagne* (Henri Pirenne, 2006)

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 975-533-504-8

Özgün Adı
Mahomet et Charlemagne, 1970

© Presses Universitaires de France, 1970
© İmge Kitabevi Yayınları, 2006

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: Birey ve Toplum Yayınları, Mart 1984
2. Baskı: Ekim 2006

Kapak
Murat Özkoyuncu

Düzelti
Alaattin Topçu

Dizgi
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 •Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

Henri Pirenne

Hz. Muhammed ve Charlemagne

Çeviren
Mehmet Ali Kılıçbay

2. Baskı

İmge Dağıtım

Ankara
Konur Sokak No: 43/A Kızılay
Tel: (312) 417 50 95-96 / 418 28 65
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: dagitim@imge.com.tr

İstanbul
Mühürdar Cad. No: 80 Kadıköy
Tel: (216) 348 60 58
Faks: (216) 418 26 10
E-Posta: kadikoy@imge.com.tr

İçindekiler

Önsöz 7

Birinci Bölüm
İslamiyet Öncesi Batı Avrupa

Ayırım Bir
Germen İstilaları Sonrasında Batı Avrupa'da Akdeniz Uygarlığının Devam Etmesi 15
I. Germenlerden Önce "Romania" 15
II. İstilalar 19
III. Germenler "Romania"da 35
IV. Batı'daki Germanik Devletler 50
V. Justinianus (527-565) 69

Ayırım İki
İstilalardan Sonra Ekonomik ve Toplumsal Durum ile Akdeniz Denizciliği 85
I. İnsanlar ve Topraklar 85
II. Doğu Denizciliği. Suriyeliler ve Yahudiler 91

III. İç Ticaret 110
IV. Para ve Para Dolaşımı 122

Ayırım Üç
İstilalar Sonrasında Entelektüel Yaşam 135
I. Antik Gelenek 135
II. Kilise 142
III. Sanat 149
IV. Toplumun Laik Karakteri 156
Sonuç 161

İkinci Bölüm
İslamiyet ve Karolenjler

Ayırım Bir
İslamiyetin Akdeniz'de Yayılması 169
I. İslam İstilası 169
II. Batı Akdeniz'in Kapanması 189
III. Venedik ve Bizans 201

Ayırım İki
Karolenjlerin Hükümet Darbesi ve
Papa'nın Taraf Değiştirmesi 215
I. Merovenj Gerilemesi 215
II. Karolenj Saray Nazırları 235
III. İtalya, Papa ve Bizans. Papalığın Taraf Değiştirmesi 244
IV. Yeni İmparatorluk 262

Ayırım Üç
Orta Çağın Başlangıcı 275
I. Ekonomik ve Toplumsal Örgütlenme 275
II. Siyasal Örgütlenme 308
III. Entelektüel Uygarlık 319
Sonuç 329

Önsöz

Ünlü Belçikalı bilim adamı Henri Pirenne, İktisat Tarihinin kurucu babalarından biridir. Dilimize şimdiye kadar -üstelik çok yakın tarihlerde olmak üzere- yalnızca iki kitabı çevrilen bu tarihçi hakkında, Türk okuyucusu ne yazık ki hep başkalarının optiğinden kanaat edinmek zorunda kalmıştır: Yabancı dilden okuyabilenlerin ve bu nedenle de yorum tekelini ellerinde tuttuklarını sananların. Pirenne'in en son kitabı artık okuyucunun hizmetindedir ve aydınlarımız üstadın görüşlerini dolaysız bir şekilde değerlendirebilecek durumdadırlar.

Uzun ve verimli bir araştırmacılığın noktalandığı ve bir bilimsel hayatın süzme bilgisinin sunulduğu bu eser 1935 yılında tamamlanmış, üstat da bundan kısa bir süre sonra ölmüştür. Öğrencileri ve çocukları kitabı 1937'de bastırmışlardır.

Bu tarihler aynı zamanda Avrupa'nın en karanlık günlerine de tekabül etmektedirler. Önce Almanya'nın üzerine

çöken Nazi felâketi Avrupa'ya yayılmaya hazırlanmaktadır. Bu felâketin mimarlarının ideolojik arka planlarında bin yıllık Germen devleti efsanesi yatmaktadır ve kurmak istedikleri de III. Reich'dır, yani üçüncü Germen imparatorluğu. Bu imparatorluk kurulunca da "üstün ırk" Germenler diğer bütün halkları köleleştireceklerdir.

İşte, tarih bilinci içinde, yaklaşan tehlikeyi gören Pirenne, Avrupa'nın 5. ve 9. yüzyıllar arasındaki tarihini incelediği bu kitapta, Germenlerin Avrupa uygarlığına katkıda bulundukları iddialarını çürütürken ve Avrupa feodalitesinin 5. yüzyıldan sonra bir Roma-Germen sentezi olarak ortaya çıktığı tezini reddederken aslında Nazizme karşı Avrupa demokrasilerini savunmaktaydı. Eserinde kullandığı kaynakların büyük çoğunluğunun Almanca olması, bu kitabın her şeyden önce bir demokrasi mücahidinin mücadelesini yansıttığının bir diğer kanıtıdır.

Bu bağlamda; her ne nedenle olursa olsun, "Roma-Germen" sentezi iddiasından yana çıkılması, Germanizmin arkasındaki sürekli öcü nazizme uygun zemin hazırlamak olacaktır. Ülkemizdeki "Roma-Germen sentezi" ve "kabileden feodalizme" teorisyenleri bunu ister kabul etsinler, ister etmesinler bu böyledir ve gerisi laf-ü güzaf'tır. Bu bağlamda, ülkemizde son zamanlarda belli bir yoğunluk kazanmış gibi görünen Pirenne eleştirilerinde bilimsel kisve altında asıl mahkûm edilmek istenilen, Pirenne'in "Roma-Germen" sentezine karşı tavrı olmaktadır. Aslında üstadın sonradan yanlışlanmış çok sayıda görüşü vardır, ama yerli eleştirmenlerimiz bunları dolgu malzemesi olarak kullanarak Pirenne'i en haklı olduğu yerde vurmaya çalışmaktadırlar.

Ülkemizde İktisat Tarihi üzerine çalışanların bazıları, Batı feodalitesinin bir Roma-Germen sentezi olduğu düşüncesine çok sıkı bağlıdırlar. Acaba bu tavrın nedenleri nelerdir?

- Feodalitenin evrensel bir üretim tarzı olduğunun, tarih anlayışları nedeniyle kanıtlanması gereklidir.

- Batı Avrupa'da feodaliteye Roma oluşumlarından geçildiği tezi, yukarıdaki temel varsayımlarını çok zayıflatır. Çünkü:

a) Kölecilik dünya tarihinde yalnızca Roma klasik döneminde rastlanılan arızi bir oluşumdur. Başka hiçbir toplumsal formasyonda egemen hale gelmemiştir (çok değişik koşullarıyla Eski Yunan hariç).

b) Feodaliteyi, bu durumda, Germenlerin katkısını abartmadan inşa etmek, feodalitenin Batı'ya özgü bir oluşum olduğu istenilmeyen sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Bu da onların deyimiyle, "partikülarizmin" ekmeğine yağ sürmektedir. "Partikülarizm" ise, çok "zararlı" bir görüştür, çünkü tarihte evrensel ve zorunlu aşamalar olduğunu kabul etmemektedir.

O halde, feodalitenin evrenselliğini kanıtlamak için bir toplumsal katalizöre ihtiyaç duyulmaktadır. Bu katalizör, barbarlardır (Germenler).

Barbarlar neden katalizördür?

- Kölecilik neredeyse Roma'ya özgü arızi bir oluşumdur, ama her toplumun az çok Roma'nınkine benzetilebilecek bir devlet örgütlenmesi geçmişi vardır,

- Her yerleşik toplum en az bir kere barbar istilasına uğramıştır.

Demek ki eğer Batı'da feodalitenin Roma (yerleşik)-Germen (barbar/göçebe) sentezi olduğu kabul edilirse, yerleşiklerle göçebelerin buluştuğu her yerde feodalite teşhis etmek ve buna bağlı olarak da feodaliteyi evrensel bir tarz varsaymak mümkün hale gelmektedir.

Bu modelde şunlar ihmal edilmektedir:

- Roma MS 1. yüzyıldan itibaren köleci olarak nitelendirilmesi gittikçe güçleşen bir toplumsal formasyon oluşturmaktadır.

- *Colonus,* adlandırılamadığı için yok varsayılan bir geçiş üretim tarzının egemen doğrudan üretici tipidir. Feodalitenin kökenleri bu geçiş döneminde aranmalı, diğer toplumlarda da benzeri oluşumların varlığı araştırılmalıdır.

- Germenlerin Roma oluşumlarına etki ve katkıları marjinaldir. Çeşitli Roma eyaletlerinde hiçbir iz bırakmadan yok olmaları bunun en açık kanıtıdır.

- *Colonus*'luktan serfliğe geçiş, barbarların konsolidasyonundan çok sonra, 7.-9. yüzyıllar arasında yoğunlaşmıştır. *Colonus*'u belirleyen ve Roma oluşumlarının ürünü olan toprağa bağlı olma haline, bu dönemde, insanı insana bireysel düzeyde tabi kılan kişisel bağımlılık ilişkilerinin egemen olmasıyla, bir de toprak sahibine bağımlılık eklenince (bu kurumun da kökleri Roma patronluk oluşumlarındadır), feodalitenin egemen doğrudan üretici tipi olan serf ortaya çıkmaya başlamıştır.

- Bu konumun ortaya çıkmasının nedeni, Pirenne'in iddia ettiği gibi ticaretin sisteme dışsal hale gelmesi değildir. Doğrudan üreticiye el konulmuş olması, *colonus*'luk ilişkisindeki ayni ve parasal rantların, emek-rant'a kaymasına yol açmıştır. Bu durumda, çoğu zaman sanılanın aksine, ticareti sisteme dışsal hale getiren olgu feodal rantın emek-ranttan ibaret olmasıdır. Pirenne'in yanıldığı temel noktalardan biri de budur ve ona karşı çıkanların arızi yerel ticareti abartmaları da bu yanılgının diğer yüzüdür.

Bütün bunların ışığında, feodalitenin model düzeyinde algılanmasına izin veren eklemleşmeler şunlardır:

a) İnsanı insana bağlayan kişisel tabiyet ilişkileri,

b) Buna bağlı olarak, *colonus*'un (ve tabii kölenin) topraktan başka toprak sahibine de kişisel olarak bağlanarak serf haline dönüşmesi,

c) Bunun uzantısı olarak siyasal ve ekonomik atomlaşma,

d) Ve bütün bunların sonucu olarak feodal rantın emek-rant olarak belirmesi ve istisnalar dışında ticaretin sisteme dışsal kalması.

Vurgulamaya çalıştığım gibi, bazı eleştirmenlerin Pirenne'i "külliyen" reddetmelerinin nedeni, üstadın ulaştığı bazı sonuçların kendi yaklaşımları açısından tehlikeler arz etmesindendir. Bu eleştirmenler bu konuda o kadar hassastırlar ki, Pirenne'le bazen ortak düşünmüş olmak, onun bazı sonuçlarına katılmak veya onunla bazı kaynakları paylaşmış olmak dahi tahammül edilmez bir nitelik kazanmakta ve böyle yapmış olanlar hemen Pirenneci olarak nitelendirilmektedir. Türkiye'de insanların yeni bir şeyler oluşturmaya haklarının olmadığı düşünülmektedir. Şu veya bu yazardan belli bir ölçüde de olsa etkilenmek veya onunla bir an için ortak düşünmüş olmak, hemen Pirenneci veya bilmemkimci olarak damgalanmak için yeterlidir. Tıpkı, Batı'ya karşı üretilen aşağılık kompleksinin ürünü olarak, onun tarihsel sürecini izlediğimiz ve izlemek zorunda olduğumuz inancında olduğu gibi. Bu kompleksin bir varyantı da ülkemizden bir insanın kendi başına bir iş yapabileceğine inanılmaması ve herkesin iyi taklitçiler olmasının beklenmesidir. Tartışma ne yapıldığı konusunda değil, kimin taklit edilmesi gerektiği konusundadır.

Ancak bu çember mutlaka kırılmak zorundadır. Hemen yanı başımızda engin bir bilgi birikimi vardır, bunlar Türkçeye aktarılmayı beklemektedirler. Türk okuyucusu mutlaka ciddiye alınmalı ve herkes yalnızca kendisi için "itibarlı" olan yazarları değil, bilimsel bilgiye katkıda bulunanların tümünü Türkçeye çevirme yönünde gayret sarfetmelidir. Türk okuru, ancak o zaman kendi kanaatini kendi oluşturabilir ve "dergi teorisyenleri" o kadar da zorunlu olmaktan çıkabilir.

Onurlu, çalışkan ve bilgin Pirenne, kuşkusuz hatalardan arınmış bir insan değildi. Eserinde savunduğu görüş-

lerin çoğu, özellikle Arap istilalarının etkileriyle ilgili olanları, çok verimli tartışmalardan sonra, kesinlikle reddedilmiş bulunmaktadır. Ancak, bilinmelidir ki "hata" üretmek "doğru" üretmekten daha zor bir iştir, çünkü bir bilginin yanlışlanabilir olması onun dogmatik olmadığının, eleştiriye açık olduğunun kanıtıdır. "Doğru" üretilmesi ise, beyinlerin bir koza içine hapsedilmesi anlamına gelmektedir. Her beynin kendi kozası içine.

Bu çeviride birçok Latince metin parçası bulunmaktadır. Bunları çevirmekten bilinçli olarak kaçındım, çünkü üstadın bunların çevrilmesini istemediğini düşündüm, eğer böyle bir niyeti olsaydı kendi bunları Fransızcaya çevirirdi.

Bu eserin çevirisi yoğun bir emek sarfını gerektirdi, her "beyaz gece"nin sabahında biraz daha ilerlemiş olmak yorgunlukları unutturuyordu, ama izlerini yok edemiyordu. Bu emeğimi vefalı dostum Doç. Dr. Enver Özcan'a armağan ediyorum.

Mehmet Ali Kılıçbay

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYET ÖNCESİ BATI AVRUPA

AYIRIM BİR

Germen İstilaları Sonrasında Batı Avrupa'da Akdeniz Uygarlığının Devam Etmesi

1. GERMENLERDEN ÖNCE "ROMANİA"

İnsanlığın hayranlık uyandıran abidelerinden biri olan Roma İmparatorluğu'nun[1] bütün özellikleri arasında en çarpıcı ve aynı zamanda en esaslı olanı, Akdenizlilik karakteridir. İşte bu niteliğinden ötürü Doğu'da Yunanlı, Batı'da da Latin olan bu İmparatorluk, bu deniz aracılığıyla birliğini bütün eyaletleri üzerinde sağlamış bulunmaktaydı. Bu deniz, *mare nostrum* (bizim deniz) deyiminin sahip oldu-

[1] *Romania* kelimesi ilk kez 4. yüzyılda Roma tarafından işgâl edilen bütün ülkeleri belirtmek üzere ortaya çıkmıştır. Eugène Albertini, *L'Empire Romain*, Peuples et Civilisations serisi içinde, yay. L. Halphen ve Ph. Sagnac, c. IV, Paris, 1929, s. 388. Bkz. A. Grenier'nin Holland Rose, *The Mediterranean in the Ancient World* adlı kitaba yazdığı eleştiri, *in Revue Historique*, c. 73, 1934, s. 194.

ğu bütün güçle, fikirleri, dinleri ve malları taşımaktaydı.[2] Kuzey eyaletleri; Belçika, Britanya, Germanya, Retya, Norik ve Panonya barbarlığa karşı ilerlemiş buzul parçaları gibiydiler. Yaşam büyük gölün etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu deniz, Roma'nın Kuzey Afrika buğdayıyla beslenebilmesi açısından vazgeçilmez bir niteliktedir. Bu bağlamda, binlerce yıllık korsanlığın önlenebilmiş olması refah artırıcı etki yapmaktadır. Diğer yandan, bütün eyaletlerin hareketliliği, yollar aracılığıyla sonunda Akdeniz'e yönelmektedir. Denizden uzaklaşıldığı ölçüde uygarlık seyrelmekte ve yoğunluğu azalmaktadır. Kuzeye doğru çıkarken en son rastlanabilecek büyük kent Lyon'dur. Trier ise, ikbalini bir süre başkentlik yapmış olmasına borçludur. Oysa, diğer bütün önemli kentler; Kartaca, İskenderiye, Napoli, Antakya, ya deniz kıyısında ya da çok yakınındadırlar.

İmparatorluğun bu Akdenizli karakteri 4. yüzyıldan itibaren daha da barizleşmiştir. Çünkü yeni başkent İstanbul her şeyden önce bir deniz kentidir. Bu kent, büyük depo, büyük fabrika ve büyük deniz üssü olma niteliklerinden ötürü, yalnızca tüketici olan Roma kentiyle zıtlaşmaktadır. Bu açıdan da İmparatorluğun Doğu parçası daha faal olduğundan, İstanbul'un egemenliği daha büyük olmaktadır. Çünkü Suriye, İmparatorluğun Hind ve Çin'le ilişki kurmasını sağlayan yolların varış noktasıdır. Karadeniz ise, Roma İmparatorluğu'nun Kuzeyle temasına aracılık etmektedir.

Batı parçası, Doğu parçasının ürettiği lüks ve mamul mallar nedeniyle ona bağımlıdır.

İmparatorluk açısından, ne Asya ne Afrika ne de Avrupa ayrı birer dünyadır. Farklı uygarlıklar varsa bile, her yerde temel aynıdır. Eskiden Mısır, Tir ve Kartaca'nınkiler

---

[2] Theodosius'tan sonra İmparatorluğun iki başlı hale gelmesine rağmen, iki imparatorluk halinde bölünme herhalde mal dolaşımını engellememiştir.

gibi çok farklı uygarlıklara tanık olan kıyılarda artık aynı âdetler, aynı dinler, aynı örfler egemendirler.

Denizcilik Doğu parçasında yoğunlaşmaktadır.[3] Suriyeliler veya öyle adlandırılanlar, denizi yol haline çevirmişlerdir. Papirüs, baharat, fildişi ve lüks şaraplar onların aracılığıyla Britanya adalarına kadar yayılmaktadır. Dinsel törenlerde kullanılan otlar[4] kadar değerli kumaşlar da Mısır'dan gelmektedir. Hemen her yerde Suriyelilerden oluşan gruplar vardır. Marsilya, halkı yarı yarıya Yunanlı olan bir limandır.

Bu Suriyelilerle birlikte, hemen her kentte Yahudi gruplarına rastlanmaktadır. Bu Yahudiler, Doğu etkilerinin sanat ve dinsel fikirler alanında yayıldığı bir dönemde, ekonomik alanda bunlar kadar temel etkileri olan denizciler, aracılar ve bankacılardır. Çilekeşlik, Doğu'dan Batı'ya, tıpkı daha önceleri Mitra inancı ve Hıristiyanlığın da geldikleri gibi deniz aracılığıyla gelmiştir.

Ostia limanı olmadan Roma anlaşılamaz. Diğer yandan, eğer Revenna *partibus occidentis* (Batı parçası) İmparatorlarının ikametgâhı olduysa, bunun nedeni İstanbul'un cazibesidir.

İmparatorluk Akdeniz sayesinde, çok açık bir şekilde, bir ekonomik birlik meydana getirmektedir. İmparatorluk toprakları pazar vergileri alınan, ama gümrükleri olmayan muazzam bir alandır. Bunların yanında para birliği muazzam bir avantaj sağlamaktadır. Konstantinus tarafından bastırılan 4.55 gramlık altın *solidus* (Fransızcası *sou*. Baş-

---

[3] Doğu parçasının 3. yüzyıldan itibarenki (hatta daha önceden) bu üstünlüğü Bratianu tarafından şu makalede ortaya konmuştur: "La Distribution de l'Or et les Raisons Economiques de la Division de l'Empire Romain", *Istros, Revue Roumaine d'Archéologie et d'Historie Ancienne*, c. I, 1934, nu. 2. Yazar, Doğu'nun bu üstünlüğünden İslamiyet tarafından tamamlanacak olan bir kopma nedeni görmektedir. İslamiyet ve Akdeniz uygarlığı konusunda bkz. Pavlova, *Vestnik Ceske Akademia* içindeki araştırması.

[4] P. Perdrizet, "Scété et Landevenec", *Mélanges N. Jorga*, Paris, 1933, s. 745.

langıçta altın olan bu para yüzyıllar boyu süren değer kaybı sonucu modern Fransızcada en düşük parayı ifade eden itibari bir deyim haline gelmiştir. Ama Orta Çağın başlangıcında, hatta feodal çağın sonuna kadar değerli bir parayı ifade etmiştir, MAK) ülkenin her yanında tedavül etmektedir.[5]

Herkes bilir ki Diocletianus'tan itibaren genel bir ekonomik gerileme sürecine girilmiştir. Ama öyle gözüküyor ki 4. yüzyılda bir ekonomik iyileşme ve daha yaygın bir nakit dolaşımına tanık olunmuştur.

Barbarlar tarafından kuşatılmış bu imparatorluğun güvenliğini sağlamak için, uzunca bir süre, yalnızca sınırların *legion*'lar tarafından korunması yeterli olmuştur: Büyük Sahra boyunca, Fırat, Tuna ve Ren boyları. Fakat bentin arkasındaki su sürekli birikmektedir. 3. yüzyılda iç karışıklıkların da yardımıyla, bu bentte önce çatlaklar, sonra da yarıklar belirmiştir. Artık Franklar, Alamanlar, Gotlar, her yerden İmparatorluğun içlerine sızmakta ve Galya, Rhetia, Panonya ve Trakya'yı talan etmekte, hatta İspanya'ya kadar inmektedirler.

İlliryalı İmparatorların temizlik harekâtı bütün bu barbarların dışarıya atılmalarını ve sınırların yeniden oluşturulmasını sağlamıştır. Ama bu sınırların ötesindeki Germenleri durdurmak için artık *limes* (Roma askeri sınır örgütü, MAK) yetmemekte, şimdi derinlemesine bir direnmeye ihtiyaç duyulmaktadır. İmparatorluğun içlerindeki kentler de artık tahkim edilmektedirler. Bu kentler ki İmparatorluğun sinir sisteminin merkezini oluşturmaktadırlar. Roma ve İstanbul artık diğerleri tarafından model olarak alınan iki tahkim edilmiş kenttir.

Ve artık söz konusu olan, barbarlara karşı içe kapanma değildir. Nüfus azalmakta, asker artık paralı asker ha-

[5] Albertini, *op. cit.*, s. 365.

line gelmektedir. Tarlaların işlenmesi ve ordu için barbarlara ihtiyaç duyulmaktadır. Zaten barbarlar da Roma hizmetine girmekten başka bir şey istememektedirler. Böylece İmparatorluk sınırlarında, kan olarak Germenleşmekte, ama bu değişim burada kalmaktadır. Çünkü sınırdan içeri her giren Romalılaşmaktadır.[6] Sınırdan içeri giren bütün bu Germenlerin yegâne amaçları, iftiharla Roma'ya hizmet etmektir. Germenlerin Roma'ya karşı duyguları, barbarın medeni'ye karşı duyduğu saygının aynıdır. Germenler Roma topraklarına girer girmez onun dilini ve tabii dinini de, yani 4. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlığı da benimsemektedirler. Böylece, Hıristiyanlaşarak ulusal Tanrılarını yitirmekte, Romalılarla aynı kiliselerde ibadet ederek de İmparatorluğun halkıyla yavaş yavaş kaynaşmaktadırlar.

Çok kısa bir süre sonra ordunun bütünü olduğu gibi barbarlardan oluşacak ve Vandal Stilicon, Got Gainas veya Süev Ricmer gibi birçoğu da ordu kademelerinde hızla yükseleceklerdir.[7]

II. İSTİLALAR

Bilindiği üzere, Roma İmparatorluğu, Batı eyaletlerini 5. yüzyıl süresince Germen kökenli barbarlara kaptırmıştır.

Roma bu tarihte ilk kez barbar saldırılarına uğramıyordu. Tehdit eskiydi ve buna karşı bir önlem olarak Ren-Tuna *limes*'i kurulmuştu. Bu *limes*, İmparatorluğu koruma konusunda 3. yüzyıla kadar yeterli olmuştu; fakat barbarların ilk büyük akınından sonra, eskinin çok güzel güven

---

[6] Ancak 370 veya 375'te (?) Valentianus ve Valens tarafından çıkartılan bir yasayla *provintiales* ve *gentiles* arasındaki evlilikler yasaklanmış, yaptırımı da idam olmuştur. *Code Theodosius*, III, 14, 1. Bkz. F. Lot, *Les Invasions Germaniques*, Paris, 1935 (Bibl. Hist.), s. 168.

[7] Albertini, *op. cit.*, s. 412; F. Lot, Pfister ve Ganshof, *Histoire du Moyen Age*, c. I, s. 79-90, *in* "Histoire Générale", ed. G. Glotz. Daha Theodosius zamanında Argobast bütün askerlerin efendisi haline gelmişti. Lot, *ibid.*, s. 22.

duygusunu terketmek; savunmaya yönelik bir davranış benimsemek; birlikleri daha hareketli hale getirmek için onları zayıflatmak pahasına orduda ıslahat yapmak ve nihayet orduyu neredeyse bütünüyle barbar kökenli paralı askerlerden oluşturmak gerekmişti.[8]

Bu önlemler sayesinde İmparatorluk kendini iki yüzyıl daha savunabildi.

Acaba sonunda neden teslim oldu?

İmparatorluğun, barbarların karşısında güçsüz kaldıkları kaleleri, stratejik yolları, birkaç defa asırlık bir savaş sanatı geleneği, düşmanın bölünmesini ya da satın alınmasını bilen gelişmiş bir diplomasisi -Roma'nın direnebilmesinin temel etkenlerinden biri buydu- ve saldırganların aralarında anlaşmadaki yeteneksizlikleri gibi avantajları vardı. Deniz üstünlüğü de Roma'dan yanaydı, ki ileride göreceğimiz üzere, Vandaller, Kartaca'ya yerleşinceye kadar bu üstünlüğünü kullanmasını bilmiştir.

Gayet iyi biliyorum ki İmparatorluk ile barbarlar arasındaki silah donanımı farkı, bugün olabileceğinden değişiktir. Fakat gene de Roma'nın, komuta ve disiplinden yoksun bu insanlara karşı silah üstünlüğü çarpıcıydı. Hiç kuşkusuz barbarlar sayı üstünlüğüne sahiptiler, ama bu insanları doyurmasını bilemiyorlardı: Akitanya'da bir süre yaşadıktan sonra açlıktan ölen Vizigotlar ve İtalya'da başlarına aynı şey gelen Alaric'in askerlerini hatırlayalım.

Fakat İmparatorluğun aleyhine çalışan faktörler de vardı: Avrupa'da barbarlara karşı göğsünü germek zorunda kaldığı sırada, Afrika ve Asya'daki sınırlarında da asker bulundurma durumunda kalmasının dışında; iç karışıklıklar; barbarlarla işbirliği yapmaktan çekinmeyen çok sayıdaki sahtekâr görevliler; saray entrikaları -ki bir Stilicon'la bir Rufin'i karşı karşıya getirmektedir-; direnme yeteneğinden

[8] Albertini, *op. cit.*; s. 332.

ve yurttaşlık zihniyetinden yoksun, barbarlardan nefret eden, ama onların boyunduruğuna da girmeye hazır halk kitlelerinin pasifliği. Demek ki ne askerlerden ne de ülkenin içindeki halk kitlelerinden, ülkeyi savunmak için gerekli olan manevi direnmeye bir katkıda bulunmaları beklenebilirdi. Ama işin iyi yanı, saldıran tarafta da manevi gücün bulunmamasıydı. Hiçbir şey Germenleri, imparatorluğa karşı harekete geçme konusunda uyarmıyordu: ne dinsel nedenler ne ırksal kin ne de siyasal etkenler. Üstelik barbarlar, Roma'ya nefret değil, aksine hayranlık duymaktaydılar. Bütün istedikleri, İmparatorluk topraklarına yerleşebilmek ve onun olanaklarından yararlanabilmekti. Barbar kralları ise, Roma kodamanları arasına katılmak istiyorlardı. Daha sonra, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında ortaya çıkacak zıtlığa benzer herhangi bir durum, Roma ile Barbarlar arasında bulunmamaktaydı. Barbarların putperest olmaları, onların Roma tanrılarına, sonra da tek Tanrı'ya karşı bir tavır almalarını engellemişti. 4. yüzyılın ortalarında, Bizans'ta Aryanizm dinine geçen Ulfula adında bir Got, bu inancı Dnieper havzasındaki soydaşlarına aşılamış, onlar da bu yeni dini diğer Germenlere, yani komşuları olan Vandal ve Burgondlara aktarmışlardı.[9] Bilmeden, Hıristiyanlığın sapkın mezheplerinden birine girmiş olmalarına rağmen, dinlerinin tabanının ortaklığı, barbarları gene de Romalılara yaklaştırmaktaydı.

Diğer yandan, bu Doğu Germenleri, medeniyetten tamamen bihaber değillerdi. Karadeniz kıyılarına inen Gotlar, Kırım'ın Yunanlı ve Sarmat halkının mirasçısı oldukları eski Doğu-Grek uygarlığıyla ilişkiye girmişlerdi. Bu ilişkiden çok değişik bir süsleme sanatı, okşayıcı bir kabartmacılık öğrenmişler ve daha sonra bunu Avrupa'ya *Ars barbarica* adı altında yaymışlardır.

---

[9] L. Halphen, *Les Barbares, in* "Peuples et Civilisations", c. V, 1926, s. 74.

330'da Eski Yunan'ın Bizans adını taşıyan kentinin yerine kurulan (11 Mayıs 330)[10] İstanbul *(Constantinopolis)* kentiyle, onlara bu kentten ve Ulfila aracılığıyla gelmişti, ve kabul etmek gerekir ki Ulfila, İmparatorluğun bu parlak başkentinin çekimine kapılan ilk ve tek barbar değildi. Olayların kaçınılmaz akışı, barbarların deniz aracılığıyla İstanbul'un etkisine tabi olmalarına -tıpkı ileride Vandallerin de başına geleceği gibi- yol açıyordu.

Barbarlar İmparatorluğun üzerine kendiliklerinden saldırmadılar. Bu saldırıya, bütün bir istila sürecini harekete geçirecek olan, Hun akınları sonucu itildiler. Hun akınıyla, Avrupa ilk kez, Sarmat yaylalarında açılan muazzam delikten, Uzak Asya'nın halklarının darbelerinin yansımasının kendine doğru yöneldiğini görmektedir.

Hunların ilerleyişi, Gotları İmparatorluğun üstüne itmiştir. Öyle görünüyor ki göçebe olan bu Hunların savaş biçimi, belki de görünüşleri, yerleşik halk için dehşet verici olmanın yanında, onları yenilmez de kılmaktadır.[11]

Hunlar karşısında yenilen ve bozguna uğrayan Ostrogotlar Panonya'ya, Vizigotlar da Tuna boylarına kaçmışlardır. Bu olay 376 yılının sonbaharında meydana gelmiştir. Bu kaçan, ama savaşçı nitelikleri hiç de az olmayan göçebelere İmparatorluğun direnmesi mümkün olmamıştır ve geçişlerini seyretmekten başka bir şey yapamamıştır. Acaba bu göçebelerin sayıları ne kadardı?[12] Kesin bir şey söylemek olanaksızdır. L. Schimidt bunların, 8.000'i savaşçı olmak üzere 40.000 kişi olduklarını varsaymaktadır.[13]

---

[10] Albertini, *op. cit.*, s. 359.

[11] Göçebelik konusunda E. F. Gautier'nin mükemmel farkına varışlarına bakılmalıdır, *Genséric, Roi des Vandales*, Paris, 1932, *in fine*.

[12] F. Dahn, *Die König der Germanen*, c. V, 1871, s. 50.

[13] L. Schimidt, *Geschichte der Deutschen Stamme bis zum Ausgang der Völkerwanderung, Die Ost-Germanen*, Münih, 1934, s. 400-403.

İmparator bunları daha önceden Roma ordusuna asker sağlayan bağdaşıkları olarak kabul ettiğinden, bu halklar başlarında dükleri olduğu halde, İmparatorun izni dahilinde sınırı geçmişlerdir.

Bu, son derece büyük öneme sahip yeni bir olgudur. Bunların içeri girmeleri, yabancı bir birliğin İmparatorluk içlerine girmesi demektir. Bunlar ulusal hukuklarını muhafaza etmektedirler. Roma yetkilileri onları bölmemekte, onların bütün bir grup halinde birarada kalmalarına izin vermektedirler. Ancak, onlara geçimlik bir toprak verilmediğinden ve dağlık bir bölgeye yerleştirildiklerinden, ertesi yıl isyan etmişlerdir (377). Barbarların hedefi, artık ona doğru koştukları Akdeniz'dir.

9 Ağustos 378'de Adrinopolis de (Edirne) İmparator Valens barbarlar tarafından mağlup edilmiş ve öldürülmüştür. Bütün Trakya, barbarların ele geçirmeyi başaramadıkları kentler dışında, talan edilmiştir. Barbarlar, daha sonraları Araplara direneceği gibi, kendilerine karşı da direnen İstanbul önlerine gelmişlerdir.

Eğer İstanbul olmasaydı, Germenler deniz kıyısına yerleşebilirler ve böylece İmparatorluğun can damarını ele geçirebilirlerdi. Ama Theodosius, onları denize ulaşamadan önce İstanbul'dan uzaklaştırmış ve 382'de onları önce yenmiş, sonra da Mesia'ya (bugünkü Romanya) yerleştirmiştir. Fakat bu yerleşme her şeyin sonu değildir. Bu bölgede bir halk olma bilincini üreten bu barbarlar, hiç kuşkusuz, askeri nedenlerle düklerini krala dönüştürmüşlerdir: Alaric, Alaric'in egemenliğini yaymak ve barbarları o kadar cezbeden İstanbul'u almaya teşebbüs etmiş olmasından daha doğal bir şey olamaz. Bu girişimlerde Sevilyalı İsidore'un söylediklerine dayanan L. Schimidt'in yaptığı gibi, Doğu'da ulusal bir Germen krallığı kurma amacını görmemek gerekir.[14] Tuna'nın öte tarafından gelenlerin

[14] Schimidt, *op. cit.*, s. 426.

katkılarıyla sayılarının artmış olmasına rağmen, Gotların Germanik karakteri, köleler ve kendilerine katılmaya gelen maceracıların karışmalarıyla oldukça azalmıştır.

İmparatorluk barbarlara karşı hiçbir önlem almamıştı. Valentianus ve Valens'in 370 veya 375'te çıkarttıkları yasa, Romalılar ve barbarlar arasındaki evlilikleri idam cezasıyla yasaklamışsa da, bu, barbarların ülkeye yabancı ve bütünlüklerini koruyan bir yapıda kalmalarına neden olmuş ve büyük bir olasılıkla da onların yeni maceralara atılmalarına yol açmıştır.

Önlerinde açık bir alan bulan Gotlar, Yunanistan'da Atina ve Peloponez'i yağmalamışlardır. Stilicon onları yoketmek için denizden üstlerine gitmiş ve barbarları Epir'e sürmüştür. Ancak onlar gene de İmparatorluk toprakları içinde kalmışlar ve Arcadius, onların hâlâ bağdaşık statüsünde kalarak İllirya'ya (bugünkü Arnavutluk) yerleşmelerine izin vermiştir. Arcadius bu izni verirken kuşkusuz onları İmparator otoritesine tabi kılacağını umuyordu ve bu umudunu sürdürebilmek amacıyla da Alaric'e *Magister militum per Illyricum* unvanını veriyordu.[15] İşte bu durumda, hiç değilse Gotlar, İstanbul'dan uzaklaştırılmışlardı. Ama daha henüz barbar görmemiş olan İtalya'ya da yaklaşmış oluyorlardı. Zaten 401'de bu ülkeye saldırmak için fazla beklememişlerdir. Stilicon, onları Pollenza ve Verona'da 402'de yenmiş ve İtalya dışına atmıştır. L. Schimidt'e göre Alaric, İtalya'yı "evrensel planlarını" gerçekleştirmek amacıyla istila etmek istemiştir. Yazar, Alaric'in yanında var olduğunu vehmettiği 100.000 kişiyle, Roma İmparatorluğu'nun yerine bir Germen İmparatorluğu kurmak amacında olduğunu düşünmektedir.

Gerçekte, Alaric bir paralı askerdir ve kâr peşinde koşmaktadır. O kadar inançsız ve amaçsızdır ki daha önce antlaşma yaptığı Arcadius'a karşı harekete geçmesi için

[15] Halphen, *op. cit.*, s. 16.

Stilicon'un ona 4.000 altın lira vererek satın alması yeterli olmuştur.

Stilicon'un katledilmesi, bu iş ilişkilerinin sona ermesine neden olmuştur. Alaric, Stilicon'un ordusundan geri kalanlarla kendi ordusunu büyüterek 408'de tekrar İtalya yolunu tutmuştur.[16] Daha şimdiden, Alaric'in şahsında barbarlar, artık entrikacı Romalı askerler haline dönüşmektedirler. 409'da İmparator Honorius onunla antlaşma yapmayı reddedince, Alaric, Senatör Priscus Attalus'u İmparator ilân etmiş; o da onu daha üst bir makam olan *Magister utrisque militae prasentialis*'liğe getirmiştir.[17] Alaric daha sonra da Honorius'a yanaşabilmek için, kendi yarattığı İmparatora ihanet etmekten çekinmemiştir. Ama Honorius, ikinci bir Attalus olmak istememiştir. Bu durumda Alaric, Roma'yı ele geçirerek yağmalamış ve kenti ancak İmparatorun kız kardeşi Galla Placidia'yı yanında götürerek terketmiştir. Acaba Ravenna'dan sonra geri mi dönecekti? Tersine, daha talan edilmemiş olarak duran Güney İtalya'ya yönelmiş, buradan da Roma'nın tahıl ambarı Afrika'ya ve en müreffeh Batı eyaletlerine geçmeyi düşünmüştür. Alaric, Afrika'ya ulaşamayacaktır; çünkü 410 yılının sonlarında ölecektir. Busento'da yapılan cenaze töreni bir destan kahramanınki gibidir.[18]

Alaric'in yerine geçen kayınbiraderi Athanulf ise, yeniden Kuzey'in yolunu tutmuştur. Birkaç aylık talandan sonra, düzmece Kral Jovin'in iktidarı ele geçirdiği Galya'ya yönelmiştir. Her halükârda ona bir Romalı unvanı gerek-

---

[16] Alaric aslında durmak istiyordu, ama bunu başaramamıştır. İtalya'ya girebilmesi için İmparatorun izni gerekmekteydi, ama İmparator nasıl Doğu'da onların Trakya'ya girmelerine razı olmadıysa, aynı şekilde İtalya'ya girmelerine de razı değildi.

[17] Lot, *et. al., op. cit.*, s. I, s. 35.

[18] Bkz. C. Dawson, *The Making of Europe*, New York, 1932, Fransızca çev. *Les Origines de l'Europe*, Paris, 1934, s. 110.

mektedir. 413'te öldürülecek olan Jovin'le bozuşan,[19] yenilmezliğini koruyan Honorius tarafından reddedilen Athanulf, 414'te Narbonne'da güzel Placidia ile evlenmiş ve bu sayede İmparatorun enişteşi olmuştur. Bu mutlu olayın hemen arkasından, Orase tarafından nakledildiğine göre, şu sözleri söylemiştir:[20] "Önceleri, Romalıların adını bile yeryüzünden silmeyi ve Roma İmparatorluğu'nu Got İmparatorluğu haline dönüştürmeyi şiddetle istemiştim. Halk arasında denildiği gibi *Romania Gothia* haline dönüşecekti. Athanulf da Caesar Augustus'un yerine geçecekti. Fakat uzun süren bir deneyim bana gösterdi ki Gotların sınır tanımaz barbarlığı yasalarla asla uyuşamaz. Oysa, yasa olmadan da devlet *(respublica)* olamaz. Bu durumda Got gücü sayesinde Roma adını ve şanını bütünlüğü içinde yüceltmeye kendimi adadım. Geleceğe, Roma'nın yeniden kurucusu olarak intikal etmeyi umuyorum, çünkü onu aşmak benim için mümkün olmadı."[21]

Bu söylenenler Honorius'u yumuşatmaya yöneliktirler. Ama kendini çok sağlam durumda hisseden İmparator, ta Narbonne'dan denize egemen olduğunu iddia edebilen bir Germenle anlaşmaya yanaşmamıştır.

---

[19] Lot, *et. al., op. cit.*, c. I, s. 43.

[20] Crose, *Adversus Paganus,* VII, 43, ed. K. Zaugmeister, 1882, s. 560; L. Schimidt, *op. cit.*, s. 453'te Athanulf'a bir *anti-römische nationalgotiche politik* düşüncesi atfetmektedir. E. Stein, *Gaschichte des Spatrömischen Reiches,* c. I, 1928, s. 403'te bu konudan hiç söz etmemekte, ama Athanulf'un evlendikten sonra, siyasetine bir *Römerfreundlich* hava verdiğini gözlemektedir.

[21] Lot, *et. al., op. cit.*, s. 44. Hiç kuşkusuz, L. Schimidt, Athanulf'un "Germanizmi" tezini bu ünlü sözlere dayandırmaktadır. Ama eğer Athanulf, İmparatorluğun yerine bir Got devleti kurmayı düşündüyse bile onun "Germanik zihniyette bir devlet" olacağını söylememektedir. Gerçekten, bir devlet kurulabilseydi, Gotlar tarafından yönetilen bir Roma İmparatorluğu olacaktı. Eğer bu işi beceremediyse, bunun nedeni Gotların yasalara uymaktaki yeteneksizliklerini görmüş olmasıydı. Yani Roma yasalarına. Şimdi ise, kendi halkını zorla Roma'nın hizmetine sokmak istemektedir. Bu da göstermektedir ki *Romania*'yı yoketme düşüncesi ona yabancıdır.

İmparatorluk unvanlarından birinin kendine verilmesini sağlayamayan Athanulf, bu durumda tekrar Attalus'u Batı Roma İmparatoru yapmış ve onunla birlikte İmparatorluğun yeniden inşasına girişmiştir.

Ancak bahtsız Athanulf talanlarına gene de devam etmek zorundadır, çünkü Honorius'un sahilleri kapatması nedeniyle açlıktan ölmek üzeredir. Bu talan harekâtları sırasında İspanya'ya geçen ve belki de buradan Afrika'ya ulaşmak isteyen Athanulf, bu ülkede 415 yılında kendi adamlarından biri tarafından öldürülmüş, ama ölmeden önce kardeşi Wallia'ya Roma'ya sadık kalmasını öğütleyecek kadar zaman bulmuştur.

Limanların İspanya'da da kuşatma altında tutulmasından ötürü, o da açlık çekmektedir. Wallia, Afrika'ya geçmenin yollarını arar, ama bir fırtına onu tekrar İspanya kıyılarına atar. Batı Avrupa o sıralarda çok umutsuz bir durumdadır. 406'da hâlâ ilerlemekte olan Hunlar, bu kez önlerindeki Vandalleri, Alanları, Süevleri ve Burgondları, Ren'in öte kıyısına atmışlar; onlar da Frankları ve Alamanları yerlerinden oynatarak, bu halkların bütün Galya'yı geçerek Akdeniz'e ve İspanya'ya ulaşmalarına yol açmışlardır. İmparator, Wallia'dan yardım istemiştir. O da koşulların zorlamasıyla bu isteğe olumlu cevap vermiştir. Roma'dan 600.000 ölçek buğday alan Wallia, barbar dalgalarına karşı, tıpkı Afrika'ya doğru yol ararken kendi halkı olan Vizigotların boğuştuğu gibi göğüs germiştir.[22]

418'de İmparator, Vizigotların Akitanya'ya yerleşmelerine izin vermiş, eskiden Alaric'e olduğu gibi, Wallia'ya da bağdaşık unvanını tanımıştır.

Atlantik kıyılarında, Loire ve Garonne nehirleri arasındaki bölgeye yerleşen Gotlar, Akdeniz'den uzaklaştırıl-

[22] E. Stein, *op. cit.*, s. 404.

mışlar; ama istemekten hiçbir zaman usanmadıkları topraklara da nihayet kavuşmuşlardır.[23]

Bu kez bir Roma ordusu gibi pazarlık etmişler ve askeri iskân yasaları onlara da uygulanmıştır.[24] Ancak bu, geçici bir statü olarak tanınmıştır. Artık barbarlar toprak üzerinde sabitleşmişler ve Romalılar arasında dağılmışlardır. Kralları Romalı halk üzerinde egemen değildir. O yalnızca kendi halkının kralıdır. Hem *Rex Gothorum*'dur hem de onların generalidir, ama *Rex Aquitaniae* değildir. Gotlar, Romalıların arasında kamp kurmuş bir eski göçebe halk olup krallarının kimliğinden ötürü de birbirlerine bağlı olarak kalmaktadırlar. Yukarıda İmparator hâlâ görevinin başındadır ve Romalı halkın gözünde bu Germen kralı, İmparatorluğun hizmetine giren paralı asker gruplarından birinin generalinden başka bir şey değildir. Ayrıca, Gotların toprak üzerinde sabitleşmeleri, Roma gücünün kanıtlarından biri olarak görülmektedir.

417'de Rutilius Namatiunus hâlâ Roma'nın ebedi olmasıyla övünmektedir.[25]

Vizigotların "Roma'nın bağdaşıkları" olarak tanınmaları, Akitanya'ya meşru yollardan yerleşmeleri onların uslandıkları anlamına gelmemektedir. Yerleşmelerinden yirmi yıl sonra, Stilicon'un İtalya'yı savunmak için Galya'daki *legion*'ları imdada çağırdığı ve Genseric'in de Afrika'yı fethetmeyi başardığı sıralarda, Vizigotlar da Narbonne'a saldırmışlardır (437), Romalıları Toulouse'da yenmişler ve

---

[23] Başlangıçta bağdaşıklar kötü eyaletlere yerleştirilmekteydiler: Vizigotlar Mesia'ya, daha sonra da Akitanya'ya; Burgondlar Savua'ya; Ostrogotlar Panonya'ya. Bu nedenden ötürü, buraları niçin terketmek istedikleri anlaşılmaktadır.

[24] H. Brunner, *Deutsche Rehtsgeschichte*, Leipzig, 1906, c. I, s. 67'ye göre, Gotlara *tercia* kurallarının uygulanması, bu tarihlerden sonra gerçekleşmiştir. Paylaşım kuralları konusunda bkz. Stein, *op. cit.*, s. 406.

[25] Lot, *et. al.*, *op. cit.*, s. 51. Yazarların farkettiklerine göre, 423'te Honorius öldüğünde, İmparatorluk Afrika, İtalya, Galya ve İspanya'daki egemenliğini yeniden kurmuştu.

bu kez elde ettikleri anlaşma ile kendilerini artık bağımsız bir topluluk olarak kabul ettirmişlerdir; bağdaşık olarak değil.[26]

İmparatorluk gücünün Galya'da böylesine çöküşüne neden olan temel etken, Vandallerin Genseric'in komutasında Afrika'ya geçmeleri olmuştur.

Gotların yapamadıklarını gerçekleştiren Genseric, 422'de Cartagena tekneleri sayesinde Cebelitarık Boğazı'nı geçmeyi ve 50.000 kişiyi Afrika kıyılarına çıkartmayı başarabilmiştir. Bu, İmparatorluk için, kaderini belirleyen darbelerden biri olmuştur. Salvianus, Cumhuriyet'in bizzat ruhu kayboluyor demektedir. Genseric 439'da Kartaca'yı, yani Batı parçasının büyük deniz üssünü; biraz sonra da Sardinya, Korsika ve Balear adalarını ele geçirince, İmparatorluğun Batı'daki konumu derinlemesine sarsılmıştır. İmparatorluk artık, o zamana kadar direnmesinin başlıca aracı olan bu Akdeniz'i yitirmektedir.

Roma'nın iaşesi, tıpkı ordununki gibi, artık tehlikededir ve bu durum Odoakr ayaklanmasının başlangıç noktasını oluşturacaktır. Deniz barbarların egemenliği altındadır. 441'de İmparator, onlara karşı bir harekât düzenler; ama bu kez Roma'yı bir başarısızlık beklemektedir. Çünkü karşı karşıya gelen güçler artık denktir ve Vandaller, Bizans donanmasına karşı Cartagenalıların tekneleriyle savaşmaktadırlar. Ve bu durumda Valentianus'un onların Afrika'nın en zengin yörelerine yerleşmelerini kabullenmekten başka çaresi yoktur: Kartaca'ya, Byzacene'e ve Nümidya'ya (442).[27]

Ama bu yalnızca bir ateşkestir.

Genseric çoğu zaman bir dâhi olarak kabul edilmiştir. Aslında oynadığı büyük rolü açıklayan temel etken, işgâl ettiği konumdur. Alaric ve Wallia'nın tökezledikleri nok-

---

[26] E. Stein, *op. cit.*, s. 482.

[27] Lot, *et. al.*, *op. cit.*, c. I, s. 63.

tada başarıya ulaşmıştır. İmparatorluğun en müreffeh eyaletini elinde tutmaktadır. Bolluk içinde yaşamaktadır. Toprağa yerleşmiş ve egemen olduğu büyük liman aracılığıyla da verimli bir korsanlığa girişebilecek durumdadır. Batı'yı olduğu kadar Doğu'yu da tehdit etmekte ve unvanlarına hiç gerek duymadığı İmparatorluğu korkutacak kadar kendini güçlü hissetmektedir.

Ama İmparatorluğun ona karşı 442 ateşkesinden sonra herhangi bir harekete girişmemiş olmasının nedeni bunlar değil, Hunların Batı Avrupa'daki ilerlemeleridir.

447'de Theiss ovasından harekete geçen Attila, Messia ve Trakya'yı yağmalamış, Termopil'e kadar uzanmıştır. Daha sonra Galya'ya yönelmiş, 451'de Ren'i geçerek bu ülkeyi Loire havzasına kadar çiğnemiştir.

İyi birer bağdaşık olarak davranan Germenler, Franklar, Burgondlar ve Vizigotlar tarafından desteklenen Aetius, Hunları Troyes civarında durdurmuştur.[28] Roma savaş sanatı ile Germanik cesaret ve atılganlık işbirliği yapmışlardır. Vizigot Kralı I. Teodorik, Wallia'nın İmparatorluğu ihya etmenin şerefine dair ettiği sözlerin gerçekleşmesi uğruna savaş meydanında ölmüştür. Attila'nın 453'teki ölümü, kısa ömürlü eserinin yok olmasına neden olmuş ve Batı'yı Moğol tehlikesinden (Pirenne, Hunların Moğol oldukları inancında, ama çevirmen bunların Macarların ataları olduklarını düşünüyor, MAK) kurtarmıştır. Bundan sonra artık İmparatorluk, Genseric'e yönelme fırsatını elde etmiştir. Tehlikenin farkına varan Genseric ise önlemlerini almaktadır.

455'te Valentianus'un öldürülmesini, Maximus'u İmparator olarak tanımamak üzere bahane etmiştir. 2 Haziran 455'te Roma'ya girmiş ve kenti adamlarına yağmalatmıştır.[29]

---

[28] Halphen, *op. cit.*, s. 32.

[29] E. Gautier, *Genséric*, s. 233-35.

Aynı bahaneye sarılan Vizigot Kralı II. Teodorik de (453-466) İmparatorlukla bağlarını kopartmış ve Galyalı Avitus'un İmparator seçilmesi için çalışmış, daha sonra da İmparator olan bu adamın kendini İspanya'daki Süevlere karşı yollamasını sağlamıştır. Bu çok beklenen görevi elde edince de Teodorik hemen Akdeniz'e doğru yürümeye başlamıştır. Ancak, Ricimer tarafından mağlup edilen ve esir alınan Avitus, piskopos olarak sahneden çekilmiştir,[30] ama Vizigotların harekâtı gene de devam etmiştir. Burgondlar ise, Aetius tarafından mağlup edildikten sonra, 443 yılında bağdaşık olarak Savua'ya yerleşmelerinden sonra, yeniden canlanmışlar ve 457'de Lyon'u ele geçirmişlerdir.[31]

İmparatorluk tahtına çıkan Majorianus tehlikeye göğüs germektedir. 458'de Lyon'u geri alır ve cebri bir yürüyüşten sonra Genseric'e yönelir. Onunla savaşabilmek için Afrika'ya ulaşmak istemektedir. 460'ta Cebelitarık'a ulaşmak için Pireneleri aşar, ama İspanya'da 461'de katledilerek öldürülür.

Bu olayın hemen akabinde, Lyon Burgondların eline düşer ve onlar da bu üsten hareketle Provence sınırlarına kadar bütün Rhône vadisine yayılırlar.

Teodorik ise, kendi cephesinde yeniden fetihlere girişir. Direnmesi sayesinde Provence'ı kurtaran Arles kenti önünde başarısızlığa uğradıktan sonra, Narbonne'u ele geçirir (462). Teodorik'ten sonra kral olan Euric (466-484) İspanya Süevlerine saldırır, onları Galya'ya sürer ve yarımadayı fetheder. Ateşkes bozulmuştur ve herkes Ümit Bur-

---

[30] A. Coville, *Recherches sur l'Histoire de Lyon du Ve siècle au IXe Siècle (450-800)*, Paris, 1928, s. 121.

[31] Bunların Savua'ya yerleşmeleri *tercia* ilkesine uygun olarak yapılmıştır. Brunner, *op. cit.*, s. 65-66'da işaret edildiği gibi, bunlar yenik halklardır. Vizigotlara ve Ostrogotlara uygulanan bu cins iskân demek ki Roma kökenlidir.

nu'nu dönme peşindedir. Artık Roma için oyun kaybedilmiştir.

Bu barbar ilerlemesine direnebilmek için İmparatorluğun ne pahasına olursa olsun, Akdeniz egemenliğini tekrar ele geçirmesi gerekmektedir. 468'de İmparator Leon, Afrika'ya karşı büyük bir sefer düzenler. Bu harekât için 9 milyon *solidi* (tekili *solidus;* Roma altın parası, ağırlığı ve değeri enflasyon nedeniyle sürekli değişmektedir, MAK) harcamış ve 1100 gemi donatmıştır.

Revanna'da ise, İmparator Anthemius milislerin komutanı Ricimer tarafından felç edilmiştir. Bütün yapabildiği, pazarlıklarla (çünkü filosu yoktur) Euric tarafından tehdit edilen Provence'ın işgâlini geciktirmektedir. Euric ise, daha şimdiden İspanya'nın ve Loire nehrine kadar işgâl ettiği Galya'nın (469) efendisidir.

Romulus Augustulus'un tahttan düşüşü Provence'ın Vizigotların eline geçmesine yol açacaktır (476); bundan sonra da Batı Akdeniz artık Roma için kaybedilecektir.

Sonuç olarak, nasıl olup da İmparatorluğun bu kadar uzun süre ayakta kalabildiğini kendimize sorabilir ve kaderine karşı gösterdiği bu direnç karşısında hayranlığımızı belirtmekten kendimizi alıkoyamayız. Lyon'u Burgondlardan geri alan ve İspanya üzerinde Genseric'in üstüne yürüyen bir Majorianus da hayranlık uyandırmaktadır. İmparatorluk kendini savunmak için yalnızca bağdaşık barbarlara sahiptir. Onlar da sürekli ihanet içindedirler. Tıpkı Vizigotlar ve Burgondlar veya başarısızlık karşısında sadakatlerini hemen yitiren paralı asker birlikleri gibi. Veyahut Afrika ve adaların Vandallerin elinde olması nedeniyle, gıda desteği sağlayamayan bu bağdaşıklıkların, bu durumu fırsat bilip hemen Roma'ya ihanet etmeleri gibi.

Tuna boylarından tehdit edilen Doğu parçası da hiçbir şey yapamamaktadır. Bütün gücünü Genseric'in üzerine yöneltmiştir. Kuşkusuz, eğer barbarlar İmparatorluğu yok-

etmek isteselerdi, bunu başarmak için aralarında anlaşmaları yeterliydi.[32] Ama bunu istemiyorlardı.

Majorianus'tan sonra (öl. 461) Ravenna'da artık yalnızca barbar efendileriyle, onların Süev olan silahlı birliklerinin gölgesinde yaşayan kukla imparatorlar tahta çıkabildiler. İtalya'nın bu barbar efendilerinden olan Ricimer, 472'de ölünce Burgondların şefi Gundobald, İtalya'nın efendisi oldu. Gundobald halkının kralı olmak için Galya'ya geri dönünce, Hun asıllı Oreste İtalya'nın yeni efendisi olarak, İmparator Julius Nepos'u tahttan indirdi ve yerine onun oğlunu, yani Romulus Augustulus'u çıkardı.

Fakat askerlere toprak dağıtmayı reddeden Oreste[33] katledilmiş ve General Odoakr askerler tarafından kral ilân edilmiştir.[34] Odoakr'ın karşısında, yalnızca Oreste'in yarattığı Romulus Augustulus vardır. Odoakr da onu Misene burnundaki Lucullus villasına sürgüne yollamıştır (476).

Doğu İmparatoru Zenon, daha iyi bir çaresi olmadığından, Odoakrı *patricius* olarak tanımıştır. Sonuç olarak hiçbir şey değişmemiştir. Odoakr bir İmparatorluk memurudur.

488'de Vizigotları, tehdit ettikleri Panonya'dan uzaklaştırmak için,[35] Zenon onları İtalya'nın fethine yollamıştır. Böylece, Vizigotların Kralı Teodorik'e *patricius* sıfatını vererek ve İtalya üzerine salarak Germen'i Germen'e karşı

---

[32] Halphen, *op. cit.*, s. 35. Yazar hatalı olarak, barbarların "metodik" çabalarından söz etmektedir.

[33] Schimidt, *op. cit.*, s. 317. Çünkü İmparatorluk depoları artık onları besleyememektedir. Hep Akdeniz'in yüzünden. Roma askeri olarak kalmak, ama toprağa yerleştirilerek, asker olarak kalmak istiyorlardı.

[34] 23 Ağustos 476'da Odoakr'ın komutası altında olanlar tek bir halk değil, her cinsten askerlerdi. Odoakr kraldı, ama ulusal bir kral değildi. İktidarı ele geçirmesi askeri bir darbeyle olmuştur. Odoakr, İmparatorluk işaretlerini İstanbul'a yollamış, kendine almamıştır.

[35] Halphen, *op. cit.*, s. 45. Attila'nın ölümünden sonra, bunlar bağdaşık statüsüne alınmış olmakla birlikte, 487'de İstanbul'u tehdit etmekten geri kalmamışlardır. *Ibid.*, s. 46.

kullanmış olmaktadır. Bu kardeş savaşı, önce Verona'da 489'daki, sonra Adda'da 490'daki provaların arkasından, 493'te Ravenna'nın alınması ve Odoakr'ın katliyle sona ermiştir. Teodorik, Zenon'un onayıyla İtalya yönetimini ele geçirmiş ve *tercia* kuralı gereğince iskân edilen halkının da kralı olarak kalmaya devam etmiştir.

Artık bundan sonra, Charlemagne'a gelinceye kadar, Batı'da İmparator olmayacaktır (6. yüzyıldaki kısa bir dönem hariç). Artık bütün Batı bir barbar krallıkları mozaiğidir. İtalya'da Ostrogotlar; Afrika'da Vandaller; Galiçya'da Süevler; İspanya ve Loire'ın güneyinde Vizigotlar; Rhône vadisinde Burgondlar. Galya'nın kuzeyinde, Syragius döneminde Roma'ya ait ne kaldıysa, bunların tamamı 486'da Clovis tarafından fethedilmiştir. Clovis, Alamanları Ren vadisinde ezmiş ve Vizigotları İspanya'dan atmıştır. Nihayet, Britanya Anglosaksonların yerleşim alanı olmuştur. Böylece, VI. yüzyılın başlarında İmparatora itaat eden bir avuç toprak bile kalmamıştır. İlk bakışta, felâket muazzam olarak görülmektedir. Eğer Romulus'un tahttan indirilmesine dünya dramının ikinci perdesi olarak bakılırsa, bu felâketin boyutları daha da büyümektedir. Ama olaya daha yakından bakılınca, Roma İmparatorluğu'nun çöküşü çok daha az önemli bir olay olarak görülmektedir.

Çünkü İmparator hukuken yok olmamıştır, iktidarından hiçbir şeyi hiç kimseye devretmemiştir. Eskinin bağdaşık statüsünün hayali hâlâ sürmektedir. Barbar şeflerinden iktidar basamaklarında yükselenleri de İmparatorun ululuğunu tanımaktadırlar.

Yalnızca Anglosaksonların İmparator hakkında bir fikirleri yoktur. Diğer tüm barbarlar için o ulu bir hükümdardır. Teodorik onun adına hüküm sürmektedir. Burgond Kralı Sigismond, ona 516-518 arasında mektup yazar: *vester quidem est populus meus,*[36] Clovis *consul* unvanını

[36] *Lettres de Saint-Avit,* ed. Peiper, M.G.H. SS., *Antiq.*, c. VI², s. 100.

elde ettiğinden dolayı şeref duyar.[37] Şeflerden hiçbiri İmparator unvanını almaya cesaret edemez.[38] Bunun için Charlemagne'ı beklemek gerekecektir. İstanbul, İmparatorluğun başkenti olarak kalır. Vizigot, Ostrogot ve Vandal kralları aralarındaki kavgalarda onu hakem olarak görmektedirler. İmparatorluk bir tür mistik varoluşla, hukuken devam etmektedir: Gerçekten de -bu, daha önemlidir- *Romania* yaşamaya devam etmektedir.

III. GERMENLER "ROMANİA"DA

Gerçekte *Romania* tarafından kaybedilen az bir şeydi: Kuzeyde sınır şeridinden bir parça ve az çok Romalılaşmış Britonların Britanya'ya göçleri sonucu onların yerine geçen Anglosaksonlara kaptırılan Büyük Britanya. Kuzeyde kaybedilen bölümün genişliği,[39] eski Ren-Tuna *limes*'i ile bugünkü Germen dilleri ile Roman dilleri arasındaki sınır karşılaştırılarak hesaplanabilir. *Romania* tarafından kaybedilen bu bölge, Germanya'nın İmparatorluğun içine kaydığı bölgedir. Kolonya, Mayence, Trier, Ratisbonne, Viyana Alman kentleridir ve *extremi hominum* (insanların bittiği yer, MAK) Flaman ülkesindedir.[40] Hiç kuşkusuz, buralardaki Romalılaşmış halk birden kaybolmamıştır. Eğer Romalılar Tongres, Tournai veya Arras'da tamamen ortadan silinmişlerse de, Kolonya ve Trier'de Hıristiyanlar, yani

---

[37] Grégoire de Tours, *Histoire des Francs*, c. II, s. 38.

[38] Buna Odoakr cesaret edemedi. Bu da kanıtlamaktadır ki, Schimidt'le birlikte, Alaric ve Wallia'nın Roma İmparatorluğu'nun yerine bir Germen İmparatorluğu kurmak istediklerine inanmak yanlış olur. Bu güce sahip olanların hepsi, Ricimer vb., Romalı kuklaları İmparator ilân etmişlerdir. Odoakr bu yoldan vazgeçip İstanbul'daki İmparatora bağlanan ilk barbardır.

[39] F. Lot, *Les Invasions...*, s. 128. Yazar, Galya'daki kaybın 1/7 olduğunu düşünüyor ve bu alanın içinde önemli hiçbir bölgenin yer almadığına işaret ediyor.

[40] A. Demangeon ve L. Febvre, *Le Rhin. Problèms d'Histoire et d'Economie*, Paris, 1935, s. 50 vd.

Romalılar hâlâ yaşamaya devam etmekteydiler. Ama buralarda kalanlar yavaş yavaş Germenleşmekten kurtulamamışlardır. Salien Franklarının yasasında sözü edilen *Romania* bu kalıntıları kanıtlamakta ve *Vita Sancti Severini* adlı kitapta anlatılanlar da Norique bölgesinde bunların Germenleşmelerini gözler önüne sermektedir.[41] Diğer yandan, biliyoruz ki Romalılar Tirol ve Bavyera'nın dağlık bölgelerinde uzun süre direnmişlerdir.[42] Demek ki buralarda bir iskân, bir halkın bir başkasının yerine geçmesi, bir Germenleşme olayı yaşanmıştır. Batı Germenlerinin bizzat kendi sınırlarına kitlesel yerleşmeleri; Gotları Dnieper'den İtalya ve İspanya'ya; Burgondları Elbe'den Ren'e; Vandalleri Theiss'den Afrika'ya sürükleyen göçlerle büyük bir zıtlık meydana getirmektedir. Batı Germenleri bu uzun soluklu göçlerin yerine, Sezar'ın onları arkasında sabitleştirdiği nehri aşmakla yetinmişlerdir. Bu bir ırk sorunu mudur? Bunun böyle olduğuna asla ihtimal vermiyorum. Batı Germenlerinden olan Franklar, 3. yüzyılda Pirenelere kadar ilerlemişler; Anglosaksonlar da İngiltere'yi istila etmişlerdi.

Bu durumun coğrafi konumla açıklanabileceğini kabul etmeye daha fazla eğilimliyim. Barbarlar, İmparatorluğun sınırlarına yerleştiklerinde, İstanbul, Ravenna ve Afrika'yı, yani İmparatorluğun can damarlarını doğrudan tehdit etmiyorlardı. Bu durumda, onların toprağa yerleşmelerine, orada kök salmalarına izin verilebilirdi. Bu yerleşme, Doğu İmparatorlarının, Vizigotların Akitanya'da iskân edilmelerine kadar, barbarlara sürekli olarak reddettikleri bir talepti. Barbarları sınırda zaptedebilmek için Julianus, Franklara ve Alamanlara karşı seferler düzenlemişti. Ama Romalı halk bunların önünden kaçmakta ve yerleşmedikleri hal-

---

[41] Ed. H. Sauppe, M.G.H. SS. *Antiq.*, c. I², 1877.

[42] Alzas, Isviçre ve Bavyera'daki Roma kalıntıları konusunda bkz. Lot, *Les Invasions*, s. 217 ve 220.

de, paralı askerlere uygulanan *tercia* sistemi uyarınca işgâl ettikleri bölgelere yavaş yavaş yerleşmekteydiler. Tıpkı toprağa kök salan bir halk gibi buralarda sabitleşmekteydiler. İşte bu nedenle, 406'da sınır *legion*'ları geri çekildikleri halde, barbarlar Bavai-Courtrai-Boulogne ve Bavai-Tongres hattındaki küçük sınır karakolları ve *castella*'lar tarafından durdurulabilmişlerdir.[43] Barbarlar güneye doğru çok yavaş bir şekilde ilerlemişler ve ele geçirdikleri Tournai'ye ancak 446'da ulaşabilmişlerdir. Bunlar bir fatih ordu halinde olmayıp, önüne verimli toprak çıktıkça bir kısmı yerleşen, hareket halinde bir halktan başka bir şey değillerdir. Bunun anlamı, onlar ilerledikçe, onlara yer açan Galyalı-Romalı halkla karışmadıklarıdır. Bu durum, Germanik zihniyet diye adlandırılabilecek âdetlerini ve destansal geleneklerini muhafaza etmelerini açıklamaktadır. Germenler, kendileriyle birlikte dillerini ve dinlerini de Galya'ya ithal etmekte; ülkenin coğrafyasına yeni yer adları takmaktadırlar. Germence *ze(e)le* ve *inghem* takılarıyla sona eren adlar, ilk yerleşenlerin ata adlarını hatırlatmaktadır.

Tamamen doldurdukları toprakların güneyine ise yavaşça sızmakta ve bu sızıntıyla da aşağı yukarı bugünkü Valon Belçika'sına, Kuzey Fransa'ya ve Lorraine'e karşı gelen, halkların karıştığı bir bölgenin oluşmasına katkıda bulunmaktadırlar. Bu bölgelerde yer adları ergeç Romalılaşacak olan Germen kökenli bir nüfusun varlığını göstermektedir.[44]

---

[43] G. des Marez, *Le Problème de Colonisation Franque et du Régime Agraire dans la Basse-Belgique*, Bruxelles, 1926, s. 25.

[44] Bunlar *baix, stain (stein)* vb. gibi takılarla biten adlardır. Bkz. F. Lot, "De l'Origine et da la Signification Historique des Noms de Lieux en Ville et en Court", *Romania*, c. LIX (1933), s. 199 vd. Marc Bloch'un gözlemlerine de bakılmalıdır, *in Annales d'Histoire Economique et Sociale*, 1934, s. 254-60 ve J. Vannerus, *in Revue Belge De Philologie et d'Histoire*, c. XIV, 1935, s. 542 vd. Ayrıca, G. Kurth'un *Etudes Franques*'daki (c. I, s. 262) incelemelerinde Toraine bölgesinde hiçbir Frank adına rastlanmaması dikkat çekicidir.

Bu sızma Sen havzasına kadar ilerleyebilirdi.[45]

Fakat sonuç olarak Germenleşme, ancak Germencenin kendini koruyabildiği yörelerde kitlesel olmuştur. *Romania,* yalnızca Roma'nın son fethettiği bölgelerde kaybolmuş; yani Akdeniz'i koruyan ilerlemiş buzul tabakaları boyunca: Her iki Germanya, Belçikaların bir bölümü, Rhetia, Norique ve Panonya'da.

Bunların dışında *Romania* dokunulmadan kalmıştır. Zaten başka bir şey de olamazdı. Roma İmparatorluğu Romalı kalmıştır. Tıpkı, Amerika Birleşik Devletleri'nin, o kadar değişik kaynaklardan insanların göçlerine rağmen Anglosakson olarak kalması gibi.

Aslında yeni gelenler küçük bir azınlıktan başka bir şey değillerdi. Bilimsel bazı kesin yargılara ulaşabilmek için rakam vermek gerekmektedir. Ama bize bu olanağı sağlayacak hiçbir belgeye sahip değiliz. İmparatorluğun nüfusu ne kadardı?[46] 70 milyon mu? Galya için 20 ila 40 milyonluk bir tahminde bulunan C. Jullian'a katılmak mümkün gibi görülmemektedir.[47] Her türden kesin yargı şu anda mümkünün dışındadır. Ama her şeye rağmen açıkça ortada olan, Germenlerin Romalı kitlesi içinde kayboluklarıdır. Valens tarafından İmparatorluğa kabul edilen Vizigotların sayısının, Dahn 1 milyon olduğunu ileri sürmektedir;[48] Edirne savaşındaki sayıları aktaran Entropius'a dayanan L. Schimidt, aynı halk için 8000 savaşçı ve tüm nüfus olarak 40.000 sayısını ileri sürmektedir.[49] Aslında bu Vizigotlar, Edirne savaşından sonra Avrupa içle-

---

[45] Gammilscheg, *Romania Germanica,* c. I, s. 46: *Das land Zwichen Seine und Loire ist Frankisches kulturgebiet, aber nicht mehr Siedlunggebiet.*

[46] E. Stein, *op. cit.,* s. 3'te 3. yüzyılın sonu için 50 milyon tahmin etmektedir.

[47] C. Jullian, *Histoire de la Gaule,* c. V, s. 27'de Galya'nın 2. yüzyıldaki nüfusunu 40 milyon olarak tahmin etmektedir. 4. yüzyılda da bu sayının yarıya indiğini kabul etmektedir. *Ibid.,* c. VII, s. 29.

[48] Dahn, *Die Könige der Germanen,* c. VI, s. 50.

[49] L. Schimidt, *op. cit.,* s. 403.

rinde ilerlerken diğer Germenler, köleler veya paralı askerlerin katılmalarıyla kalabalıklaşmışlardır. Zaten Schimidt, Wallia'nın 416'da İspanya'ya girdiğinde Vizigotların 100.000 kişiye ulaşmış olduklarını kabul etmektedir.

Gautier, Vandal ve Alan kabilelerinin birleşmiş halklarının; erkekler, kadınlar, yaşlılar, çocuklar ve köleler dahil, Cebelitarık Boğazı'nı geçerlerken 80.000 kişi olduklarını hesaplamaktadır.[50] Bu rakam Vitalı Victorius tarafından verilmektedir.[51] Gautier bu sayının doğru olduğunu,[52] çünkü donanmanın kapasitesini hesaplamanın kolay olduğunu düşünmektedir.[53] Diğer yandan, gene Gautier, oldukça inandırıcı bir şekilde, Roma Afrika'sının bugünkü insan varlığına yakın bir nüfusa sahip olduğunu ileri sürmektedir.[54] Bu tahmine göre, Roma Afrika'sının nüfusu 7-8 milyondur, yani Romalı halk Vandal istila çetelerinden yüz kat daha kalabalıktır.

Vizigotların Loire'dan Cebelitarık'a kadar yayılan krallıklarındaki nüfuslarının çok daha fazla olduğunu kabul etmek zordur. Bu durumda, Schimidt tarafından verilen 100.000 rakamına inanmak akla yakın olmaktadır.

Burgondlar ise, 5000'i savaşçı olmak üzere, hiçbir zaman 25.000 kişiyi aşamamışlardır.[55]

---

50 E. Gautier, *op. cit.*, s. 97.

51 *Historia Persecutionis Africanae Provinciae*, I, 1, ed. Halm, M.G.H. SS. *Antiq.*, c. III, s. 2.

52 *Ibid.*, s. 138.

53 E. Stein, *op. cit.*, c. I, s. 477'de bu sayıyı kabul etmektedir.

54 E. Gautier, *Genséric*, s. 141.

55 L. Schimidt, *op. cit.*, s. 168, 406'da Germanya'ya yerleşmişlerdi. Bu konuda M. H. Grégoire tarafından ileri sürülen yeni kurama bkz. "Nibelungen'in Vatanı", *Byzantion*, c. IX, 1934, s. 1-40. Ayrıca, bu kurama yöneltilen itirazlar için bkz. M. F. Ganshof, *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, c. XIV, 1935, s. 195-210. Belçika'ya yayılmak isteyen kralları Gundachar 435-436'da Aetius tarafından ezilmiştir. Aetius bu kraldan arta kalanları Sapaudia'ya götürmüştür. Lot, *et. al.*, *op. cit.*, s. 58-59; Coville, *op. cit.*, s. 153 vd.'de keyfi varsayımlarla 263.700 kişilik bir sayı ileri sürmektedir.

Doren'e göre, 5. yüzyılda İtalya'nın nüfusu 5 veya 6 milyondur.[56] Fakat bu tahmin pek fazla dayanıklı değildir. Ostrogotların nüfusuna gelince, Schimidt[57] bunların 20.000'i savaşçı olmak üzere 100.000 kişi olduklarını hesaplamaktadır.[58]

Bütün bunlar karineye dayanmaktadır. Hiç kuşku yoktur ki *limes* dışındaki Batı eyaletlerindeki Germen katkısının, nüfusun % 5'inden fazla olduğunu ileri süren her tahmin gerçeği aşmış olacaktır.

Gerçeği söylemek gerekirse, bir azınlık bir halka gerçekten egemen olmak isterse onu dönüştürebilir. Eğer bu azınlık o halka karşı yalnızca küçümseme duyuyorsa ve onu sömürülecek bir nesne olarak görüyorsa bu dönüştürme mümkündür. Normanların İngiltere'de; Müslümanların gittikleri her yerde; hatta Romalıların fethettikleri eyaletlerde yaptıkları böyledir. Ama Germenler, İmparatorluğu ne yıkmak ne de sömürmek istiyorlardı. Onu küçümsemek yerine ona hayrandılar. Ona karşı çıkaracak herhangi bir manevi güçleri yoktu. Yerleşmeleriyle birlikte kahramanlık çağı da sona ermişti. Bu dönemden geriye kalacak olan şiirsel anılar,[59] örneğin Nibelungen gibi, Germanya'da çok daha sonraları geliştirilmişlerdir. Ayrıca, istilacılar eyalet halkına her yerde kendininkileriyle eş düzeyde bir hukuki statü tanımışlardır. Bütün bunların anlamı, her konuda İmparatorluktan bir şey öğrenmek zorunda olduklarıdır. Zaten ortama direnmek mümkün müdür?

Barbarlar artık sürekli birarada bulunan gruplar halinde olmaktan çıkmışlardır. Vandallerin dışında *"Hospitalitas"* kurumuyla Romalılar arasında dağılmışlardır. Ma-

---

[56] Doren, *Helleniche Wirtschaftsgeschichte*, c. I, 1934, s. 29.

[57] Schimidt, *op. cit.*, s. 293.

[58] Dahn'ı izleyen L. Hartmann'a göre *(Das Italienische Königreich*, c. I, s. 72). Teodorik kendiyle beraber yüzbinlerce kişiyi götürmek istemiştir.

[59] Dawson, *op. cit.*, s. 98.

likânelerin paylaşılması, onları Roma tarımının âdetlerine uyma zorunda bırakmaktadır.

Ya evlilikler veya kadınlarla ilişkiler? Gayet açıktır ki 6. yüzyılda Reccared'in krallık dönemine kadar *connubium* (Romalı-barbar evliliği, MAK) yasaktı. Fakat bu hukuki engel toplumsal bir engel değildi. Germenlerle Romalı kadınlar arasındaki birleşmeler sürekliydi ve bilindiği üzere çocuk, annesinin dilini konuşur.[60] Kaçınılmaz olarak bu Germenler, şaşırtıcı bir hızla Romalılaşmışlardır. Vizigotların dillerini koruduklarını kabul edenler vardır; ama bu kabul ediş, bunu kabul etmeyi istemekten kaynaklanmaktadır.[61] Bunun böyle olduğunu teyit edecek herhangi bir kanıt göstermek mümkün değildir. Ostrogotlara gelince, Bizanslı tarihçi Prokopius aracılığıyla biliyoruz ki Totila'nın ordusunda hâlâ Gotça konuşanlar vardı, ama bunlar Kuzey'de diğerlerinden soyutlanan bazı ender istisnalar olmalıdır.

Dilin muhafaza edilebilmesi için, Anglosaksonlarda rastlanan düzeyde bir kültüre sahip olmak gerekirdi. Oysa, Kıta'daki barbarlar böylesine bir kültürden tamamen yoksundular. Barbar çevrelerinde Ulfila'nın izleyicisi çıkmadı. Germence yazılmış ne bir metin ne de bir sözleşme bize ulaşmıştır. Eski kiliselerin dinsel efsaneleri Germen dilinden söyleniyordu, ama bunlardan bize ulaşan olmamıştır. Belki yalnızca Franklar *Salique* yasalarını, Merovenj öncesi dönemde halk diliyle yazıya geçirmişlerdir; Malberge sözlüğü bunların kalıntılarını içermektedir. Fakat en eski Germen yasa koyucusu olan Euric -ki bize bu metinlerden bazıları ulaşmıştır-, Latince yazmaktadır ve ondan sonraki bütün Germen kralları da onun izinden gideceklerdir.

---

[60] Vizigot dilinin kaybolması konusunda bkz. Gamillscheg, *op. cit.*, s. 349 vd. ve Schimidt, *op. cit.*, s. 527.

[61] Martroye, *Genséric, La Conquête Vandale en Afrique et la Destruction de l'Empire d'Occident*, Paris, 1907, s. 308.

Özgün süsleme sanatına gelince, Vizigotlarda, 589'da Katolikliği kabul etmelerinden sonra, bu sanatın izleri kaybolmuştur. Oysa, Zeiss halk arasında bu sanatın yaşamaya devam ettiği kanısındadır.[62]

Kuşkusuz, Aryanizm belli bir süre boyunca Romalılar ile Germenler arasında içten ilişkilerin kurulmasını engellemiştir. Ama bu olgunun rolünü de abartmamak gerekir. Aryanizmi gerçekten destekleyenler Vandal kralları olmuş, onlar da bunu askeri güdülerle yapmışlardır. Diğer bir barbar halkının kralı olan Gondobald'ın Katolik olduğu konusunda işaretler vardır. Sigismond ise, 516'da bu dini açıkça kabul etmiştir. Ancak, 524'te barbarlar arasında hâlâ Aryan olanlarına rastlanmaktadır. Daha sonra, Frankların diğer barbar topraklarını fethetmeleri, Ortodoks Katolikliğin zaferini belirlemiştir. Sonuç olarak Aryanizm, Burgondlar arasında bile zayıftır.[63] Hemen her yerde erkenden kaybolmuştur. Vandaller, Aryanizmi 538'de Justinianus'un topraklarını fethetmesiyle terketmişler; Vizigotlarda ise Kral Reccared (568-601) tarafından yasaklanmıştır.[64] Diğer yandan, barbarların bu Aryanizmi çok yüzeyseldir, çünkü kaldırıldığı yerlerin hiçbirinde herhangi bir huzursuzluk gözlenmemiştir. Dahn'a göre, Got dili Reccared'in Katolikliği kabul etmesiyle yok olmuş veya hiç değilse, artık yalnızca halk arasında zaman zaman konuşulan bir dil düzeyine inmiştir.[65]

Böylece, Germen unsurunun kendini nasıl olup da bozulmadan koruyabileceğini anlamak güçleşmektedir. Bunun sağlanabilmesi için, en azından Germanya'dan gelen taze güçlerin desteğine ihtiyaç vardı. Oysa, böyle bir destek olmamıştır. Vandaller hiçbir yeni katkı elde edememiş-

---

[62] H. Zeiss, *Die Grabfunde aus dem Spanischen Westgotenrecih*, Berlin, 1934, s. 126 ve 138.

[63] Coville, *op. cit.*, s. 167 vd.

[64] Reccared'in din değiştirme tarihi 589'dur.

[65] *Op. cit.*, c. V, s. 170.

ler; Germanya'yla her türlü ilişkileri kopan Vizigotlar da aynı durumda kalmışlardır. Belki Ostrogotlar, Alpler aracılığıyla Germanya ile bir miktar ilişkide bulunabilmişlerdir. Galya Frankları için, fetih eylemi bittikten sonra, barbar desteği sona ermiştir. Bu konuda ikna olmak için Grégoire de Tours'un yazdıklarını okumak yeterlidir.

Diğer yandan, çürütülmesi mümkün olmayan bir kanıt da vardır. Eğer Germen dili korunsaydı, Roman dillerinde iz bırakması gerekirdi. Oysa, ödünç alınan birkaç kelime dışında, böylesine bir etkinin izine bile rastlanmamaktadır. Ne fonetik ne de dilin yapısına ilişkin gözlemler en ufak bir Germen etkisini işaret etmektedirler.[66]

Aynı şeyleri insanların fizik tipleri için de söylemek mümkündür. Acaba Vandal tipine Afrika'nın neresinde rastlanmaktadır?[67] Veya Vizigot tipine İtalya'nın neresinde? Afrika'da sarışınlar vardır, ama Gautier bunların barbarların gelişinden önce de var olduklarını işaret etmektedir.[68] Ancak, bütün bunlara karşı Romalılar için Roma, Germenler için de Germen hukuklarının kişiselleştirilmiş olarak bulunduklarını söylemek mümkündür ve bu, doğrudur. Ama bu Germen hukuku, Euric'in yasama eylemleriyle birlikte, Roma damgasını çoktan yemiştir. Zaten Euric'den sonra da Roma etkisi güçlenerek artacaktır.

Ostrogotlarda Ostrogotlara yönelik özel bir yasa yoktur; bunlar bulundukları Roma toprağının yasasına tabidirler. Ama asker olan Ostrogotlar bu niteliklerinden ötü-

---

[66] Ödünç alınan sözcükler yalnızca Fransızcada görülmektedir. Bkz. Lot, *Les Invasions...*, s. 225 vd. ve Gamillscheg, *op. cit.*, c. I, s. 293-95. Yani, halkın 4. yüzyıldan beri Germenlerle ilişkide bulunduğu bölgede. Böylesine bir kelime ödünç alınışına ve Akitanya'da, ne İspanya'da (Vizigotlar) ne Afrika'da (Vandaller) ne de İtalya'da (Ostrogotlar) rastlanmaktadır. Germencenin Fransızcaya katkısı da yalnızca 300 kelimedir.

[67] İspanya'da Germen tipini muhafaza eden insanlara rastlanmamaktadır. E. Pittard, *Les Races et l'Histoire*, 1924, s. 135.

[68] Gautier, *op. cit.*, s. 316.

rü, yargılanmaları gerektiğinde, tamamen Gotik olan askeri mahkemelerin yetkisine girmektedirler.[69] Bu nokta işin esasını meydana getirmektedir. Germenler asker ve Aryandırlar ve belki de askerlerini elde tutabilmek için kurallar Aryanizme arka çıkmışlardır.

Burgondlarda ve Vandallerde Roma hukukunun Germen hukukunu etkilemesi, Vizigotlarda olduğu kadar aşikârdır.[70] Zaten hukuki temel hücresi olan *sippe*'nin, yani kandaş ailenin yok olması karşısında saf Germanik hukuku muhafaza etmek mümkün müdür?

Gerçekte, yasaların kişinin ulusuna göre şahsiliği ve *connubium* uygulamaları olmuştur. Ama bunlar yalnızca Anglosaksonlar, Salien ve Ripuaire Frankları, Alamanlar ve Bavyeralılar tarafından iskân edilen bölgelerin Germanik hukuklarında muhafaza edilmişlerdir.[71]

Salien Franklarının yasasının Clovis'ten sonra Galya'nın hukukunu oluşturduğunu düşünmek kesin bir hatadır. Belçika dışında ve kralın etrafındaki kodamanlar hariç, Galya'da hemen hiç Salien yoktu. Grégoire de Tours'un eserinde bu yasaya veya usulüne herhangi bir atıf yapılmamaktadır. Bu durumda, bu yasanın etki alanını uzak Kuzey'le sınırlandırmak gerekmektedir.

Gerçekte, Sen'in güneyinde Frank yasalarına göre hüküm veren mahkeme üyelerine *(rachimbourg)* rastlanma-

---

[69] Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 93.

[70] H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, c. I, s. 504. Burgondların Galya'ya yerleşmeleriyle *Lex Gondobada*'nın kaleme alınması arasında yalnızca elli yılın geçtiğine dikkat ediniz. Bu durum, *starke einflüsse der Römischen Kultur* kuramına ihanet etmekte ve daha sonra Lombard yasalarında rastlanacak olan şu *frischen germanischen ursprünglichkeit*'den yoksun kalmaktadır.

[71] F. Lot'nun, Lot, *et. al., op. cit.*, c. I, s. 390'da halkların Merovenj çağındaki kaynaşmalarına dair söyledikleri bana tamamen yanlış olarak görünmektedir. Zaten *Les Invasions...*, s. 274'te, "Eğer (bugünkü) Fransa etnik olarak bazı Germanik unsurlar içermekteyse de bunlar, Galya'nın Clovis tarafından fethinden önceye aittirler" diyerek kendiyle çelişmektedir.

maktadır. Öyleyse buralarda *sculteti* veya *grifones* mi görülmektedir? Malberge sözlüğünün bize kanıtladığına göre, söz konusu olan, zaten Germence cereyan etmekte olan bir usule uyarlanmış bir yasa düzenidir. Hemen hepsi Romalı olan kontlardan acaba kaçı bunu anlayabilirdi? Salien yasasının bize tarımsal uygulamalar, evlerin yapısı ve düzeni gibi konularda öğrettiklerinin tümü Germenler tarafından iskân edilen Kuzey'e aittir. Salien Franklarının yasası gibi, ilkel bir hukuki düzenlemenin Loire'ın güneyindeki bölgelerde uygulanabildiğini düşünebilmek için önyargıyla körleşmiş olmak gerekir.

Acaba Germenlerin kendileriyle birlikte genç bir halkın maneviyatını, yani kişisel sadakat ilişkilerinin devlet uyrukluğundan öne geçtiği bir halkın zihniyetini mi getirdikleri söylenmek isteniyor? Bu, hoşa giden bir temadır. Aynı zamanda da bazı Alman okullarının saplanıp kaldıkları bir romantik tema, bir dogmadır. İstendiği kadar Salvianus'un yazdıkları ile Romalıların gerilemesi ve barbarların erdemleri arasındaki paralellikler zikredilsin. Ama unutulmasın ki bu erdem, Germenlerin Romalıların arasına iskân edilmelerinden sonra yaşamaya devam edememiştir. Bir düzmece Fredegarius'un 7. yüzyıl başlarında yazdığı Kronik'te *Mundus senescit* (baştan çıkmış dünya) sözlerini okumaktayız.[72] Ve Grégoire de Tours'un eserine bir göz gezdirmek, her adımda en adisinden ahlâki çöküntünün izlerini bulmak için yeterlidir: Sarhoşluk, yemede içmede aşırılık, para hırsı, zina, cinayet, en kabasından vahşet ve toplum basamaklarının yukarısından aşağısına egemen olan bir hıyanet kasırgası. Germen krallarının sarayları, Ravenna'daki Roma İmparatorunun sarayı kadar çok sayıda cinayete tanık olmaktadırlar. Hartmann *germanische treue*'nin (Germen doğruluğu) hoşa giden bir masal olduğunu ortaya koymaktadır.[73] Teodorik hayatını

[72] Ed. B. Krusch, M.G.H., SS., rer. Merov, c. II, s. 123.

[73] *Das Italienische Königreich*, c. I, s. 76.

bağışlayacağına yemin ettikten sonra, Odoakr'ı katlettirmiştir. Gontran, halktan kendini öldürmemelerini rica etmektedir. Bütün Vizigot kralları, bazı nadir istisnalar dışında, bıçak darbeleriyle ölmüşlerdir.

Burgondlarda, 500 yılında Godegisile, Frank Kralı Clovis'in lehine öz kardeşi Gendebaud'ya ihanet etmiştir.[74] Clovis'in oğlu Clodomir, esiri olan Burgond Kralı Sigismond'u bir kuyuya attırmıştır.[75] Vizigot Kralı I. Teodorik, Romalılara ihanet etmiştir. Ve bakınız Genseric, gelini olan Vizigot kralının kızına karşı nasıl davranmıştır?

Merovenj sarayı tam bir hoşgörü sarayıdır; Frégonde de çekilmez huysuzlukta bir kadın. Theodahat karısı olan bu kadını öldürtmüştür. Bunlar, gerçeğin yanlış aksettirilmeleridir; aslında her yerde adeta inanılmaz boyutlarda bir ahlâksızlık egemendir. Gondebaud'nun öyküsü bu açıdan karakteristiktir. Sarhoşluk herkesin yaşam biçimi olmuştur. Kadınlar âşıklarına kocalarını öldürtmektedirler. Herkes altın karşılığı satılıktır. Ve bütün bunlar ırk farkı olmaksızın, Romalılarda olduğu kadar Germenlerde de aynen ortaya çıkmaktadır. Kilise mensupları -rahibelere varıncaya kadar-[76] ahlâken sukût etmiş, her türden manevi değerler bu grubun kavram çerçevesinden uzaklaşmıştır. Halk arasında dinsellik, kaba bir mucizeler algılamasının üstüne çıkamamaktadır. Bir ölçüde ortadan yok olanlar ise, kentsel günahlar, mim ustaları, yağcılardır, ama bunlar da her yerde kaybolmamışlardır. Bütün bu günahlar Vizigotlar tarafından muhafaza edilmekte ve güney barbarlarının en Germeni olan Vandaller de bu değerlere sahip çıkmaktadırlar. Vandaller kadınsı ve hamam meraklısı olmanın ötesinde, lüks villalarda yaşamlarını sürdürebilmenin peşindedirler, Huneric ve Thrasamund tarafından bestelenen şarkılar bedeni zevklere övgülerle doludur.

---

[74] Schimidt, *op. cit.*, s. 151.

[75] *Ibid.*, s. 163.

[76] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, X, 15.

Bütün bunlardan şu sonucu çıkartmak mümkündür: İmparatorluğun içine yerleşmelerinden sonra, barbar karakterinin bütün kahraman ve özgün yanı kaybolarak, bir Roma damgasına yer açmak üzere ortadan çekilmektedirler. Zaten örnek yukarılardan gelince, başka türlü olmasını beklemek mümkün müdür? Başlangıçta kuşkusuz barbar kralların Romalılaşmaları düşük düzeydeydi. Euric ve Genseric Latinceyi çok kötü konuşmaktaydılar. Ama bütün hepsinin en büyüğü olan Teodorik için ne demeli? Onun Alpler'in ötesinde yaşayan bir Dietrich von Bern olduğu iddia edilmiştir, ama onda egemen olan bir Bizanslı kişiliğidir.

Teodorik yedi yaşındayken İmparatora rehin olarak verilmiş ve on sekiz yaşına kadar İstanbul'da eğitim görmüştür.[77] İmparator Zenon, onu *magister militum* ve *patricius* yapmış ve 474 yılında da evlat edinmiştir.[78] 484 yılında da İmparator tarafından *consul* ilân edilmiştir. Küçük Asya'daki askeri bir seferden az sonra heykeli İstanbul'da bir meydana dikilmiştir. Ayrıca Teodorik'in kız kardeşi İmparatoriçenin nedimelerinden biri olma şerefine ermiştir.

536'da Teodorik'in üvey oğlu Evermund, hiç tereddütsüz, Bizanslı General Belisarius'a teslim olmuş ve barbar soydaşlarının davasını savunmaktansa İstanbul'da *patricius* olarak yaşamayı yeğlemiştir.[79] Teodorik'in kızı Amalasonthe tam anlamıyla bir Romalıdır.[80] Damadı Theodohat ise Eflatuncu olmakla övünmektedir.[81]

Aynı şekilde, Burgondlardaki Gondebaud (480-516) ne kadar da mükemmel bir ulusal kral tipidir. 472'de

---

77 Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 64.

78 Thuringialılar kralının yeğenini eş olarak yollarken yazdığı mektuba bkz. Cassidore, *Variae*, IV, 1, 2, ed. Th. Mommsen, M.G.H., SS., *Antiq.*, c. XII, s. 114; Schimidt, *op. cit.*, s. 340.

79 Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 261.

80 *Ibid.*, s. 233.

81 Procopiu, ed. Dewig, c. III, s. 22-24.

Ricimer'in ölümüyle Olybrius'un *patricius*'u olarak onun yerine geçen bu adam, Romalı koruyucusunun ölümüyle, Glycere'i onun yerine seçtirmiş, daha sonra da 480 yılında kardeşinin yerine Burgondlar kralı olmuştur.[82]

Schimid'e göre, bu adam çok yüksek düzeyde bir kültüre sahip, çok güzel konuşan, bilgili, dinsel sorunlara ilgili ve Saint Avit'le sürekli ilişki içinde bulunan bir kimsedir.[83]

Vandaller kralı için de aynı şeyler söylenebilir.

Vizigotlarda da aynı evrim gözlenmektedir. Sidonius, Teodorik'in kültürünü methetmektedir. Sarayındaki yakınları arasında şair, hukukçu ve tarihçi de olan bakan Leon ile konuşma sanatı hocası ve şair olan Lampridius'un adlarını da saymaktadır.[84] Avitus'u 455'te İmparator yapan II. Teodorik'tir. Bütün bu barbar kralları, daha sonra Charlemagne'ın biraraya toplayacağı halklarının eski anılarından tamamen kopmuşlardır.

Ya Franklar? Onların da şair bir kralları vardır: Chilpéric.[85]

İleriye doğru gittikçe, Romalılaşmanın miktar ve derinliği artmaktadır. Gautier'nin işaret ettiğine göre, Genseric'ten sonra Vandal kralları İmparatorluk çekim alanına girmişlerdir.[86] Vizigotlarda Romalılaşmanın gelişimi sonsuzdur. 6. yüzyılın sonlarında Aryanizm hemen her yerde ortadan kaybolmuştur.

Bir kez daha belirtmekte yarar vardır: Germenlik, ancak 7. yüzyılda ortadan silinecek olan putperestlikle birlikte, yalnızca Kuzey'de tutunabilmektedir. Austrasia orduları İtalya'ya Ostrogotların imdadına geldiklerinde, yar-

---

[82] Coville, *op. cit.*, s. 175 vd.
[83] Schimidt, *op. cit.*, s. 146 ve 149.
[84] *Ibid.*, s. 527-28.
[85] Grégoire de Tours, *op. cit.*, V, 44 ve VI, 46.
[86] Gautier, *op. cit.*, s. 270.

dıma geldikleri soydaşlarını dehşete düşürmüşlerdir.[87] Öyle gözükmektedir ki Ostrogotlar, Franklara yakın olmaktansa Bizans'a ait olmayı yeğlemektedirler.

Sonuç olarak, demek ki *Romania* kuzeye doğru hafif miktarda azalmış olmakla birlikte, bütün olarak ayaktadır.[88] Aslında büyük yaralar almıştır. Bütün alanlardaki gerileme aşikârdır: Sanatta, edebiyatta, bilimde. Grégoire de Tours çok haklı olarak *percunte... liberalium cultura litterarum* demektedir.[89] *Romania* kitlesi sayesinde yaşamını sürdürmektedir. Ama onun yerine de hiçbir şey ikame edilememiştir. Kimse ona itiraz etmemektedir. Ne laikler ne de Kilise başka türden bir uygarlık olabileceğini kavrayabilmişlerdir. Gerileme sürecinin tam ortasında, manevi bir güç hâlâ direnmektedir: Kilise. Ve Kilise açısından da İmparatorluk hâlâ sürmektedir. Büyük Grégoire, Bizans İmparatoruna yazdığı mektupta, onun insanlara hükmettiğini, oysa barbarların yalnızca kölelere egemen olduğunu bildirmektedir.[90] Kilise, İmparatorluk düşüncesinin devamcısı olarak, Batı İmparatorlarının silinmesinden sonra, Bizans İmparatorlarına sadık kalmaktadır. Kurucu babalar aracılığıyla Kilise, Roma İmparatorluğu'nun Tanrı'nın arzusu olduğunu ve Hıristiyanlık için elzem olduğunu bilmekte değil midir? Örgütünü onun modeline göre biçimlendirmemiş midir? Onun dilini konuşmakta değil midir? Onun hukukunun ve kültürünün muhafızı değil midir? Ve nihayet, dinsel makam sahipleri eski senatör ailelerinin üyeleri arasından çıkmakta değiller midir?

---

87 Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 284.

88 Germenlerden ödünç alınan yegâne konu özel adlardır, ki bunlar ulusal köken konusunda hiçbir şey kanıtlamazlar. Bu adlar Germenlere yaranmak için konulmuştur.

89 *Hist. Franc. Praefatio,* ed. Arndt, M.G.H. SS., rer. Merov, c. I, s. 7.

90 Büyük Grégoire, *Regist.*, XIII, 34, ed. Hartmann, M.G.H., Epist., c. II, s. 397.

Üzerinde ısrar etmeyi gerektirmeyecek kadar açık olan bir nokta, Romalı bir halkın arasında ve İmparatorluk toprakları üzerinde kurulan yeni krallıklarda, Germen kabile kurumlarını sürdürmek mümkün olamamıştır. Bu kurumlar, ancak halkının çoğunluğu Germen olan küçük krallıklarda -Anglosaksonlarınki gibi- ayakta kalabilmişlerdir.[91]

Kuşkusuz, İmparatorluğun içine yerleşen Germen krallar halklarının gözünde ulusal krallardı, yani Grégoire de Tours'un dediği gibi *reges gentium*.[92] Bu krallar kendilerine, *reges gothorum, vandalorum, burgondionum, francorum* adlarını vermekteydiler. Fakat bunlar, Romalılar açısından, İmparatorun sivil halkın yönetimi konusunda da yetki devrettiği Roma generalleriydiler. Romalı halk, onları bu Romalı etiketleri altında görmekteydi.[93] Barbar kralları da bu unvanı taşımaktan şeref duymaktaydılar. Bu konuda, Clovis'in fahri *consul* yapılmasından sonra, kutlamalar sırasındaki curcunayı hatırlatmak yeterlidir.

Teodorik zamanında durum daha da açığa çıkmıştır. Kendisi aslında Roma İmparator naibidir ve yalnızca kararname yayımlamaktadır. Yasa değil.

Gotlar yalnızca orduyu meydana getirmektedir.[94] Bütün sivil yöneticiler Romalıdır ve Roma yönetim örgütü olabildiğince korunmuştur. Senato devam etmektedir. Ama

---

[91] Bazı yazarların yaptığı gibi, bu kralların sosyal siyasetinden ve İmparatorluk kurumlarına karşı *Konservative haltung*'larından söz etmek mümkün değildir.

[92] Jaffé-Wattenbach, *Regesta Pontificum Romanorum*, c. I, s. 212, n. 1899.

[93] Boş yere, onların Germanik karakterlerini muhafaza ettiklerini kanıtlayacak şeyler aranmıştır. Öküz arabasının eğlenceli öyküsünü hatırlatalım. H. Pirenne, "Le Char à Boeufs des Derniers Mérovingiens. Note sur un Passage d'Eginhard", *Mélanges Paul Thomas*, 1930, s. 555-560.

[94] Cassiodorus onları resmi olarak *barbari* veya *milites* olarak adlandırmaktadır. Bkz. L. Schimidt, "Zur Geschichte Ratiens unter der Herrschaft der Ostgoten", *Zeitschrift für Scheweizeriche Geschichte*, c. XIV, 1934, s. 451.

bütün iktidar kralın şahsında ve yakın çevresinde, yani kutsal sarayda yoğunlaşmıştır. Teodorik adeta barbar kökenini gizlemek istermiş gibi, yalnızca basit *rex* (kral) unvanını taşımakla yetinmektedir. İmparatorlar gibi Ravenna'da ikamet etmektedir. Eyaletlerin eski bölümleri, *duce*'leri, *rectore*'leri, *praeside*'leriyle; belediye örgütlenmeleri *curiale* ve *defensore*'leriyle devam etmektedir. Vergi yönetimi ve her şey Roma zamanında oldukları gibi muhafaza edilmektedir. Kral para bastırmaktadır, ama İmparator adına. Teodorik bir süre sonra Flavius adını alır.[95] Bunun anlamı, Roma uyrukluğuna geçtiğidir. Bazı belgelerde ondan *semper Augustus propagator Romani nominis* olarak söz edilmektedir. Kralın muhafız kıtaları ve saray teşrifatı Bizans modeline göre örgütlenmiştir. Yargı örgütlenmesi tamamen Romalıdır; hatta Gotlar için bile. Teodorik'in kararnameleri de tamamen Romalıdır. Artık Gotlar için özel bir hukuk yoktur. Aslında Teodorik, Germenlerin özel savaşları ve barbarlıklarıyla mücadele etmektedir. Kral, halkının ulusal hukukuna arka çıkmamış, onu korumamıştır.[96] Gotlar kentlerin garnizonlarını oluşturmakta, toprakların geliriyle geçinmekte, ayrıca maaş da almaktadırlar.[97]

Sivil görevlere getirilmeleri mümkün değildir. Hükümet üzerinde herhangi bir etkide bulunma olanağına sahip değillerdir. Ama eğer kralı çevreleyen Romalılarla işbirliği yaparlarsa, durum değişmekte ve bu olanağa kavuşmaktadırlar. Krallarının hükümran olduğu bu ülkede aslında birer yabancıdırlar, ama bol rantlar sağlayan yabancılar veya konumlarından ötürü bolluk içinde yaşayan bir askeri kasttırlar. İşte, onları birbirlerine bağlayan bu durumdur. Yoksa, söylendiği gibi ulusal karakter değil. Ayrıca, bir askeri kast olmaları, Justinianus zamanındaki güçlü direnç-

---

95 Unvanı: *Flavius Theodoricus Rex*'dir.

96 Schimidt, *op. cit.*, s. 387.

97 Gotlar toprak vergisine tabidirler. Fakat kral, onların buğdayı daha ucuza almalarını gözetmektedir.

lerini de açıklamaktadır. Schimidt[98] İtalya'ya yerleşmelerinden sonra, krallık konusundaki Gotik anlayışın kaybolduğunu kabul etmektedir.[99] Teodorik, Zenon'un bir memurundan başka biri değildir. Zaten İtalya'ya varır varmaz, Kilise ve halk, onu meşruiyetin temsilcisi olarak kabul etmişlerdir. Kralın kişisel iktidarı *sajones* aracılığıyla kullanılmaktadır. Bu kelimenin Gotça olması, bu adamların Roma *agentes in rebus*'ları modeline bakılarak oluşturulduğu gerçeğini gizleyememektedir.[100] Sonuç olarak, Gotlar krallık iktidarının askeri temelini oluşturmakta ve bunun dışında her şey Romalı olarak kalmaktadır.

Kuşkusuz, diğer barbarlarda Roma damgası bu kadar derinlemesine ortaya çıkmamaktadır. Vandallerde, İmparatorluktan kopuk olmalarına rağmen, devlet yönetim örgütünde herhangi bir Germanik karakter özelliğine rastlanmamaktadır. Ancak, burada görünüşteki bazı benzeşmelere rağmen, İmparatorluktan kopukluk mutlaktır ve Genseric'i bir İmparatorluk memuru olarak görmek gerçeklerle alay etmektir. Genseric, Teodorik'in tam anlamıyla zıddıdır. Genseric, Teodorik gibi, Roma halkıyla iyi geçinme ve onların suyuna gitme yerine, onlarla eş düzeyde pazarlık etmekte ve bildiğini okumaktadır. Burada *tercia* uygulaması yoktur. Vandaller, Zengitania'ya (Kuzey Tunus) kitlesel olarak yerleşmişler ve buradaki Romalı toprak sahiplerinin mülklerine el koymuşlardır. Bu topraklardaki *colonus*'lardan aldıkları kiralarla geçinmekte ve vergiden muaf olmaktadırlar. Kendilerinin *transendschaften*[101] ve Procopius'un da *chiliarques* adını verdiği bu örgütlenme tamamen askeridir.

---

[98] Schimidt, *op. cit.*, s. 292. *Das Gotische volkskönigtum Theodorics war etloschen.*

[99] Ancak, Ostrogotlar İtalya'ya yerleştiklerinde, Vizigotlardan çok daha fazla Germaniktiler.

[100] Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 100.

[101] Gautier, *op. cit.*, s. 207.

Fakat Vandallerde de Germanik hukuk, hatta bütün Germanik kökenli kurumlar 442'de, soyluların kabile kurumlarından geri kalanları, çıkarları doğrultusunda kullanabilmek amacıyla girişikleri bir ayaklanmayı bastıran Genseric tarafından kaldırılmış ve mutlak monarşi kurulmuştur.[102] Artık Genseric'in yönetsel örgütü Roma modeline göredir. Bastırdığı paraların üstünde Honorius'un kabartması yer almaktadır. Yazışmalar Roma usulündedir. Genseric, Kartaca'ya, Teodorik'in Ravenna'ya yerleştiği gibi yerleşmiştir, onun da bir *palatium*'u (saray) vardır. Ne ekonomik hayata ne de günlük yaşamın gerçeklerine karışmaktadır.

Hatta Vandal krallarının Roma ve İstanbul'a zeytinyağı cinsinden bir vergi ödedikleri de sanılmaktadır.[103] Genseric, tahtın intikalini bir düzene bağladığında, bunu Roma hukukunun kurallarına göre kaleme alınmış bir kararname ile yapmıştır.[104]

Romalılaşmış Berberler, Vandaller döneminde de eski dönemdeki yaşamlarını aynen sürdürmüşlerdir.[105] Yönetimin yazı bürosu Romalıdır.[106] Bu büronun başında bir *referendarius* bulunmaktadır -bazı dizeleri bize ulaşan Petrus adında biri-. Genseric döneminde Tunus hamamları inşa edilmiştir. Edebiyat canlı olarak devam etmektedir.[107] Victor Tonnennisis hâlâ İmparatorluğun ölümsüzlüğüne inanmaktadır.[108] Krallar Roma'nın izinde yürümek-

---

[102] Schimidt, *op. cit.*, s. 113.

[103] Albertini, "Ostrakon Byzantin de Négrine (Numidie)", *Cinquantaine da la Faculté des Lettres d'Alger*, 1932, s. 53-62.

[104] Martroye, "Le Testament de Genseric", *Bulletin de la Société des Antiquaires de France*, 1911, s. 235.

[105] Albertini, "Actes de Vente du V^e^Siècle, Trouvés dans la Région de Tébessa (Algérie)", *Journal des Savants*, 1930, s. 30.

[106] R. Heuberger, *Uber die Vandalische Reichkanzlei und die Urkunden der Könige der Vandalen*, 1929, s. 76-113.

[107] *Infra*, s. 120 vd.

[108] *Chronicon*, *op. cit.*, s. 184-206.

tedirler, tıpkı Restorasyon döneminde Bonaparte'ın izinden yürüdüğü gibi. Örneğin Genseric'in 484'te Katoliklere karşı çıkarttığı kararname, 412'de Honorius'un Donatius tarikatı mensuplarına karşı çıkardığı kararnameden kopya edilmiştir.[109] Genseric'in bu kararnamesi, toplumsal sınıfların Roma dönemindekilerin aynı olduğunu göstermektedir. Kısaca söylemek gerekirse, Vandallerde, Ostrogotlara nazaran daha az Germenlik kalmıştır. Aslında Vandaller yerleştiklerinde, Afrika, Batı'daki Roma eyaletlerinin en canlısıydı ve bu nedenle de Romalılığını fatihlerine kısa sürede aşıladı.

İspanya ve Galya ise istilalardan başka türlü zarar görmüşlerdi, çünkü onlar İtalya ve Afrika kadar Romalılaşmamışlardı. Ancak, istilacıların Germanik karakteri buralarda da Roma âdet ve kurumları karşısında geri basmak zorunda kalmıştır. Clovis tarafından fethedilmeden önce, Vizigot kralları Toulouse'daki saraylarında -Clovis'in fethinden sonra bunların başkenti Toledo'ya kayacaktır- Roma usulünde yaşıyorlardı. *Hospitalitas* uygulaması uyarınca iskân edilen Vizigotlar, hukuken Romalılara üstün sayılmıyorlardı. Kral halkının tümüne *populus noster* (halkımız) adını veriyordu. Ama her etnik grup kendi hukukunu muhafaza ediyor ve Germenlerle Romalılar arasında *connubuium*'a henüz izin verilmiyordu. Belki de dinsel inanç farkı -Vizigotlar Aryandı- eski Roma vatandaşlarıyla, istilacılar arasında yasal birleşmelerin gerçekleşmesine engel oluyordu. *Connubium*'un yasaklanması Leovigild'in (öl. 586) krallığı zamanında; Aryanizm de Reccared döneminde ortadan kalkacaklardır. Romalıların ve Gotların aynı hukuka tabi olmaları ise, Kral Reccesvinth döneminde gerçekleşecektir.

---

[109] Ch. Sanmagne, "Cuvriers Agricoles ou Rôdeurs des Celliers? Les Circoncellions d'Afrique", *Annales d'Histoire Economique et Sociale*, c. VI, 1934, s. 353.

Got *sorte*'leri (pay) vergiden muaftır. Eyaletlerin muhafazası, *rectores* veya *judices provinciarum, consulares, praesides* adlı memurlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu eyaletler *civitate*'lere bölünmüştür. Schimidt'e göre tarımsal örgütlenme konusunda da Germanik kökenli bir şey yoktur.

Kral mutlaktır: *dominus noster gloriosissimus rex* (efendimiz çok şanlı kral, MAK). Krallık makamı ırsidir ve halk yönetime katılmamaktadır. Schimidt'in işaret ettiği ordu kurulları, gerçek ulusal kurulları bulmak mümkün olmadığından ima yüklüdür, ama bu da birçok diğer kurum gibi Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ortaya çıkan Roma kurumlarından biridir.

Kral bütün memurlarını bizzat atamaktadır. Sarayında Germen ve Romalı kodamanlar vardır, ama Romalılar çok daha fazladır. Kral Euric ve II. Alaric'in başnazırlıklarını yapmış olan Narbonnelu Leon *questor sacri palatii* ve İmparatorluk sarayı *magister officiorum*'u görevlerini uhdesinde birleştirmiştir. Kral, savaşçı *truste*'lerine (arkadaşlarına) değil, ama Roma usulünce *domestici*'ye (hizmetkâr) sahiptir. Eyaletlerin dükleri, sitelerin *comite*'leri özellikle Romalıdırlar.

Kentlerde *curia* (kent meclisleri, MAK) kral tarafından seçimi onaylanan bir *defensor*'la birlikte devam etmektedirler. Vizigotlar, başlarındaki askeri şeflerin yetkileri konusunda çok az bilgiye sahip olduğumuz, *Tandenschaften, Fünfhunderschaften, Hundertschaften, Zehnschaften* adlı birlikler halinde örgütlenmişlerdir. Toulouse krallığı devam ettiği sürece, herhangi bir Romalıya askerlik görevi yüklendiğine dair bir belirtiye rastlanmamıştır. Bu durum Ostrogotlarda da aynen böyledir. Bir süre, Vizigotların da Ostrogotlar gibi, *millenarius* için ayrı bir başyargıçları olduğu sanılmaktadır. Fakat daha Euric döneminde, bunlar da *come*'lerin yargı yetkileri içine alınmışlardır. *Come*

mahkemeleri aynen Roma usulünce hukukçu *assessores* aracılığıyla yargı yetkisini yerine getirmektedir. Mahkeme örgütlenmesinde de en ufak bir Germanizm etkisine rastlanmamaktadır.[110]

475'te yayımlanan ve Gotlarla Romalıların ilişkilerini düzenlemeyi amaçlayan Euric yasası, Romalı hukukçular tarafından kaleme alınmıştır ve tamamen Roma damgasını taşıyan bir belgedir. 507'de Alaric tarafından çıkartılan ve Romalılara yönelik olan yasa yorumu ise, hemen hemen en saf haliyle Roma hukukudur. Diğer yandan, Roma vergisi aynen devam etmekte ve para sistemi de tamamen Roma çağındaki gibi işlemektedir.

Kralın memurlarına nakdi ücret ödenmektedir. Kilise'ye gelince, bu kurum, piskoposların seçiminin onaylanma makamı olan krala bağımlıdır. Bazı istisnalar dışında, Katolikler üzerinde baskı kurulmamaktadır. Leovigild (568-586), Gotlar için yürürlükte olan özel yargılama usullerinden hâlâ devam etmekte olan hükümleri tamamen kaldırmış, iki ırktan olanlar arasındaki evliliklere izin vermiş ve Gotlar için Roma akrabalık sistemini zorunlu hale getirmiştir.

Kral başlangıçta, kral alametleri olarak Germen alametlerini kullanmaktadır, ama bir süre sonra bunların yerine Roma alametlerini ikame etmiştir.[111] Kralın iktidarı bir kamu otoritesi olup basit bir kişisel tiranlık değildir. Barbarların eski karakterleri de kaybolmaktadır. Vizigotlar bu konudan o kadar uzaklaşmışlardır ki 681'de Kral Ervige, toprak sahiplerinden kölelerinin 1/10'unu silahlı olarak orduya yollamalarını istemek zorunda kalmıştır.

---

[110] Marc Bloch, *Revue Historique*, Mart-Nisan 1930, s. 336'da Germanizmin devamı ettiğine inanmanın ne kadar yanlış olduğunu işaret etmiştir. Vizigotların olağanüstü hızlı Romalılaşmaları konusunda bkz. Gamillscheg, *op. cit.*, c. I, s. 394 vd.

[111] Lot, *La Fin du Monde Antique et le Début du Moyen Age*, Paris, 1927, s. 329. Reccesvinth 690'a doğru Bizans giyim biçimini benimsemiştir.

Reccared döneminde (586-608) hukuki bütünleşme tamamlanmıştır. Reccesvinth tarafından 634'te yayımlanan *Liber Judiciorum* bunu kanıtlamaktadır. Bu düzenlemenin zihniyeti Roma ve Kilise kökenlidir. Çünkü Reccared'in Hıristiyanlığa girişinden itibaren Kilise, devlet yönetiminde muazzam bir rol oynamaya başlamıştır. 589'dan 701'e kadar toplanan on sekiz dinsel kurul, kral tarafından toplantıya çağrılmışlardır. İlginç olan nokta, kralın bu toplantılara piskoposların yanı sıra laikleri de davet etmesidir. Dinsel kurullar yalnızca dinsel konularda değil, sivil sorunlarda da bir danışma meclisidir.[112]

Başlıca makamlarına yalnızca kralın atama yapma yetkisine sahip olduğu bu Kilise, Krallığın en büyük taraftarıdır; o kadar ki, Aryan kralları bile hararetle desteklemektedir.

Athanagild, Leovigild'e karşı ayaklandığı zaman Kilise, krala sadık kalmıştır. Gene Kilise, kralın kodamanlar ve Kilise tarafından seçilmesi gerektiğini ilân etmiş (633 yılında) ve tahta geçen kralların kutsanmaları âdetini getirmiştir.[113]

Ama bu âdetlerin benimsenmesi, Kilise'nin destek olduğu krallık mutlakıyetçiliğine en ufak bir etki yapmamıştır. *Nefas est in dubium deducere ejus potestam cui omnium gubernatio superno constat delagato judicio.*[114]

Mayıs 642'de kral seçilen Chindasvinth, mutlak iktidarına karşı çıktıklarını iddia ettiği yedi yüz aristokratı ya öldürtmüş ya da köle haline getirmiştir.[115]

---

[112] *Ibid.*, s. 329.

[113] Kralın yağla ovularak kutsanması âdeti Kral Wamba'nın 672'deki tahta geçişinde kanıtlanmıştır. Fakat, herhalde bu âdet daha eskidir ve belki de Reccared (568-608)'e kadar geri gitmektedir. M. Bloch, *Les Rois Thaumaturges*, 1924, s. 461.

[114] VI. Toledo Dinsel Kurulu'nun 30. maddesinin metni, *in ziegler, Church and State in Visigothic Spain*, 1930, s. 101.

[115] Lot, *op. cit.*, s. 329.

Kral, Kilise'ye yalnızca aristokrasiye kafa tutabilmek için yaslanmaktadır.[116] Fakat piskoposlarını atadığı bu Kilise, ona köle gibi bağımlıdır. Teokratik bir yönetim yoktur. Krallık, Bizans sistemine doğru evrilmektedir. Kral, Bizans İmparatorları gibi dinsel konularda da yasa çıkartmaktadır. Lot'nun ciddiye aldığı görülen[117] kral seçimleri, Ziegler tarafından bir komedi olarak görülmektedir. Gerçekte ise, kralın tahta çıkması bir ırsiyet, entrika ve güç denemesi karışımı sonucunda gerçekleşmektedir. Leovigild, Bizanslı bir prensesle evlenmiştir; ama bu durum, onun Bizanslıları kovmasını engellememiştir. Ve bu Vizigot kralları, Bizans İmparatorları gibi *spatharii*'ye sahiptirler.[118]

Kısa süreli krallıkları 534'te Frank kralları tarafından ilhak edilen Burgond kralları,[119] Lyon'u ele geçirmeyi başardıktan sonra İmparatorlukla çok iyi geçinmektedirler. Burgondlar da, Vizigot ve Ostrogotlar gibi *Hospitalitas* kuralı uyarınca iskân edilmişlerdir.[120]

Burgondların iskânının tanıklarından olan Sidonius, onları saf ve kaba barbarlar olarak betimlemektedir. Fakat kralları tamamen Romalılaşmışlardır. Gondebaud, *magister militium praesentialis*'tir. Sarayında şairler ve güzel konuşma ustaları kaynamaktadır. Kral Sigismond, İmparatorluğun bir askeri olmakla övünmekte ve krallığının İmparatorluğun bir parçası olduğunu söylemektedir.[121] Bu krallar bir *questor palatii*'ye ve *domestici*'lere sahiptirler. Sigismond İmparator Anastisius'dan *patricius* unvanını almış bir Bizans maşasıdır. Burgondlar, Vizigotlara karşı Bizans İmparatorunun askerleridir.

---

[116] Ziegler, *op. cit.*, s. 126.

[117] Lot, *op. cit.*, s. 329.

[118] P. Guilhiermoz, *Essai sur l'Origine de la Noblesse en France au Moyen Age*, 1902, s. 13, n. 55.

[119] Coville, *op. cit.*, s. 77-238'deki çok ayrıntılı anlatılara bkz.

[120] 443'te Sapaudia'da. Coville, *op. cit.*, s. 109.

[121] Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 218-19.

Diğer yandan, bu barbar kralları kendilerini İmparatorluğun bir parçası saydıklarından, yılları *consul*'lerin, yani İmparatorların tahtta bulundukları süreye göre hesaplamaktadırlar. Kral ise, yalnızca İmparator adına bir *magister militum*'dur.

Krallık iktidarı mutlak ve tek kişinin elindedir. Bu iktidar paylaşılmamaktadır. Kralın birden fazla oğlu olduğunda, onları kral naibi olarak atamaktadır.[122] Kral sarayının kadınları özellikle Romalılardan meydana gelmekte, barbar savaşçı çetelerinin izine bu sarayda rastlanmamaktadır. *Pagi* veya *civitates*'in başında bir *come* bulunmaktadır. *Come*'nin yanında adaleti yerine getirmek için bir *judex deputatus* bulunmaktadır. Bu görevli de kral tarafından atanmakta ve yargılamayı Roma usulünce yürütmektedir.

İlkel, *sippe,* anısı *faramanni* (özgürler) kelimesinde devam etmekle birlikte, ortadan kaybolmuştur. Vienne ve Lyon'da Roma belediye örgütlenmesi devam etmektedir. Diğer yandan, vergi örgütü ve para sistemi tamamen Romalıdır.

Burgond kralı da Vizigot kralı gibi memurlarına nakdi maaş ödemektedir. Bu derinlemesine Romalılaşmış krallıkta, Burgondlar ve Romalılar aynı hukuki statüye sahiptirler: *"una conditione teneantur".*[123] Bağdaşık denilen diğer Germanik devletlerin tersine, öyle görünmektedir ki Romalılar burada orduda hizmet etmekte ve Burgondlarla *connubium*'a girmektedirler.

Demek ki böylece Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandaller ve Burgondlar Roma tarzında bir yönetim örgütüne sahiptirler. "Germanik ilkeler"den ya iz yoktur ya da olduğunda çok önemsizdir. Bu yeni krallar döneminde de, kuşkusuz kayıplarla, eski düzen sürmektedir. Eskiye göre bir tek ye-

[122] L. Schimidt, *op. cit.*, s. 169 ve 178.

[123] *Lex Gondobada*, X, ed de Balis, M.G.H. Leges, c. II[1], s. 50.

nilik vardır. O da toprak paylaşımları nedeniyle orduda hizmetin artık ücretsiz hale gelmiş olmasıdır. Bu sayede devlet, o müthiş savaş bütçesinden kurtulmuş ve halk da kendini ezen bu uygulamanın sona ermesiyle ferahlamıştır.

Diğer yandan, daha basit hale gelmiş olan kamu yönetimi de daha aza mal olmaktadır. Kilise, yönetimin kralın ilgi alanı dışında kalan kısmıyla ilgilenmektedir. Ama bir kez daha belirtelim, yaşayan ve işleyen her şey Romalıdır. Germanik kurumlardan, özgür adamlar kurullarından ayakta kalan hiçbir şey yoktur. Ama gene de şurada burada bazı Germanik kurumların hukuka sızması gözlenmektedir. *Wehrgeld* (kan bedeli, MAK) gibi. Ama bunlar Romalılaşmış hukuk sisteminin meydana getirdiği büyük nehre karışınca kaybolan küçük dereler gibidirler: Medeni hukuk usulü, sözleşmeler, vasiyetnameler vb. her şey Romalıdır. Batı, kiralık ev haline gelen ve ne kadar gerilemiş olursa olsun eski mimari tarzlarını koruyan şu İtalyan saraylarını hatırlatmaktadır. Aşikâr bir gerileme vardır; ama bu, içine hiçbir yeni uygarlığın tohumunun karışmadığı Roma'nın gerilemesidir. Germenlerin yegâne özelliği olan Aryanizmin bizzat kendi de özgün hiçbir yanı olmayan eski bir Hıristiyanlık sapmasıdır ve başlangıcında yalnızca Vandaller arasında yaygınlık kazanabilmiştir.

Franklarda durumun farklı olduğu düşünülmekte[124] ve onlara istilaların başlangıcından itibaren olağanüstü bir önem atfedilmektedir. Çünkü onlar, gerçekte Karolenj döneminde Avrupa'yı yeni baştan inşa etmişlerdir. Ama 6. yüzyılın başlarında da böyle miydi? Öyle sanıyorum ki bu soruya çok açık bir hayır yanıtı verilmelidir.

Kuşkusuz Frank krallığı Kuzey bölgelerinde saf bir Germen nüfusu barındıran yegâne krallıktı. Ama Merovenj

[124] Bu, özellikle H. Brunner'in *Deutsche Rechtsgeschichte* adlı kitaplarında ve G. Waitz'in *Deutsche Verfassunggeschichte*'de savunulan bir görüştür.

çağı boyunca bu nüfusun herhangi bir rolü olmamıştır. Fetih tamamlanır tamamlanmaz da krallar Roma bölgesi olan güneye; Paris'e, Soissons'a, Metz'e, Reims'e, Orléans'a ve bu kentlerin banliyölerine yerleşmişlerdir.[125] Eğer daha güneye gitmemişlerse, bunun nedeni, kendisine karşı Roma İmparatorlarının savunma tarzını benimsedikleri, Germanya'ya karşı daha iyi direnebilmektir.[126]

531'de Thierry Saxonların yardımıyla Thuringialıları yok eder,[127] 555'te Clotaire Saksonya ve Thuringia'ya bir sefer yapar ve Bavyera'yı kendine bağlar.[128] 556'da[129] ve 605'te[130] Saksonlara karşı yeni seferlere girişilir. 630-31'de Dagobert Somo'ya karşı sefer düzenler.[131] 640'ta Thuringia ayaklanır ve yeniden bağımsız olur.[132] 689'da Pepin, Frizyalılara karşı savaşır.[133]

Bu Germanik ülkelerden Merovenj dönemi boyunca hiçbir etki gelmemiştir. Frank devleti, Karolenjlerin eline geçeceği döneme kadar, Neustria ve Roman (Galya'nın Roma etkisindeki halkı ve onların konuştukları diller) etkisindedir. Sen havzasında, Pireneler ve Deniz'e kadar olan

---

[125] Bir Austrasia kralı tüm ülkenin kralı olduğundan gidip Paris'e yerleşmek için acele etmektedir. Lot, *Les Invasions...*, s. 208. Aberg, *Die Franken und Westgotten in der Völkerwanderungszeit*teki arkeolojik işaret edişleri (Uppsala, 1922). Gamillscheg'in de *Romania Germanica*, c. I, s. 294'teki filolojik uyarıları, 6. yüzyılın ortasından itibaren Galya, Franklarının Germanya üzerinde hiçbir etkileri olmadığını kanıtlamaktadır.

[126] R. Buchner, *Die Provence in Merovengischen Zeit*, 1933, s. 2, n. 5. Bu yazara göre, Clovis saf bir Akdenizli olarak diğer Germen krallarından farklılaşmaktadır. Çünkü hem Akdeniz hem de Germanya'yı hedeflemektedir. Ama yazar, Clovis ve ardıllarının bu noktadaki tavırlarının savunmaya yönelik olduğunu görememektedir.

[127] G. Richter, *Annalen des Frankischen Reches im Zeitalter der Merowinger*, 1873, s. 48 ve Lot, *op. cit.*, I, s. 205.

[128] Richter, *op. cit.*, s. 61.

[129] *Ibid.*, s. 63.

[130] *Ibid.*, s. 102.

[131] *Ibid.*, s. 160.

[132] *Ibid.*, s. 165.

[133] *Ibid.*, s. 177.

geniş alanı kapsayan bu bölgeler, aynı zamanda Frankların da çok az sayılarda yerleştikleri alanlardır.

Merovenj kurumları hakkındaki bilgilerimiz, bunların Vizigot ve Burgond topraklarını işgâl etmelerinden sonraki döneme aittir. Buralarda ve Syragius'un yönetimindeki topraklardaki kurumlar, Frank kurumları üzerinde etkili olmuşlardır.[134] Ama bu arada, Franklar büyük bir farkla Vizigot ve Burgondlardan ayrılmaktaydılar: Franklar *hospitalitas* uygulamasını ve buna bağlı olarak Romalılarla *connubium*'un yasaklanmasını tanımamışlardır. Üstelik Franklar, Aryan olan bu iki kavimin tersine Katoliktirler. Bu durumda, Galyalı-Romalı halkla karışmaları çok daha kolay gerçekleşmektedir.

Ama bu arada Frankların Romalılaşmalarının daha az derin olduğu da doğrudur. Çünkü onların kralları Paris'te; Ravenna, Toulouse, Lyon veya Kartaca gibi kentlerinkine oranla, daha az Romalılaşmış bir ortamda yaşamaktaydılar. Bunun dışında, Kuzey Galya bir savaş ve istila döneminden geçmiş ve harabeye dönmüştür.

Ancak Franklar, eski Roma kurumlarından koruyabildikleri her şeye sahip çıkmakta ve bu konuda büyük bir iyi niyet göstermekteydiler. Devletleri, diğerlerininkine nazaran daha barbardı, ama Germanik de değildi.[135] Bu devlette de vergi örgütlenmesi[136] ve para sistemi Roma modeline göre muhafaza ediliyordu. Burada da her site'de bir kont bulunuyordu, çünkü eyalet örgütleri yok olmuştu.

---

[134] Merovenj kralının memurları da İmparatorunkiler gibi *judices* adını taşımaktaydılar.

[135] H. von Sybel, *Entstehung des Deutschen Königthums*, 1881, bunu iyi görmüştür. Von Sybel ve G. Waitz arasındaki polemiğe bkz. *Deutsche Verfassunggeschichte*, c. II, 1882, s. 81 vd.

[136] Waitz, *op. cit.*, s. 273. Germenlerin şahsi vergi ödemeyi reddetmelerini ileri sürüyor ve bunu *ingenuitas* (özgürlük) ile bağdaşmaz gördüklerini söylüyor. Ama bunun Germanik hiçbir yanı yoktur. Kendi zikrettiği bir dinsel kurul metni, bunu aşikâr bir şekilde kanıtlamaktadır.

Grafio, thunginus, rachimburgi yalnızca kuzeyde var olan memur unvanlarıydı.[137] Waitz'e göre,[138] Germanik olan *leudeesamio,* Brunner'e göre Roma kökenlidir.[139]

Eğer hepsi değilse, kral memurlarının hemen hepsi, Galyalı-Romalılar arasından sağlanmaktaydı. Hatta dönemin en iyi generali olan Mummolus, Galya-Romalı asıllıya benzemektedir.[140]

Ve kendinin yakın çevresini oluşturan bürolara varıncaya kadar kral, Galya-Romalı *referendari*'lerle çevrelenmiştir.[141]

Kamu kurullarının izi bile kalmamıştır.[142] Kuşkusuz kralın bizzat kendisi, diğer barbar halkların krallarından daha Germanik karakterlidir. Ancak bu kralın özellikle Germen olan neyi vardır? Uzun saçları mı?[143] Bu konudaki önyargı o kadar güçlüdür ki, Eginhard'ın son Merovenj krallarını karikatürize ederek anlatması dahi, onların Germanik karakterine kanıt olarak gösterilmiştir. Bütün Merovenjler içinde yalnızca Clovis'in büyük oğlu Thierry'nin (öl. 534) Germen şiirlerinde adı geçmektedir. Bunun da nedeni hiç kuşkusuz, Thurungia seferi sırasında prensin buralarda yarattığı dehşettir. Thierry, Germen destanlarındaki Hugdietrich'dir.[144] Diğer Merovenj kralları halklarının belleğinde, ulusal kahramanların bıraktıkları anılara sahip olamamışlardır.

---

137 Waitz, *op. cit.*, s. 127 vd. Merovenj memurlarının Romalı olmadıklarını kanıtlamaya çabalıyor. Ona göre askeri sivil ayırımı yoktur. Kral, onlara vergi toplama yetkisi vermekte, nakdi maaş vermemektedir. Ayrıca, yönetimin Germenlere yabancı olduğunu itiraf ediyor (s. 124) ve köle ile Romalı memurları unutuyor.

138 Brunner, *op. cit.*, c. II, s. 77-80.

139 *Ibid.*, s. 364-65.

140 F. Lot, *et. al.*, I, s. 271.

141 H. Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre*, c. I, 1912, s. 260-62.

142 Waitz, *op. cit.*, c. II, s. 241.

143 *Ibid.*, s. 205'te kralın, Germanik karakterine dair söyledikleri dayanaksızdır.

144 Lot, *et. al.*, s. 200, n. 98.

Diğer yandan, krallık iktidar anlayışı, Roma İmparatorluk kavrayışı içindedir. Frank kralı da diğer Germanik krallar gibi, bütün iktidarın merkezidir.[145] Tam bir mutlak despottur ve *praceptione*'lerinde (kararname) *si quis praecepta nostra contempserit oculorum evulsine multetur*[146] diye yazmakta ve böylece şu Roma ilkesi olan *crimen laesae majestatis*'i kabul ettiğini ifade etmektedir.[147]

Kralın kendini krallığın maliki gibi gördüğü doğruysa da krallık iddia edildiği ölçüde kişiye özgü bir karakterde olmamıştır. Kral özel servetini kamu hazinesinden ayırmaktadır.[148] Kuşkusuz, krallık iktidarı kavramı, Vizigotlarda olduğundan daha ilkeldir. Kralın ölümünde, toprakları oğulları arasında paylaşılmaktadır; ama bu, fethin bir sonucudur ve Germanik olan herhangi bir yanı yoktur.[149]

Gene hiç kuşkusuz Frank kralları, Clovis dönemindeki istisnai durum hariç, Roma unvanlarına sahip değillerdir. Ama Bizans İmparatoruyla ilişki kurmanın çarelerini de aramaktadırlar.[150]

Demek ki böylece, geleneksel Romalılık Franklarda dahi muhafaza edilmektedir.

Eğer bütün barbar krallıklarını birarada düşünürsek, onlarda üç tane ortak çizgi görmemiz mümkündür. Hepsi mutlakıyetçidir, hepsi laiktir ve hepsinde hükmetmenin araçları devlet maliyesi ve hazinedir.

---

[145] *"Ban"* kelimesi her ne kadar iktidarı ifade ediyorsa da bu kelime Germence değildir. Eski bir askeri kelime korunmuştur. Hepsi bu.

[146] Grégoire de Tours, *Hist Franc.*, VI, 46; *op. cit.*, c. II, s. 212'de Grégoire de Tours, IX, *8*'i zikrediyor: *agendo contra volontate vestram atque utilitatum publicum.*

[147] Grégoire de Tours, V, 25; VI, 37; IX, 13; IX, 14; X, 19.

[148] Anglosaksonlardaki duruma bkz. W. Stubbs, *Histoire Costitutionelle de l'Angleterre*, c. I, 1907, s. 183.

[149] Toprak paylaşımlarına yalnızca Franklarda rastlanmaktadır. Çünkü belki de Clovis'in ölümü sırasında Batı'da artık İmparatorun olmaması ve Frankların her halükârda artık İmparatoru hatırlamamaları, bunun nedenidir.

[150] Theodebert, Bizans'a saldırmayı düşlemiştir. Lot, *et. al.*, *op. cit.*, I, s. 208.

Ve bu karakterlerin hepsi de Romalıdır veya daha iyisi, Bizanslıdır. Kuşkusuz, mutlakıyetçilik bu krallıklarda kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Kral Roma topraklarına yerleşme döneminde, henüz bir askeri komutanken de çok muktedir bir şefti. Yerleşmeden sonra bu güç, taşralıların varlığı nedeniyle ancak mutlakıyetçi bir yapı kazanabildi.[151] Bunun başka türlü olabilmesi için, kralın Anglosakson hükümdarlarının konumunda olması gerekirdi. Bu askeri şeflerin krallığından daha az Germanik olan hiçbir şey yoktur. Çünkü kralın iktidarı tamamen kişiseldir, yani tamamen İmparatorluktaki gibidir.

Bütün bu krallıklarda, kralın mutlaklığı mali gücü sayesindedir. Her yerde kral, İmparatorun yerine geçen adam olarak, kamu maliyesi ve vergileri ele geçirmiştir. Bilindiği üzere kamu maliyesinin serveti muazzamdır. Bunlar, İmparatorluk malikâneleri, ormanlar, boş topraklar, madenler, limanlar, yollardır. Ve aynı zamanda vergiler ve para da kamu maliyesi kaynaklarındandır. Böylece, kral muazzam bir toprak malikidir ve aynı zamanda, altın paradan meydana gelen büyük bir hazineye sahiptir. Batı'da hiçbir hükümdar 13. yüzyıldan önce bu krallar kadar paraya sahip olamayacaktır. Hazinelerinin tasviri, sarı madenin aktığı bir nehir imajıyla mümkün olmaktadır. Bu nakit servet, her şeyden önce krala memurlarına para-maaş ödeme olanağı tanımaktadır.[152] Merovenj kralları hazinelerinden önemli ödentilerde bulunmaktadırlar. 695'ten önce Saint-Denis manastırı başrahibi hazineden 200 altın *sou*'luk bir rant; bir diğeri de maliye depolarından *(cellarium fisci)* 100 altın *sou*'luk bir gelir sağlamışlardır.[153] Krallar kentle-

[151] Görevler asla irsi değildir. Kral istediğini seçmektedir. Tıpkı İmparator gibi.

[152] Dahn, *op. cit.*, c. VI, s. 290.

[153] H. Pirenne, "Le Cellarium Fisci", Académie Royale de Belgique, *Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences Morales et Politiques*, V[e] série, c. WVI, 1930, n. 5-7, s. 202.

re ödünç para vermekte,[154] misyonerleri finanse etmekte ve istedikleri kimseleri parayla baştan çıkartmakta veya satın almaktadırlar. Roma vergi sistemi ile pazar vergilerinin devam ettirilmesi iktidarlarının esas kaynağını oluşturmaktadır. Çoğunlukla yapıldığı gibi, onları yalnızca büyük toprak sahipleri olarak düşünmek açık bir hatadır ve bu düşünüş çok sonra ortaya çıkacak olan bir kral tipine dayanmaktadır.[155] Aslında Merovenj kralları, nakdi zenginlikleri nedeniyle Charlemagne'dan çok Bizans İmparatorlarına benzemektedirler.

Ve krallar kendilerini güçlü kılan bu hazineyi büyütmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Bu nedenle de sayılamayacak kadar çok müsadere meydana gelmektedir. Chilperic bütün krallığında *discriptiones nova et graves* yaptırmıştır.[156] Bu krallıkta kayıtlar, müfettişler vb. ile çok karmaşık bir mali yönetim vardır. Krallar birbirlerinin hazinelerini ele geçirebilmek için sürekli boğuşmaktadırlar.[157]

Üstelik bu krallar, oldukça büyük olan Bizans bahşişlerinden de yararlanmaktadırlar. İmparator Mauritius, Childebert'e, Lombard'lara karşı kendisiyle işbirliği yapması için 50.000 altın *sou* yollamıştır.[158] 584'te Rigunthis'e yapılan çeyiz,[159] Childebert'in Saint-Germain manastırına fakirler için verdiği 6.000 *sou*'luk sadaka,[160] I. Dagobert'in Saint-Denis kilisesinin mihrabını gümüşle kaplatması,[161] Frank krallarının zenginlikleri hakkında bir fikir vermek-

---

154 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, III, 34.

155 H. Pirenne, "Liberté et Propriété en Flandre du VIIe au XIe Siècles", *Bul. cit.*, 1911, s. 522-23.

156 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, V, 28.

157 Fustel de Coulanges, *Les Transformations de la Royauté Pendant l'Epoque Carolingienne*, s. 19.

158 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, VI, 42.

159 *Ibid.*, VI, 45; VII, 9; VII, 15.

160 S. Dill, *Roman Society in Gaul in the Merovingian Age*, 1926, s. 280.

161 *Gesta Dagoberti Regis*, c. 17, M.G.H. SS., rer. Merov, c. II, s. 406.

tedirler. Onlar da Bizanslılar gibi, hazinelerini sık sık politik amaçlar doğrultusunda cömertçe kullanmaktadırlar. İşte, 596 yılında Brunehilde böylece *pecunia* (para) sayesinde, Avarların Thuringia üzerine muhtemel bir saldırılarını önleyebilmiştir.[162]

Bu durumda kralların yalnızca kendileri için servet biriktirdiklerini söylemek olanaksız hale gelmektedir.

Fakat Ostrogot kralları daha da zengindirler. Bu konuda Teodorik tarafından yaptırılan görkemli yapıları düşünmek yeterlidir. Vizigotlar için de durum farklı değildir. 631'de tahta aday Sisenaud, Dagobert'e kendini Svinthila'ya karşı desteklemesi için 20.000 altın *sou* önermiş,[163] Leovigild de İmparatorun generaline, kendi öz oğluna karşı yanında yer alması için 30.000 altın vermeyi vaat etmiştir.[164]

Vizigotlarda pazar vergilerinin toplamının önemli miktarlara ulaştığı, bu vergiyi kesime alanlardan suistimale başvuranların Roma hukukunda olduğu gibi ölümle cezalandırılmalarından anlaşılmaktadır.[165] Vergi defterleri de Roma döneminde olduğu gibi tutulmaktadır.[166] Krallar da, aynen yerine geçtikleri İmparatorlar gibi, memurlarına nakdi maaş ödemektedirler.[167] Galswinthe tarafından getirilen hazinelerin, Venantius Fortunatus tarafından yapılan tasviri, bu hazinelerin büyüklüğünü anlamamıza olanak vermektedir.[168]

Kısaca, Bizans'da olduğu gibi, bu siyaset tarzında altının müdahalesi süreklidir; krallar satın almakta ve satın alınmaktadırlar.

---

[162] Richter, *op. cit.*, c. I, s. 98.
[163] *Ibid.*, s. 161.
[164] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, V, 38.
[165] Dahn, *Könige der Germanen*, c. VI, s. 290.
[166] *Ibid.*, s. 260.
[167] *Ibid.*, s. 275.
[168] *Carmina*, VI, 5, ed. Krusch, M.G.H. SS., *Antiq.*, c. IV, s. 136 vd.

Barbar kralların antik geleneği devam ettirdikleri bir alan daha vardır: O da laik karakterleridir. Yönetim örgütünün bütünü her kademesinde laiktir. Genelde, krallar piskoposlarla iyi anlaşıyorlarsa da, Orta Çağda cereyan edeceklerin tersine, bunlardan hiçbiri resmi bir görev almamıştır. Tersine, piskoposların birçoğu krallığın eski memurlarından atanmaktadır.[169] Bu siyaset, yarısı zorunlu olarak piskoposlardan meydana gelen *missi*'lere dayalı olan Charlemagne'ın siyasetiyle veya İmparatorluk yönetiminin dizginlerini piskoposlara emanet eden Othon'un politikasıyla çarpıcı bir zıtlık oluşturmaktadır. Bunun da nedeni, daha ileride göreceğimiz üzere, istilaların hemen ertesinde laiklerin hâlâ eğitimli olmalarıdır.[170]

Laik Merovenj devleti, Karolenj devletiyle çok net bir şekilde çelişmektedir. Ve Merovenjler için geçerli olan bu durum, diğer tüm barbar krallıkları için de aynı derecede geçerlidir. Yani Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandaller ve Burgondlar için. Demek ki bu konuda asıl olan eski düzenin devam etmekte olmasıdır. Kralın bizzat kendisi saf bir laiktir ve hiçbir dinsel tören onun iktidarına süs olarak dahi eşlik etmemektedir.

Kilise ona bağımlıdır. Eğer kuramsal olarak piskoposlar Kilise tarafından seçiliyorsa da onları doğrudan atayan kraldır. Doğu İmparatorluğunda olduğu gibi, piskoposlar krallarıyla tam bir uyum içindedirler.[171] Dinsel kurulları kral toplamaktadır. Merovenjler bu kurulları yönetmekten feragat etmişlerse de, buna karşılık Vizigotlar da Reccesvinth'den itibaren krallar dinsel kurulların yönetimine or-

---

[169] Cahorslu Didier kralın hazinedarı ve Marsilya belediye başkanıydı. Aziz Ouen ise Neustria'da müfettişti.

[170] H. Bresslau, *op. cit.*, c. I, s. 364-67, piskopos olan memurları zikretmektedir. Ayrıca bkz. H. Sproemberg, *Marculf und die Frankische Reichskanzlei*, Neues Achiv, c. XLVII, 1927, s. 124-25; Loening, *Geschichte des Deutschen Kirchenerechts*, c. II, 1878, s. 262.

[171] L. Duchesne, *L'Eglise au VIe Siècle*, 1925, s. 528.

tak olmuşlardır. Böylece Kilise, krala çok bağımlı ve hizmetkâr bir görünümdedir.[172]

Ama krallar egemen oldukları bu Kilise'ye büyük bir saygı duymaktadırlar. Grégoire de Tours'a göre, kralların ülküsü, Kilise'yi ve fakirleri ihya etmektir.[173] Krallar bu amaçla Kiliselere büyük servetler bağışlamakta, etraflarında büyük bir saygı çemberi oluşturmakta, ama birkaç kadının dışında hanedandan kimse Kilise örgütüne girememektedir. Kişisel dindarlıklarının yüksek olduğu söylenemez, ama piskoposların şahsında Kilise'nin, yani çok büyük dinsel güçlerin önderlerini görmektedirler. Üstelik, bu piskoposlar halkın nezdinde çok büyük bir prestijden yararlanmaktadırlar. Bu durumda, onlar laik aristokrasiye karşı yararlı bir ağırlık (örneğin Vizigotlar da bu karşı-ağırlığı fiilen meydana getirmektedirler) oluşturabilmektedirler.

V. JUSTİNİANUS (527-565)

Batı eyaletlerinin barbarlar tarafından parçalanmasından sonra, İmparatorluk fikrinin ortadan kaybolduğuna inanmak kadar büyük yanlışlık olamaz. Hiç kimse İstanbul'da hüküm sürmekte olan *basileus*'un otoritesini, kuramsal olarak, İmparatorluğun bütünü üzerine yaydığından kuşku duyamaz. *Basileus* İmparatorluğun Batı parçasını yönetmemektedir, ama onların da kuramsal hükümdarıdır ve bütün bakışlar ona yönelmektedir.

---

[172] Grégoire de Tours tarafından anlatılan ilginç anekdota bkz. *Liber Vitae Patrum*, VI, M.G.H.; SS., rer Merov., c. I, s. 681-82. Burada, seçim sonucunu bozan, ama gene de istenen adayı büyük hediyeler karşılığında atayan kralın, sonunda bunu piskoposluk merkezinde büyük bir şölenle kutlatması anlatılmaktadır. Sonuç olarak her şey krala bağlıdır. Bkz. *Ibid.*, 727 vd. Trier piskoposu Saint Nicet bir kral tarafından bu makama atanmış, bir diğeri tarafından sürgüne yollanmış, bir üçüncüsü tarafından görevine iade edilmiştir.

[173] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, III, 25.

Özellikle Kilise, İstanbul'daki İmparatora bağlıdır. Çünkü İmparatorluk Tanrı'nın eseridir ve bu nedenle de İmparatordan vazgeçmek söz konusu olamaz. Kilise'nin önderi Roma'da oturmaktadır ve Roma kenti de Bizans İmparatorunu *ecclesia*'nın (Kilise) meşru hükümdarı olarak tanımaktadır.[174]

Vandal kralının dışındaki barbar kralları, bu İmparatoru efendileri saymakta; resimlerini bastırdıkları paraların üstüne koymakta; ondan ihsanlar istemekte ve kabul etmektedirler. Justinianus, Theodebert'i evlat edinmiştir,[175] tıpkı ileride İmparator Mauritius'un Childebert'i edineceği gibi.

Barbar kralları, anlaşmazlıklarını İstanbul'da çözmeye veya rakiplerine karşı ittifaklar aramaya çalışmaktadırlar, İmparator ise kendi açısından barbar krallarına hiçbir şeyi terketmemiştir. Bu durumda, fırsat çıktığında malını geriye almak için uğraşması çok doğaldır. Justinianus açısından, Bizans İmparatorluğu'nun bu endişelerine, bir de dinsel Ortodoksluğu egemen kılma gayretini eklemek gerekir. Hemen hemen Akdeniz kıyılarının tümünün kaybedilmiş olmasına rağmen, Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kuruluşunu başarabilecek kadar güçlüdür.

Denizlerin egemenliğinin kendine kalmasını sağlayan bir donanması vardır. Teodorik'in bozuştuğu Kilise tamamiyle onun arkasındadır. İtalya'da büyük Romalı ailelerin; Afrika'da da kralın kendilerine karşı olumsuz tavrı nedeniyle İstanbul'a sığınmak çarelerini arayan Vandal aristokrasisi ve onların yanaşmalarının desteğini elde edebilir.

---

[174] Örneğin, tarihleri Justinianus'un saltanat dönemine göre veren Büyük Grégoire'ın eserine bkz. Avenchesli Marius (öl. 594), Tonnensisli Victor (öl. 569) ve Bielarolu Jean'in (öl. 590) yazdıklarını okumak, en azından onlar için İmparatorlugun devam ettiğini görmek için yeterlidir. Bkz. Ebert, *Histoire de la Litterature du Moyen Age en Occident*, c. I, 1883, 618.

[175] Theodebert Justinianus'a mümkün olan en büyük tevazu içinde yazmaktadır. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Byzantin*, Paris, 1932, c. I, s. 203

Belki de Bizans, Provence halkının kendi lehine ayaklanacağını da hesaba katmaktadır.

Başarı şansını kendisi için yüksek noktaya çıkartmak isteyen Justinianus, Batı'ya karşı sefere girişmeden önce, Pers İmparatorluğu'yla barış yapmış (532) ve sınırlarda dolaşan barbarları çeşitli armağanlarla sakinleştirmiş ve sabitleştirmiştir.

Bizans birleşik bir cepheyle karşı karşıya değildir. Germenlerin herhangi bir siyasetleri yoktur. Teodorik her ne kadar diğer devletleri kendi egemenliği altında birleştirmek istemişse de amacı yalnızca İtalya'yı savunmak olmuştur. Bu amacına ulaşmak için Vizigotları Franklara karşı tutmuş ve onların Vouillé savaşından sonra tamamen yok edilmelerini engellemiştir. Diğer yandan, 509'da Clovis'i Provence'ı kendine terketmeye mecbur bırakmış ve 523'te Frankların Burgonya'yı çiğnemelerini engellemek üzere müdahale etmiştir.[176]

Ancak bu siyasetin sonucunda, Merovenjlerle anlaşmak şöyle dursun, bu krallar onun yeminli düşmanları haline gelmişlerdir.

Bizans ise Teodorik'in İtalya'ya bu kadar sağlam bir şekilde yerleşmesini engellemediyse, bunun nedeni kendini yeteri kadar güçlü hissetmemesiydi. İşgâle ses çıkartmamış, Teodorik'le barışçı ilişkiler sürdürmüş, ama oldubitti'yi hiçbir zaman kabullenememişti.

Bizans, Ostrogotlara karşı doğal müttefikini Franklarda bulmuştur.

526'da Teodorik ölmüştür. Bir Roma İmparatoru gibi[177] ve Germen âdetine mutlak bir biçimde zıt olarak, ölmeden önce on yaşındaki oğlu Athalaric'i halefi olarak atamış ve erginliğe erinceye kadar da çocuğun annesi Amalasonthe'un naip olarak ülkeyi yönetmesine karar vermiştir.

---

[176] Buchner, *Die Provence in Merowingischer Zeit*, 1933, s. 3.

[177] Hartmann, *op. cit.*, s. 178.

Amalasonthe iktidarı, Justinianus'un onayı dahilinde ele geçirmiş ve İmparatora o kadar büyük bir yakınlık göstermişti ki, *basileus* İtalya'ya giderek, belki de kılıç bile çekmeden, bu ülkeyi İmparatorluğuna yeniden katabilirdi.

Bu durumda Justinianus saldırı harekâtını Vandallere karşı yöneltmiştir. 533'te bir tek savaş sonucunda, Bizans generali Belisarius, o anda tahtta bulunan düzmece kral Gelimer'i yenmiş ve Ceuta'ya kadar bütün Afrika kıyılarını ele geçirmiştir.

Justinianus burada bir *limes* oluşturmak için acele etmiş ve üstelik Roma yönetsel sisteminin tamamen muhafaza edildiği bu bölgenin idaresini doğrudan kendi üstüne almıştır.

Vandaller tepki göstermemişlerdir. Çabucak Romalı halk kitlesi arasında erimişler ve artık bir daha onlardan söz edilmemiştir.

İmparatorluğun en zengin eyaleti ona tekrar geri dönmüş oluyordu. Yalnızca Berberler bir süre Justinianus'a direnmişler, ama 548'de onlar da teslim olmuşlardır.[178]

Tam Justinianus Afrika'yı geri alırken (533) Ostrogotların genç kralı Athalric ölmüştür (534). Annesi iktidarı muhafaza edebilmek için, kocasının kardeşi Theodahat ile evlenmiş, ama o da ertesi yıl onu öldürtmüştür.

Bu durumda Justinianus hemen müdahale etmiş ve Sicilya'yı işgâl etmiştir (535). Böylece Afrika'nın fethini tamamlayan ve yöre halkı tarafından alkışlanan İmparator, Kuzey'e yürümüş, Napoli'yi ele geçirmiş ve 536'da da Roma'ya girmiştir.

Romalılaşmış Ostrogot hanedanı direnme göstermemiştir. Theodahat, Eflatuncu olduğunu ilân etmekte ve silahlardan nefret ettiğini söylemektedir. Kardeşi Evermund ise, barbar soydaşlarının davasını savunmaktansa, Roma'da

[178] Vasiliev, *op. cit.*, s. 178.

patricius olarak yaşamayı tercih ederek Belisarius'a hemen teslim olmuştur.[179]

Ancak Belisarius, İtalya'da aniden inatçı bir direnmeyle karşı karşıya kalmıştır.

Kendilerine temlik edilen toprakların tehlikeye girdiğini düşünen Ostrogot savaşçıları, subaylarından biri olan Vetiges'i kalkanlarının üzerinde havaya kaldırmışlar (barbar geleneklerine göre, savaşçılar tarafından kral seçilen kimse, kalkanlar üzerinde havaya kaldırılarak krallığı ilân edilirdi, MAK) ve onu kral olarak kutsamışlardır.

Yeni kral hemen Belisarius'un korunmak için kapandığı Roma üzerine yürümüş (537), ama kendi kuşatacak yeterlikte gücü olmadığından, kısa süre sonra çekilmek zorunda kalmış ve Ravenna'da siperlerin gerisinde beklemeye başlamıştır.

Vitiges, Kuzey yönünden Frankların saldıracaklarından endişelendiğinden Provence'ı onlara terk etmiş, Justinianus da bu durumu hemen kabullenmiştir.[180]

Daha sonra, kendini Belisarius'un birliklerine karşı savunmaktan aciz kalan Vitiges pazarlığa oturmuştur.

Kendilerine hayatlarının ve topraklarının bağışlanması koşuluyla Gotlar, Belisarius'a krallık tacını sunmuşlardır. Belisarius bu öneriyi kabul etmiş veya kabul etmiş görünmüş ve kente girmiştir (540). Bir antlaşma imzalanmış ve Got garnizonları yeni krallarına sadakat yemini etmişlerdir. Bu arada, görevini tamamlayan Belisarius, İmparator tarafından geri çağrılmıştır. Bağımsız bir kral olma olanağı varken İmparatorun hizmetine geri dönmesini anlayamayan Gotları şaşkınlık içinde bırakan Belisarius, bu emre itaat etmiştir. Dönerken de Vitiges ve bazı Got askerlerini beraberinde götüren Belisarius, daha sonra bunlarla birlikte İranlılara karşı savaşacaktır.

---

[179] Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 261.

[180] F. Kiener, *Verfassunggeschichte der Provence*, 1900, s. 22.

Belisarius'un İtalya'ya bir genel vali ataması ve Roma düzenli yönetim sistemini yeniden kurması, Gotların indinde bir ihanet olarak görülmüştür. Henüz toprakları İmparatorun eline geçmemiş olan Kuzey İtalya Gotları ayaklanmışlar, krallık tacını subaylarından biri olan Uraias'a sunmuşlar, ama onun bunu reddetmesi üzerine Vizigotların kralının yeğeni Theudis'i kral ilân etmişlerdir.[181] Yeni Got kralı hemen İtalya'nın yeniden fethine girişmiştir.

Bu sıralarda İtalya halkı vergilerle ezilmektedir. Belisarius, Bizans ordusunun büyük bölümünü yarımadaya getirmiştir, ama geri dönerken bunların bir bölümünü garnizonlar halinde İtalya'da bırakmıştır. Genel komutanlıkları olmayan bu birlikler düzensizdir.

Pavia'dan 1000 adamıyla harekete geçen İldibald, yeni İmparatorluk yönetimine karşı olan halkın desteği sayesinde sürekli olarak başarılı çarpışmalar yapmaktadır.

Genç kral *magister militum per Illyricum*'un yönetimindeki Roma ordusunu yenmiş, ama bu arada bir cinayete kurban gitmekten kurtulamamıştır.[182]

Ildibald'ın yerine geçen Eraric, Got olmayıp bir Rüg'dür ve Justinianus'la pazarlığa oturmanın yollarını aramaktadır. Yeni kral *patricius* unvanı ve İstanbul'da oturma izni karşılığı, ordusuna ve ülkesine ihanet etmeyi önermektedir. Bu projesini "kuvveden fiile" geçiremeden öldürülen hain kralın yerine, Ildibald'ın yeğenlerinden Totila geçmiştir. Tahta geçmeden önce Justinianus'a tabi olmaya hazır olan Totila, bir kez kral olduktan sonra, olağanüstü bir enerjiyle Bizans'a karşı mücadeleye girişmiştir.[183]

---

[181] Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 289-90.

[182] *Ibid.*, s. 301.

[183] Lot, *et. al.*, *op. cit.*, c. I, s. 157, onun şövalye ruhlu olduğunu ve halkını kurtarmaktan başka bir şey düşünmediğini söylüyorlar. Hartmann ise, *op. cit.*, I, s. 302, onun halkıyla ancak çıkarları doğrultusunda uyuştuğunu söylerken bence daha doğrusunu görüyor.

Totila'nın ordusu, İmparatorun ordusundan kaçanlar ve İtalyalı büyük toprak sahiplerine karşı duydukları büyük kinden ötürü yeni krala koşan, köle ve *colonus*'ların katılmalarıyla büyümektedir. Totila, sayısı artan bu orduyla Roma'yı ele geçirmiştir (17 Aralık 546). Bu durumun verdiği güçle, onu bir tiran sayan ve adam yerine koymayan Justinianus'la pazarlığa oturmak istemiştir. Justinianus, onun haraç ödemesini ve emrinde askerlik yapmasını kabul etse, hemen onunla barış yapmaya hazırdır.[184] Bu koşullarda Totila'yı ulusal bir kahraman olarak görmek son derece güçtür. Ama hiç kuşkusuz, Germen krallarının en akıllı ve medenilerinden biridir ve başarılarının esas nedeni, mutsuz ve sefil İtalya halkıyla onu birbirlerine yaklaştıran insancıllığıdır.

İmparatorun kendisiyle pazarlık yapmayı reddetmesi sonucu savaşmak zorunda kalan Totila, Sardinya ve Korsika'yı Bizans'tan geri almış; ele geçirdiği Bizans teknelerinden kendine bir donanma oluşturmuş; bu donanma aracılığıyla Adriyatik egemenliğini eline geçirmiş ve İtalya'nın tamamını yeniden fethetmiş; bunların sonucunda da Teodorik gibi bir kral olmuştur.

Ancak Justinianus, İtalya'dan vazgeçmiş değildir. 551'de General Narses yarımadaya 20.000 adamıyla birlikte çıkmış, savaşta ölen Totila'nın ordusunu da ezmiştir. Totila'nın yerine geçen Teias, çok umutsuzca sürdürdüğü mücadeleyi 553'te Vezüv eteklerinde yitirmiş ve öldürülmüştür.

Güçlerinin sonuna gelen Gotlar, bu durumda Frank ve Alamanlardan yardım istemişlerdir.

Fakat bu çağrıya uyan Frank ve Alaman çeteleri, Gotları ve Romalıları ayırım gözetmeksizin yağmalamaktadırlar. Bizanslılar bu çeteleri Capua'da 554 yılında yok etmiş-

[184] Hartmann, *op. cit.*, I, s. 328.

lerdir. Gotlardan geriye kalanlar da bu durumda teslim olmuşlar ve Doğu Roma generali tarafından, İranlılara karşı savaşmak üzere Asya'ya yollanmışlardır.

İtalya yeniden Roma eyalet sistemine göre örgütlenmiş, *exarque* veya *patricius,* Ravenna'ya yerleşmiştir. Ama İtalya da tüm bu savaşların sonucunda kanını tamamen yitirmiş bir duruma düşmüştür.

Bizanslılar ve Ostrogotlar arasındaki bu yirmi yıllık savaş sırasınca, Frank siyaseti yalnızca durumdan yararlanmak yönünde olmuştur. Franklar 532'de Burgonya'yı ele geçirmişler; 535'te Vetiges'e yönelttikleri tehdit sonucunda Provence'a el koymuşlardır. Düşmanından toprak koparılmasına sevinen Justinianus da bu oldubittileri hemen onaylamıştır.

Bu kazanımlara rağmen Franklar doymamış ve 539'da Theudebert'in komutasındaki büyük bir orduyla İtalya'ya inmişlerdir. Bu sırada, Ravenna'da Bizans kuşatması altında olan Vitiges'in hareketsizliğinden yararlanarak Venezia ve Liguria'yı ele geçirmişlerdir. Ancak askerleri, büyük çapta etkilemeye başlayan bir salgın hastalıktan ötürü geri dönmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu geri çekilmeye rağmen Theudebert, Venezia'nın bir bölümünü gene de elinde tutmaya devam etmiş ve orada kendini temsilen bir dük bırakmıştır. Bir süre sonra da Totila bu dükü resmen tanımıştır. Belki de Frank kralı bu bölgeden hareketle İstanbul'a saldırmayı düşünüyordu.[185]

552-553 yıllarında Frank ve Alaman çeteleri Venezia'dan hareketle İtalya'ya yayılmışlardır. Ama sonunda Bizans tarafından yok edilmişlerdir. Bu olayın sonucu olarak da Franklar, Venezia'yı Bizans'a kaptırmışlardır.

Bütün bu süreç içinde İmparatorluğa karşı cephe oluşturabilmek için Frankların ve Ostrogotların işbirliği yapmaları bir an bile düşünülmemiştir. Bizans da kendine di-

[185] Richter, *op. cit.*, s. 57-58.

renebilecek herhangi bir Germen dayanışmasıyla karşı karşıya kalmamıştır.

Afrika ve İtalya'yı yeniden fethettikten sonra, Justinianus İspanya'ya yönelmiştir. Bu bölgeye müdahale etmesine olanak veren olay, bu ülkedeki bir iç savaştır. Kral Agila'yla savaşan Athanagild tarafından yardıma çağrılan Justinianus, Sicilya fatihi Liberius'a İspanya'ya çıkartma yapmasını emretmiştir. Sevilla'da yenilen Agila, Athanagild'i kral olarak ilan eden askerler tarafından 554'te öldürülmüştür. İmparatorun sadık hizmetkârı Athanagild artık İspanya kralı olmuştur.

Romalılar artık Provence hariç, Tiren Denizi'nin bütün kıyılarına egemendirler. İmparatorluğa tabi hale gelen Vizigot krallığı da zaten denizden uzaktır.[186]

Akdeniz yeniden bir Roma gölü olmuştur.

İmparatorluk olağanüstü bir güç harcamıştır. Başarıya ulaşabilmek için bütün cephelerde savaşmak zorunda kalmıştır. İtalya'da savaşırken Ostrogotlar tarafından teşvik edilen İranlılar, Doğu'dan saldırıya geçmişlerdir.[187] Balkanlar'da ise, sınırlarda sürekli bir endişe kaynağı olan Slavları uzaklaştırmak gerekmiştir.

Bu sürekli ama başarılı savaşların ortasında İmparatorluk, toplum ve yaşam biçimini de değiştiren derin bir evrime de uyum sağlamaktadır. Justinianus'un adını taşıyan yasa derlemesi, bütün zamanların en büyük hukuki abidelerinden biridir.

Roma uygarlığı yeniden çok parlak bir şekilde ışıldamakta ve İmparatorluğun bu hayranlık verici rönesansını abideleştirmek için, Ayasofya başkentin ortasında muazzam bir tak-ı zafer olarak yükselmektedir: Bizans'ın ve Tanrı'nın şanı uğruna dikilen bir tak-ı zafer.

---

[186] Athanagild'in halefi olan Leovigild (546), İmparator II. Justin'den tahta çıkışını onaylamasını istemiştir. F. Lot, *La Fin...*, s. 310.

[187] Vasiliev, *op. cit.*, s. 181.

Justinianus'un ölümünde İmparatorluk yeniden kurulmuş, kalelerle çevrelenmiş bir konumdadır. Ama gücünün de son noktasına gelmiştir. Ama bu duruma rağmen, daha birçok müthiş savaşın içinde yer almak zorundadır.

Justinianus dönemini izleyen ve 565'ten 610'a uzanan devre, Bizans tarihinin en mutsuz bölümlerinden biridir.[188] Savaş bütün cephelerde sürmektedir: İranlılar, Slavlar ve Avarlar, İmparatorluğa saldırmaktadırlar ve en sonunda Lombardlar da 568'de Kuzey İtalya'yı ele geçirmişlerdir.

Ancak o dönemi yaşayanların gözünde, Bizans gücünün sonuna gelmiş değildir; hiç kimse felâketi görmemektedir. Sonuç olarak Bizans, Batı'ya ayağını basmıştır ve güçlü hareket araçlarına sahiptir: Ravenna, Afrika ve İspanya'yla ilişkisini sürdürdüğü donanması, hazinesi, diplomasisi. Diğer yandan, nerede olurlarsa olsunlar, rakiplerinin aralarında anlaşmakta gösterdikleri becerisizlik de Bizans'ın lehine çalışan faktörlerin başlıcalarındandır.

Ancak, kısa bir süre sonra İmparatorluk bütün cephelerde geri çekilmeye başlamıştır. Bu dönemin en önemli olayı, tartışmasız Lombard istilasıdır.

Lombardlar, İtalya'yı istila etmişler, ama daha 575'te Spolete ve Benevento'ya ulaşmış olmalarına rağmen, hiçbir zaman ne Roma'yı ne Ravenna'yı ne de Napoli'yi ele geçirebileceklerdir.

Diğer yandan, Vizigotlar İspanya'yı yeniden fethetmişlerdir. 614'te İmparatorluğun elinde bu bölgede yalnızca Balear adaları kalmıştır.[189]

Ancak, Akdeniz gene de tamamen yitirilmemiştir. Afrika, Sicilya ve İtalya'nın güneyi henüz Romalıdır.

İtalya'ya giren Lombardlar, hemen hemen, büyük Britanya'da sabitleşen Anglosaksonlar kadar Germaniktirler.

---

[188] *Ibid.*, I, s. 220-21.

[189] *Ibid.*, s. 261.

Bunlar, Kıta'da ilk kez görülen Roma ordusu ve bağdaşık savaşçılıkla ilişkisi olmayan istilacılardır. Bu nedenle halkın üstüne çökmüşler, topraklarını ellerinden almışlar ve onları yenik bir halk statüsüne indirmişlerdir. Bunların istila tarzları, Teodorik'in Gotlarınınkiyle çarpıcı bir farklılık göstermektedir. Ordu tarafından seçilen dükleri ve kralları tamamen Germaniktir. Halk hâlâ *farae,* yani *sippen* rejimiyle yönetilmektedir. Lombardların âdetleri, hukukları herhangi bir Roma etkisine maruz kalmamışlardır.

Lombardlar çok şanslı bir konumdadırlar. İran savaşları ve Slav istilaları nedeniyle Bizans felç olmuş durumdadır. Ancak, Bizans'ın bu durumuna rağmen, yalnızca yağma çeteleri oluşturabilen Lombardlar, tahkim edilmiş yerleri ele geçirememekte, buraların halkı kendilerine direnmektedirler. Diğer yandan, aptalca siyasetleri yüzünden Kilise'yi ve Frankları da karşılarına almışlardır.

Lombardların İtalya'ya gelmeleri, İmparatordan başka herhangi bir destek olanağı göremeyen Papa'yı Bizans'ın kucağına atmıştır. Bu andan itibaren Papa, harabeye dönmüş Roma kentinin gerçek yöneticisi haline gelmiştir. Ama kuşkusuz bu kenti İmparatorluk adına yönetmektedir. İğrenç Phocas'ın İmparator seçilmesine en başta Papalık alkış tutmuştur. Büyük Grégoire ise İmparatora sadakat yeminleri etmektedir. Papa ve İmparatorun bu yakınlaşmaları; Acace (489-519) sapmasından sonra Justinianus'un bütün dinsel çatışmaları önlemiş olması nedeniyle çok kolaylaşmıştır. Fakat kısa bir süre sonra tekbedencilik *(monophysisme)* (640-681) sapması bu mutluluğu bozacaktır. Papa'nın seçimi İtalya'daki Bizans genel valisi tarafından onaylanmaktadır. Bu da Papa'nın İmparatora olan tabiiyetinin belirtisidir. Yani Papa, İmparatorluğun içinde yaşamakta ve kendini onun bir uyruğu olarak görmektedir.

Aynı şekilde, Lombard istilası İmparator ile Justinianus döneminde Bizans'a çok düşman olan Franklar arasında sıkı

bağlar kurulmasına da yol açmıştır. Lombardların Galya'ya karşı düzenledikleri şanssız 569-71 seferi, Franklar ile Bizans arasında bir anlaşma yapılmasına yol açmıştır. 576'da Roma Senatosu, İmparatordan imdadına koşmasını istediğinde, elinde yardıma yollayacağı kadar askeri birliği olmayan *basileus,* Senato'ya, Frankları yardıma çağırmasını ve Lombardları altınla baştan çıkartmasını tavsiye etmiştir.

574'te tam bir yenilgiyle sonuçlanan, Lombardların Galya'ya bir kez daha saldırıda bulunmaları üzerine,[190] Burgonyalı Gontran ve müttefiki Austrasia Kralı III. Childebert ile bir anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Bu, İmparatorluk için büyük bir tehlikedir.

İmparatorluk diplomasisi -Altın esirgemeden çalışır- İtalya'nın Bizans'ta kalmasını sağlayacak yegâne çare olan, Franklar ile Lombardlar arasındaki zıtlaşmayı canlı tutma yönünde uğraşmaktadır. Papa tarafından desteklenen İmparator, 581 yılında Childebert'i Gontran'dan ayırmayı becermiş olan Neustria Kralı Chilperic ile ilişkiye geçmiştir. Aynı anda, Burgonya tahtında hak iddia eden ve İstanbul'da ikamet eden Gondovald, cepleri para dolu olarak ve Gontran'la taht için mücadele etsin diye Galya'ya gönderilmiştir.

Diğer yandan, parayla satın alınan Friuli dükü Grasulf, Childebert'le İmparatorun kendisine 583'te 50.000 altın yolladığı Childebert'in annesi Brunehaut ile ilişkiye geçmiştir.[191]

Böylece İmparator, Childebert'i İtalya'da Lombardlara karşı bir sefer düzenlemesi konusunda koşullandırmış olmaktadır. Bu sefere girişen Childebert, İtalya'dan para karşılığı sağlanan bir barışla dönmüştür.

Bu olaylar sırasında birçok Lombard dükü Bizans tarafından satın alınmıştır. Bu arada, bağımsız kalan dükler de,

---

[190] Hartmann, *Geschichte Italienen in Mittelalter,* c. II, s. 58 vd.

[191] Gasquet, *L'Empire Byzantin et la Monachie Franque,* s. 198.

hiç kuşkusuz Bizans ile Franklar arasındaki antlaşmanın kendileri için ne mene bir tehlike oluşturduğunun farkındadırlar. Bu nedenle aralarında birleşerek 584'te krallığı yeniden oluşturmuşlar ve Anthari'yi tahta oturtmuşlardır. Hemen mücadeleye girişen yeni kral, İmparatorluk donanmasının müdahalesi olmasaydı, Ravenna'yı ele geçirecek kadar başarılı olmuştur.

Ama Anthari, Bizans için olduğu kadar Franklar için de bir tehdit meydana getirmektedir. Bu nedenle 589-90'da Childebert ve annesi Brunehault, İmparatorla birlikte Lombardlara karşı bir savaş düzenlemek üzere İstanbul'a elçiler yollamışlardır.[192]

Ve 590 yılında yirmi iki dükün komutası altında büyük bir Frank ordusu Lombardiya'ya inmiştir.

Ravenna'daki Bizans valisi de kendi yönünden Anthari'nin üstüne yürümüş, o da Pavia'ya kaçmıştır. Bu süreç içinde, Lombard krallığı tam yok olmasına bir adım kalmışken düşmanların arasındaki uyuşma noksanlığı nedeniyle son anda kurtulmuştur. Gerçekten de tam bu sırada İranlılara karşı sürdürülmekte olan savaş sona ermiş; Ravenna'daki vali hücuma geçerek Actinium, Modena ve Mantova'yı ele geçirmiştir.[193]

Bütün güçleri serbest kalan İmparatorluk, İtalya'nın tümünün yeniden kendine dönme olanağının doğduğunu düşünerek Franklardan kopmuştur.[194] Bu, çok kötü sonuçlara ulaşan bir karar olmuştur.

Bizans ve Franklar arasındaki etkili antlaşmanın sona ermesi, Lombardlar için başarılı bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Bu arada, Bizans gene İranlılara karşı savun-

---

[192] Daha 587'de Dük Gontran elçi olarak İmparator Mauritius'a yollanmıştı. Bkz. *Ibid.*, s. 185 vd.

[193] Hartınann, *op. cit.*, c. II, s. 72.

[194] İtalya'da bile geri dönüş mümkündü, çünkü 590'da Aquilus Patriği o ana kadar üç kilise hakkında, kendisi ile Roma arasındaki bir uyuşmazlığın çözümünü ertelemişti. *Ibid.*, c. II, s. 89.

ma yapmak zorunda kalmış, ayrıca Avarlara karşı direnmeyi örgütleme durumu ortaya çıkmış ve böylece meydanı Lombardlara bırakmaktan başka çaresi kalmamıştır.

Franklar da kendi cephelerinden İtalya'ya müdahale etmekten vazgeçmişlerdir. 662-63'te onlar tarafından girişilen başarısız bir İtalya harekâtı, artık Charlemagne dönemine kadar Frankların sonuncu İtalya seferi olmuştur.

Bir dizi ateşkes anlaşması barışı hazırlamış ve bu konudaki antlaşma, en sonunda 680 yılında İmparator ile Lombardlar arasında imzalanmış ve İtalya paylaşılmıştır.

İmparatorluğun İtalya'daki bu yarı-başarısızlığı, muhteşem prestijinin lekesiz olarak kalmasını engelleyememiştir. Heraclius 629'da İranlıları yenince, Frank kralı kutlamak için ona bir elçilik heyeti yollamıştır.[195] Büyük Grégoire ise, Katolik Vizigotlar nezdinde Ortodoks imparatorunun arabuluculuğunu yapmaktadır.[196] Ebroin de (öl. 680-683) Anglosakson hacılarının Galya'dan geçmelerine, ancak bunun *legatio imperatorum contra regnum* olmadığına ikna olduktan sonra izin vermektedir.[197]

Bütün siyaset ve Kilise entrikacıları çabalarını İstanbul'a yöneltmektedirler,[198] uluslararası bir entelektüel merkez olan İstanbul'a.[199]

Sonuçta, İmparatorluk kayıplarına rağmen, dünya çapında tek güç olarak kalmakta[200] ve İstanbul medeni dünyanın en büyük kenti olmaya devam etmektedir. Bizans siyaseti bütün halkları kapsamına almakta, Germen devletlerini mutlak bir egemenlik altında tutmaktadır. 8. yüzyıla kadarki Avrupa tarihinde İmparatorluk etkisinden başka

---

[195] Vasiliev, *op. cit.*, c. I, s. 263.
[196] Hartmann, *op. cit.*, c. II, s. 176.
[197] *Ibid.*, s. 198, n. 2.
[198] Grégoire de Tours, VI 24.
[199] Öyle görünüyor ki İstanbul'a tıp eğitimi için gidiliyordu. *Ibid.*, X, 15.
[200] Hartmann, II, s. 85.

pozitif bir unsur yoktur.[201] Ve hiç kuşku yoktur ki bu İmparatorluk artık Doğulu bir kimlik kazanmıştır.

Diocletianus'dan beri hiç kesintisiz ilerlemekte olan doğululaşma süreci, gerçekte Bizans tarihinin en egemen unsurudur. Diğer yandan, bu doğululaşma Kilise'ye kadar uzandığından, Batı ile tehlikeli çatlaklar meydana getirmektedir.

Ancak abartmamak gerekir. Roma anlık kopukluklar dışında Kilise'nin merkezi olarak kalmıştır ve İmparatorların sapkınlıkları desteklemekten vazgeçtikleri anda, Papalar, Roma'ya dönerek Hıristiyanlığın yönetimini yeniden ele geçirmişlerdir.

Bizans zihniyeti ve yaşam tarzı, İstanbul'dan, ona karşı çıkaracak hiçbir şeyi olmayan Batı'ya yavaş yavaş yayılmaktadır. Bizans sanatı ve modası, deniz yoluyla Batı'da yayılmaktadır. Özellikle yerleştiği yer, çok kalabalık bir Yunanlı rahip kitlesinin bulunduğu Güney İtalya'dır. Etki İspanya'da gözle görülecek düzeydedir. Galya'daki *Cellarium fisci,* Bizans kurumlarını hatırlatmaktadır. Venedik, İstanbul'un çekim alanı içindedir. Yunan Kilise babaları, Batı dinsel düşüncesi için vazgeçilmez kaynaklarıdır. Ancak 8. yüzyılda İmparator *Rumların Basileus*'u haline gelince Yunanlılar ve Latinler arasındaki ayrılma artık kesinleşecektir. Büyük bunalımın başlangıcı olarak, tekbedencilik (640-681) ve özellikle de tasvirkırıcılık *(iconoclastic)* (726-843) hareketleri alınabilinir, ama kesin kopuştan önce ne kadar da çok anlaşmazlık ve uyuşmazlık konusu çıkmıştır.

Roma'da Süryanilerin etkisi artmaktadır. Çok sayıda gelip yerleştikleri bu kentte, hatta birçok Papa da Suriye kökenli olmuştur. Kaçınılmaz olarak, bir miktar İrlandalılık ve Anglosaksonlukla karışmış olarak Batı'nın Bizanslı-

[201] Dawson, *op. cit.*, s. 221.

laşması, onun geleceği gibi gözükmektedir. Dil farklılıklarının bu oluşumda hiçbir engelleyici rolleri yoktur. Bir kültürün diğeri üzerindeki üstünlüğü çok büyüktür. Akdeniz, Doğu ile Batı arasında en büyük ulaşım aracı olarak kaldığı sürece, Doğu'nun Batı üzerindeki etki ve etkinliği kaçınılmazdı. Bizanslıların egemen olmaya devam ettikleri bu deniz, etkilerini her yöne yaymaktaydı. Ve Doğu'da olduğu kadar Batı'da da devrin uygarlığı deniz sayesinde yaşıyordu. Kendi halindeki Germanizmden henüz bir şey beklemek mümkün değildi. 7. yüzyılda Lombardlar, kendi Romalılaşma sıralarını savmaktaydılar. Ancak, yeni bir kültür odağı, Anglosaksonların dünyasını canlandırmaya başlamıştı. Fakat bu kültür de onlara Akdeniz'den geliyordu.

İstilalardan Sonra Ekonomik ve Toplumsal Durum ile Akdeniz Denizciliği

I. İNSANLAR VE TOPRAKLAR

Romania'da insanların ve toprakların yönetim tarzı istilalardan önce ne idiyse sonrasında da aynen öyle kalmıştır. Kuşkusuz, şiddet ve yağma olmuştur. Athanulf'un Vizigotlarının bölgeye geldikleri sırada, Güney Fransa'da yazılan *Carmen de Providentia,* onların vahşetinin sonuçlarını, Okyanus'un taşmasının etkileriyle kıyaslamaktadır.[1] Fakat her fırtınadan sonra sükûnet geri gelir. İstilanın mahvettiği ve onun yüzünden yerini yurdunu terk edip kaçan Pelleli Paulin, bir Got tarafından kurtarıldığını ve ona Marsilya civarında bir toprak satın aldığını, ama mülkiyeti kendinde muhafaza ederek kullanımını Paulin'e terk ettiğini anlatmaktadır.[2] Talanın yerine geçen dengelenme

[1] Migne, *Patr. Lat.*, c. 51, c. 617.

[2] *Eucharisticos*, ed. Brandes, *Corp. Script. Eccles. Latin.*, c. XVI, 1888, s. 311.

dengelenme olgusunu bundan daha iyi betimleyen bir şey olamaz. İşte terk edilen bir mülk, ama istilacılar el koymuyorlar. *"Hospitalitas"* kurumundan, Germenlerin iskân uygulamalarından beri istikrar tekrar ortaya çıkmaktadır. Bu durum nasıl ortaya çıkmıştır? Germenlerin kendilerine daha büyük bir pay ayırdıkları düşünülebilir. Fakat ne olursa olsun, toprak paylaşımları büyük altüst oluşlara yol açmamıştır. İstilalar sonucu toprakların yeniden örgütlenişi ortaya çıkmadığı gibi, herhangi yeni bir üretim tarzı da gelmemiştir. Roma *colonus*'ları vergilerin kendilerini bağladığı toprakta sabit olarak kalmaya devam etmişlerdir. Ama artık vergiyi Romalı bir efendi yerine bir Germene ödemektedirler. Köleler paylaşılmıştır. Köylülere gelince, onlar büyük bir değişiklik görmemişlerdir. *Romania*'nın hiçbir bölgesinde, İngiltere'de çok aşikâr olan, bir kültürün bir başkasının yerini alması olgusu gözlenmemektedir.

İmparator malikâneleri krallık maliyesine geçmiş, bu toprakların statüsünde bundan başka bir değişiklik meydana gelmemiştir.[3] Romalılar döneminde Galya, İspanya ve İtalya'da egemen olan büyük toprak mülkü devam etmiştir. Gene muazzam malikâneler yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Büyük toprak sahipleri ise, *Villa*'larını ve tahkim edilmiş şatolarını ellerinde tutmaya devam etmişlerdir. Daha Roma döneminde önemli boyutlara ulaşmış olan, Kilise Topraklarına gelince, bunlar hiçbir değişikliğe uğramadan Kilise'nin elinde kalmaya devam etmişlerdir. Aryanizmin de, geçmiş döneme ilişkin olarak, herhangi bir değişikliğe yol açtığı söylenemez.

Vandallerde bile, yalnızca yeni gelenlerin eski toprak maliklerinin yerini alması olgusu yaşanmıştır. Vandaller, tıpkı kendilerinden önce Romalıların yaşadıkları gibi, Roma kentlerinde yaşamışlardır.

---

[3] H. Pirenne, "Le Fisc Royal de Tournai", *Mélanges F. Lot*, 1925, s. 641.

Albertini, toprak yönetim ilkelerinin ve hazineye ödenen zeytinyağı haracının, Afrika'da fetih sırasında da değişmediğini kanıtlamıştır.[4]

Eğer tarz değişiklikleri olduysa, eğer Romalıların cahili oldukları cemaat âdetleri yerleştiyse de bunlar, yalnızca İmparatorluğun uzak kuzeyinde barbar iskân bölgelerinde meydana gelmiştir.

Böylece, istilalardan sonra da her şey eskisi gibi devam etmektedir. Zaten aynen devam etmekte olan toprak vergisi, derin bir altüst oluşun meydana gelmediğini kanıtlamaktadır.

Büyük malikânelerin de örgütlenme tarzları, eskiden olduğu gibi devam etmektedir. Bunların yönetimi, *colonus*'ların vergilerini kesimle alan *conductore*'lere emanet edilmiştir.

Diğer yandan, Roma toprak temlik sistemi, *precarium* ve *beneficium* biçimleri altında devam etmektedir. Sözleşme formülleri ve sürekli kira anlaşmaları bize, Roma sisteminin aynen veya çok az farkla sürmekte olduğunu göstermektedirler.

Büyük mülkiyet bütün gücünü ve canlılığını korumaktadır. Grégoire de Tours, *villa*'lar kuran, bağ diken, binalar inşa eden ve tarımı örgütleyerek ürünlerini piskoposlara veren bir Chrodnius'dan söz etmektedir.[5]

Büyük Grégoire, Kilise mallarını düzene sokarken eski sistemi aynen ihya etmiştir.

Kilise'nin büyük malikâneleri, bu rant ödeyen *conductore*'ler tarafından yönetilmekte, böylece rahipler de yalnızca *sola anima* ile ilgilenme olanağına kavuşmaktadırlar.[6]

---

4 *Supra*, s. 37.

5 Grégoire de Tours, VI, 20.

6 E. Lesne, *La Propriété Ecclésiastique en France aux Epoques Romaine et Merovingienne*, Paris-Lille, 1910, s. 310. F. Kiener, *op. cit.*, s. 37, n. 84'te zikredilen Arleslı Saint Césaire'in metnine de bkz.

Bu *conductore*'ler, tıpkı Ardin'deki (Poitou bölgesi) Mans piskoposunun *juniore*'leri gibi,[7] laiklerden meydana gelmektedirler. Bunlar, ödentilerin toplanmasından, toplanan bu ödentileri mal sahibine teslim etmekten ve hesapları tutmaktan sorumludurlar. Demek ki yazı yazmayı bilmektedirler.

Hemen her zaman ödentiler nakit cinsindendirler. Bu da hâlâ mal dolaşımının ve nakit ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Henüz Orta Çağ *curte*'lerine özgü ekonomik örgütlenme tarzı ortalıklarda görülmemektedir.

Provence'da Merovenj çağında toprak temliki ve kiralama usulleri tamamen Romalıdır.[8] Bu bölgede yalnızca küçük *colonus* işletmelerinden başka bir tarımsal örgütlenmeye rastlanmamaktadır. Buna karşılık, kuzeyde *terra indominicata* (baronun doğrudan işlediği toprak, MAK) büyük önem kazanmıştır. Saint Vincent de Mâcon manastırının kayıtlarında, Kral Gontran çağında (561-592) bu toprakların *indominicata* bölümüne bağlanmış *servientes* (hizmetkârlar) ve onu işleyen köleler ile angaryaya bağlanmış kiracı çiftçilerin listesini görmekteyiz.[9]

Toptan tahıl taşımacılığı hâlâ sürmektedir. 510'da Teodorik, savaşın mahvettiği Provence'a bol miktarda tahıl yollamıştır.[10] Diğer yandan, büyük Grégoire'ın, Kilise malikânelerinin ürünlerini bir merkezde topladığı bilinmektedir.

Bu dönemde büyük malikânelerin hâlâ büyük miktarlarda nakdi gelir elde ettikleri kesindir. 593'te Dinamius, Provence'dan Büyük Grégoire'a 400 altın *solidus* yollamıştır.[11] İki yıl sonrasında ise, aynı Papa, Provence'daki mali-

---

7 Deux-Sévre ili, Niort ilçesi, Coulanges-sur-Antise nahiyesi.

8 Kiener, *op. cit.*, s. 34 vd.; Buchner, *op. cit.*, s. 30'da yazar, tarının bu dönemde daha gelişkin ve verimli olduğunu sanıyor.

9 Kiener, *op. cit.*, s. 34.

10 Buchner, *op. cit.*, s. 30, n. 1.

11 Büyük Grégoire, *Registr.*, III, 33, ed. Ewald-Hartmann, M.G.H. Epist., c. I, s. 191.

kânelerinin geliriyle satın alınacak olan elbise ve Anglosakson kölelerin gelmesini beklemektedir.[12] Aynı şekilde, 557'de Papa Pelagius, Roma halkının sefaletini hafifletebilmek için Provence'dan yardım beklemekteydi.[13]

Diğer yandan, olağan bir buğday ticareti sürmektedir. Muazzam kaynaklarına rağmen, Büyük Grégoire bu pazardan buğday almaktadır.[14]

537-38'de İstria'da bir *peregrinus acceptor*'un önemli miktarda buğday alımında bulunduğu görülmüştür. Bu adam bir buğday tüccarından başka bir şey değildi.[15]

Afrika, Vandaller döneminde de zeytinyağı ve buğday üretiminin kendine sağladığı refah düzeyini korumuş olmalıdır, çünkü Bizanslıların geri dönüşünden sonra da aynı refah düzeyinin muhafaza edildiği görülmüştür.

Galya'nın da istilalardan sonra daha vahşi bir görünüm kazandığına dair belirti yoktur. Romalılar zamanında nerede yapılıyorsa, oralardaki bağcılık aynen devam etmiştir. Grégoire de Tours'un yazdıklarını okuduğumuzda gerilemekte olan bir kırsal hayat görememekteyiz; zaten böyle olsaydı, büyük toprak sahiplerinin zenginliğini açıklamak mümkün olamazdı.

Roma parasının aynen korunması da zaten tek başına ekonomik durumun istikrarına işaret etmektedir.

Toplumsal sınıflara gelince, bunlar eskinin aynı olarak kalmışlardır. Üstte özgürler *(ingenui)* vardır.[16] Bu sınıfın

---

12 *Ibid.*, VI, 10, s. 388-89.

13 Jaffé-Wattenbach, *Regesta,* Nu. 947; bkz. Buchner, s. 31.

14 Hartmann, *op. cit.*, c. II, s. 159, n. 16.

15 Cassiodore, *Variae,* XII, 22, M.G.H., SS., *Antiq.*, c. XII, s. 378.

16 Özgürlerin sayısını düşük sayan düşüncelere kapılmamak gerekir. Bunların başlıca özelliği askeri hizmet yükümlülükleri idi. Bkz. *Leges Visigothorum,* IX, 2, 9, M.G.H., Leges, c. I, ed. Zeumer, s. 377. Ervige yasasına göre her özgür kişi orduya kölelerinin onda birini getirmelidir. Verlinden, "L'Esclavage dans le Monde Iberique Médieval", *Annario de Historia del Derecho Espanol*, c. XI, 1934, s. 353-55.

da kaymak tabakasını büyük toprak sahipleri *(senatores)* aristokrasisi meydana getirmektedir.[17]

Özgür denilen sınıfa mensup olanlar, büyük bir olasılıkla bir azınlık meydana getirmekteydiler.

Daha altta ise *colonus*'lar, özellikle Vizgotlarda çok sayıda olan *lite*'ler ve azatlılar bulunmaktadır.[18]

Hâlâ çok sayıda köle vardır. Daha ileride göreceğimiz gibi, bunlar özellikle yabancı barbarlar (Anglosaksonlar vb.) ve savaş esirlerinden kaynaklanmaktadır.

Bir de kentsel nüfus vardır ki bundan ileride söz edeceğiz.

Büyük malikânelerde kadınların dokuma işleriyle ve çeşitli zenaatkâr, köle ve serflerin de diğer zenaatlarla uğraştıkları atelyeler bulunmaktadır. Bu durum, İmparatorluğun son yüzyıllarında da aynen böyleydi.[19]

Halk, Roma maliye ve vergi sisteminin ona vurduğu damgayı korumaktadır. Aslında bu maliye, askeri ve yönetsel harcamaların azalmış olması nedeniyle önemli ölçüde küçülmüştür, ama gene de ayaktadır. Bu anlamda da, belki de Germen istilası halkın vergi yükünü hafifleterek ona iyilik yapmıştır. Sonuç olarak, bu dönemde temel ekonomik ve toplumsal unsur olarak büyük toprak mülkiyeti kalmıştır. Bu unsur aracılığıyla, feodalitenin ekonomik temeli de daha şimdiden oluşmuş olmaktadır. Fakat insanların çoğunu büyük toprak sahiplerine bağlayan tabiyet ilişkileri yaygınlaşmış olmakla birlikte, bu konu bir süre daha özel hukukun kapsamı içinde kalacaktır. Yani kral ve uyruklarının arasına, henüz senyör *(senior)* girmemiştir. Diğer yandan, toplumun temel biçimlenişi tarımsalsa da bu, henüz tamamlanmamıştır. Ekonomik, top-

---

[17] Büyük ailelerin devam etmekte olması konusunda örnek olarak bkz. Sygarii ailesi üzerindeki araştırma, A. Coville, *op. cit.*, s. 5 vd.

[18] Verlinden, *op. cit.*, s. 347'ye göre *colonus*'ların önemli hiçbir rolleri yoktur.

[19] Grégoire de Tours, IX, 38, kadın atelyelerinin *(gynécées)* varlığına işaret etmektedir. Bkz. Pustel de Coulanges, *L'Alleu et le Domain Rural*, s. 375.

lunısal ve entelektüel hayatın bütününe bakıldığında, ticaret ve kentlerin hâlâ rolleri olduğu görülmektedir.

II. DOĞU DENIZCILIĞI. SURIYELILER VE YAHUDILER

İmparatorluğun her iki parçasına birden bakılınca, Yunanlının Latine nazaran, her zaman uygarlıkta daha ileri olduğu görülür. Bu aşikâr konu üzerinde ısrar etmenin gereği yoktur.

Doğu, Batı'yla ve Venedik'le ilişkisini deniz yoluyla korumaktadır. Hind, Çin ve Arap kervanları özellikle Suriye'de Akdeniz'e kavuşmaktadırlar.

Demek ki Suriyeliler o dönemin deniz mekikleridir -tıpkı Hollandalıların 17. yüzyılda olacakları gibi-. Antakya, Şam, İskenderiye gibi büyük Doğu kentlerinin endüstriyel ürünleri ile baharat Suriyeliler aracılığıyla ihraç edilmektedir. Suriyeliler bütün Akdeniz limanlarında bulunmaktadırlar, fakat onları iç bölgelerde de görmek mümkündür.

İmparatorluk döneminde, Suriyelilerin İskenderiye, Roma, İspanya, Galya, Büyük Britanya, hatta Tuna üzerindeki Carmuntum'da bağlantı noktaları bulunmaktaydı.[20]

İstilalar bu durumda herhangi bir değişiklik meydana getirmemişlerdir. Belki Genseric, korsanları aracılığıyla deniz ticaretini biraz rahatsız etmiştir; ama onun ölümünden sonra işlerin eski canlılığıyla devam ettikleri görülmüştür.

Salvianus (öl. y. 484) kuşkusuz Marsilya'da gördüklerini genelleyerek, *negociatorum et Syricorum omnium turbesquae majorem ferme civitatum universarum partem occupant*'dan söz etmektedir.[21]

---

[20] P. Charles Worth, *Trade-Routes and the Commerce of the Roman Empire*, Cambridge, 1926, s. 178, 202, 220, 238.

[21] Genel olarak bkz. P. Scheffer-Boichorst, "Zur geschichte der Syren im Abenlande", *Mittelungen des Öster. Instit. für Geschichtsforschung*, c. VI,

Arkeoloji de bu Suriyeli yayılmasını doğrulamakta, belgeler de önemli kanıtlar getirmektedirler.[22]

6. Yüzyılda Güney Galya'da Doğulu kaynamaktadır. Arles Piskoposu Saint Césaire'in (öl. 542) *Hayatı* adlı eserde, piskoposun halk için, Yunanca ve Latince ilahiler bestelediği anlatılmaktadır.[23] Kuzeyde de oldukça çok sayıda Doğulu bulunmaktadır, çünkü Grégoire de Tours, kralı gördükleri zaman şarkı söyleyerek ilerleyen Orléanslı Rum tüccarlardan söz etmektedir.[24] *Saint Geneviève'in* (öl. 512) *Hayatı* adlı kitapta, Saint Stylite'in (öl. 460) *negociatores euntes ac redeuntes* hakkında sorular sorduğu anlatılmaktadır.[25]

Fakat bir gidip bir gelen tüccarların yanı sıra yerleşen birçoğu da vardır.[26] O döneme ait birçok metinde bunlardan söz edilmiştir. Bu belgelerden biri Sen Nehri ağzına yakın olan Eure'deki Saint-Eloi kilisesinden gelmektedir ve bir Suriyeliyle ilgilidir.[27] Bu tüccar herhalde Britanya'yla ticaret yapıyordu.

Bu tüccarlar arasında çok zengin olanları da vardır ve bunlar servetlerini edindikten sonra, ülkeye yerleşmekteydiler. Grégoire de Tours, Bordeaux'daki bir *negociator*'un

---

1885, s. 521 vd.; Louis Brèhier, "Les Colonies Orientaux en Occident au Moyen Age", *Byzant. Zeitchr.*, c. XIII, 1903, s. 1 vd. Fustel de Coulanges, *La Monarchie Franque*, s. 257; J. Ebersolt, *Orient et Occident*, 1928-29, 2 c.

22 Grégoire de Tours, VII, 22; Bréhier, *L'Art en France des Invasions Barbares à l'Epoque Romane*, s. 36 ve 38.

23 I, 19, SS, rer. Merov., c. III, s. 463.

24 *Hist. Franc.*, VIII, I.

25 SS. rer. Merov. c. III. Bu metnin editörü Krusch, bu olayı *non credible* (inanılmaz) saymaktadır.

26 E. Leblant, *Inscriptions Chrétiennes de la Gaule*, c. I, s. 207 ve 328. Bkz. Nu. 225 ve 613 a. Héron de Villefosse, "Deux Inscriptions Trouvées à Carthage", *Comptes Rendus des Séances de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, 1916, s. 435.

27 Leblant, *op. cit.*, c. I, s. 205, nu. 125.

öyküsünü anlatmaktadır.[28] Bu adamın büyük bir evi, evin içinde bir kapellası vardır ve kapellanın içindeki ikonaların kendinden alınmaması için önce 100, sonra da 200 *sou* haraç ödemiştir. Paris'teki *negotiator, genere Syrus* da böyledir.[29] Altın sayesinde piskoposluk makamını satın alan bu adam, daha sonra kendinden önceki piskoposun *scola*'sını da ele geçirmiş ve onu Süryani hemşerileriyle yeniden örgütlemiştir. İşte, çok sayıda olan yabancı tüccarlar bu türdendiler. Ama en kalabalık bulundukları yer hiç kuşkusuz Güney'di.

589'da Narbonne halkı Got, Romalı, Yahudi, Rum ve Suriyelilerden meydana gelmektedir.[30]

İtalya, Afrika ve İspanya için benzeri bilgiler edinmemize talih yardımcı olmamıştır. Ama Galya için geçerli olanın, bu ülkeler için başka türlü olabileceğine kimseler inanamaz. Teodorik ve Vizigot yasasının sözünü ettikleri denizaşırı tüccarlar *(transmarini negociatores)* arasında mutlaka Suriyeli ve Rumlar bulunmaktaydılar. *Vita Patrum Emeritensium* adlı kitap sayesinde biliyoruz ki Yunanlı tüccarlar deniz yoluyla İspanya'ya gelmekteydiler *(negociatores graecos in navibus de orientibus advenisse)* (c. 570).[31]

Procopius, Belisarius zamanında Napoli'de Roma taraftarları partisinin başkanı olan Antiochus adlı bir Suriyeliden söz etmektedir.[32] Diğer yandan, Paris civarında çok sayıda Suriyeli olduğu bilinmektedir.[33] Duchesne; 560'lara doğru Galya'da dolaşan Lyon Piskoposu Saint Nizier (öl.

---

[28] Grégoire de Tours, VII, 31.

[29] *Ibid.*, X, 26.

[30] Narbonne Dinsel Kurulu, Mansi, *Sacrorum Conciliorum... Collectio*, c. IX.

[31] P. de Moreau, *Les Missions Médievales*, 1932, s. 171. Yazar 585'e doğru Kordoba'da Rumların olduğunu bildirmektedir. 6. yüzyılda Justinianus'un yeniden fethi deniz trafiğinin artışında çok etkili olmuştur.

[32] Procopius, V, 8, 21, c. III, 1919, s. 74.

[33] P. Perdrizet, "Le Calendrier Parisien à la Fin du Moyen Age", *Syria*, 1933, c. XV, 1934, s. 210 üzerine R. Dassaud'nun tanıtma yazısı.

573) ile ilişkide olan Suriyeli bir tekbedenci rahibi zikretmekte ve bu olgu nedeniyle de İmparatorun Nestorcu olduğunu ileri sürmektedir.[34]

Galya'da Mısır etkisi de duyulmaktadır. Bu durum, ülkede bazı Mısır azizlerinin popülaritesini açıklamaktadır.[35] Galya Kiliselerinin Mısırdakiler kadar yaygın bir şekilde sığınma hakkını uygulayan odaklar olmaları, kuşkusuz Yvoy'da bir Stylialının bulunmasının nedenidir.[36]

Fakat Batı'daki Doğulular yalnızca Suriyeliler ve Yunanlılar değillerdi. Onlarla birlikte, en az onlar kadar, Yahudi de vardır. Yahudiler de istilalardan önce Batı'nın hemen her yanına yayılmışlardır ve istilalardan sonra da yerlerinde kalmışlardır.

Napoli'nin Belisarius tarafından kuşatılması sırasında, Yahudiler kentin tüccarlarının büyük bir kısmını meydana getiriyorlardı.[37] Fakat daha Teodorik zamanında bile çok sayıdaydılar. Roma ve Ravenna'da halk bunların sinagoglarını tahrip etmiş, kral da onların lehine müdahale ederek Katolikleri meydana getirdikleri zararı ödemeye mahkûm etmişti.[38] Daha sonra Palermo'da (598'de),[39] Terracina'da (591'de),[40] Sardinya'daki Cagliari'de de (598'de) onlara rastlanmıştır. Buralarda çok sayıdadırlar, çünkü bütün bu kentlerde sinagogları vardır.

Aynı şekilde İspanya'da Merida'da Yahudiler vardır ve kentin piskoposu, onları Hıristiyanlarla aynı düzeyde kabul etmektedir.[41]

---

34 Mgr. L. Duchesne, *L'Eglise au VIe Siècle*, Paris, 1925, s. 191, n. 2.

35 Perdrizet, *op. cit.*, s. 35 ve 287-89. Saint Columban'ın yaşam öyküsü yazarı Adamnan, İrlandalı rahiplerin manastır mimarisini incelemek üzere Suriye'ye gittiklerini aktarmaktadır. J. Baum, *Aufgaben der Frühchristlichen Kunstforschung in Brittanien und Irland*, 1934.

36 Grégoire de Tours, VIII, 15.

37 Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 262.

38 *Ibid.*, s. 262.

39 Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 1564.

40 *Ibid.*, nu. 1104.

41 *Vita Patrum Emeritensium*, Migne, *Patr. Lat.*, c. 80, col. 139.

Lex Wisigothorum da onlarla ilgilidir. Ama yalnızca onların propaganda yapmamalarını hükme bağlamakla yetinmektedir.[42] Görülmektedir ki Yahudiler, İmparatorluk dönemindeki statülerini korumaktadırlar. Çünkü Vizigotlar yasası onların Roma yasasına tabi olduklarını bildirmektedir.[43] Daha sonra, Yahudilerin ülke dışına atılmalarıyla ilgili yasa sayılarının çok olduğunu göstermektedir. İtalya'da da aynı durum vardır.[44] Fakat tabii ki Grégoire de Tours sayesinde Galya hakkında daha fazla bilgiye sahibiz. Galya'da; Paris'te, Orléans'da, Tours'da, Bourges'da, Bordeaux'da, Arles'da Yahudiler bulunmaktadır.[45] Merkezleri Marsilya'dır. Bir yerden kovuldukları zaman buraya sığınmaktadırlar.[46] Clermont'da içlerinden 500 tanesinin din değiştirmek zorunda kaldıklarına dair bilgimizden esas sayıları hakkında bir fikir edinebiliriz.[47] 6. yüzyıldan sonra da durum aynen devam etmiştir. 7. yüzyılın ortalarında, *Vita Sancti Sulpicii* adlı kitap Bourges'daki Yahudilerden söz etmektedir.[48]

Halk onları sevmiyorsa da[49] Yahudiler başlangıçta resmi makamlar tarafından rahatsız edilmemişlerdir. Ancak, 582'de Galya'da kral onlara zorla din değiştirtmiştir.[50] Herhalde Heraclius, Dagobert'e onları vaftiz ettirmesi için rica etmişti.[51] İçlerinden bazıları Hıristiyan olmayı kabul ederken[52] diğer bazıları da rahatsız edilmedikleri Marsil-

---

42 XII, 2, 14, M.G.H., leges, c. I, s. 420.
43 *loc. cit.*, s. 419.
44 Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 1157.
45 Kiener, *op. cit.*, s. 28. F. Vercauteren, *Etudes sur les Civitates de la Belgique Seconde*, 1934, s. 446.
46 Grégoire de Tours, V, 11.
47 *Ibid.*
48 M.G.H. SS. rer. Merov., c. IV, s. 374-75..
49 Grégoire de Tours, V, 11.
50 *Ibid.*, 17.
51 *Chronique de Pseudo-Frédigiaire*, IV, 65, M.G.H., rer. Merov, c. II, s. 153.
52 Grégoire de Tours, V, 11.

ya'ya kaçmışlardır. Yahudiler bazen de kutsal şeyleri kirletmekle suçlanmaktadırlar.[53] Bourges'da 7. yüzyılın ilk yarısı içinde, Saint Sulpice onlardan birçoğunu vaftiz ettirmiştir.[54] Clermont'da da Piskopos Avit[55] birçok Yahudi'yi vaftiz ettirmiştir.[56] Bunu reddeden bir Musevi, kral tarafından hapsettirilmiştir. Fakat 591'de Büyük Grégoire Arles ve Marsilya'da Musevileri zorla vaftiz ettiren laikleri resmen kınamıştır.[57] Aynı şekilde, onları sinagoglarından atan Piskopos Terracine'i de lânetlemiştir. Yahudiler, Papa'ya göre, Hıristiyanlığa tatlılıkta getirilmelidir.[58] Hatta Napoli piskoposunun Yahudilerin Hıristiyan bayram günlerinde çalışmalarını engellemesine bile izin vermemiştir.[59] Papa'nın onlara koymak istediği tek kısıtlama, Hıristiyan köle sahibi olmalarına izin vermemektir.[60] Brunehaut'dan bu konuda bir yasa çıkartmasını da istemiştir.[61]

535 Clermont dinsel kurulu gibi bazı dinsel kurullar, onların yargıç olabilmelerini yasaklamışlardır.[62] Merovenj dönemi dinsel kurullarının çoğu, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki evlilikleri yasaklamışlar; Hıristiyanların Yahudi şölenlerine katılmalarına ve Yahudilerin *mancipia christiana*'ya (Hıristiyan köle) sahip olmalarına karşı çıkmışlardır. 614 tarihli bir kararname ise, onların Hıristiyanlara karşı kan davası açmalarını engellemektedir.[63]

---

53 Grégoire de Tours, *Liber in Gloria Martyrum*, bl, 21, M.G.H., SS. rer. Merov. c. I, s. 501.

54 *Supra*, s. 81.

55 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, V, 11. Lyon Yahudileri hk. bkz. Coville, *op. cit.*, s. 538 vd.

56 Grégoire de Tours, *ibid.*, VI, 17.

57 Jaffé-Wattenbach, nu. 1115.

58 *Ibid.*, nu. 1104.

59 *Ibid.*, nu. 1879.

60 *Ibid.*, nu. 1157.

61 *Ibid.*, nu. 1743-1744.

62 M.G.H., Concilia, ed. Maesen, c. I, s. 67.

63 M.G.H. Capit., ed. Boretius-Krause, c. I., s. 22.

İspanya'da Reccared'in Hıristiyanlığı kabulünden sonra, yasa hükümleri onlara karşı sertleşmeye başlamıştır. Kral Sisebut (612-621) bunlardan bazılarını Hıristiyan olmaya zorlamış, bu da Papa Isidorius'un onu lânetlemesine yol açmıştır.[64] Kral Chrutela (636-640) ise, krallıkta Katoliklerden başka kimsenin bulunamayacağını emretmiştir. Reccesvinth (649-672) ise sünnet, Cumartesi orucu ve Yahudi bayramlarını yasaklamıştır. Ervige (680-687) bir yıl içinde dinlerini değiştirmelerini, yoksa müsadere ve sürgüne tabi tutulacaklarını ilân etmiştir. Egica (687-702) ise, onlara dışarıyla ve Hıristiyanlarla ticaret yapmalarını yasaklamıştır. 696'da patlak veren bir halk ayaklanması sonucunda bütün Yahudiler Hıristiyanların kölesi olarak ilan edilmiştir. Zaten Sevillalı Isidorius, onlara karşı bir *Contra Judaes* (Yahudi-karşıtı) bestelemişti.[65] Yahudiler ise, kendilerini korumak için Reccared'e para teklif etmişler, o da reddetmiştir.[66] Sisebert katliamından sonra birçok Yahudi Galya'ya göç etmiştir.[67]

Bazı Yahudiler denizci veya hiç değilse tekne sahibiydiler.[68] Diğer bazıları ise, *colonus*lar ve *originarii* (yerliler) tarafından işlenen toprakların sahibiydiler.[69] Diğerleri de tabiplik yapıyorlardı.[70] Ama Yahudilerin ezici çoğunluğu, ticaret ve özellikle tefecilikle uğraşıyordu. Bunlardan çoğu da köle ticareti yapıyordu -örneğin Narbonne'da bu böyleydi-.[71]

Bazıları deniz ticareti yapıyorlardı.[72] Grégoire de Tours, Tours'da piskoposun işbirliği sayesinde, yüksek fiyatla ba-

---

[64] Ziegler, *Church and State in Visigothic Spain*, 1930, s. 189.
[65] A. Ebert, *op. cit.*, c. I, s. 631.
[66] Jaffé-Wattenbach, nu. 1757.
[67] J. Aronius, *Regesten der Geschichte der Juden*, s. 21.
[68] Jaffé-Waattenbach, nu. 1564.
[69] *Ibid.*, s. 1293.
[70] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, V, 6.
[71] Aronius, *op. cit.*, s. 19.
[72] Grégoire de Tours, *Liber in Gloria...*, c. I, s. 809.

harat satan birçok Yahudi'yi zikretmektedir.[73] Paris'te, Yahudi Priscus hem Kral Chilperic'in *familiaris*'i (yakını) hem de baharat toptancısıydı.[74] Belki de kralın bankacısıydı, çünkü Grégoire de Tours'un kullandığı *species* kelimesi bazı pasajlarda nakit para anlamına kullanılmışa benzemektedir.[75] *Gesta Dagoberti* (Dagobert'in kahramanlık menkıbeleri, MAK) Yahudi olan Salomon adlı bir *negociator*'dan söz etmektedir.[76] Bu arada birçok Yahudi de bankacılıkta -kuşkusuz en büyük bölümleri- uğraşmakta ve bunların çoğu da çok zengin kimseler olmaktadır.

Cassiodorus'un ve Vizigot yasasının sözünü ettiği *transmarini negociatores* arasında Suriyeli ve Yahudilerin yanı sıra hiç kuşkusuz Afrikalılar da vardır. Kartaca, Doğu'ya doğru her deniz yolculuğunun uğrak yeri olan büyük bir kentti ve Galya'da yük ve koşum hayvanı olarak kullanılan develer herhalde buradan geliyordu.[77]

Denizcilik özellikle Akdeniz'de yoğunduysa da, Atlantik yoluyla İngiliz Adalarına -burayla Sakson köleleri üzerine dayalı bir ticaret yapılmaktaydı- ve Galiçya'ya doğru yolculukların başlangıç noktası olan Bordeaux ve Nantes da hareketli limanlardı.[78] Romalılar zamanında çok canlı olan Belçika denizciliği,[79] İngiltere'nin Anglosaksonlarca istilası yüzünden çok zarara uğramıştı. Ama gene de devam etmekteydi. Tiel, Duurstede ve Quentovic gibi limanlar belki de Flaman kumaşlarının beslediği belli bir deniz ta-

---

[73] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, IV, 12.

[74] *Ibid.*, VI, 5.

[75] *Ibid.*, IV, 35. Bu kelime Fransızcada *épices* (baharat) hem *de espèces* (nakit) kelimelerine can vermiştir.

[76] Ed. Krusch, M.G.H., SS. rer. Merov. c. II, s. 413. Kabul etmek gerekir ki bu *Gesta*, ancak 9. yüzyılda yazılmıştır.

[77] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, VII, 35. *Vita S. Eligii*, SS. rer. Merov. c. IV, s. 702.

[78] Venantius Fortunatus, *Vita Sancti Germani*, c. 47, M.G.H., SS., rer. Merov. c. VII, s. 401-2.

[79] Fr. Cumont, *Comment la Belgique fut Romanisée*, Bruxelles, 1919, s. 25-29.

şımacılığını koruyabilmekteydiler.[80] Ama bu bölgede, öyle görülmektedir ki, deniz ticareti bölgeden insanların ellerindedir.[81] Akdeniz üzerinde Galya'nın çok sayıda limanı bulunmaktaydı. Marsilya'nın yanı sıra Fos,[82] Narbonne, Agde, Nice önemli limanlardı.

Roma ticaret örgütlenmesi buralarda aynen korunmuşa benzemektedir. Rıhtımlar boyunca *(cataplus)*[83] bir cins borsa bulunmaktadır. Teodorik'in saltanatı döneminde hemen tüm memurların ticaretin örgütlenmesi işiyle meşgûl olduklarını biliyoruz.[84] Aynı şekilde, İspanya'da özellikle *transmarini negociatores*'le meşgûl olmak üzere kurulmuş bir büronun elemanları olan *thelonari* bulunmaktadır. Yeniden fetihten sonra, Kartaca'ya geri dönen Bizanslı tüccarlar.[85] Tiren Denizi ticaretini etkilemiş olmalıdırlar.

Bütün bu anlatılanlar, bu ticaretin yalnızca lüks mallarla ilgilendiğinin düşünülmesinin ne kadar yanlış olduğunu kanıtlamaktadırlar. Kuşkusuz, arkeolojinin bulabildikleri yalnızca yukarıdaki örneklerdir; üstelik Vizigot *Liber Judiciorum*'u yalnızca altın, gümüş, elbiseler ve her türden lüks mallar getiren *transmarinus negociator* türünden söz etmektedir.[86] Bu belgeyi aşarak daha da lüks malların ticaretine dair örnekler verilebilir: Hazinelerimizin süsü, Mısır kaynaklı fildişi biblolar,[87] Seqqesara'dan gelen

---

80 H. Pirenne, "Draps de Frise ou Draps de Flandre", 1909, s. 313.

81 Güneyde basılmış birçok Anglosakson altın parası, belirli bir ticaretin varlığını kanıtlamaktadırlar.

82 Panet-Wissova, *Real Encyclopadie*, c. VII, nu. 12.

83 F. Vercaturen, "Cataplus et Catabolus", *Bulletin Ducange*, c. II, 1925, s. 98.

84 Cassiodorus, *Variae*, V, 39. Yazar *tarnsamrini*'ye yüklenen bir pazar resmi belgesini yayımlamaktadır, s. 164.

85 Dilhe, *l'Afrique Byzantine*, s. 500; G. Millet, "Sur les Sceaux des Commerciaires Byzantins", *Mélanges G. Schlumberger*, c. II, 1924, s. 324-26.

86 "Si quis transmarinus negociator aurum, argentum, vestimenta vel quelibet ornamente... vendidenit", Lex Visigothorum, XI, 3, I, s. 404.

87 M. Laurent, *Les Ivoires Prégothiques Conservés en Belgique*, 1912, s. 9, 17, 20, 84.

ve tarihi bir değer kazanan dinsel tören kaftanı,[88] tüccarlar arasında kullanılan Fenike keseleri[89] ve kilise mihraplarını süsleyen Doğu seccadeleri.[90] Kuşkusuz, büyük lüks tamamen Doğu kaynaklıydı ve İstanbul modası, bugün Paris'inkinin olduğu gibi her yeri etkiliyordu. Merovenj sarayındaki lüksün çok büyük olduğu bilinmektedir.[91] Metinler ipek elbiselerin kadınlar tarafından olduğu kadar erkekler tarafından da giyildiğine dair sözlerle doludur.[92] Pekiyi, bu ipek Doğu'dan gelmiyorsa nereden geliyordu? İpek kumaşlar Batı'ya, Justinianus bizzat İmparatorluk içinde bunun üretimini sağlayıncaya kadar Çin'den gelmiştir.

Sofra lüksü de aynı şekilde Doğu sayesinde gerçekleşebilmekteydi. Grégoire,[93] Gazze limanından ihraç edilen Suriye şaraplarından söz etmektedir.[94] Bu şaraplar, hemen her yerde bol miktarda bulunmaktaydı. Grégoire, dul bir kadının, Lyon'da her gün kocasının mezarına bunlardan bir testi götürdüğünü anlatmaktadır.[95] Diğer yandan, aynı yazar Tours'da bir dostuna ziyafet çekmek için dükkâncıya bu şaraptan arattığını yazmaktadır.[96] Demek ki gündelik ticaret içinde Suriye şaraplarının yeri vardır. Belki de Cahorslu Didier'nin Verdun piskoposuna yazdığı mektupta, ona on Falerne fıçısı yolladığını söylediği şarap bu şaraptır.[97] Geçerken belirtelim, bu durum büyük bir iç

---

88 *Cooperturium Sarmaticum.* Grégoire de Tours, *Liber Vitae...*, c. I, s. 201.

89 Grégoire de Tours, *Liber in Gloria...*, s. 819.

90 Fustel De Coulanges, *La Monarchie Franque*, s. 257.

91 Merovenjlerin lüksü konusunda bkz. *Vita S. Eligii Episcopi Noviomagensis*, s. 678.

92 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, VI, 10, VI 35-X, 16; *Liber in Gloria*, s. 491, 535, 549; *Liber de Virtutibus S. Martini*, s. 595, 617.

93 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, VII, s. 29.

94 Bu şaraplar konusunda bkz. *Vie de Porphyre Eveque de Gaza*, par Marc le Diacre, yay. H. Grégoire ve M.-A. Kugener, Paris, 1930, s. 124-26.

95 Grégoire de Tours, *Liber in Gloria Confessorum*, s. 795.

96 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, VII, 29.

97 M.G.H. Epist. Merov., c. I, s. 209 (630-647'ye doğru).

trafiği de işaret etmektedir.[98]

Daha başka lüks içkiler de vardır. 597'de Büyük Grégoire, İskenderiye piskoposuna Cognidium adı verilen bir içki hakkında yazmaktadır.[99] Bu içki, hiç kuşkusuz, İskenderiye'de yerleşik tüccarlarca ihraç edilmektedir, çünkü Papa'nın mektubunun nihai muhatabı bunun böyle olduğunu belirlemektedir.

Ve hiç kuşkusuz, Doğu'dan ithal edilen lüks yiyecek maddeleri de vardı. Her halükârda, çilekeşler, Paskalya öncesindeki kırk günlük oruç süresince Mısır'dan ithal edilen acı otları yiyorlardı. Grégoire de Tours, Nice bölgesinde, yalnızca, kendine İskenderiye'den getirilen bitki köklerini yiyen bir çilekeş rahipten söz etmektedir.[100]

Bu anlatılanlar bile, tek başlarına, hacmi yalnızca elbise ve mücevher ithaline dayalı olmanın çok ötesine geçen bir ticaretin varlığını kanıtlamaktadırlar. Ama Doğu ticaretini gerçek bir "iş" haline getiren ve onu gündelik hayata tam bağımlı hale getiren aslında baharat ithalatıydı.[101] Bu ticaretin ağırlığı ve önemi üzerinde fazla durmanın gereği yoktur. Roma İmparatorluğu her türden baharatı Hindistan, Arabistan ve Çin'den getirirdi. Bu baharat Palmira ve Apame gibi Doğu kentlerinin refahlarının nedeni olmuştur. Yaşlı Plinus, İmparatorluğun baharat elde etmek için ödediği miktarı (bugünkü para birimine çevirirsek) 100 milyon Frank olarak hesap etmektedir. (1936'da cari olan Belçika Frangı olarak, MAK) Baharatın Roma ülkesindeki kullanım yaygınlığı, istilalar nedeniyle azalmamıştır. İstila öncesinde olduğu gibi sonrasında da baharat alışılmış bir yiyecek maddesi olarak kalmıştır.[102]

---

98 Fortuna, Gazze şarabını da sayıyor. *Vita S. Martini*, s. 316.

99 Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 1483.

100 *Hist. Franc.*, VI, 6.

101 F. Cumont, *Fouille de Douro-Europos*, 1926, s. XXXIII.

102 Lot, *et. al., op. cit.*, c. I, s. 356. Yazarlar bunun yalnızca Saray'da ve aristokratlar arasında kullanıldığını savunmaktadırlar.

Bu durum Anthime ticaret antlaşmasından da anlaşılmaktadır. 478'de Bizans'tan ülke dışı edilen ve tabip olan Anthime, Teodorik tarafından Austrasisa Kralı I. Thierry nezdinde (511-534) elçi olarak gönderilecek kadar kralın gözüne girmişti.[103]

29 Nisan 716'da Chilperic tarafından Corbie manastırına verilen bir ayrıcalık belgesi, bu ticaret üzerine parlak ışıklar saçmaktadır.[104] Bu sözleşme, III. Clotaire (657-673) ve II. Chilperic (673-675) tarafından verilen aynı türden belgelerin geçerliklerini de teyit etmektedir. Hükümdar, bu belgeyle bu Kilise'nin, Fos'da pazarlanan her tür maldan alınan *cellarium fisci*'yi kendi hesabına toplamasına izin vermektedir. Belgede sıralanan mallar şunlardır:

10.000 libre zeytinyağı,
30 mud *garum* (bir cins tuz)[105]
30 libre karabiber,
150 libre *cumin* (aromatik bir bahar),
2 libre nane,
1 libre tarçın kabuğu,
2 libre *nard,*
30 libre *costum* (aromatik bir bitki),[106]
50 libre hurma,
100 libre incir,
100 libre ceviz,
30 libre yerfıstığı,
100 libre zeytin,
50 libre *hidrio* (bir cins lezzet verici bitki),[107]

---

[103] *Epistula de Observatione Ciborum,* ed. Lichtenhan, 1928 *(Corpus Mediorum Latinorum)* c. VIII.

[104] E. Levillain, *Examen Critique des Chartes... de Corbie,* 1932, s. 235.

[105] Ducange, *Glossarium, Verbo Garum.*

[106] E. Jeanselme, "Sur un Aide-mémoire de Thérapeutique Byzantin", *Mélanges Ch. Diehl,* c. I, 1930, s. 150, n. 12; Ducange, *op. cit., costum:* kaynamış şarap.

[107] Ducange, *verbo hidrio.* Bu kelimeye yalnızca burada rastlanmaktadır. Bu, belki de bir okuma hatasıdır.

150 libre kuru bezelye,
20 libre pirinç,
10 libre *auro pimento* (kırmızı biber)
10 *solda* deri (yağlanmış deri?),[108]
10 Kordoba derisi,
50 tabaka papirüs.

Kuşkusuz, bu malların hepsine, örneğin zeytinyağı gibi, Doğu'dan gelen baharat olarak bakmak mümkün değildir. Ama Doğu'dan gelen malların büyük bölümünü baharat oluşturmaktadır. Sözleşme metni bize çeşitli sonuçlara ulaşma olanağı sağlamaktadır. Bir kere hazine depoları bu baharattan bol miktarda bulabilmekteydiler; çünkü rahiplere verilen izin, belli bir dönem için değildi ve onlar da ne zaman isterlerse o zaman gelmekteydiler. Diğer yandan, bunun yalnızca Corbie manastırına verilmiş bir ihsan olduğuna zorlukla inanabiliriz. Ancak böyle olsa bile, gene de anlaşılmaktadır ki baharat kullanımının yaygınlığı o boyuttadır ki rahiplerin mutfağı bile bunlardan vazgeçememektedir.

Bu, o kadar doğrudur ki Kral Fos'daki manastır *missus*'larının bir libre *garum,* bir ons karabiber ve iki ons da *cumin* kullanmalarını karar altına almak zorunda kalmıştır. Ayrıca, toplumun en fakir unsurları bile tuzdan ve karabiberden vazgeçememektedirler. *Missus*'lara ödenmesi gereken bu ayni ödentiler, her konakta, daha doğrusu gidiş dönüş yolu üzerindeki her istasyonda yapılacaktır. Bunun da anlamı, bunların her yerde bulunduğudur.

Benzer bir gözlem, Marculf'un *Tractoria*'sını okurken de yapılabilir.[109] Bu metinde de hemen hemen Corbie sözleşmesinde zikredilen baharatın aynıları yer almaktadır. Krusch'un, Marculf'un yalnızca Corbie metnini kopya et-

[108] *Sub verbo seoda.*
[109] *Formulae*, I, s. 49.

miş bir kimse olduğunu iddia ettiğini biliyorum.[110] Kral memurlarının bütün bunları yiyemeyeceklerini söyleyerek alay etmekte ve kuşkusuz haklı da olmaktadır.[111] Ama diğer yandan, bu baharat nadir metalar meydana getirseydiler, Marculf'un bunları aynen kopya edeceğini kabul etmek zordur. Marculf için bütün bunlardan söz etmesi, onun bir Kuzeyli olması nedeniyle daha da anlamlıdır. Diğer yandan, Marculf'un yalnızca Corbie sözleşmesini kopya ettiğini düşünmek mümkün değildir, çünkü Corbie metninde yer almayan, eti yenebilen hayvanların listesi onun metninde yer almaktadır.[112] Ve eğer bu metni kopya ettiyse, acaba neden papirüs'e ilişkin bölümü atladı?[113]

Her halükârda Corbie metni ve ondan varılacak sonuçlar, Merovenj çağındaki baharat ticaretinin esas öneminin altını çizmek için yeterlidirler. Ve Galya için doğru olan, kuşkusuz Tiren Denizi'nin diğer kıyıları için de doğrudur.

Doğu'dan gelen bir diğer büyük tüketim maddesi de papirüstür.[114] Mısır, İmparatorlukta kullanılan, üzerine yazı yazılan bu maddenin tekeline sahiptir. Parşömen ise yalnızca çok önemli yazılar için kullanılmaktadır. İstilalardan sonra da, öncesinde olduğu gibi, Batı'nın tümünde yazı yazma alışkanlığı devam etmiştir. Bu, artık toplumsal hayatın bir parçasıdır. Bütün hukuki ve yönetsel hayat,

---

[110] Krusch, *Ursprung und Text von Markulfs Formelsammlung*, Göttingen, 1916, s. 256.

[111] Buna karşılık Karolenj döneminde hiçbir baharat, memurların gıdaları arasında düşünülmemiştir. G. Waitz, *Deutsche Verfassunggeschichte*, c. IV, s. 23.

[112] Sproemberg, "Markulf und die Frankische Reichskanzlei", *Neues Archiv*, c. 47, 1927, s. 89. Krusch'un görüşünü kabul etmektedir.

[113] Baharat konusundaki Merovenj ticareti, Italyan kentlerinin, bu konuda 12. yüzyıldan itibaren girişikleri ticarete benzemektedir. Grégoire de Tours, baharatın Paris'te dükkânlarda satıldığını bildirmektedir. *Hist. Franc.*, VI, 32.

[114] H. Pirenne, "Le Commerce de Papyrus dans la Gaule Mérovingienne", *Comptes Rendus des Seances de l'Acacemie des Inscriptions et Belles Lettres*, 1928, s. 178-191.

yani devletin işlemesi, yazıya dayandığı gibi, toplumsal ilişkilerde de ona ihtiyaç duyulmaktadır. Tüccarların kâtipleri *(mercenarii litterati)* vardır. Devlet maliyesinin kayıtlarını tutabilmek için çok miktarda papirüs gerekmektedir. Aynı şekilde, mahkeme kâtipleri, noterler, özel yazışmalar ve manastırlar için de. Corbie manastırı yılda 50 tabaka *(tomi)* papirüs tüketmekte ve bu, Fos'daki *cellarium fisci*'den sağlanmaktadır. Grégoire de Tours, Nantes'daki meslektaşına yönelttiği bir hicviyede, ona yöneltmek istediği hakaretlerin Marsilya'ya boşaltılan bütün papirüslere sığmayacağını söylemesi, gelen papirüs bolluğunun çarpıcı bir kanıtıdır.[115] Diğer yandan, papirüs mum fitili yapmak için de kullanılmaktadır, ayrıca fenerlerin kenarları da yağlanmış papirüsle kaplanmaktadır.[116] Cambrai'deki dükkânlarda papirüsün kolaylıkla bulunuyor olması, onun bütün ülkede kolayca bulunan bir madde olduğunu kanıtlamaktadır.[117] Demek ki papirüs çok tüketilen bir maldı ve toptan ticareti de İskenderiye'den tüm Akdeniz'e yayılmaktaydı. Herkes tarafından bilinen bir gerçek, bu papirüslere yazılmış belgelerden birçok örnek arasında, Paris Milli Arşivi'nde saklanan çok güzel krallık belgelerine de sahibiz.[118] Bunların dışında, özel sözleşme metinlerinden kalan parçalar, insanların belge ve mektuplarını sakladıkları *scrinia* kalıntıları ve belediye kayıtlarının *(gesta municipalia)* muhafaza edildiği papirüs çantalar hep bu maddenin büyük miktardaki tüketiminin kanıtlarıdır.

Papirüsün kuzey iklimine dayanıksız olması, neden çok az örneğin günümüze ulaşabildiğini açıklamaktadır.

---

[115] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, V, 5: *Osite habuissat Massilia sacerdotem. Nunquam naves oleum aut reliquas species detullisent, nisi cartam tantum quo majorem opportunitam scribendi ad bonos infamandos haberes. Sed paupertas cartae finem imponit verbosiati.*

[116] Grégoire de Tours, *Liber in Gloria Martyrum*, s. 558; *Liber Virtutibus*, s. 644; *Liber Vitae Patrum*, s. 698.

[117] F. Vercuturen, *Etudes sur les Civitates...*, s. 211-12.

[118] Lauer ve Samaran, *Les Diplomes Originaux des Mérovingiens*, Paris, 1918.

Bu nedenle, geride kalanlara bakarak eski kullanımının miktarı hakkında sonuçlara ulaşmak sakıncalıdır. Grégoire de Tours sayesinde Galya'ya ilişkin olarak elde ettiğimiz bilgiler, bize papirüs tüketiminin İtalya ve İspanya'da, kuşkuya yer bırakmayacak bir şekilde daha yüksek rakamlara ulaşmış olduğunu unutturmamalı ve bunların talebinin çok daha yüksek bir ithalata yol açtığı göz önüne alınmalıdır.

Bir diğer mal daha dönemin dış ticaretinde büyük yer tutmaktadır. Bu mal zeytinyağıdır. Her şeyden önce, zeytinyağı alışılmış bir gıda maddesidir, çünkü Güney Galya'da mutfak özellikle zeytinyağlı yemeklere dayanıyora benzemektedir. Bu durum, İspanya ve İtalya'da daha geniş boyutlu olmak üzere aynen böyledir. Yerli zeytinler tüketimi karşılamaya yetmemektedir. Bu durumda dışa başvurmaktan başka çare yoktur. Diğer yandan belirtmek gerekir ki zeytinyağının bol bulunması nedeniyle kiliseler o çağda, daha sonraki balmumuyla aydınlanmanın yerine, kandillerinde zeytinyağı yakmaktadırlar. Afrika ise İmparatorluk döneminde en büyük zeytinyağı üreticisiydi ve bu özelliğini İslam istilasına kadar korumuştur. İncelediğimiz dönemde Afrika'dan Batı Avrupa'ya zeytinyağı *orcae*'ler içinde yollanmaktaydı. Teodorik, 509-511'de Salone piskoposuna bir mektup yazmış ve piskoposa *sexaginta orcas dei ad implenta luminaria* sağlamış olan Johannes adında bir tüccarı takdim ederek ona borcunu ödemesini bildirmişti.[119] Mektubun devamından, bu teslimatın (60 fıçı) *parvitas,* yani küçük bir teslimat sayıldığı anlaşılmaktadır. Grégoire de Tours, Marsilya'daki zeytinyağı ticareti hakkında bilgi vermekte[120] ve Marsilya rıhtımında 70 *orcae* zeytinyağı çalınan bir tüccardan söz etmektedir.[121] Clovis'in

[119] Cassiodorus, *Variae*, III, 7, 83.

[120] Buchner, *Die Provence*, s. 44-45. Özellikle Grégoire de Tours'a dayanmaktadır. *Hist. Franc.*, V, 5.

[121] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.* IV, 43.

692'de verdiği bir ayrıcalık belgesi 716'da yenilenmiştir, ama başlangıcı Kral Dagobert'e (öl. 639) kadar dayanmaktadır. Bu belgeye göre, Saint Denis manastırına yılda 100 *sou*'luk bir rant hakkı tanınmakta, bu para ile manastırın *actores regi*'leri *cellarium fisci*'den *ordo cataboli* uyarınca zeytinyağı satın alabileceklerdir.[122] Marculf bir pasajında, Marsilya'dan *luminaria* (aydınlatma için kullanılan zeytinyağı, MAK) ihtiyaçlarının giderildiği liman olarak söz etmektedir.[123]

Demek ki zeytinyağı kuzeye kadar çıkmaktaydı. 716 tarihli ve 10.000 libre zeytinyağına ilişkin olan Corbie metni de aynı durumu kanıtlamaktadır. Oysa, burada söz konusu olan zeytinyağının Provence'dan gelen partilerden olduğunu düşünemeyiz, çünkü o yağlar *cellarium fisci*'de depolanmıştır.[124] Bordeaux'dan yapılan zeytinyağı ihracından söz eden bir metin, bu yağın Marsilya'dan yollandığını düşünmemize izin vermektedir.[125]

Bütün bunlar Afrika'yla canlı ilişkilerin kanıtıdır. Devenin İspanya ve Galya'da yük hayvanı olarak kullanılması, bu ilişkilerin genişliği konusunda büyük bir aydınlık getirmektedir. Çünkü bu develer Avrupa'ya ancak 11. yüzyılda, Roma tarafından sokuldukları Afrika'dan gelebilirdi. Kuşkusuz, bunlar Akdeniz'in Avrupa kıyılarına istilalardan evvel yayılmışlardır. Grégoire de Tours *cum ingenti pandere curi atque argente* yüklü ve çekilirken Gondevald'ın ordusu tarafından terk edilen at ve develeri zikretmektedir.[126] Aynı şekilde, Brunehaut cezasını çekmeden önce, ordunun önünde bir deve üstünde dolaştırılmıştı.[127] Daha

---

[122] Buchner, *op. cit.*, s. 44-45.

[123] Marculf, *Supplementum*, 1, ed. Zemmer, s. 107.

[124] Buchner'in hesabı (s. 45), Fos'ya zeytinyağı ithalini 200.000 libre olarak göstermektedir, ki bunu kabul etmek olanaksızdır.

[125] *Vita S. Filliberti Abbatis Gemeticensis*, M.G.H., rer. Merov. c. V, s. 602.

[126] Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, VII, 35.

[127] Pseudo-Frédégaire, *Chronica*, IV, 42, SS. rer Merov., c. II, s. 141; *Vita*

önceki metinle de karşılaştırıldığında, bu durum, ordula-rın yüklerini develerle taşıdıklarını kanıtlıyora benzemek-tedir. *Vita Sancti Eligii* adlı eser piskoposa yolculukları bo-yunca arkadaşlık eden bir deveden söz etmektedir.[128] İs-panya'da kral Wamba, asi Paulus'u Toledo'ya *abrasis barbis pedibusque mudatis, subsqualentibus veste vel habitu in-duti, camelorum vehiculis imponuntur* getirmiştir.[129]

Bütün bunlardan hemen hemen kesin olarak ortaya çıkan, Tiren Denizi üzerinde Batı Avrupa'nın Doğu ve Af-rika ile, deniz yoluyla canlı bir ilişki içinde olduğudur. Kartaca, Doğu'ya ulaşan yolların başlangıç noktasıdır. Ay-nı şekilde İtalya, İspanya ve Provence kıyılarında canlı bir kıyı denizciliği de yapılmaktadır. Roma'ya giden Kuzey in-sanları, Marsilya'ya ulaşabilmek için tekneye Tiber nehri ağzındaki Porto limanından binmekteydiler.[130] İstanbul'a gitmek isteyenler denizden gidiyorlardı. Tuna nehir yolu-nu da kullanan karayolu, barbarlarla dolu olduğundan hemen hemen hiç kullanılmıyordu.[131] İstanbul'a, Ravenna ve Batı'dan hareket ederek de gidilebilirdi. Marsilya'yla İs-panya arasında, belki de bugünkü kargo seferlerini andı-ran düzenli gidiş gelişler vardı. Bu sonuca; Grégoire de Tours'un kullandığı *negotio solito* deyiminden ulaşıyo-ruz.[132] Öyle sanıyorum ki Batı denizciliği, istilalardan son-ra da en azından İmparatorluk dönemindeki kadar canlı kalmıştır denilebilir. Genseric'in tahta çıkmasından sonra, korsanlık da sona ermiştir. Ve her şey öyle göstermektedir

---

Columbani, I, 29, *ibid.*, c. IV, s. 106; *Liber Historiae Francorum*, c. 40, *ibid.*, c. II, s. 310.

128 *Vita S. Eligii*, II, 13, M.G.H., SS, rer. Merov., c. IV, s. 702.

129 Toledolu Julianus, *Historia Wambae*, SS., rer. Merov, c. V, s. 525. Ducange, *sub verbo Camelus*'da *Vita SS. Voti et Felicis*'den bir metin zikrediyor, ama metindeki kelimeyi *camelus* olarak okuyup Ducange'ın yaptığı gibi *rupi-capra* haline getirmemek gerekir.

130 Buchner, *op. cit.*, s. 32.

131 *Ibid.*, s. 33.

132 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, IX, 22.

ki ticaretin ağırlık noktası toptan taşımacılık ve toptan satıştır. Bunun böyle olduğundan, ithalatın yapısı, cinsi, düzenliliği ile tüccarların elde ettikleri servetler göz önüne alınırsa, kuşku duymak mümkün olamaz.

İyice bildiğimiz yegâne liman Marsilya'dır ve o da bizim üzerimizde büyük bir liman olduğu izlenimini bırakmaktadır. Burası kozmopolit bir kenttir. Kentin önemi, krallığın paylaşımları sırasında her kralın buraya sahip olmak için gösterdiği gayretten çıkartılabilir.[133] Bu kentte Yunanlı ve tabii Gotları saymazsak, çok sayıda Yahudi ve Suriyeli bulunmaktadır. *Annales Peteviani,* Botto adında bir Anglosakson *negociator*'dan söz etmektedir.[134] Oğlu 790'da ölen bu tüccar, Marsilya'ya 8. yüzyılın başlarında, yani gerilemenin başladığı bir dönemde yerleşmiş olmalıdır. Kentin nüfusu çok kalabalık olmalıdır, çünkü o dönemden kalan evler, Ostia'daki harabelerin gösterdiği gibi, çok katlıdır. Grégoire de Tours, aynı evde ölen sekiz kişiden söz etmektedir.[135] Bu da herhalde oda oda kiralanan kışla gibi evlerden birisi olsa gerektir. Salgın hastalıkların bu denizci kentte yalnızca piskoposların ne kadar sık değiştiklerini göz önüne alırsak, Teodorik (y. 566-y. 591) dönemindeki nüfus kalabalıklığı konusunda aynı sonuca ulaşırız. İspanya'dan gelen bir tekne kente bir salgın hastalık getirmiş ve bu hastalık iki ay sürmüştür.[136] Bu salgın ülkenin içlerine, ta Lyon civarına kadar yayılmıştır.[137] Diğer başka salgınlar Provence'da ve Narbonne'da sıklıkla zikredilmişlerdir.[138] 598-99'da Frédégaire kara veba olduğunu düşündüğü bir salgını tasvir etmektedir.[139]

---

[133] Lot, *et. al., op. cit.,* I, s. 258-59.

[134] *Annales Peteviani,* M.G.H., SS., c. I, s. 17.

[135] *Hist. Franc.,* IX, 22.

[136] *Ibid.,* IX, 21 ve 22.

[137] *Ibid.,* X, 25.

[138] *Ibid.,* VIII, 39 ve VI 14.

[139] Chronica, IV, 188, c. II, s. 128: *Eo anno cladis glandolaria Marsilia et reliquas Provinciae civitates graviter vestavit.*

III. İÇ TİCARET

Doğal olarak, Doğulu tüccarların, yani Yahudiler ve diğerlerinin, yalnızca Tiren Denizi havzasında ithalatta bulunup hiçbir şey ihraç etmedikleri, ancak çok zorlukla kabul edilebilecek bir savdır. Doğulu tüccarların tekneleri mal almaya giderken boş olmamaktaydı. Batı'dan götürülen ihraç mallarının başında köleler gelmekteydi. Gayet iyi biliyoruz ki evlerde ve tarlalarda kullanılan köleler 5. yüzyıldan sonra da çok yaygındı. Hatta ben kendi açımdan, Germen istilalarının bu köleciliğe yeni bir atılım fırsatı verdiğini düşünmekteyim, Germenler de Romalılar gibi köle ticaretini biliyorlardı ve Roma ülkesine gelirken çok sayıda köle getirmişlerdi. Yerleşik hale gelen Germenler, Ren-ötesi barbarları ile Lombardlara karşı yürüttükleri savaşlarda epeyi köle ele geçirmiş olmalıdırlar.

Diğer yandan Kilise, köleyi Hıristiyanlığa kabul ederken ona hukuki bir statü, yani açık söylemek istenirse, evlenme hakkı da tanıyarak eski durumuna bir iyileşme getirmiş, ama ilke olarak kölelik kurumuna ne saldırmış ne de bu kurumu mahkûm etmiştir.[140] *Mancipia* (köleler) demek ki hemen her yerde, yani yalnızca büyük malikânelerde değil, belli bir serveti olan herkesin hizmetinde bulunmaktaydılar. Üstelik, bunların sayıları da sürekli katkılarla artmaktadır.[141]

En büyük köle kaynağı barbar halklarıdır. Frédégaire'in Wende'lerin yanına 623-24'te bir maceracı tüccar topluluğunun başında geldiğini yazdığı şu Samo, mutlaka bir köle tüccarıydı.[142] Bu köle tüccarları, 9. yüzyılda

---

[140] Kilise'nin fikri aynı Roma dönemindeki gibi kalmıştır. Bkz. Verlinden, *op. cit.*, s. 312.

[141] *Lex Wisigothorum, pauperes*'in (fakirler) bile köleleri olduğunu zikrediyor (s. 157). Gerçekte, onlara işe yaramaz fahişeler *gravi servitio* olsun diye bırakılmaktaydı.

[142] Frédégaire, *op. cit.*, II, s. 144. Bkz. Verlinden, "Le Franc Samo", *Revue Belge*

Vareglerin yaptıkları gibi, Rusya'ya giderek köle ve kürk talan ediyorlardı. Wendeler putperest olduklarından, hiç utanç duyulmadan alınabilir ve satılabilirlerdi, çünkü dinsel kurullar yalnızca Hıristiyan esirlerin krallık dışına satılmalarını yasaklıyorlardı. Bu da göstermektedir ki dışa köle satımı yaygın bir uygulamaydı.[143]

Zaten Samo, türünün tek örneği değildi; çünkü Wende'ler kralı olduktan sonra bu adam Frank tüccarlarını katlettirmiş, bu durum da Dagobert'le arasının açılmasına neden olmuştu. Krallığa yükselmesi, Samo ile Varegler arasındaki çarpıcı bir benzerliği işaret etmektedir. Diğer yandan, Samo'nun, kral emirnamelerinin haklarında o kadar çok yasaklama yayımladıkları sınırın kaçakçı tüccarları gibi barbarlara silah sattığı da düşünülebilir. Sonuç olarak, Frédégaire'in Samo'yu *negucians,* arkadaşlarını da *negutiantes* olarak adlandırmasına rağmen, bu adam meslekten bir tüccar olmaktan çok bir maceracıdır.

Galya'da Müslüman köleler de satılmaktaydı. Thuringia, hatta İngiltere'den getirilenleri de vardı.[144]

595'te Büyük Grégoire, içlerinden bazılarını satın alıp da Hıristiyan olsunlar diye Roma'ya gönderdiğinde, Marsilya limanında çok sayıda İngiliz köle bulunmaktaydı.[145]

---

de, Philologie et d'Histoire, c. XII, 1933, s. 1090-95; Fustel de Coulanges, *La Monarchie Franque,* s. 258'de Samo'yu uluslararası bir şirketin başkanıyla kıyaslamaktadır.

[143] Châlon dinsel kurulu (639-54), M.G.H. Concilia, ed. Maasen, c. I, s. 210, Frank krallığı dışına köle satılmasını yasaklamıştır.

[144] *Vita S. Eligii,* s. 676; Verlinden, *op. cit.,* s. 379. Yazar bunlardan Ispanya'da da satıldığını düşünmektedir. Sainte Bathilde, *partibus transmarinis... vili pretio venundato* idi. SS. rer Merov, c. II, s. 482; Lesne, *La Propiété Ecclésiastique en France,* I, 1910, s. 359. Clermont'da Sigivaldus'un Thuringialı bir av uşağı kölesi vardı. *(in cujus servitio erat adolescens quidam nomine Brachio)* Grégoire de Tours, *Liber Vitae Patrum,* M.G.H. SS. rer. Merov. c. I, s. 712. Guilhiermoz, *Essai sur l'Origine de le Noblesse en France au Moyen Age,* 1902, s. 74'te onun bir özel asker olduğunu düşünerek, büyük bir olasılıkla hata ediyor.

[145] Jaffé-Wattenbach, *Regesta,* nu. 1386.

Bunlar herhalde Britonlar ile Saksonların savaşlarında ele geçen ve deniz yoluyla Galya'ya getirilen esirlerdi. Belki de Gand'da Saint-Amand'ın (öl. 674-75) satın aldıkları bu adamlardandı.[146] Kuşkusuz, *Vita Gangerici*'nin sözünü ettiği bir köle tüccarı tarafından, Cambrai yakınlarına sevk edilen köleler de herhalde bu Kuzey insanlarındandırlar.[147]

Her yerde kolaylıkla satın alınabilecek köle bulunabiliyordu. Grégoire de Tours, Orléanslı bir tüccara ait olan Sakson kölelerden söz etmektedir.[148]

Frédégaire, daha sonra Theudebert'in karısı olan Bilichildis'in güzelliğinden ötürü, Brunehaut tarafından *negocitor*'lardan satın alındığını anlatmaktadır.[149]

Arras ve Tournai pazar resimleri de geçiş harcı ödeyen tüccarların köle götürdüklerini ortaya koymaktadır.[150]

Samo[151] gibi adamlar tarafından kaçırılan veya Britanya'dan getirilen bütün bu köleler, Akdeniz limanlarına sevk edilmekteydiler.[152] Bu kölelerin Narbonne'da satışa

---

146 De Moreau, *Saint Amand*, 1927, s. 133. Kaçırılan kölelerin satın alınmasına dair, bkz. Lesne, *op. cit.*, s. 357, 369.

147 *Vita S. Gangerici*, ed. Krusch, M.G.H. SS. rer. Merov., c. III, s. 656; Vercuturen, *Etude sur les Civitates...*, s. 213.

148 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, VII, 46.

149 *Op. cit.*

150 German'ın *Cartulaire de Saint-Vaast*'ında görülen (ed. Van Drival, s. 167) Arras pazar resmi, 12. yüzyıldaki görüntüsü altında hâlâ eski Merovenj fonunu korumaktadır. Metin bunu bir *Rex Theoredicus*'a atfetmektedir (s. 165). Oysa, *servus* ve *ancilla* satışı, *De Bestiis* başlıklı bölümde zikredilmektedir. Aynı şey, Tournai pazar resmi tarifelerinde de gözlenmektedir: *si servus vel ancilla vel auri uncia vendantur...*, P. Rolland, *Deux Tarifs de Tonlieu de Tournai*, Lille, 1935, s. 17.

151 Paul Diacre, *Historia Langobardorum*, ed. Bethmann ve G. Waitz, I, 1, M.G.H., SS. rer. Langob. et Ital., s. 48'de kalabalık Germanya'dan çok sayıda barbarın güneylilere satılmak üzere getirildiklerini bildirmektedir.

152 Marsilya'daki köle sahipleri hakkında bkz. *Vita Boniti*, M.G.H. SS. rer. Merov., c. VI, s. 151. Köle ticareti konusunda bkz. A. Dopsch, *Virtschaftliche und Soziale Grundlagen den Europaischen Kulturentwicklung*, Viyana, 1924, c. II, s. 175; Br. Hahn, *Die Wirtschaftlische Tatigheit der Juden in Frankischen und Deutschen Reich bis zum zweiten Kreuzzung* - Fribourg, 1911, s. 23; Fustel de Coulanges, *L'Alleu*, s. 279.

çıkarıldıkları görülmüştür.[153] Bunlara, büyük köle pazarı olan Marsilya'dan geldikleri kuşkusuz olarak Napoli'de de rastlanmıştır.[154] [155]

Çok sayıda tüccar köle ticaretiyle uğraşmaktaydı.[156] Öyle gözüküyor ki bunların çoğunluğunu da Yahudiler meydana getirmekteydiler. 583 Mâcon dinsel kurulu, Hıristiyanlara, Hıristiyan köleleri 12 *sou* karşılığında Yahudilerden satın alabilme olanağı tanımıştır. Bu köleler, yeni sahiplerince özgürlüklerine kavuşturulabilecekleri gibi, çeşitli hizmetlerde de kullanılabilmekteydiler. Narbonne[157] ve Napoli'de de[158] Yahudi köle tüccarlarının varlığına dair bilgilere sahibiz.

Bütün bunlardan, Tiren Denizi kıyılarında önemli bir köle ticaretinin sürdürüldüğü sonucunu çıkartabiliriz. Ayrıca, baharat, ipek, papirüs getiren gemilerin, bu kölelerden bir miktarını da dönüş navlunu olarak Doğu'ya taşıdıklarından kuşku duymamalıyız.

Diğer yandan, Galya köle dışında elbise, kumaş, tahta ve belki de kök boya ihraç etmiştir. Büyük Grégoire, Marsilya ve Arles'dan elbiseler almakta, Galya'dan satın alınan tahtaları da İskenderiye'ye sevk etmektedir.[159]

---

[153] Jaffé-Wattenbach, nu. 1467.

[154] *Ibid.*, nu. 1409.

[155] *Vita S. Eligii*, I, 10, s. 677'de 20, bazen 30, hatta 50 tane kölenin Saint Eloi tarafından özgürlüklerine kavuşturuldukları anlatılmaktadır: *nonnumquam vero agmen integrum etusque adcentum animas, cum navem egrederentur utriusque sexus, ex diversis gentibus venientes, pariter liberehat Romanorum scilicet, Gallorum atque Brittanorum necnon et Maurorum sed Praecipue ex genere Saxonorum, qui abunde eo tempore veluti greges a sedibus propriis evulsi in diversa distrabebantur.* Buchner, *op. cit.*, s. 47.

[156] Bir Sens belgesi (M.G.H. Formulae, s. 189, nu. 9) bir *homo negotians* tarafından satın alınan bir köleye ilişkindir. Bir Angers belgesi (*ibid.*, s. 22, nu. 51) bir *negociens*'in kaçak kölesinin takibine ilişkindir.

[157] Jaffé-Wattenbach, nu. 1467.

[158] *Ibid.*, nu. 1629, 1409, 1242 (yıl 593) bunlardan da bir Yahudi tarafından satın alınan Hıristiyan kölelerden söz edilmektedir.

[159] *Registr.* VI, 10, M.G.H. Epist, c. I, s. 388. Lydus'a ait bir metin de Arras ku-

Her halükârda büyük miktarda altın dolaşımı, bizi büyük bir ihracat olduğuna inandırmaktadır.

Eğer yabancıların tekelinde değilse bile, onların yönetiminde olan uluslararası ticaretin yanı sıra iç ticaret de Batı'nın ekonomik hayatında önemli bir rol oynamaktaydı. Ama söz konusu olan iç ticaret olunca, manzara değişmektedir. Kuşkusuz bu alanda da, biraz önce gördüğümüz üzere, Yahudiler ön plana çıkmaktadırlar ve yukarıda zikrettiğimiz ülkeye yerleşen Suriyeliler için de durum böyledir. Fakat onların yanı sıra yerli unsurlar da oldukça önemli bir yere sahiptiler. Kuşkusuz, bunlar yalnızca dükkâncılık yapmakla kalmıyorlar, meslekten tüccar da oluyorlardı.[160]

Grégoire de Tours'un Verdunlü bir tüccar hakkında anlattıkları bu açıdan anlamlıdır.[161] Piskopos Desidarius döneminde (6. yüzyılın ilk yarısı) kentin gözyaşartıcı sefaleti karşısında, adı geçen piskopos, Kral Theodebert'den 7000 *aurei* ödünç almış ve bunları *cives*'e dağıtmıştır: *"at illi negotia exercentes divites per hoc effecti sunt et usque bodie magni habentur"*. Bu da kuşkusuz canlı bir ticaretin kanıtıdır.[162] Diğer yandan, piskoposun krala, kentin ticaretini *sicut reliquae habent* yükseltmek istediğini söylemesi dikkat çekicidir. Buradan çıkartılması gereken sonuç, ticari faaliyetin her kentte rastlanan bir olay olduğudur.[163]

---

maşlarından söz edilmektedir. *De Magistratibus*, I, 17, Teubner, 1903, s. 21. Bu konuda Vercauteren'in itirazlarına bkz., *Etudes sur les...*, s. 183.

160 Dopsch, *op. cit.*, II, s. 439'da yalnızca yabancı tüccarlar olduğu savını çok sağlam delillerle çürütmektedir.

161 *Hist. Franc.*, III, 34.

162 Piskoposlar ticaretle ilgileniyorlardı. Nantes'da Piskopos Felix limanı genişlemişti. Venantius Fortunatos, *Carmina*, III, 10, s. 62.

163 Lot, *et. al., op. cit.*, c. I, s. 365. Lot, Verdun örneğini kapitalizmin önemsizliğini vurgulamak için zikrediyor. Ama dönemimizle 13. yüzyıl arasında karşılaştırma yapılırsa, 13. yüzyıl için de aynı sonuçlara varılır. Açıktır ki burada söz konusu olanlar perakendeciler, üstelik çok faal perakendecilerdir.

Grégoire de Tours, diğerleri arasında, değişik bir olguyu gözler önüne sererken dönemin ticari yaşamına dair de ışık tutmuş olmaktadır.[164] "Bir kıtlık sırasında tüccar Tourslu Christoforus, Orléans'a büyük bir parti şarabın geldiğini öğrendi. Kendi de tüccar olan kayınpederinin sağladığı bol para ile yola çıktı; şarabı satın aldı ve kayıklara yükledi. Daha sonra, atla geri dönerken yolda kendine refakat eden iki Sakson köle tarafından öldürüldü." İşte hiç de Orta Çağa özgü olmayan bir ticari spekülasyon örneği. Bu Christoforus, hiç kuşkusuz büyük bir tüccardı. Veya daha iyi bir ifade ile, pazardaki bütün malı kendinde toplayan bir toptancı tüccardı. Ayrıca dikkat edilmelidir ki bu adam tek başına çalışmaktadır. Bu ticaret tarzında, *gilde* veya borsaya benzer bir şey yoktur. Yani bu, Roma tarzındaki bireyci ticarettir.[165] Diğer yandan, Grégoire de Tours'un belirttiğine göre, başka tüccarlar da spekülasyon yapıyorlardı.[166]

Sahtekârlık da geçerli bir ticari yöntemdi. Gene Grégoire de Tours, bir *trians* ile 100 *sou* kazanan, çünkü şaraba su katan bir tüccarı anlatmaktadır.[167] Söz konusu tüccar herhalde bir perakendeciydi.

İtalya'da da büyük tüccarlar kuşkusuz vardı. Bu konuda, ordunun ihtiyaçlarını sağlayan Lombardiyalı tüccarların anlattıkları kanıt olarak yeterlidir. Bu İtalyan tüccarlar alış ve satışla geçinen ayrı bir toplumsal sınıf meydana getirmekteydiler. Sayılarının çok fazla olduğuna dair en önemli kanıt, bunların askerlik hizmetlerinin ayrıca düzenlenmiş olmasıdır.[168]

---

[164] *Hist. Franc.*, VII, 46.

[165] Ama 6. yüzyılda grup halinde gezen tüccarlar da vardır. Bu konuda Grégoire de Tours'un hemen sonra Wado hakkında anlattıklarına bkz.

[166] *Hist. Franc.*, VII, 45.

[167] Grégoire de Tours, *Liber in Gloria Confessorum*, c. 110, SS. rer. Merov. c. I, s. 819.

[168] *Leges Abistulfi regis*, ed. F. Bluhme, M.G.H. Leges, c. III, s. 196. Bu tüccarlar

Ticaretin büyük kârlar sağladığından kuşku duyulmamalıdır. Wado'nun oğulları tarafından Poitou tüccarlarının yağmalanmasıyla ele geçen ganimet çok büyüğe benzemektedir.[169]

Fakat bu konuda daha da kesin kanıtlarımız vardır. Bir Lyonlu tüccarın afişinde, bu tüccarın "zavallıların tesellisi ve fakirlerin sığınağı" olduğu bildirilmiştir. Demek ki bu tüccar çok zengin olmalıdır.[170]

626'da tüccar Jean, Saint-Denis manastırına ve Paris diyakozluğundaki çeşitli kiliselere birçok mülkü miras olarak bırakmıştır.[171] Kralın bu bağışları onaylamasından anlaşıldığına göre, bunlar önemli miktarlara ulaşmaktaydılar. Cömert sadakalarıyla ünlü tüccar Julianus için Fortunatus bir mezar kitabesi yazmıştır.[172] 651'de Orléans'daki Saint-Aignan manastırı başrahibi Leodebode, Fleury-sur-Loire'daki Saint-Pierre manastırına eskiden bir tüccardan satın aldığı kentsel mülklerini miras olarak bırakmıştır. Demek ki bu tüccarın kentte evleri bulunmaktaydı.[173]

Adı bir Roma kitabında geçen *Rodolfus Negotiens* mutlaka bir Merovenj dönemi tüccarıydı.[174] Grégoire de

---

kuşkusuz, 507-11'de Teodorik'in lehlerine hüküm koyduğu tüccarların ardıllarıdır: *"negenus hominum quod vivit lucris ad necem possit parvenire dispendiis"*, Cassiodorus, *op. cit.*, c. II, s. 437; Doren, *op. cit.*, s. 122. Bu sonuncu yazar Astelphe yasalarının daha eski tarihli olmaları gerektiğini, çünkü tüccarların birçok kategoriye ayrılmış olduklarını bildirmektedir.

169 *Hist. Franc.*, X, 21.

170 Leblant, *Inscriptions*, c. I, s. 41; Coville, *op. cit.*, s. 534.

171 J. Havet, *Oeuvres*, I, 1896, s. 229.

172 Leblant, *op. cit.*, c. II, s. 520, nu. 645.

173 *"Ouod de heredibus Pauloni negociatoris, quondam visus sum camparasse areas scilicet in oppido civitatis. Aurelianensium cum domibus desuper positis, acolabus ibidem residentibus"* Prou ve Vidier, *Recueil des Chartes de Saint-Benoit-sur-Loire*, c. I, 1900, s. 7. Aynı tüccar üzerine, Fustel de Coulanges, *La Monarchie Franque*, s. 256, n. 5.

174 M. Prou, *Catalogue des Monnaies Carolingienne de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1896, s. XXXVIII.

Tours, Commingesli bir tüccardan daha söz etmektedir, ama bu, herhalde bir dükkân sahibidir.[175]

Trier ve Metz'e giden ve orada bir başka tüccardan tuz alarak bunları Moselle üzerinden tekneyle getiren Poitiersli bir tüccarı da tanıyoruz.[176]

Doğulu ve Yahudi tüccarların yanı sıra, en azından 7. yüzyılın sonuna kadar, çok sayıda yerli tüccarın var olduğunun kuşku götürmez bir gerçek olduğunu kanıtlamak için bu kadar örnek yeterlidir. Bu yerli tüccarların bazıları çok zengindi ve onlar kadar önemli insanlarla yeniden karşılaşabilmek için yüzyıllarca beklemek gerekecektir.

İstilalardan önce, İmparatorluk içinde cereyan eden ticaret, demek ki istilalardan sonra da aynen devam etmiştir.

Ticaret nerede yapılırdı? Muhakkak ki kentlerde. Elimizdeki bütün bilgiler *negociator*'ların kentlerde oturduklarını göstermektedir. Bu tüccarlar kent surlarının arkasına, *oppidum civitatis*'in içine yerleşmişlerdi.[177]

Kentler hem ticari hem de dinsel bir merkez görünümündeydiler. Meaux gibi Kuzey kentlerinde bile, banliyöye kadar uzanan kemerli sokaklara rastlanabiliyordu.[178] Bu kemerli evler, Kuzey'de bile, kentlere bir İtalyan damgası basmış ve görüntüsünü vermiştir. Bu kemerlerin arası kuşkusuz dükkân olarak kullanılıyordu ve bu sayede de dükkânlar birarada bulunabiliyorlardı. Bu durum, Grégoire de Tours'un dediğine bakılırsa, özellikle Paris'te yaygındı.[179]

---

[175] *Hist. Franc.*, VII, 37 *"Chariulfus valde dives ac praepotens cujus adpotecis ac prumtuariis urbu valde referta erant"*.

[176] Grégoire de Tours, *Liber de Virtutibus S. Martini*, IV, 29, M.G.H., SS. rer. Merov., c. I, s. 656.

[177] J. Havet, *Oeuvres*, c. I, s. 230.

[178] Saint Faron Meaux'da *casas cum cureis, tam infra muros quam extra muros civitatis* miras almıştır, Pardessus, *Diplomata*, c. II, s. 16.

[179] *Hist. Franc.*, VII, 37'de bize Comminges'deki *apotecea* ve *prumptuaria*'lardan söz etmektedir. Aynı yazar, Paris'te lendaste'ın *"domus negutian-*

Bu kentlerde tüccarların yanı sıra haklarında çok az bilgiye sahip olduğumuz zenaatkârlar da yaşamaktadır. Saint Césaire, Arles'da 6. yüzyılda bunlardan söz etmektedir.[180] Cam endüstrisi önemliye benzemektedir: Merovenj mezarlarında çok sayıda camdan eşya vardır.

Curator civitatis veya *defensor civitatis* denilen kent yöneticilerinin pazarlar ve malları korumakla yükümlü polis memurları vardı.[181] Ravenna'da da eski çağ zenaatkâr *collegium*larından (meslek örgütü) bazı kalıntılar korunmuşa benzemektedir.

İstilalardan sonraki dönemde kentlerin önemini tayin etmek mümkün müdür? Bu konuda arızi bilgilere sahibiz. Galya'da istila sonrasında kent duvarları çok az bir gelişme göstermişlerdir. Vercauturen, ortalama olarak Galya kentlerinin 6000 kişilik bir nüfusa sahip olduklarını tahmin etmektedir.[182]

Ancak, bu dar alanda insanlar daha sıkışık yaşıyorlardı ve Marsilya'daki gibi yüksek binalar da eksik değillerdi.[183] Paris'te köprülerin bile üzerinde evler vardı.[184]

Güney kentleri daha büyüktür. Fréjus'de, harabelere bakılınca görülen, antik kentin modern kentten beş defa daha büyük olduğudur. Nimes o dönemde aşağı yukarı 320 hektarlık bir alanı kaplıyordu.[185] Toulouse'un Roma döneminden kalma surları üç km'lik bir uzunluğa sahipti-

---

tum circumiens species rimatur, argentum pensat atque diversa ornamenta prospicit" olduğunu göstermektedir. İleride gene bu *domus negutiantum*'dan bahsetmekte (*ibid.*, VIII, 33) ve bunların ip gibi sıralı olduklarını söylemektedir.

180 Zikreden, F. Kiener, *op. cit.*, s. 29, n. 38; *sutores aurifices, fabri vel reliqui artifices.*

181 Kiener, *op. cit.*, s. 15.

182 Vercauturen, *Etude sur...*, s. 354 ve 359.

183 Angers için bkz. *Hist. Fanc.*, VIII, 42.

184 *Vita S. Leobini*, c. 62, ed. Krusch, SS. *Antiq.* c. IV 2, s. 79.

185 Blanchet, *Les Enceintes Romanines de la Gaule*, Paris, 1907, s. 211 ve 208.

ler.[186] Ve Hartmann, Teodorik döneminde Milano'nun nüfusunun 30.000 kişi olduğunu ileri sürmektedir.[187]

Muhakkak ki kentler istilalar yüzünden ızdırap çekmişlerdir. Köprüler çökmüş, onların yerine tekne köprüleri konulmuştur. Ama kentler gene de yaşamaya devam etmişlerdir. Ayrıca, istilalar geçince her piskopos kendi kentinin onarımına girişmiştir. Hiç kuşku yoktur ki aynı durum dinsel ve yönetsel merkezlerde de meydana gelmiştir. Bunların aynı zamanda sürekli ticaretin odakları oldukları da düşünülürse, antik ekonominin istilalar sonrasında da hâlâ devam etmekte olduğu sonucuna varılır. Gene bu dönemde Champagne fuarları gibi, Orta Çağın düzenleyici fuarlarına benzer herhangi bir şeye rastlanmamaktadır.

Ancak bu dönemde de fuarlar vardır, ama bunlar şüphesiz yerel fuarlardır.[188] Kuzey'de ise yeni fuarlar doğmaktadır. Saint-Denis fuarının adı ilk kez 790'da geçmiştir.[189] Fakat bu fuarlar ancak ikinci dereceden role sahiptirler. L. de Valdeavellano'ya göre, İspanya'da fuara rastlanmamaktadır.[190] Her halükârda, Karolenj döneminde mantar gibi türeyecek olan küçük yerel pazarlara şu anda hiçbir yerde rastlanmamaktadır. Bu olguda, bir ticari zayıflık belirtisi görmemek gerekir. Tersine, kentlerde pazarlar temel bir unsur olmayıp onun yerine profesyonel tüccarlar ve sü-

---

186 *Ibid.*, s. 202, n. 3.

187 *Lex Visigothorum*'da İspanyol kentlerinin profesyonel fahişelerle (köle veya özgür) dolu olduğu görülmektedir. M.G.H. Leges, s. 157.

188 630-55'lerde Cahors Piskoposu Didier'ye yollanan bir mektup (M.G.H. Epist., c. III, s. 214), *istas Ferias in Rutenico vel vicines urbes*'den, yani Marsilya'daki veba nedeniyle Cahorsluların girmesinin yasak olduğu Rodez fuarından söz etmektedir.

189 Vercauteren, *op. cit.*, s. 450. Levillain'e göre bu fuar 634 veya 635'te kurulmuştur. *"Etude sur l'Abbaye de Saint-Denis"*, *Bibl. de l'Ecole des Chartes*, c. XCI, 1930, s. 14.

190 L. G. de Valdeavellano, "El Mercado, Appuntes para su Estudio en Léon Castilla durante la Edad Media", *Annuario de Historia del Derecho Espanol* c. VIII, 1931, s. 225.

rekli alışveriş merkezleri bulunmaktadır. Ticaret ne zaman ki yok olmuştur, bu küçük ihtiyaç giderme merkezleri, küçük etki alanlarıyla ve arızi olarak uğrayan tüccarlarıyla bir ekonomik gerçek olarak ortaya çıkmışlardır. Oysa, incelediğimiz dönemde, Grégoire de Tours'u okudukça edindiğimiz izlenim, kentsel bir ticaret döneminde olduğumuzdur. Tüccarların *conventus*ları (sözleşme) kentlerde yapılmaktadır.[191] Bu cins sözleşmelerden kırsal alanda bir tanesine bile rastlamak mümkün değildir. Waitz'in daha önce işaret ettiği gibi, *monetari*'ler tarafından, Merovenj paralarının üzerine kazılan çok sayıda yer adlarını pazar yerleri olarak kabul etmek aşikâr bir hata olur.[192] Antik dönemde olduğu gibi, Merovenjlerde de devam eden usule göre bunlar *portus,* yani yolculuk konak veya menzilleri olup pazar yerleri değillerdir. Kral kentlerde ve *pontus*'larda geçiş resmi almaktadır.[193] Bunlar aynı yerlerde alınmaya devam edilen eski Roma pazar resimleridir.[194] Daha şimdiden suiistimaller belirmeye başlamıştır. Kontlar, kendi hesaplarına toplamak üzere, yeni geçiş resimleri koyma peşindedirler. Bu durum, II. Clotaire'in 614'te geçiş resimlerinin, aynen kendinden önceki kral dönemindeki gibi kalmasını emrederek müdahaleye zorlanmasına yol açmıştır.[195]

---

[191] *Lex Visigothorum*, IX, s. 368.

[192] G. Waitz, *op. cit.*, s. 309.

[193] Belgeler, *per civitates sue per castella seu per portus seu per trexitus* tahsil edilen geçiş resimlerinden söz etmektedirler. M.G.H. Diplomata, s. 46, nu. 51. Bir başka *portus* bahsi için bkz. *Recueil des Chartes de Stavelot Malmedy,* ed. J. Halkin ve Roland, c. I, s. 13, nu. 14. Gene aynı metinde (652 tarihli III, Sigebert diploması) burada *negotiantum commertia* icra edildiği ve kralın burada *teloneari*'leri olduğu görülmektedir.

[194] Marculf zeyli, s. 107. Rhône havzasındaki geçişleri saymakta: Marsilya, Toulon, Fos, Arles, Avignon, Soyon, Valence, Vienne, Lyon ve Châlon sur Sâone.

[195] Clotaire emirnamesi, II, 18 Ekim 614, M.G.H. Capit., c. I, s. 22.

Aynı şekilde, Teodorik de İspanya'daki memurlarına emir yollayarak *transmarini* zararına yeni geçiş resimleri konulmasını yasaklamıştır.[196]

Geçiş resmi birçok vergiyi içermektedir: *Pontaticum, rotaticum, pulvericatum.* Geçiş resminin amacı tamamen mali olup ekonomik bir amacı yoktu. Bu vergi tamamen nakit olarak alınmaktaydı.[197] Kral bu vergiden manastırları muaf tutabilmekteydi, ama gerileme dönemi başlamadan da bu verginin toplanması kimseye devredilmemiştir. Geçiş resmi, tamamı kralın kasasına giren bir vergidir ve tutarı da oldukça yüksektir. Bu konuda en iyi kanıt, *cellarium fisci*'lerde bazı manastırlar lehine tesis edilen rantların toplamının oldukça yüksek olmasıdır.

Bu verginin toplanması, kral okuma yazma bilen memurlara *(telonerarii)* sahip olduğu sürece kolay olmuştur. Kuşkusuz bu memurlar, bu vergiyi iltizamla alıyorlardı ve bu nedenle de dinsel kurulların muhalefetine rağmen Yahudiler de vergi toplama işine girişiyorlardı.[198]

Büyük limanlarda, Teodorik yasasından öğrendiğimize göre, büyük depolar ve liman memurları bulunmaktaydı.[199]

Postaya gelince, bu kurum bütün Tiren Denizi havzasında yaşamaya devam etmekteydi.

Ulaşım ise Roma yolları üzerinde yapılmaktaydı. Tekne köprüler, eski ve harap Roma köprülerinin yerini almaktaydı. Resmi otoriteler su yolları boyunca kıyı şeridinde en az bir *portica legalis*'in her iki kıyıda da serbest

---

196 Cassiodorus, *op. cit.*, s. 165.

197 Waitz, *op. cit.*, s. 301. Bilmediğim nedenlerden ötürü, ama yanlış olarak bu verginin ayni olmadığını söylemektedir.

198 Kuşkusuz bir Yahudi olan *negociator Salomon*, bize bunun bir örneğini sağlamaktadır. Kral Dagobert'in *hôflieferant*'ı olan Salomon, ondan Paris'in bir kapısının geçiş resmini bağış olarak almıştı. *Gesta Dagoberti, op. cit.*, c. II, s. 413.

199 *Cellarium fisci* hakkında daha önce söylediklerimize bkz.

bırakılmasını gözetiyordu. Aksi takdirde, teknelerini kıyıdan çeken mavnacıların nehirlerde ilerlemeleri mümkün olmazdı.

IV. PARA VE PARA DOLAŞIMI

Constantinus tarafından yeniden ayarlanan Roma altını *solidus*'u, istilalar döneminde bütün İmparatorluğun para birimiydi.[200] Barbarlar, Roma'nın kendilerine ödediği haraçlardan ötürü, uzun süreden beri tanıdıkları bu para sistemine dokunmamayı tercih etmişlerdir.

Onlar tarafından işgâl edilen hiçbir ülkede, başlangıçta para dolaşımında en ufak bir değişme gözlenmemiştir. Hatta Germen kralları kendi bastırdıkları paraların üstüne de Roma İmparatorlarının büstlerini kazıtmışlardır.[201]

İmparatorluğun ekonomik birliğini bundan daha iyi kanıtlayan bir örnek olamaz. Bu birlik içinde de para birliğinin sağladığı yararlardan vazgeçmek düşünülemezdi. Karolenjlerin çöküşüne kadar, Yunanlılaşmış Doğu ile barbarlarca işgâl edilmiş olan Batı, İmparatorluğun sistemi olan monometalizm uygulamasını değiştirmeyi hiç düşünmemişlerdir. Suriyeli denizciler, Tiren Denizi kıyılarındaki limanlara demir attıklarında, orada Ege Denizi'nde alıştıkları paraları buluyorlardı. Hatta bundan da fazlası, Bizans parasında herhangi bir değişiklik olduğu zaman, barbar devletleri de kendi paralarını buna göre ayarlıyorlardı.[202]

---

200 Constantinus'un altın *solidus*'u 4.48 g ağırlığındaydı ve bir libre altından 72 tane kesiliyordu. *Solidus*'un altın değeri, 15.43 franktır. E. Stein, *Geschichte der Spatrömischen Reiches*, Viyana, 1928, c. I, s. 177.

201 Gunnar Mickwitz, *Geld und Wirtschaft in Römischen Reich des IV. Jahrhunderts nach Christi*, Helsingfors, 1932, s. 190'da 4. yüzyılı bir *natural Wirtschaft* (doğal ekonomi) çağı olarak kabul etmenin olanaksız olduğu sonucuna varıyor.

202 6. yüzyılın sonundan itibaren İmparatorluk paralarında zafer simgesi yerine haç kullanılmaya başlayınca, önce Marsilyalı, sonra da diğer ustalar bu örneği izlemişlerdir. Prou, *op. cit.*, s. LXXXV.

Doğal olarak, gümüş ve bronz paralar da vardı, ama bu durum Dopsch'un söylediğinin aksine bir bimetalizm belirtisi olmaktan çok uzaktır.[203] Altın tek başına resmi paradır. Barbarların da para sistemi Roma'nınkinin aynıdır. Gümüşe dayalı Karolenj monometalizmi ise Orta Çağın para sistemi olacaktır.

Ancak, incelediğimiz dönemde gümüşün başrolü oynadığı Anglosaksonlar istisna oluşturmaktadırlar. Ama Ada'nın güneyinde gene de birkaç altın para basılmıştır; yani Galya ile ticari ilişkileri olan bölgede. Üstelik bu paralar Merovenj ustalarının ellerinden çıkmışa benzemektedirler.[204]

Örneğin, Mercia krallığında, Manş'tan daha uzakta olduğu için sadece gümüş paralar bulunmuştur ve bunlardan bazılarının da üzerinde rünik harflerle yazılmış ibareler vardır.[205]

Merovenj kralları, Roma İmparatorluk paralarının taklitlerini basmışlardır ki bu paraların serisi Heraclius döneminde (610-641) sona ermektedir. Çünkü Bizans, artık Arap paralarıyla rekabet edememektedir.[206]

Bu Merovenj taklit paraları, daha ilk bakışta İmparatorluk paralarından ayırt edilebiliyordu. Ancak, kendi aralarında müthiş bir benzerlik göstermekteydiler. Bu paraların Vizigotlar mı, Burgondlar mı, yoksa Franklar mı tarafından basıldıklarını her zaman anlamak mümkün olmuyordu.[207] Barbarların Roma para sistemini muhafaza etmelerinin nedeni ekonomik gereklerdir.[208] Bunun en iyi kanı-

---

[203] Dopsch. *Die Wirtschaftsenwiclung der Karolingzeit vonehmeich in Deutschland,* c. II, 1922, s. 300.

[204] Engel ve Serrure, *Traité de Numismatique du Moyen Age*, c. I, Paris, 1891, s. 177.

[205] *Ibid.*, s. 179-180.

[206] Prou, *op. cit.*, s. XXVII ve XXVIII.

[207] *Ibid.*, s. XVI.

[208] *Ibid.*, s. XV.

tı, Roma paralarının taklit edilme hareketinin Marsilya ve civarında, diğer her yerdekinden daha uzun sürmesidir.[209] Bu paraların üstünde, Frank krallarının adlarına nadiren rastlanmaktadır. Bir Frank kralının adının para üzerine yazılması, ilk kez, Procopius'un büyük bir şaşkınlıkla anlattığı üzere, I. Theodebert'in İtalya'da Justinianus'a karşı 539-40 yılındaki savaşı sırasında olmuştur. Üstelik bu paralar, Roma paralarında istisnai bir kullanımı olan *victor* (muzaffer) kelimesini de içermekteydiler.[210] Bu paralar, diğer tüm Frank paralarından daha güzeldiler. Prou, Theodebert'in bu paraları İtalya seferinde ve seferden bir süre sonra da elinde tuttuğu, İtalyan topraklarında bastırdığını varsaymaktadır.[211] Kralın adının paralarda İmparatorunkinin yerine geçmesi ise, ilk kez II. Clotaire'den itibaren (584-629/630) Marsilya, Viviers, Valence, Arles ve Uzès darphanelerinde gerçekleştirilmiştir.

İmparatorluk paralarındaki *Victoria Augustorum* formülünün yerine artık *Victoria Clothari* formülü geçmiştir.[212]

II. Justinus'un İmparatorluğu döneminde (565-578), Galyalı para ustaları önce Provence'da olmak üzere, altın *solidus* için 24 *silique* yerine 21 *silique*'i benimsemişlerdir. Bunlar belki de Grégoire de Tours'un bir mektubunda İtalya'da geçmediğini söylediği *solidi gallicani*'dir.[213]

Altından para özellikle Vizigot ve Franklarda boldur, Vandaller ise altın para basmamışlardır. Ostrogotlar da, yalnızca Theodebert döneminde basmışlardır. Bunun nedeni olarak, kuşkusuz, ellerinde tuttukları İtalya'daki Roma altın paralarının bolluğunu gösterebiliriz. Vandaller

---

209 *Ibid.*, s. XXVI.
210 *Ibid.*, s. XXXII.
211 *Ibid.*, s. XXXIV ve XXXV.
212 *Ibid.*, s. XXXIX.
213 *Ibid.*, s. LXVI.

için bu durum daha geçerlidir, çünkü ülkeleri İmparatorluğun en zengin eyaleti idi.

Barbar krallıkları döneminde doğal olarak para basma yetkisi kralda kalmış, ama darphaneler, eğer deyim yerindeyse, adem-i merkezi olarak kalmışlardır. Vizigot kralları çeşitli kentlerde darphaneler kurmuşlardır.[214]

Franklarda da sarayda ve çeşitli kentlerde birer darphane vardır. Ama kiliseler ve sonsuz sayıda *monetarii* tarafından basılmış paralar da vardır. Kuşkusuz paraların bu çeşitliliği vergi toplama tarzından kaynaklanmaktadır.

"Bir özel vergi tahsildarına, bir tuzla mültezimine, bir kral malikânesi yöneticisine, bir manastırın kâhyasına vb. gerektiğinde ayni ödentiler, yabancı veya eski paralar, külçe madenleri vergi olarak kabul etmesine izin vermek ve topladıklarının tutarını nakit para cinsinden ifade eden bir belgeyi, onu garanti ettiklerini belirleyen bir şekilde imzalayarak taşımaları daha uygun görülmekteydi."[215]

Luschin, vergi kaynağına göre para basma usulünün bir Roma usulü olduğunu düşünmektedir. Ona göre, para basan özel kişiler, küçük adamlar olmayıp vergi mültezimleridir.[216]

Luschin'le birlikte, bu para basımları üzerinde bir denetim uygulandığını varsaymak gerekmektedir, çünkü Orta Çağın tanık olacağı feodal para düzensizliği ve çeşitliliğine bu çağda rastlanmamıştır.

---

[214] Engel ve Serrure, *op. cit.*, c. I, s. 50. Roma döneminde Galya'da dört darphane vardı. Trier, Arles, Lyon ve Narbonne'da. Prou, *op. cit.*, s. LXV; F. Lot, *Un Grand Domaine, à L'Epoque Franque. Ardin en Poitou*, Paris, 1921, s. 127. Lot, vergi yoluyla gelen altın paraların hemen oracıkta, ustalar tarafından külçe haline getirildiklerini söylemektedir. Bu, daha Roma döneminde uygulanan bir usuldü. Bkz. *Codex Theodisianus*, XII, 6, 13, 367 tarihli yasa.

[215] Engel ve Serrure, *op. cit.*, c. I, s. 97.

[216] A. Luschin von Ebengreuth, *Allgemeine Münzkunde und Gelgeschichte*, 1926, s. 97.

Prou'ya göre, para basan ustalar eski İmparatorluk darphanelerinden kaçan ve ücretini ödeyen herkes için çalışan işçilerdir.[217]

Bu özel ustalar tarafından basılan bazı paraların üstünde *ratio fisci* veya *ratio domini* kelimeleri okunmaktadır,[218] ki bu da paraların maliyenin kontrolü altında basıldıklarını kanıtlamaktadır. Para ustalarının yalnızca kentlerde değil de *vici, castra, villa*'larda da (köy, şato, villa, MAK) para basmaları, bu basımların vergi nedeniyle olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır. Prou'nun düşündüğü gibi, bütün bu yerlerde darphanelerin olduğunu kabul etmek olanaksızdır.[219] Üstelik, bizzat Prou'nun kendisi bu ustaların devlet memuru olmadıklarını kabul etmektedir.[220] Pepin'den itibaren çok azalan bu ustalar, 781'de tamamen yok olmuşlardır.[221] Yani Roma tarzı vergilemenin yok olduğu devirde, bunlar da kendilerine ihtiyaç kalmadığından ortadan silinmişlerdir.

Merovenj döneminde para basma yetkisinin devri diye bir şey yoktur.[222] Mgr. Lesne'e göre, kiliseler parayı yalnızca kaynaklarını tedavüle sokmak için basmışlardır. Lesne'in yazdığına göre, "Kilise'nin para basması, hükümdara ait bir yetkinin kullanılmasından çok, Kilise'ye ve papazlara bırakılan kaynaklarla, onların tasarruflarının değişim aracı ve likit haline dönüştürülmesinden başka bir şey değildir".[223]

---

[217] Prou, *op. cit.*, s. LXXXI. Öyle sanıyorum ki bu *Vita Eligii* metniyle uyum göstermektedir.

[218] Prou, *op. cit.*, s. LXX ve LXXXII.

[219] *Ibid.*, s. LXX.

[220] *Ibid.*, s. LXXXI.

[221] Prou, *Catalogue des Monnaies Carolingiennes*, s. XLVII.

[222] Ancak Prou bundan kuşkuludur.

[223] Lesne, *op. cit.*, s. 273.

Bu sürekli para basımlarından ve başka kaynaklardan; kralların,[224] Kilise'nin ve özel kişilerin[225] altın servetlerinin çok olduğuna dair sahip olduğumuz bilgilerden kolaylıkla çıkartabileceğimiz bir sonuç; Batı'da sarı maden stokunun gerçekten büyük olduğudur. Oysa, Batı'da altın madenleri yoktur ve altınlı kumlardan elde edilenler de ihmal edilecek düzeydedir. Bu durumda, bu oldukça büyük ve hareketli servetlerin varlığı halinde nasıl olur da "doğal ekonomi"den söz edilir?

Bu konuda ne kadar da çok açıklayıcı olgu vardır.[226] Tours piskoposu Baudouin, fakirlere 20.000 altın *sou* dağıtmıştır. Altın, elbiselerin üstünde dahi bol miktarda görülmektedir. Sayısız ve sürekli müsaderelerin kanıtladığı üzere, özel kişilerin ellerinde de bol altın vardır.[227]

Diğer yandan kral hazinesi vergilerle beslenmektedir. Ayrıca, ona 50.000 *sou*'ya kadar varan miktarlarda yollanan İmparator rüşvetleri de iyi bir beslenme kaynağı olmaktadır. Bu müthiş bir emme tulumbadır. Ama aynı zamanda basma tulumbadır da, çünkü kral altını kasalarında edebiyen tutmaya niyetli değildir. Bu altınla büyük rantlar, kızlarına çeyizler, sadık adamlarına bağışlar, fakirlere cömert sadakalar yapmaktadır. Gene bu altın sayesinde kral, Verdun piskoposuna yaptığı gibi, rahiplerin faizle aldıkları borçları kapatmakta, Frankları Hıristiyanlaştırmaya giden

---

[224] Bkz. Toledo yakınlarında bulunan altın taçlar (7. yüzyıl). Bunlar o dönemdeki krallık hazinesinin zenginliğini göstermektedir. A. Riegl, *Spatrömische Kunstindustrie*, 1927, s. 381.

[225] Özel kişilerin altın ve değerli taşlar cinsinden zenginlikleri konusunda bkz. *Hist. Franc.*, X, 21 ve özellikle IX, 9. Rauching dükünün karısının hazinesi kralınkine eşitti.

[226] Kloss, *Goldvorrat und Goldwerker im Merovingerreich*, 1929. Lesne, s. 200'de zikredilen metni kaale almıyor.

[227] Kilise'nin zenginliği konusunda bkz. Lesne, *op. cit.*, s. 200. Kilise hazineleri ihtiyaç halinde para basmaya yarıyordu. Bu konuda bir örnek: *Hist. Franc.*, VII, 24, bir piskopos altından bir vazoyu eritip para yaptırarak kentini yağmalanmaktan kurtarmak istemiştir.

Saint Amand gibilerine para vermekte, Brunehaut'un yaptığı gibi barbarlara para vererek barışı satın almakta,[228] Dagobert'in yaptığı gibi Saint-Denis kilisesinin mihrabını gümüşle kaplatmakta, İstanbul'da *missoria* satın almakta, saray bürokrasisi ve *scola*'sının masraflarını karşılamakta ve burada sayılamayacak kadar çok başka harcamalarda bulunmaktaydı. Kralın elindeki bu muazzam kaynakların bir bölümü, Germen ve Slavlarla yapılan savaşlarda elde edilen ganimetlerden; Bizanslıların verdikleri rüşvetlerden; Teodorik'ten sonra Gotların, daha sonra da Lombardların ödedikleri haraçlardan gelmiştir,[229] ama bütün bunlar kralın servetinin büyüklüğünü açıklamaya yetmez. Bunu açıklama konusunda, yalnızca ticaretin Batı'ya sürekli altın taşıdığı kanısındayım. Bu durumda demek ki ticaretin şimdiye kadar düşünüldüğünden daha önemli olduğunu kabul etmek ve özellikle de Batı ticaretinin nakit para karşılığında ithalat yapmakla yetinmiş olduğu düşüncesini bir kenara bırakmak gerekmektedir.

Kralların altın cinsinden servetlerinin, onların elinde ülkenin bütün altınlarının toplanmasıyla oluştuğunu kabul etme ve kanıtlama yönünde çabalar olmuştur. Bu tezi savunmak için, Prou; İmparator Gratianus, Valentianus ve Theodosius'un barbarlardan alınan malların bedellerini veya onlara verilen ücretlerin altınla ödenmesini yasaklayan yasalarını kanıt olarak göstermektedir.[230] Ama açıktır ki bu yasa, İmparatordan bağımsız olan barbarlara uygulanamaz. Luschin'e göre, barbar kralların altın stokları Roma paralarıyla mücevherlerden meydana gelmekteydi. Eğer gerçekten böyle olsaydı, Galya'daki altın rezervi en azın-

---

228 *Annalen des Frankischen Reichs im Zeitalter der Merovinger*, 1873, s. 98.

229 631 yılında düzmece Kral Sisenaud'un Dagobert'e 200.000 altın *sou* sunduğu görülmüştür. G. Richter, *Annalen*, s. 161.

230 Prou, *Catalogue des Monnaies Merovingiennes*, s. XI ve CV. Lot da bu altın kanamasına inanmaktadır. Lot, *et. al.*, s. 358.

dan Clovis'ten Charles Martel'e kadar, yani iki buçuk yüzyıl dayanamazdı.[231] Mutlaka yeni altın gelmiş olmalıdır. Nasıl? Ticaret yoluyla.

Diğer yandan, barbar kralları altın ithal de etmişlerdir. Vizigot yasası bunu kanıtlamaktadır.[232] Grégoire de Tours, İstanbûl'dan altın alan bir kraldan söz etmekte[233] ve Agde önündeki bir deniz kazasını anlatmaktadır, ki bu da altının deniz yoluyla taşındığını belirlemektedir. Diğer yandan, buğday satışı sayesinde de ülkeye mutlaka altın girmektedir.[234] Köle geçişi gibi, altın geçişi de geçiş resim tarifelerinde yer almaktadır.[235]

Büyük Grégoire'ın Rahip Candidus'a Provence'da Galya altınıyla Anglosakson köleleri ve elbiseleri alması için emir verdiğini, ama Galya paralarının Roma'da geçmemesi yüzünden kendine iade edildiğini anlatan belgeyi daha önce zikretmiştik.

Kuşkusuz elimizde çok az metin var, ama tarihçiler yalnız Orta Çağın edebi metinlerine dayanmakta ısrar ederlerse, dönemin ticaretindeki büyük gelişmeyi nasıl anlayabilirler? Ticaret konusundaki bilgiler bu tarihçiler için yalnızca arşiv malzemesinden elde edilebilir. Oysa Merovenj çağı için birkaç krallık belgesi ve çok az sayıdaki özel

---

231 M. Bloch, "Le problème de l'or au Moyen Age", *Annales d'Histoire Economique et Sociale*, c. V, 1933, s. 1 vd.; Soetbeer, "Beitrage zur Geschichte des Geld und Münzwesens in Deutschland", *Forschungen zur Deutschen Geschichte*, c. II, 1862, s. 307; A. Luschin, *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der Neuen Zeit*, Münih ve Berlin, 1926, s. 41.

232 *Lex Visigothorum*, XI, 3, s. 304: Si quis transmarinus negotiator aurum, argentum, vestimenta vel quelibet ornamenta provinciabilus nostris vendiderit, et competenti pretio fuerrint venundata...

233 *Hist. Franc.*, VI, 2.

234 Cassiodorus, *op. cit.*, s. 378: Teodorik İstria halkına hitap ederken eğer satacak buğdayları yoksa, ellerine altın geçme olanağının da olmadığını söylemiştir.

235 Guiman, *Cartulaire de Saint-Vaast d'Arras*, s. 167 ve P. Rolland, *Deux Tarifs de Tonlieu de Tournai*, 1935, s. 37.

sözleşme dışında, bütün arşivler yok olmuşlardır. Öyleyse bu durumda, analoji yöntemine başvurmak gerekmektedir.

Bu kadar büyük bir altın stokunun varlık nedeni açıklanabilir niteliktedir. Eğer bu altın, dış ticaretin finansmanı yoluyla dışa kaçsaydı, miktarının zaman içinde azalması gerekirdi. Oysa, gerçekte böyle bir şey olmamıştır.

Büyük bir para dolaşımının olduğu kesindir. Merovenj döneminin bir doğal ekonomi dönemi olduğu düşüncesini terketmek gerekmektedir. Lot, doğal ekonomi kuramını savunmak amacıyla, vergisini tahıl ve şarap cinsinden ödeyen Clermont kentini örnek olarak vermektedir.[236] Ama aslında kralın isteğiyle ayni olan bu vergi, kentin piskoposunun isteğiyle nakdi vergiye dönüştürülmüştür. Üstelik ilâve edelim ki Grégoire de Tours tarafından aktarılan bu olgu 4. yüzyıla, yani İmparatorluk dönemine aittir. Grégoire bu durumu hatırlamakla yetinmiş ve piskoposun müdahalesinin iyi bir şey olduğunu belirtmiştir. Bu da göstermektedir ki onun döneminde vergi nakdi olarak ödeniyordu. Ayrıca, Grégoire de Tours'un eserinin hiçbir yerinde nakdi ödeme dışında, başka tarzda vergi ödemelerine dair örnek yoktur. Zaten yukarıda da gösterdiğimiz gibi, krala ödenen bütün vergiler altınla olmaktadır.

Bütün bunların dışında, dolaşımda mutlaka çok miktarda para vardı ve bunlar nemalandırılmak isteniyordu. Bunun böyle olduğunu kabul etmeden, bir sürü muhteris insanın piskopos olabilmek için krala yüksek miktarlarda altın sunmalarını açıklayabilmek mümkün değildir. Diğer yandan, vergi toplamalarını iltizama verme uygulaması da aynı şeyi kanıtlamaktadır.[237] Grégoire de Tours tarafından anlatılan bir anekdot para ticareti konusuna iyice açıklık

[236] F. Lot, *Un Grand Domaine...*, s. 123. Kaynak olarak Grégoire de Tours, *Liber Vitae Patrum*, c. I, s. 669'u veriyor.

[237] Lot, *ibid.*, s. 125.

getirmektedir.[238] Armenterius adlı bir Yahudi, bir dindaşı ve iki Hıristiyanla birlikte Tours'a gelerek, büyük bir olasılıkla vergi iltizamı için *(propter tributa publica)* kont yardımcısı *(vicarius)* Injoriosus ve kont Eonomius'a açtıkları krediyi tahsil etmek istemişlerdir. Onlar da bu borçlarını faiziyle *(cum usuris)* ödemeyi kabul etmişlerdir. Bu vergi mültezimleri ayrıca *tribunus* Medard'a borç para vermişlerdi; ki bunu da Medard'dan da paralarını geri istemelerinden anlıyoruz. Bu güçlü borçlular, alacaklılarını bir şölene davet edip orada onları katletmekten daha iyi bir çare bulamamışlardır.

Bütün belirtiler bu ortak Yahudi ve Hıristiyanların yüksek memurların kreditörleri olmadan önce, sermayelerini ticaret sayesinde edindiklerini göstermektedir. Üstelik, dikkat edilmesi gereken nokta, bunları faiz karşılığı *(cum usuris)* açtıklarıdır. Bu durum, Merovenjler çağında faizin meşru sayıldığının son derece önemli bir kanıtıdır. Herkes faizle kredi açmaktadır; hatta kral bile Verdun kentine faizle borç para vermektedir.[239]

Marculf'un bildirdiğine göre[240] faiz haddi bir *sou* için bir *triens* idi; ki bu da % 33.5'lik bir orana tekabül ediyordu. Oysa, Alaric'in getirdiği düzenlemeye göre bu oran % 12.5'i geçmemeliydi.[241] İki tarih arasındaki bu farkı belki de sermaye miktarındaki kıtlaşmayla açıklamak gerekmektedir. Ama bilemediğimiz nokta, bu faizlerin ticari faiz hadleri olup olmadığıdır.

Kilise'nin rahiplere olduğu kadar laiklere de tefeci faiz karşılığı ödünçleme yapılmasını yasakladığı doğrudur. Bu da faiz hadlerinin bir artma eğiliminin işareti olarak kabul edilebilir.[242]

---

238 Grégoire de Tours, *Hist. Franc.*, VII, 23.
239 *Ibid.*, III, 34.
240 Marculf, II, 26, M.G.H. Formulae, s. 92.
241 *Lex Romana Visigothorum*, II, 33, ed. Haenel, s. 92.
242 538 Orléans dinsel kurulu, M.G.H. Concilia, c. 1, ed. Maasen, s. 82. 626-27 Clichy dinsel kurulu, c. 1, *ibid.*, s. 197.

Para ticaretiyle en çok uğraşanlar Yahudilerdi.[243] Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, geçiş resmi tahsildarları arasında birçok Yahudi vardı. Ve öyle gözüküyor ki bunlar çok fazla sayıdaydılar, çünkü dinsel kurullar bu durumdan sürekli olarak şikâyet etmekteydiler.[244] Para basan ustalar arasında da Yahudiler bulunmaktaydı, çünkü içlerinden bazılarının adlarına paraların üstünde rastlanmaktadır.[245] Bütün tefecilerin olduğu gibi bu Yahudi para tacirlerinin de çok sayıda müşterisi vardı. Diğer yandan, Yahudiler vergi mültezimliğinin yanı sıra, Kilise malikânelerinin de gelirlerini iltizamla toplama işi olan *locatore*'lik de yapmaktaydılar. Ayrıca, hiç kuşkusuz kredi ticari işletmelerde de kullanılmaktaydı. Sidonius borç alınmış parayla, ortadaki ithalatçılardan toptan mal almak üzere Clermont'dan Marsilya'ya giden bir yazıcı-rahip'in *(lector)* hikâyesini anlatmaktadır.[246] Bu *lector,* aldığı malları Clermont'da perakende olarak satmış, elde ettiği parayla borcunu ve faizini ödedikten başka, iyi de bir kâr elde etmiştir.

Bu, hiç kuşkusuz, dinsel kurulların din adamlarına yasakladıkları *turpe lucrum* örneklerinden biridir.[247]

Bütün bunlardan çıkan ve kesin olan sonuç, Roma ekonomik yaşam tarzının Tiren Denizi havzasında Mero-

---

[243] Bir senatörün oğlu olan Clermontlu Rahip Eufrasius kentin piskoposu olabilmek için krala, Yahudilerden borç aldıkları bilgisini vermiştir: *"Susceptas a Judaeis species magnas" Hist. Franc.*, IV, 35. Piskopos Cautinus; *"Judaeis valde carus ac subditus..."* dur, çünkü borç para almakta ve lüks mallar satın almaktadır. *Ibid.*, IV, 12.

[244] M.G.H. Concilia, c. I, s. 67, a 535 ve s. 158 a 583.

[245] A. Luschin, *op. cit.*, s. 83; Prou, *op. cit.*, s. LXXVI.

[246] Sidonius Appolinarius, *Epistulae,* VII, 7, ed. Luetjohann, M.G.H. SS. *Antiq.*, c. VIII, s. 110.

[247] 583 Orléans dinsel kurulu, *op. cit.*, 82, diyakoz makamından itibaren rahiplere *pecunium commodore ad usuros*'u yasaklamıştır. 626-27 Clichy dinsel kurulu, *ibid.*, s. 197 din adamlarına konulan bu yasağı tekrarlamakta ve şunu eklemektedir: *"sexcuplum vel decoplum exigere prohibemus omnibus christianis."*

venj çağında da devam ettiğidir. Çünkü Galya için söylediklerimizin Afrika ve İspanya için de geçerli olduğu kuşku götürmez bir gerçektir.

Roma dönemi ekonomisine ilişkin bütün özellikler bu dönemde de vardır. Doğu denizciliğinin Batı ticaretinde önceliği ve üstünlüğü; Doğu mallarının ithali; liman, geçiş resmi ve vergilerin örgütlenmesi; para dolaşımı ve para basma; faiz karşılığı borç vermenin devamı; küçük pazarların yokluğu; kentlerde sürekli bir ticaretin devam etmekte olması ve bu ticaretin profesyonel tüccarlar tarafından yürütülmesi. Kuşkusuz diğer alanlarda olduğu gibi ticarette de, âdetlerin "barbarlaşması" nedeniyle, bir gerileme vardır; ama Roma ekonomisinin ulaşmış olduğu modelle de bir kopukluk yoktur. Akdeniz'in ticari hareketliliği olağanüstü bir inat ve canlılıkla devam etmektedir. Ve hiç kuşkusuz, ekonomik yaşamın temeli olarak kalmaya devam eden tarım için de durum farklı değildir, ama tarımın yanında ticaret hem gündelik hayatta -baharat, elbise vb. satışı yoluyla- hem devlet hayatında -geçiş resimlerinin ona sağladığı kaynaklar nedeniyle- ve hem de toplumsal hayatta -tüccarların ve kredinin varlığı nedeniyle- roller oynamaktadır.[248]

[248] 5. yüzyıl karışıklıkları sonrasında mutlaka bir yeniden inşa dönemi olmuştur, ki bu dönem yeni yapılan birçok anıtla belirlenmektedir. Bu da belli bir ekonomik refah düzeyini kabul etmeden açıklanamaz.

İstilalar Sonrasında Entelektüel Yaşam

1. ANTİK GELENEK[1]

3. Yüzyıldan itibaren antik kültür ve entelektüel düzeyin gerilemeleri, üzerinde tartışılamayacak kadar aşikâr bir gerçektir. Bu gerileme, kendini bilim, sanat ve edebiyatın her alanında göstermektedir. Hatta denilebilir ki zihniyetler bile bu gerilemeden etkilenmişlerdir. Kötümserlik, cesaret kaybı, her yerde rastlanılan yaygın bir olgu haline gelmiştir. Julianus'un girişimi de başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra, antik deha artık Hıristiyanlığın pençesinden kendini kurtarma yollarını arayamayacaktır.

Kilise yeni yaşamın içinde putperest ölçülerine göre biçilmiş ve kendine uymayan elbiseyi uzun süre muhafaza etmiştir. Kilise, hâlâ prestijine büyük saygı duyduğu edebi geleneğe uymaktadır. Vergiliusgil şiiri ve hatiplerin düzya-

[1] Doğal olarak, burada hiçbir iddiası olmayan bir kuşbakışı yapılmaktadır. Eğer bir iddia varsa, bu da bu geleneğin devam ettiğini göstermektir.

zı tarzını korumaktadır. Edebiyatın "mazrufu" değişmişse de "zarfı" aynen kalmıştır. Bir Hıristiyan edebiyatının doğuşu ise, Hıristiyanlık duygusunun doğuşundan çok sonraları ortaya çıkacaktır.

Constantinus döneminde, Hıristiyanlığın resmi ve kesin zaferi, daha önceden zaten gerçekleşmiş olan açık kazanımlarıyla çakışmamıştır. Artık hiç kimse Hıristiyanlığa karşı çıkmayı düşünmemektedir. Hıristiyanlığa katılma hemen hemen evrenseldir, ama Hıristiyanlığın düşüncelerine egemen olabildiği yalnızca, çilekeş ve entelektüellerden meydana gelen bir azınlıktır. İnsanların çoğu Kilise'ye çıkarları nedeniyle girmektedir. Örneğin, Sidonus Appolinarius gibi kodamanlar toplumsal etkilerini korumak, mutsuzlar da sığınacak bir yer bulabilmek için.

Birçoğu için manevi hayat, artık antik temellerinden kopmuş, ama tam anlamıyla da Hıristiyanlaşamamıştır ve kendiliğinden anlaşılacağı üzere, bu insanlar için geleneksel edebiyatın dışında bir edebiyat yoktur.[2] Hâlâ eski gramer ve hitabet okulları, bütün bu arada kalmış insanların davranışlarına yön vermektedirler.

Batı'daki Germen istilaları var olan durumda herhangi bir değişiklik yapamazlar ve yapamamışlardır.[3] Bunu nasıl becerebilirlerdi ki? Biliyoruz ki Germenler hiçbir yeni fikir getirmedikleri gibi, yerleştikleri her yerde -Anglosaksonlar hariç- Latinceyi ifade aracı olarak muhafaza etmişlerdir. Diğer bütün konularda olduğu gibi, dil konusunda da yerli halk tarafından özümlenmişlerdir. Bu davranışları ekonomik ve siyasal alanda olduğu gibi entelektüel alanda da

---

[2] Örnek olarak bkz. Ebert, *Histoire de la Litterature Latine au Moyen Age*, c. I, s. 445. Yazar yalnızca isimleri Hıristiyanlaşmış kimseleri de Hıristiyanlar arasında saymaktadır. Claudius, Flavius, Merobaudos, Sidonius Appolinarius. Bu konuda karakteristik olan, Arles'da doğan Ennodius'un eğitiminin tamamen hitabet alanında olmasıdır. *Ibid.*, s. 641.

[3] Buchner, *op. cit.*, s. 85. Bu bakış açısından söylemesi gerekeni söylemektedir: *spatantike*'nin devamlılığı.

aynen ortaya çıkmıştır. Barbar kralları, yerleşimlerinden hemen sonra kâtip, hukukçu ve şairlerle çevrelenmişlerdir. Bu krallar yasalarını bunlar aracılığıyla kaleme aldırtmışlar, yazışmalarını bunlara yaptırtmışlar ve yazı bürolarını ve yazı bürolarında üretilen metinleri eski modele göre oluşturmuşlardır. Kısacası, eskinin var olan durumunu aynen muhafaza etmişlerdir. Barbar kralları döneminde de kültürel gerileme devam etmektedir; tek farkla, bu süreç şimdi daha hızlanmıştır, çünkü anlaşılacağı üzere, barbarlaşma maddi kültürden daha fazla manevi kültür alanında zararlı olmuştur. Batı Akdeniz havzasında yeni devletlerin yeni hanedanları döneminde gerçekleşmekte olan yozlaşmanın yozlaşmasıdır.

Bu konuda Ostrogot krallığına bakalım. Burada her şey İmparatorluk döneminde olduğu gibi devam etmektedir. Teodorik'in iki bakanının adını hatırlatmak yeterlidir: Cassiodorus ve Boetius. Bunlardan başkaları da vardır. *Carmen de Christi Jesu Beneficii* yazarı Şair Rusticu Elpidius, Teodorik'in tabibi ve gözdesi olmuştur.[4] 473'te Arles'da doğan ve Pasiphae'nin aşklarını sık sık anacak kadar dindışı bir insanken 511'de Pavia piskoposu olan Ennodius'u da zikredelim.[5] Bu adam bir hatipken, eğer deyim yerindeyse, kutsal konuşma sanatı ustası haline gelmiştir. Ennodius'un öyküsünden Roma kentinde hitabet okullarının hâlâ çok faal olduklarını anlamaktayız. Ennodius 504 ile 508 arasında Teodorik'in methiyesini, onun yaşam öyküsü yazarı olan, Lerins rahibinin törensel ve iddialı üslubuyla kaleme almıştır.[6] Gene bu adam, gramer ve "evrene hükmeden" hitabeti, Hıristiyan eğitiminin temelleri haline getirmiştir. Genç insanların eğitimi konusunda, Roma'nın seçkin hatiplerini ve "dindar olduğu kadar akıl-

---

4 Ebert, *op. cit.*, c. I, s. 442.
5 *Ibid.*, s. 464.
6 *Ibid.*, s. 467.

lı" bir kadının evini tavsiye etmektedir.[7] Demek ki bu edebiyat daha çok söze dayanmaktadır. Ama bu durum dahi Teodorik dönemi İtalya'sında hiç de az sayıda olmayan bir yazar kitlesinin bulunduğunu ortaya çıkartmaktadır.

480'de Roma'da doğan Boetius büyük Anici ailesindendi. 510'da *consul* olan Boetius daha sonra Teodorik'in bakanı oldu ve para sisteminin düzene sokulmasıyla görevlendirildi. 525'te de Bizans hesabına bir komployа karıştığı gerekçesiyle idam edildi. Boetius, Aristoteles'i çevirmiştir ve yaptığı yorumlar Orta Çağı etkilemiştir. Ayrıca Porphyres'in *Isagoge*'sini ve Yunanlı matematikçilerle müzikçilerin eserlerini de çevirmiştir. Daha sonra hapisteyken *De Consolatione Philosophiae* adlı eserini yazmıştır. Bu kitapta, Hıristiyanlık Roma-Stoa düşüncesiyle karışmaktadır. Boetius seçkin bir zihniyet ve düşünürdü.

Cassiodorus 477'ye doğru doğmuş büyük bir senyördü. Şerefine bir methiye yazarak lütfunu kazandığı Teodorik'in başbakanı olmuştu. Yirmi yaşındayken Teodorik'in başmuhafızı, sonra sekreteri, daha sonra da *consul*'ü olmuştur. Teodorikten sonra da, hatta Vitiges'in saltanat dönemine kadar saraydaki mevkiini korumuş, ama etkisi Amalasonthe'dan sonra (535) önceliğini kaybetmeye başlamıştır. 540'ta siyasetten çekilerek büyük-büyükbabasının eskiden Genseric'e karşı koruduğu Bruttium'daki topraklarında bizzat kendinin yaptırdığı Vivarium Kilisesi'nde kendini dinsel hayata adamıştır. Bu kilisedeki hayatı sırasında, rahiplerin Klasik Antikite'nin bütün edebi eserlerini buraya toplamalarını istemiştir. Belki de bu kültürü manastırlara kaçırarak ona bir sığınak bulma düşüncesi Cassiodorus'un aklına, Justinianus'la yapılan savaşlar sırasında gelmiştir. Zaten bu savaşlar bir başka yanlarıyla, kurmayı düşlediği ilahiyat okulunun da ortaya çıkmasını engellemişlerdi.

---

[7] *Ibid.*, s. 468.

Burada Arator'u da zikretmek gerekmektedir. Athalaric'in saltanatı döneminde devlet hizmetine giren ve *comes domesticorum* ve *comes rerum privatorum* olan Arator, Vitiges'in Roma'yı kuşatması sırasında, bir sığınak bulabilme amacıyla Kilise örgütüne katılmıştır. 544'te de *De Aetibus Apostolorum* adlı şiirini Saint-Pierre-ès-Liens Kilisesi'nde halkın önünde okumuştur.

530 ile 540 arasında bir tarihte doğan Venentius Fortunatus, Ravenna'da gramer, hitabet ve hukuk okumuştur. 560'ta Galya'ya gitmiş, Austrasia Kralı Sigebert ve bazı kodamanların lütuflarını kazanmıştır. Poitiers'de Sainte-Croix manastırını kuran Sainte Radegonde'la iyi ilişkiler kurmuş, bu manastırda rahip olmuş ve Poitiers piskoposu olarak ölmüştür.

Şiirleri, özellikle methiyelerden meydana gelmektedir. Bunların başlıcaları arasında yeteneğini övdüğü Chilperic için ve Frédegonde için yazdıkları bulunmaktadır. Caribert'in Roma tarzı hatipliğini methetmektedir.[8] Efendisinin sarayına, bilgileriyle temayüz eden Andarchius gibi soydaşlarını çeken ve Romalı olan Kont Lupus'u övmektedir.[9] Gogo'nun belagatini herkese duyurmaktadır. Bunların dışında, Sigebert ve Brunehaut'nun evlenmeleri nedeniyle bir oyun yazmış ve bu oyunda Cupidan ve Venus'u sahnelemiştir. Bir barbar olan, ama kültürü nedeniyle Romalılaşmış, on yedi yaşında, doğururken ölen Vilithuta hakkında da bir ağıt yazmıştır. Ayrıca dinsel ilahileri de vardır.

Roma'da okumuş olan Parthenius, Theodebert'in *magister officiorum*'u olmuştur. Grégoire de Tours, vergilerin çok ağır olmasının nedenini onda gören halk tarafından nasıl parçalandığını anlatmaktadır.[10] Parthenius Arator'a çok bağlıydı.[11]

---

8 *Ibid.*, c. I, s. 556.

9 *Hist. Franc.*, IV, 46.

10 *Ibid.*, III, 36.

11 Hartmann, *op. cit.*, c. I, s. 191.

Romalı hatiplerin, Vandaller arasında oynadıkları rol daha küçük değildi. Dracontius, Kral Gunthamund'a (484-496 *Satisfactio* adlı bir şiirini ithaf etmiştir. Bu şair, gramerci Felicianus'un öğrencisi olmuştur, Felicianus'un dersleri çok ilginç olmanın yanı sıra bu derslere Romalılarla birlikte Vandaller de katılıyorlardı. Ayrıca, *Satisfactio* yazarıyla ilgili olarak bildiğimiz bir nokta da ailesinin mallarına malik olmaya devam ettiğidir. Dracontius, gramer ve hitabet öğrendikten sonra, kendini hukuk kariyerine adamıştır. Sonunda, bir şiirinin bir dizesinde İmparatoru kraldan daha fazla methettiğini düşünen Gunthamund tarafından hapse attırılmış, malları müsadere edilmiş ve hapiste ölmüştür.[12]

Gene Vandellerde, Kral Thrasamund (496-523) ve Hilderic (523-530) dönemlerinde, *Antoloji* şairleri denilen yazarlar ön plana çıkmaktadırlar: Florentius, Flavius Felix, Luxorius, Mavortius, Coronatus, Calbulus. Bu şairler, putperest-antik edebiyattan iyi kötü bir Hıristiyan edebiyatı çıkartmaya çalışmışlardır.[13] Aliana'da Kral Thrasamund tarafından yaptırılan muhteşem hamamları kutlamakta.[14] Luxorius'un dostu Gramerci Faustus'dan söz etmektedirler. Bu şiirlerde Hıristiyanlık ile Hıristiyanlığın günah saydıkları birarada bulunmaktadır.[15]

Şair Parthenius'un koruyucusu Vandal Kontu Sigisteus'un kendisi de şairdir.[16] Meslekten gramerci olan ve 5. yüzyılın son yirmi yılında Kartaca'da şiir yazan Fulgence'i de unutmamak gerekir. İçi boş ve yanlışlarla dolu bir şekilde, imalı bir mitoloji yapmaktadır. Bu yöntem de gramercilerin hâlâ kurtarmak istedikleri yaldızlı bir dili muhafaza etmenin tek yolu olarak görülmektedir.

---

[12] Ebert, *op. cit.*, c. I, s. 409.
[13] *Ibid.*, c. I, s. 457.
[14] *Ibid.*, s. 458.
[15] *Ibid.*, s. 460.
[16] Manitus, *Geschichte der Christlich-Lateinischen Poesie*, s. 402.

Bütün Germenlerde hemen hemen aynı durum ortaya çıkmaktadır. Sidonius, Burgondların büyük bir adamıdır.[17] Vizigotlarda, daha Euric'den itibaren hatipler kralın etrafını çevirmişlerdir. Kral Wamba, Sisebert, Chindeswith, Chintial yazardırlar. Toledolu Eugenius, Bielarolu Ioannes, Sevillalı Isidorius gibi yazarlar Latince yazmakta ve bu dili iyi kullanmaktadırlar.[18]

Franklarda da Kral Chilperic'in Latince dizeler yazdığını hatırlatalım.[19]

Son olarak da bilim ve entelektüel çekim merkezi olarak İstanbul'un etkisini hesaba katmak gerekmektedir. Grégoire de Tours'un birçok pasajından da anlaşılabileceği üzere İstanbul, her şeyden önce tabiplerin yetiştiği merkez olarak ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak istilalar Batı Akdeniz havzasında entelektüel hayatın niteliğini değiştirememişlerdir. Eğer terim yerindeyse, edebiyat Roma'da, Ravenna'da, Kartaca'da, Toledo'da ve Galya'da herhangi yeni bir unsur katılmaksızın -ileride Anglosaksonların etkilerinin duyulmasına kadar- yeşermeye ve çiçek açmaya devam etmektedir. Kuşkusuz, yozlaşma göze batacak kadar açıkça ortadadır, ama gelenek devam etmektedir. Çünkü hâlâ yazarlar vardır, zira bu yazarları okuyacak, kültürlü denebilecek bir kitle bulunmaktadır. Şairler eskiden İmparatorlara yönelttikleri methiyeleri şimdi Germen kralları için yapmaktadırlar. Daha zayıf ve zevksiz olmaları bir yana, aynı temaları tekrarlamaktadırlar.

Bu antik entelektüel hayat, 7. yüzyılda hâlâ devam etmektedir, çünkü Papa Büyük Grégoire, Vienne Piskopo-

---

[17] Coville, *op. cit.*, s. 226.

[18] Manitius'un dediğine göre, Vizigot edebiyatı diğer Germenlerinkinden üstündür, *op. cit.*, s. 402.

[19] Franklardaki kültürün karakteri konusunda bkz. H. Pirenne, "De l'Etat de l'Instruction des Laiques à l'Epoque Mérovingienne", *Revue Bénédictine*, Nisan-Temmuz 1934, s. 165.

su (eleştirmenlerin dikkatine, bu, Avusturya'daki Viyana kenti olmayıp Fransa'nın güneyindeki aynı adlı bir küçük kenttir, MAK) Didier'yi yalnızca gramerle uğraştığından ötürü eleştirmekte ve İspanya'da da İslam istilasına kadar oldukça iyi tarihçilerin var olduğunu belirterek onun da tarihle uğraşmasını istemektedir.

Bütün bu alanlarda Germenlerin katkısı sıfırdır.[20]

II. KİLİSE

Batı Roma İmparatorlarının düşüşlerinden sonra da Kilise'nin aynı çizgi üzerinde gelişmeye devam ettiği açık bir gerçektir. Kilise fiilen, Roma zihniyetinin en mükemmelinden devamıdır. Kilise açısından, Roma İmparatorluğu, Tanrı'nın tasarımladığı bir oluşum olduğundan ona inancı tamdır. Kilise'nin bütün mensupları Romalıdır ve yeni unsurlar da ancak Roma uygarlığının taşıyıcısı olan eski İmparatorluk aristokrasisinin mensupları arasından seçilmektedir.[21] Ama bu konuma rağmen, çok uzak olmayan bir gelecekte, bazı barbarlar da Kilise saflarına katılmaya başlayacaklardır.

Toplumsal düzeyde Kilise'nin etkisi muazzamdır. Roma'da Papa, kentte piskopos: İşte toplumsal hayatın baş kişileri. İster Sidonius veya Avitus gibi büyük senyör olsun, isterse Pelleli Paulin gibi iflas etmiş biri olsun; kim hayatta yükselmek veya fırtınalardan korunmak isterse Kilise'ye sığınmak zorundaydı. Biraz önce andığımız yazarla-

---

[20] Elbert'le birlikte, Fortunat'nın eserinde Germen ruhunun bir yansımasını bulabilmek için, açıktır ki buna *a priori* karar vermiş olmak gerekir. R. Buchner, *op. cit.*, s. 84.

[21] Bu konuda bkz. Helen Wieruszowski, "Die Zusammensetzung des Gallischen und Frankischen Episkopats bis zum Vertrag von Verdun", *Bonner Jahrbücher*, c. 127, 1922, s. 1-83. s. 16'da 6. yüzyılda Galya'daki piskoposların bir listesini veriyor. Buradan anlaşılan, hemen hepsinin Romalı olduklarıdır.

rın hemen hepsi hayatlarını onun koynunda tamamlamışlardır.

Ama Kilise'ye inançları ve imanları doğrultusunda girenler de vardır. Bu konuda Doğu çilekeşliğinin etkisine büyük yer vermek gerekmektedir. Bu Doğulu akım, Batı'da erkenden yayılmış ve incelediğimiz dönemin temel özelliklerinden biri olmuştur.[22]

Macaristan'da doğan ve Tours piskoposu olan Saint Martin (372-397) 360'lara doğru, Poitiers yakınlarında Ligugé manastırını kurmuştur. Bethléem, Mısır ve daha sonra da İstanbul'da Saint-Vitèr manastırını kurmuştur. Daha sonra Arles piskoposu olacak olan Honorat, 410'da Grasse diyakozluğu içindeki Lérins manastırını kurmuştur. Aynı dönemde Galya'ya yayılmaya başladığı görülen Mısır çilekeşliği ve Doğu manastırcılığı etkilerini bu manastır sayesinde duyurmuşlardır.[23]

Barbarlar bu akımlara saldırmamışlardır. Hatta kabul etmek gerekir ki barbar istilalarının meydana getirdiği karmaşa çağın birçok iyi beynini, artık yaşamanın mümkün olmaktan çıktığı bir toplumun dışına, yerleşim alanlarının dışındaki münzevi kiliselere atarak, manastırcılığın gelişmesine geniş çapta katkıda bulunmuştur. Cassiodorus, Vivarium manastırını bu münzevi topraklarda kurmuştur. Saint Benoit (480-543) ünlü Cassino Tepesi (Monte Cassino) manastırının temellerini atmış ve ona daha sonra büyük Grégoire'ın geliştireceği ve yayacağı meşhur *"benedictin"* kurallarını vermiştir.

Manastırcılık hareketi güneyden kuzeye yayılmıştır. Sainte Radegonde, Arles'da Saint Césaire'in kurallarını öğ-

---

[22] Mısır manastırcılığının etkisi Lerins'de görülmektedir. 432'de İrlanda'yı Hıristiyanlaştıran İngiliz azizi Patric, Lerins'de yaşamış ve buradan İrlanda'ya dinsel ve sanatsal alanda Mısır etkilerini taşımıştır. Baum, *op. cit.*, s. 222.

[23] *Hist. Franc.*, VIII, 15- Eponium'da (Yvoy) bütün yaşamını bir sütun üzerinde geçiren bir çilekeşten söz edilmektedir. Çilekeşlerin aşırılıkları konusunda bkz. Dill, *Roman Society in Gaul in the Merovingian Age*, s. 356.

renerek, bunları Poitiers'deki kendi manastırında uygulamıştır.

Bu Césaire, çağını tam temsil eden kimselerden biridir.[24] Châlon-sur-Sâone'un büyük ailelerinden birinin çocuğudur. 490'da yirmi yaşındayken Lerins manastırına sığınmıştır. Bundan sonraki tüm yaşamı imanlı ve heyecanlı bir Hıristiyanın yaşamıdır. 502'den 543'e kadar, Ansoul'ün "Galya'nın Roma'sı" adını verdiği antik Arles kentinin piskoposu olmuştur. Vizigotlar Kralı II. Alaric onu Bordeaux'ya sürmüştür, ama daha sonra Teodorik ile iyi ilişkiler içine girebilmiştir. Sonunda, tanık olduğu bunca iktidar değişikliği içinde, kaybolmuş imparatorluğun sembolü olarak gördüğü Papalığa yönelmiştir. Dinsel hayatı rahiplik ülküsü içinde, yani kendini iyiliğe, duaya, zikre ve dinsel eğitime adamak olarak görmüştür. Hayatı boyunca Kilise'yi düzeltmek için birçok dinsel kurul toplamıştır. Bir Akdeniz kenti olan Arles, onun sayesinde Frank Kilisesi'nin mihenk taşı haline gelmiştir. 6. yüzyıl boyunca, Merovenj Fransa'sının aşağı yukarı bütün dinsel hukuku Arles'dan çıkmış[25] ve Arles dinsel kurullarının tutanakları, bütün kendinden sonrakilere model olmuştur.[26] 513'te Papa Symmache, ona *pallium* (Kilise'nin büyüklerini belirleyen asa) taşıma yetkisi vermiş ve onu Galya'daki temsilcisi yapmıştır. Césaire, daha 500 yılında Arles yakınlarında bir Rhône adacığı üzerindeki, lağvedilmiş bir manastırın yönetimini almış ve onu düzene sokmuştu.[27] Daha sonra 512'de Arles'da bir kadınlar manastırı kurmuştur, ki burası daha 523'te 200 rahibelik bir kapasiteye ulaşmıştır. Bu manastırın da kurallarını düzenleyen Césaire, bu kez çok katı olmaktan kaçınmış ve rahibelerin okuma, dikiş, ilahi

---

[24] *Vita*, SS. rer. Merov, c. III, s. 457 adlı kitabına bkz.

[25] L. Duchesne, *Fastes Episcopaux de l'Ancienne Gaule*, c. I, 1907, s. 145.

[26] *Ibid.*, s. 142 vd.

[27] Schubert, *Geschichte der Christlichen Kirche in Frühmittelalter*, s. 61.

söyleme, güzel yazı kopyalarıyla zamanlarını geçirmelerini öngörmüş, bu manastır da Roma'nın himayesi altına girmiştir.

Basit ve halka yakın vaazlarını elyazmaları halinde hemen her tarafa yollamış; bunlar da Galya, İspanya ve İtalya'da muazzam etkiler yapmışlardır. Saint Césaire'in Galya'da olduğu gibi, Saint Benoit'da 6. yüzyıl İtalya'sı dinsel hayatının büyük simgesidir. Büyük bir olasılıkla Spolete yakınlarında doğmuş, Roma'da eğitim görmüş ve Sobiaco'da inzivaya çekilmiştir. Bu inzivada çilekeşler yanına toplanmış; 529'da da onlarla birlikte Monte Cassino manastırına yerleşmiştir. Saint Benoit'nın kuralları, Cassino'da yetişenlerden Saint Augustin tarafından kullanılmıştır. Bu kurallar, paskalya öncesi dönemde okunacak kitaplardan söz etmekle birlikte, kitabi eğitime pek yer vermemekte, aşırılığa kaçmayan bir sadelik içinde pratik bir nitelik taşımaktadırlar. Bu manastırın gelecekteki yükselişi ve evrensel önemini asıl sağlayan Roma'ya yakınlığı olmuştur.

Bu dönemde manastırcılığın yayılma hızı olağanüstüdür.[28] Krallar,[29] aristokratlar, piskoposlar[30] manastırlar kurmaktadırlar.

Manastırcılığın büyük yayıcıları, İspanya'da Braga Piskoposu Saint Fructuosus (öl. 665), Roma'da da Büyük Grégoire olmuşlardır.

---

[28] Saint Colomban (öl. 615), Galya'ya 590'da gelmiştir. Bkz. de Moreau, *Les Missions Médievales*, 1932, s. 188. Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands*, c. 1, s. 288 vd.'de Luxeul'e öykünülerek özellikle Kuzey'de olmak üzere kurulan çok sayıda manastır görülür. Akdeniz'in yanı sıra bu etkiye de dikkat etmek gerekir. Öyle görünüyor ki Luxeul'in şöhreti Lerins'inkini geçmişti. *Ibid.*, c. 1, s. 206. Ancak, çok sert olan Saint Colomban kuralları uzun süre dayanamadılar ve Saint Benoit'nınkiler onun yerine geçtiler.

[29] Örneğin, Stavelot-Malmedy manastırını kuran III. Sigebert, *Rec. des Chartes...*, s. 1-5.

[30] De Moreau, *op. cit.*, s. 138.

Manastırcılık damgası özellikle Akdeniz kıyılarında güçlüdür. Bu oluşum bu bölgede, Akitanyalı iki büyük rahip ve aynı zamanda Hıristiyanlaştırıcının, yani Saint Amand (öl. 675-76) ve Saint Remacle'in (öl. 650-70) hayat hikâyelerinin de gösterdiği gibi, putperestlerin Hıristiyanlığa kazandırılmaları eylemiyle birleşmişe benzemektedir.

Anglosaksonları da Hıristiyanlıştırmaya rahipler gitmiştir. Augustin tarafından yönetilen ve kırk rahipten meydana gelen misyon, 597 Paskalyasına doğru Kent krallığına ulaşmıştır.[31] 627'de Hıristiyanlık, Kent'ten Northumberland'a yayılmıştır. 686'da ise, Hıristiyanlaştırma tamamlanmıştır.[32]

Böylece sonuçları çok derin olacak bir şekilde, Kilise'nin Kuzey'e doğru genişlemesi eylemi, Akdeniz'den kaynaklanmaktadır. Bu eylem Augustin ve arkadaşları gibi, tamamen Romalılaşmış ve geniş kültüre sahip olan insanların eseri olmuştur.

668'de Papa Vitelius, Canterbury'ye başpiskopos olarak eğitimini Atina'da yapmış olan Tarsuslu Theodorius'u yollamıştır. Ona refakat eden dostu Hadrianus ise Afrikalıdır, Yunanca ve Latince bilmektedir. İşte, İrlandalılarla beraber, antik kültürü Anglosaksonlar arasında yayacak olan bu adamdır.[33]

Böylece demek ki Akdeniz, yaşayan Hıristiyanlığın ocağıdır. Trier Piskoposu Nicetius, Limogesludur ve onun gibi Güney kökenli birçok yüksek din adamı saymak mümkündür. Bu bağlamda belirtelim ki I. Thierry, Clermont'dan Trier'e papaz yollamıştır.[34]

Bu dönem insanları içinde geleceğe ilişkin en büyük etkiye sahip insan, Büyük Grégoire olmuştur. O da Cassi-

---

[31] *Ibid.*, s. 165.

[32] Bède, *Historia Ecclesiastica, IV, 1; Migne, Patr. Lat.*, s. 171-72.

[33] Hack, *op. cit.*, I, s. 298.

[34] Hauck, *op. cit.*, c. I, s. 122.

odorus gibi, Romalı bir *patricius*'dur. İlk önce duacı olarak işe başlamış, çilekeşlik inancı gereği malını mülkünü satarak parasıyla yedi tane inziva kilisesi kurmuştur. Basit bir rahip olmasına rağmen, Papa tarafından elçi olarak 580'de İstanbul'a yollanmıştır. 590'da da kendisi Papa olmuş, 604'te ölmüştür. Büyük Grégoire, yazar olarak sadeliğin peşindedir. Dindışı hitabetin süslerinden kaçınmakta ve bunları kısır bir lafügüzaf olarak görmektedir.[35] Oysa, kendisi de iyi bir eğitim görmüştür, fakat onda, öz biçimin üstüne çıkmakta ve eseri antik hitabet geleneğiyle kesin bir kopuşu temsil etmektedir. Aslında, bu kopuşun yalnızca antik hitabetin kısır olmasından ötürü değil, ama aynı zamanda Kilise'yi görevine davet eden ve onu halka yönelten çilekeşliğin yaygınlaşmasından ötürü de bir gün mutlaka meydana gelmesi kaçınılmazdı.

Daha Eugippius, Saint Severin adı altında sürdürdüğü dinsel yaşamı sırasında, halktan insanların anlamakta güçlük çekecekleri bir stili benimsemekten kaçınmıştı.[36] Ve Arleslı Saint Césaire, ümmiler tarafından da anlaşılabilecek bir şekilde yazmaya gayret ettiğini açıkça belirtmişti.[37]

Böylece görülmektedir ki Kilise, yeni koşullara uyum sağlamaktadır. Edebiyatı halk için bir kültür aleti, yani bir eğitim aleti haline getirmektedir.

Roger, Büyük Grégoire'ın antik edebiyatla ilişkisini kopardığını söylemektedir.[38] Gene aynı Grégoire, Vienne Piskoposu Didier'yi gramer öğrenme tutkusundan ve Hıristiyan olmasına rağmen Jupiter'i metheden şarkılar söylediğinden ötürü lânetlemektedir.[39]

---

[35] Ebert, *op. cit.*, c. I, s. 588.

[36] *Ibid.*, I, s. 48.

[37] *Ibid.*, s. 503.

[38] Roger, *L'Enseignement des Lettres Classiques d'Ausone à Alcuin*, 1905, s. 187 vd.

[39] Jaffé-Wattenbach, *op. cit.*, nu. 1824.

Böylece, görevinin bilincinde olan Kilise, halk Latincesi veya daha iyisini söylemek gerekirse, hitabetten sıyrılmış, halkın anlayabileceği bir Latince kullanmaktadır.[40] Kilise yaşayan bir dil olan halk Latincesiyle yazmak istemektedir; yanlışlıklarla uğraşmayan devrin diliyle. Kilise, yalnızca mucizeleri inançlara yerleştirmeyi amaçlayarak, halk için azizlerin hayat hikâyelerini kaleme almaktadır. Sevillalı İsidorius'un (öl. 646) olan bu sade dil, bilimsel alanı da kapsamına almıştır. İsidorius bir toplayıcıdır ve antik bilimi çağdaşlarının anlayacağı bir şekle büründürmeye uğraşmaktadır. Onda antik zihniyet namına herhangi bir şeye yer yoktur. Ama olguları ve onlara getirilen çareleri de bilmek gerekir. İsidorius, Orta Çağın ansiklopedisi olmuştur. Oysa o da bir Akdenizliydi.

Böylece Hıristiyan zihniyetin edebiyata verdiği yeni yön de güney *Romania*'da gerçekleşmiştir. Bu yeni edebi yön, belki biçim olarak barbardır, ama eski edebiyattan daha az canlı ve etkileyici de değildir. Bu yeni edebiyat, Latincenin laiklerin dili ve konuşulan dil olarak yazılmaya devam edildiği son alandır. Çünkü onlar tarafından anlaşılmak amacıyla, antik geleneği terk eden yazıcı-rahipler, aynı zamanda bu edebiyatın yazarlık tekeline de sahiptiler. İngiltere'de ise durum başka bir yönde gelişmiş, Latince, aydınların dili olarak ve Kilise'nin ihtiyaçları için ithal edilmiş bir dil olarak kalmış ve dil olarak tamamen Germanik kalan halkın içine hiçbir güç Latinceyi sokamamıştır.

Rahiplerin yeniden klasik Latinceyi kullanacakları bir dönem gelecektir. Fakat bu Latince bir aydın dili olacak ve yazarlar, yalnızca Kilise mensupları için yazacaklardır.

---

[40] *Hist. Franc., Praefatio: Philosaphantem Rhetorem Intellegunt Pauci loquentem rusticum multi.* Bkz. Schubert, *op. cit.*, s. 567.

III. SANAT

İstilalardan sonra, Akdeniz bölgesinin sanatsal evriminde herhangi bir kesinti görülmemektedir. İmparatorluğun son dönemlerinde de ortaya çıkmış olan İran, Suriye ve Mısır etkileriyle gözlenmeye başlayan doğululaşma süreci sanat alanındaki gelişmeler tarafından da kanıtlanmaktadır.

Bu doğululaşmanın ortaya çıkmasında, klasik sanata tepki olarak ortaya çıkan romantizmle karşılaştırılabilecek bir anti-hellenik tepkinin de katkısı olmuştur. Bu tepki, figürlerin stilize edilmesi, hayvan biçimlerinin ön plana geçmesi, dekor, süsleme ve renk zevki biçiminde kendini göstermiştir.

Batı bu artan doğululaşmadan kendini kurtaramamıştır. Suriye, Mısır ve İstanbul'la ticari ilişkiler yüksek düzeyde kaldığı ölçüde, bu etki de kendini kuvvetle hissettirmiştir. Lüks mallar pazarlayıcıları olarak Suriyeliler, 3. yüzyıldan itibaren, Büyük Britanya'ya varıncaya kadar, her yere Doğu'dan gelme mücevher ve fildişi işlerini yaymışlardır.

Kilise'nin ve manastırcılığın etkileri de aynı yönde olmuştur. Her zaman olduğu gibi, Batı gene belli bir örneği izlemektedir. Germen istilaları bu konuda da herhangi bir değişiklik getirememişlerdir.[41]

Hatta tersine, onların bu harekete katkıda bulundukları söylenebilir. Çünkü genelde Germenler ve Gotlar, Rus ovalarındaki ikametleri sırasında, Karadeniz kanalıyla gelen Doğu etkisini güçlü bir şekilde duymuşlardır. Onların yaptığı elbise agrafları, gerdanlıklar, yüzükler, altın ve gümüş mücevherler, İran ve Sarmat sanatından etkilenmiş,

---

[41] Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1932, s. 185-86' da Merovenj sanatı adı verilen sanatın, Orta Asya'da doğan Sarmat sanatının Avrupa versiyonu olduğunu söylemiştir. Bu konuda bkz. Brehier, *L'Art en France des Invasions Barbares à l'Epoque Romane*, s. 17 vd. ve özellikle s. 23 ve 26.

fakat bronz çağına ait kendi sanatsal tavırlarını da korumayı bilmişlerdir. Böylece, bu iki sanat anlayışının karışmasından ortaya çıkan ve Romalıların *Ars Barbarica* adını verdikleri tarz, istilalardan çok önce, İmparatorlukta yayılmıştır. Buna bir kanıt olarak, Kommagenus kökenli bir sanatçının Lyon'da bu tarzı uygulamasını gösterebiliriz.[42] Daha 4. yüzyılda kesme camcılık İmparatorluk ordusunda yaygın bir uygulama alanına sahipti.[43]

Yerel sanatçılar egzotik biçimlere yönelmişlerdir. Ama bu sanatın bizzat Germenler arasındaki yaygınlık derecesi de tartışılabilir. Burgondlar yasası aracılığıyla, Germenlerin, savaşçıların ve kadınların süslerini üretmekle yükümlü mücevherci kölelere sahip olduklarını biliyoruz. Kuşkusuz, bu köleler önceden Yunanlı, sonra da Romalı idiler. İşte, istilalar döneminde, *ars barbarica* denilen sanatı İmparatorluğa yayanlar bunlardı. Bu dönemden itibaren, bu sanat Vandal ve Burgondlarda olduğu kadar Vizigotlarda da yaygınlık kazanmıştır.[44]

Ama antik gelenekle ilişki kuruldukça, bu "barbar" sanat yavaş yavaş yalnızca halk kitlelerine has hale gelmeye başlamıştır. Krallar ve kodamanlar ise daha iyisini istemişlerdir. Bu bağlamda da, önlerinde İmparatorluğunkinden daha iyi bir sanat yoktur. Kral Chilperic, Grégoire de Tours'a İmparatorun yolladığı altın eserleri göstermiş, buna karşılık olarak bir altın tabak yaptırttığını ve İstanbul'da bu tabaklardan birkaç tane daha yaptırtacağını ve böylece "Franklar ırkını şereflendireceğini" söylemiştir.[45]

---

[42] Bréhier, *op. cit.*, s. 38.

[43] *Ibid.*, s. 28.

[44] Vizigotlar için bkz. J. Martinez Santra-Ollala, *Grundzüge einer Westgotischen Archaolige*, 1934. Bu yazar, Vizigot sanatını üç döneme ayırmaktadır: 500'den önce gotik, 600'e kadar Vizigotik ve sonra Bizanslı. Bu son dönemde Germanizm, ulusal ve Akdenizli ortam tarafından özümlenmiştir.

[45] *Hist. Franc.*, VI, 2; Fustel de Coulange, *Les Transformations de la Royauté*, s. 19-20.

Zeiss'a göre, *Tierornamentik* çok erkenden kaybolmuş ve daha 6. yüzyılda gerçekten Vizigot olan nitelikler sanatsal uğraşlar içinde çoktan tükenmiştir.[46]

Romania'ya yerleşen Germenler, İrlandalılar veya Anglosaksonların yaptıkları gibi, özgün bir sanatın ortaya çıkmasına yol açamamışlardır. İrlandalılar ve Anglosaksonlarda, Roma ortamının ve etkisinin yokluğu nedeniyle sanat, tıpkı hukuk ve kurumlar alanında olduğu gibi, ulusal kimliğini korumuştur. Ancak bu sanatın etkisinin Galya'da görülmesi çok geç tarihlerde ortaya çıkacaktır. Galya'da İrlanda sanatının etkisi 7., Anglosakson sanatınınki ise 8. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanacaktır.[47]

Başlangıcını oluşturan etkilenme çerçevesi olan Sarmat sanatının şaheserlerinden çok düşük düzeyde olan bu barbar sanatından bugün bize kalanlar, Teodorik'in zırhı, Théodelinde'in Monza katedralindeki İncil kabı ve Gurrazor'un taçlarıdır. Üstelik, bunları da barbar yapıtları olarak kabul etmek güçtür. Riegl ve Zeiss, özellikle taçlara ilişkin olarak, bunların Romalı bir ustanın elinden çıktığını kabul etmektedirler. Çeşitli sanat eserleri yapmış olan Saint Eloi, bir Galya-Romalıdır.[48] Demek ki burada söz konusu olan, saf Germanik bir sanattan daha çok, Doğulu bir sanattır.

Bu alanda Bizans, Suriye ve Mısır'dan kitlesel olarak yapılan mücevher ve fildişi yapıtların ithalinden doğan etkileri hesaba katmak gerekmektedir. Dawson'a göre[49] barbarlar tarafından getirilen İran-Gotik sanat, 6. yüzyıldan itibaren Fransa'da ve özellikle de bu ülkenin güneyinde, yerini Akdeniz'de yayılmakta olan Suriye ve Bizans etkisi-

---

[46] H. Zeiss, "Zur Ethischen Deutang Frühmittelaltanlicher Funde", *Germania*, c. XIV, 1930, s. 12.

[47] Bu konuda Bréhier'nin Merovenj Galya'sı, Vizigot İspanya'sı, Lombard ve Ostrogot İtalya'sı ile Anglosakson ve İskandinav ülkeleri sanatlarını aynı kefede toplamasının yanlış olduğunu düşünüyorum. Bkz. Bréhier, s. 59.

[48] Bréhier, *op. cit.*, s. 56.

[49] Dawson, *The Making of Europe*, s. 97.

ne bırakmıştır.[50] Diğer yandan, İskandinavyalı bir bilim adamı da Anglosaksonlardaki Germanik sanatın ne denli Doğu etkisi altında kaldığını işaret etmiştir.[51]

İşte, İran halı ihracı yoluyla etkilerini ta Galya'nın göbeğine kadar duyurmuştur.[52]

Mısır'ın Kiptî sanatı, özellikle İskenderiye kökenli fildişleri ve kumaşlar aracılığıyla etki etmektedir. Diğer yandan, daha 410'da Saint Honorat, Lerins manastırını kurduğu zaman birçok Mısırlı din adamının buraya gelerek yerleştiklerini hatırlatalım.

Sonuç olarak, Akdeniz'den gelen ve tamamen Doğulu olan sanat, kendi de Doğulu olan barbar sanatıyla karşılaşmış ve bir karışma, bir etkileşme meydana gelmiştir. Ama bu karışmada kuşkusuz, çok daha ileri bir tekniğe sahip olan, güneyden gelen akımın ağırlığı çok daha fazla olmuştur.[53]

Doğu sanatının bu sızması, Galya'nın, İtalya'nın, Afrika'nın ve İspanya'nın her yerinde etkili olmuştur.

Bu sanat bütün Batı dünyasına bir Bizans damgası vurmuştur.

Babelon'a göre, Chilperic'in mezarı, Galya'ya yerleşmiş Bizanslı sanatçıların eseridir.[54] Batı'da rastlanan en mükemmel eserler bunların ellerinden çıkmış olmalıdır. Kabaları ise, beceriksiz barbar öğrencilere aittir. Schmidt, bu dönemin barbar sanatının Germanik zevke göre, yani Doğu

---

[50] Michel, *Histoire de l'Art*, c. I, 1905, s. 397'de Galya'da birçok anıt mezar, sarkofaj ve özellikle Carpentras Piskoposu Boetius'un sarkofajının tamamen Suriye tarzında olduğunu işaret etmektedir.

[51] N. Aberg, *The Anglo-Saxons in England During the Early Centuries After the Invasions*, 1926, s. 7-8.

[52] Sidonius Appolinarius, Auvergne'de kullanılmakta olan İran halılarından söz etmektedir. Michel, *op. cit.*, c. I, s. 399.

[53] Michel, *Histoire de l'art*, c. I, s. 399.

[54] E. Babelon, "Le Tombeau du Roi Childeric, *"Mem. de la Soc. des Antiq. de France*, 8. dizi, c. VI, 1924, s. 112.

zevkine göre çalışan Galya-Romalı kölelerin eseri olduğunu kabul etmektedir.[55] Mücevhercilik alanı dışında, bütün süsleme sanatlarında da aynı doğululaşma gözlenmektedir. Dagobert'in Saint-Denis'ye sunduğu muhteşem kumaşlar Doğu kumaşlarıdır. Papa Hadrianus (772-795) Papalığı sırasında Roma bazilikalarına 903 parça değerli kumaş armağan etmiştir.[56] Bunlar İstanbul'da veya Bizans'ın başka kentlerinde, İran modellerinin etkisiyle dokunmuş kumaşlardır.[57]

Aynı doğululaşma, elyazması kitapların süslemelerinde de ortaya çıkmaktadır. Gellone'un dua kitabı bir Vizigot eseridir; bu kitap parlak tüylü papağanlar, tavus kuşları, Zümrüd-üankalar, aslanlar ve yılanlar süslenmiştir ki bütün bunlar süsleme tarzının kökenini yeteri kadar belirlemektedirler. Bu süsleme sanatında Ermeni etkileri de görmek mümkündür.[58]

Buna karşılık, 7. yüzyılda İrlandalılar tarafından yazılan elyazmaları daha ulusal ve daha barbar karakterlidirler. Burada tarihöncesi kökenli yerli motiflerle, Galya yönünden gelen Doğu elemanları da karışmıştır.[59]

Mozaikçilikte de aynı durum egemendir. Galya-Roma çağında kullanılan mitolojik ve Hıristiyan temaları, 5. yüzyıl Suriye ve Afrika mozayiklerinin çok sayıda örneğini verdikleri canavar ve hayvan figürlerine yerlerini bırakmak üzere ortadan kaybolmuşlardır.[60] Roma'daki Transterere Saint-Chrysogone kilisesinin 731'de III. Grégoire zamanındaki restorasyonunda eklenen mozaikten yer döşeme-

---

55 L. Schimidt, *op. cit.*, s. 193. *Lex Burgondium*'da zikredilen *faber argentarius* için bkz. X, M.G.H. Leges, c. II, s. 50.

56 Bréhier, *op. cit.*, s. 61.

57 Bunlardan hâlâ kilise hazinelerinde bulunmaktadır. Örnek: Sens kilisesi, Bréhier, *ibid.*, s. 63.

58 *Ibid.*, s. 67.

59 *Ibid.*, s. 69.

60 *Ibid.*, s. 107.

sinde, kartallar ve dragonlar, kenar süsleri ve güllerle birarada bulunmaktadırlar.[61] 575'te Clermont piskoposu Saint Avit tarafından yaptırılan Thiers'deki Saint-Genès Kilisesi'ndeki mozaik kalıntılarında da bir İran halısının motiflerine öykünme hemen kendini göstermektedir. "Şu bir metre kadar boyu olan küçük eser kadar hiçbir şey, Merovenj Galya'sında Doğu kumaşları modasını gösteremez."[62]

Büyük bir olasılıkla süsleme resimlerinde de aynı durum ortaya çıkmaktaydı. Grégoire de Tours, Gondovald'in kendini evleri dekore eden bir *pictor* (boyacı) olarak tanıttığını anlatmaktadır.[63] Bu metin sayesinde, gene kuşkusuz Doğu kumaşlarının yarattığı zevkin, özel evlerin çok renkli olarak boyanmalarına ve dekore edilmelerine yol açtığını öğrenmekteyiz.

Kiliseler de dekore edilmekteydi ve buralarda da kuşkusuz, örneğin Ravenna'daki Saint-Vital kilisesinde olduğu gibi, insan figürü büyük yer tutmaktaydı. Büyük Grégoire, Marsilya Piskoposu Seremus'u kilisesindeki resimleri tahrip ettiğinden dolayı lanetlemiştir. Çünkü Papa'ya göre bu resimler halkın dinsel eğitimine yaramaktadırlar.[64]

Altıncı ve yedinci yüzyılların oluşturduğu dönemi, sanatsal faaliyetlerin olmadığı bir çağ olarak düşünmemek gerekir. Bu dönemde, her yerde büyük bir inşaat faaliyeti vardır.[65] Bu konuda yalnızca Ravenna'daki Saint-Vital Kilisesi'ni hatırlatmak yeterlidir. Çağın bütün inşaatlarında Bizans lüksüne rastlanmaktadır. Clermont piskoposu, inşa ettirdiği kilisenin 42 penceresi ve 70 sütununu mermerle kaplatmıştır.[66]

---

61 *Ibid.*

62 *Ibid.*, s. 109.

63 *Hist. Franc.*, VII, 36.

64 Saint Grégoire, *Registrum*, IX, 108, M.G.H. Epistolae, c. II, s. 195.

65 Cahorslu Saint Dider'nin *Vita*'sından öğrendiğimize göre, bu aziz birçok kilise yaptırmış ve süsletmiştir. s. 23.

66 *Hist. Franc.*, II, 16.

Fortunat, 537'de inşa edilen Saint-Germain kilisesini mermer sütunları ve vitray pencereleriyle tasvir etmekte, *Vita Droctovei* adlı kitap ise, bu kilisenin mozaiklerinden, duvar resimlerinden ve tavandaki altın kaplamalarından söz etmektedir.[67]

550'lere doğru Bordeauxlu Leontius dokuz kilise inşa etmiştir.[68] Sidonius, 5. yüzyılın sonlarında, yani istilaların tam ortasında, eski kiliselere iyi bakılmadığından yakınmaktaydı.[69] Ama karışıklıklar biter bitmez, kaybedilen zaman hemen telafi edilmeye başlanmıştır. Her yerde ya harap kiliseler onarılmakta ya da yenileri yapılmaktadır ki bu da belli bir refah belirtisidir. Trierli Nicetius, Metzli Villicus, Kolonyalı Carentius kiliseleri onaran ve güzelleştirenlerin başında gelmekteydiler.[70]

Mayence piskoposu, Saint Georges kilisesi ile Xanten'de bir vaftizevi yaptırtmıştır. Cahorslu Didier, kentinde ve etrafında çok sayıda kilise ile bir tane de manastır inşa ettirmiştir. Bunlara, Chalon'da Agricala'nın;[71] Rodez'de Dalmatius'un[72] inşaatlarını da eklemek gerekmektedir. Bu inşaatlar nedeniyle İtalya'dan çok sayıda işçi (*artifices*) çağrılmıştı. Piskopos Nicetius'un Trier'e İtalya'dan *artifices* getirttiğini bilmekteyiz.[73] Ama bunların yanı sıra barbar mimarlar ve inşaat ustaları da vardı.[74]

---

67 *Vita Droctovei*, M.G.H. SS., rer Merov., c. III, s. 541.

68 Hauck, *op. cit.*, I, s. 220. Çok sayıda kilise inşaatı saptamaktadır.

69 *Ibid.*

70 Fortunat'ın söylediğine göre, Verdunlü Agericus, *"Templa vetusta novas pretiosius et nova condis cultor est Domini te famulante domus"* demektedir. Hauck, *op. cit.*, c. I, s. 208. Başka örnekler için bkz. Lesne, s. 338.

71 *Hist., Franc.*, V, 45.

72 *Ibid.*, V, 46.

73 Bu inşaatçıların Milano bölgesinden geliyor olmaları büyük bir olasılıktır. Hauck, *op. cit.*, c. I, s. 220, n. 8.

74 Zikreden Fortunat, *Carmina*, II, 8, M.G.H., SS., *Antiq.*, c. IV, s. 37. Bu metin belki de Cahorslu Didier'nin *Vita*'sına uymaktadır. Çünkü orada da inşa edilen bir bazilikadan söz edilmektedir: *more antiquorum quadris ac dedolatis lapidibus... non quidem nostra gallicano more. Vita*, Saint Didier'nin

Poitiers'deki vaftiz evi, onların inşaat tarzları hakkında fikir verirken barbar mimarisinin de diğer etkilerden arınamadığını ortaya koymaktadır.[75]

Kısacası bütün sanat dallarında ve bunların her yönünde bildiklerimiz, Bréhier'nin dediği gibi, "Batı sanatının klasik etkiden tamamen uzaklaştığını" göstermektedir.[76] Ama bu sanatın eğer Karolenj rönesansı olmasaydı Arap sanatıyla aynı yönde gelişeceğini iddia etmesi yanlıştır. Gerçek olan, Batı sanatının Bizans yönünde geliştiğidir. Bütün Akdeniz havzası, örneğini İstanbul'dan almaktadır.

IV. TOPLUMUN LAİK KARAKTERİ

Şimdiye kadar dikkatimizin dışında kalan, ancak istilalardan sonra da toplumun tamamen eskiden olduğu gibi kaldığını bir kez daha kanıtlayan son bir olgunun üstünde durmak gerekmektedir. Bu olgu, toplumun laik karakteridir. Kilise'ye gösterilen saygı ne kadar büyük olursa olsun ve bu kurumun toplum üzerindeki etkisi ne olursa olsun, Kilise devletle bütünleşmemiştir. İmparatorlarınki gibi kralların da siyasal iktidarları tamamen laiktir. Vizigotlarda 7. yüzyılın sonundan itibaren görülmeye başlanan uygulama hariç, kralın tahta çıkışında hiçbir dinsel tören yapılmamaktadır. Kralların ferman veya yazışmalarında *gratia Dei* (Tanrı'nın lütfuyla) cinsinden dinsel ibareler yer almamaktadır. Sarayda hiçbir din adamı kamu göreviyle görevlendirilmemiştir. Bakan ve memur olmak yalnızca laiklere mahsustur. Krallar, Kilise'nin de başkanı olup piskoposları atamakta, dinsel kurulları toplantıya çağırmakta,

---

Cahors surlarını yaptırdığını söylemektedir. *quadratum lapidum compactione*, s. 19.

75 Puig y Cadafalch, Egore (Katalonya'da) katedralini yaptırmıştır. Bu katedral 516 ile 546 yılları arasında yapılmış, mimari tarzına Anadolu ve Mısır'dan gelen etkiler egemen olmuştur.

76 Bréhier, *op. cit.*, s. 111.

hatta bazen de bu kurallara katılmaktadırlar. Bu konuda, bu dönem krallarıyla 8. yüzyıldan sonraki yöneticiler arasında mutlak bir zıtlık bulunmaktadır.[77] Bu dönem krallarının saraylarında kurdukları *scola* (okul), Charlemagne'ın saray okuluyla hiçbir ortak noktaya sahip değildir. Kilise'nin birçok kamu görevini kendiliğinden üstlenmesine ses çıkartılmıyorsa da, kamusal alanda ona hiçbir yetki devredilmemektedir. Disiplin suçları dışında, Kilise'ye hiçbir yargı yetkisi tanınmamıştır. Kilise krallar tarafından vergilendirilmiştir. Krallar onun koruyucusudurlar, ama bağımlısı haline gelmemişlerdir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Kilise kralların bu koruması karşılığı, onlara olağanüstü bir düzeyde sadıktır. Aryan kralların tahtta oldukları dönemde bile Kilise'nin isyankâr bir tavrı görülmemiştir.[78]

Eğer bu böyle olduysa, bunun nedeni toplumun bizzat kendinin, toplumsal hayatı sürdürebilmek için henüz Kilise'ye bağımlı hale gelmemiş olmasıdır. Sivil Toplum daha henüz Devlete personel sağlama gücüne sahiptir.

Gramer ve hitabet okullarında eğitilmiş senatör aristokrasisi yüksek devlet memurlarının sağlandığı ana kaynaktır. Bu konuda Cassiodorus veya Beotius gibi kimselerin adlarını hatırlatmak yeterlidir. Onlardan sonra da, kültürün yozlaşma sürecine girmiş olmasına rağmen, işler aynı minval üzere yürümeye devam etmişlerdir. Merovenjler döneminde bile Saray, eğitimli laiklerle doluydu. Grégoire de Tours'un anlattıklarından, kral çocuklarının edebi kültürle tanıştırıldıklarını ve bunun Ostrogotlar ile Vizigotlarda çok daha yüksek boyutlarda olduğunu bilmekteyiz. Merovenj krallık yazı bürosunca kaleme alınan ve İmparatorlara yönelik resmi yazışmalarda kullanılan törensel üslup, Brunehaut döneminde bile, kâtipler arasında yüksek

---

[77] Kralın veya kontun izni olmadan Kilise'ye kaılmak mümkün değildir. Brunner, *op. cit.*, c. II, s. 316.

[78] *Ibid.*, II, 418.

derecede eğitilmiş kimseler bulunduğunu kanıtlamaktadır.[79] Ayrıca, bunların laik kimseler olduğu konusunda hiçbir kuşku yoktur, çünkü Merovenjlerde de, İmparatorluk örneğinde olduğu gibi, yazı bürolarının elemanları yalnızca laiklerden meydana gelmektedir.[80]

Ayrıca, bu konuda çok sayıda örnek de vermek mümkündür. I. Theodebert'in gözdeleri olan Asteriolus ve Secundinus, her biri *rhetoris inbutus litteris* idiler.[81] Aynı kral döneminde *magister officiorum et patricius* olan Parthenius, edebi eğitimini tamamlamak üzere Roma'ya gitmişti.[82] Bu memurların da eğitimlerinin yalnızca edebi alanda kaldığını düşünmemek gerekmektedir.[83]

II. Clotaire döneminde (613-629/30) krallık hazinedarı olan Cahorslu Didier, *gallicana eloquentia* ve *Leges Romana* alanlarında eğitim görmüştür. 7. yüzyılda sarayda sanıldığından çok daha fazla kültürlü ve eğitilmiş insan vardı.

Vizigotların bu konudaki konumunu anlamak için, hitabet ve dilin inceliklerinin yansıtıldığı, ama aynı zamanda toplumsal hayatın çok iyi tanımlandığı yasalarını okumak yeterlidir. Bu yapıldığında, bu yasaları yazanların edebi yeteneklerinin yönetimdeki başarılarına eşdeğer olduğu görülecektir.

Böylece krallar, Roma edebi ve siyasi geleneğini sürdüren insanların yardımıyla hükmetmişlerdir; ama bundan da çarpıcı olanı, eğitilmiş insanlarla birlikte çalışmış olma-

---

79 Hartmann, *op. cit.*, c. II, s. 70.

80 F. Lot, "A Quelle Epoque a-t-on Cessé de Parler Latin?", *Bulletin Ducange*, c. VI, 1931, s. 100. Lot özel öğretmenler dışında hiçbir eğitim kurumunun bulunmadığına inanmaktadır.

81 *Hist. Franc.*, III, 33.

82 Aynı Parthenius, Trier'de, halkı ezdiği vergiler yüzünden katledilmiştir. *Ibid.*, III, 36.

83 III. Sigebert'in (634-656) hazine danışmanı olan Bonitus için *"grammaticorum inbutus inioiis necnon Thodosii decretis"* denilmekteydi. *Vita S. Boniti*, M.G.H., SS., rer. Merov. c. IV, s. 120.

larıdır. Zaten başka türlüsü de olamazdı. Germen krallarının korumak için büyük gayret sarfettikleri Roma İmparatorluk yönetsel örgütü, eğitilmiş insanların varlığına ihtiyaç göstermekteydi. Bu böyle olmasaydı, vergi cetvellerini düzenli olarak tutmak, kadastro ölçümlerini sürdürmek, kral mahkemesi ile kral bürolarından çıkan hükümleri gereken yerlere göndermek mümkün olabilir miydi? Hatta alt düzeydeki memurlar arasında okuma yazmadan yoksun olanlar bulunsaydı, geçiş resmi hesaplarını tutmak mümkün olabilir miydi? Kentlerde de *gesta municipalia* tutulması, bizi buraları için de aynı sonuca götürmektedir.

Ama ülkede çok sayıda *notarii*'nin bütün mesailerini oluşturan, özellikle yazılı usulüyle Roma hukuku veya Romalılaşmış barbar hukuku, mahkeme kararlarının kaleme alınması, sözleşmeler, vasiyetnameler idi. Marculf işte bu cins insanlar için yazmaktadır. Bruges ve Angers'de kaleme alınmış metinler, birkaç *diaconus*'un varlığına rağmen, ezici bir çoğunlukla bu laiklerin ellerinden çıkmadır.[84]

Öyle görünüyor ki bütün bu memurları yetiştiren okullar vardı. Zaten bunu başka bir çalışmamda göstermiştim.[85] Lombardlarda bile okullar yaşamaya devam etmekteydiler.[86]

Vizigotlarda yazı o kadar yaygındır ki kral yasa metinlerinin nüsha fiyatlarını saptamaktadır. Bu durumda, yönetime ilişkin her alanda okuma ve yazma bilenler çok yaygındır.

---

[84] M.G.H. Formulae, s. 24 ve 176. Brunner, *op. cit.*, c. I, s. 577'ye göre, Angers belgeleri belediye meclisinin bir kâtibi tarafından yazılmıştır. Bunlar büyük bir olasılıkla, kısmen 7. yüzyılın başına aittirler. Bruges'dekiler ise 8. yüzyıla aittirler.

[85] H. Pirenne, "De l'Etat de l'Instruction des Laiques à l'Epoque Mérovingienne", *Revue Benedictine*, c. XLVI, 1934, s. 165.

[86] Hartmann, *op. cit.*, c. II, s. 27.

Tüccarlar dünyasında da ekonomik gereklerden ötürü okuma yazma yaygındı. Bu meslekten tüccar sınıfı, uzun mesafe ticareti minimum ölçüde bir eğitim düzeyine sahip olmadan sürdüremezdi. Diğer yandan, Arleslı Césaire aracılığıyla tüccarların eğitilmiş memurlarının da olduğunu bilmekteyiz.

Merovenj çağında, demek ki yazı toplumsal hayatta vazgeçilmez bir unsurdur. Bu konum diğer yandan, Batı'da kurulan tüm krallıklarda Roma kısaltma yazısının 5. yüzyılda ulaşmış olduğu şekliyle muhafaza edilmesinin nedenini açıklamaktadır. Bu yazı hızlı bir yazıdır, bir iş yazısıdır, bir güzel yazı değil. İşte, eskiden ulusal olduğu sanılan ve iddia edilen Merovenj, Vizigot ve Lombard yazıları, bu Roma kısa yazısından türemişlerdir.[87] Bu yazılar, açıkçası tüccarlar ve memurlar tarafından devam ettirilen Roma yazısıdır.

Bu kısaltılmış yazı, çağın yaşayan, ama yozlaşmakta olan diline en uygun gelenidir. Gündelik hayatta Latince, edebiyat alanında olduğundan çok daha fazla yozlaşmıştır. Artık Latince, yanlışlıklar ve bozukluklarla dolu bir şekilde, gramerine hiç sadık kalınmadan konuşulmaktadır. Bu, okumuşların köylü Latincesi diye adlandırdıkları dildir. Ama bunu böyle nitelemelerine rağmen, özellikle Galya'da kendileri de bu dile yaklaşmaya ve onu konuşmaya başlamışlardır. Çünkü bu dil halk dili, yani herkesin dilidir. Yönetim de onlar gibi davranmaktadır. Kuşkusuz, alt düzeydeki okullarda öğretilen de bu Latincedir. İleride 9. yüzyılda olacağının tersine, hiçbir metin kilisede halkın rahibi anlamadığını göstermemektedir.

Bu konuda da, eğer terim yerindeyse, dilin barbarlaşması yaşanmaktadır. Ama bu barbarlaşmanın Germanik herhangi bir yönü yoktur. Dil yaşamaya devam etmektedir

[87] M. Prou, *Manuel de Paléographie*, 1924, s. 65.

ve 8. yüzyıl boyunca *Romania*'nın birliğini bu dil sağlamaktadır.[88]

SONUÇ

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, barbarların Roma İmparatorluğu içine yerleşmeleriyle başlayan dönem, tarihe mutlak olarak yeni hiçbir şey getirmemiştir.[89] Germenlerin yok ettikleri, *partibus occidentalis*'teki İmparatorluk yönetimi olup, İmparatorluğun kendisi değildir. Zaten ülkeye *foedarati* olarak yerleşen barbarların bizzat kendileri bunu kanıtlamaktadırlar. Roma İmparatorluğu'nun yerine başka hiçbir şey ikame etmekten uzak olarak, yalnızca onun topraklarına yerleşmektedirler. Eğer bu yerleşme, ağır bozulmalara yol açıyorsa da esas plan değişmemektedir. Adeta denilebilir ki eski *palazzo* şimdi dairelere bölünmüştür, ama yapı olarak yerindedir. Kısacası, *Romania*'nın temel karakteri Akdenizli olarak kalmaya devam etmektedir. Germanik olarak kalmış sınır illeriyle, İngiltere hiçbir role sahip değillerdir. Temel yanlış, o döneme ilişkin olarak bunların hareket noktası olarak alınmasıdır. Olaylara oldukları gibi bakılabilirse, çağın en büyük yeniliğinin siyasal bir olgu olduğu görülür. Yani Batı'da Roma devlet birliğinin yerine, çok sayıda devlet geçmiştir. Bu da hiç kuşkusuz önemli bir olaydır. Avrupa'nın çehresi değişmektedir, ama dipteki yaşam tarzı aynı kalmaktadır. Bu ulusal olduğu söylenen devletler, aslında hiç de ulusal değillerdir. Tersine, yalnızca yerine geçtikleri bütünün parçaları-

---

[88] Lot, *op. cit.*, s. 102; Muller, "On the Use of the Expressions Lingua Romana from the I. to the IX. Century", *Zeitschift für Romanische Philologie*, c. XLIII, s. 9. F. Vercuturen, "Le Romanus des Sources Franques", *Rev. Belge De Phil. et d'Hist.*, c. XI, 1932, s. 77-78.

[89] Dil, para, yazı (papirüs), ağırlık ve ölçü birimleri, beslenme tarzı, toplumsal sınıflar, din -aryanizmin rolü abartılmıştır-, sanat, hukuk, yönetim tarzı, ekonomik organizasyon, hepsi aynen devam etmektedirler.

dırlar. Yegâne derin değişiklik Britanya'da meydana gelmiştir.

Bu alanda İmparatorluk ve uygarlığı namına ne varsa kaybolmuştur. Roma geleneğinden geriye hiçbir şey kalmamıştır. Ortaya yeni bir dünya çıkmaktadır ve bu uygarlığa Kuzey veya Germen uygarlığı adı verilebilir. Bu uygarlık, antikitenin son biçimi olan Aşağı İmparatorluğu belirleyen Akdeniz uygarlığının zıddı olmaktadır. Bu uygarlıkta, yasama ülküsü, sivil halkıyla ve Hıristiyan diniyle belirlenen Roma uygarlığından hiçbir iz bırakmamakta; buna karşılık, bireylerin aralarında her türden kan bağını korudukları bir toplum; hukukta, ahlâkta ve ekonomideki tüm sonuçlarıyla aile cemaatlerinin ağır bastığı bir halk, kahramanlık şarkılarında açığa çıkan bir putperestlik; işte eski dünyayı gerileterek kendilerine bir yer açmaya uğraşan barbarların, özgünlük odakları Britanya'da başlayan yeni çağları güneye doğru sarkmamıştır. Kuzey adamı *Romania*'nın bu uç parçasını kendisi için fethetmiş ve almıştır, ama Roma'nın anısını korumadığı gibi, ihtişamını da uzaklaştırmakta, böylece de ona hiçbir şey borçlu olmamaktadır. Deyimin bütün ifade gücü içinde, onun yerine geçmekte ve onun yerine geçerken de onu tahrip etmektedir.

Anglosakson istilacılar Germanik ortamdan, hiçbir Roma etkisine maruz kalmadan, doğrudan İmparatorluk topraklarına yerleşmişlerdir. Üstelik, yerleştikleri Britanya eyaleti, bütün Roma İmparatorluğu'nun en az Romalılaşmış eyaletiydi. Bu durumda, bu bölgede kişiliklerini koruma olanağına sahip olmuşlardır. Germanik, zevk, kuzeyli zevki, barbar ruhu, eğer terim yerindeyse, ulaştığı aşama olarak Homerik düzeyde bulunan halkların ruhu bu ülkede ana tarihsel faktör olmuştur.

Ama Anglosakson Britanya'sının sergilediği bu görüntü tektir. Bir benzerini kıtada aramak boşunadır. Kıta'da *Romania,* sınırdaki dar bir şerit veya Ren boylarının sazlık

tarlaları ile Tuna boyu hariç, her yerde ayaktadır. Yani Germanya, Rhetia, Norique ve Panonya eyaletleri dışında, İmparatorluk eski günlerindeki gibidir. Zaten bu eyaletler de İmparatorluğa doğru boşalan, ama onun önünde de gerileyen Germanya'ya çok yakındırlar. Ama bu uçlar hiçbir role sahip değildir, çünkü Franklarınki veya Ostrogotlarınki gibi, *Romania*'nın içlerinde kurulmuş devletlere bağlanmışlardır. Oysa bu devletlerde sürmekte olan, bilindiği üzere, eski durumdur. Çok az sayıda olan ve eskiden beri İmparatorlukla ilişki içinde olan istilacılar, sonunda onun tarafından özümlenmişlerdir. Zaten barbarlar da bundan fazlasını istememişlerdir. İnsanı asıl şaşırtması gereken nokta, hepsinin de yönetiminin Germanik kökenli hanedanlar elinde olmasına rağmen, Germanizm namına çok az şeyin kalmış olmasıdır. Dil, din, kurumlar Germanik kökenlerinden tamamen kopmuşlar, ondan ancak çok az bir şey koruyabilmişlerdir. Bu Germanik kökenin etkisini bir miktar, Sen ve Alpler'in kuzeyindeki ülkelerde görmek mümkündür; ama bu etki, Lombardların İtalya'ya gelmelerine kadar gerçekten çok küçüktür. Eğer bunun tersine inanıldıysa, nedeni Germanizm okulunun heyecanı ve Salien ve Ripuaire Frankları ile Bavyeralıların *Leges Barbarorum*'unu, gerçekleri tahrif etme pahasına, Galya, İtalya ve İspanya'da da geçerli saymaktır. Üstelik, Karolenjler sonrası dönem için geçerli olan bazı durumlar, bunların hiç de geçerli olmadıkları bir dönemi açıklamak için de kullanılmışlardır.

Aynı şekilde, Merovenj Galya'sının önemi, ileride olacağına bakılarak, ama henüz olmadığının farkına varılmayarak abartılmıştır.

Teodorikle karşılaştırıldığında Clovis nedir? Clovis'den sonra, bütün çabalarına rağmen Frank krallarının İtalya'ya yerleşemedikleri ve Narbonnaise'i de Vizigotlardan almayı başaramadıklarını görmek gerekir. Açıktır ki Franklar Ak-

deniz'e ulaşmak istemektedirler. Ren-ötesi bölgelerde giriştikleri fetihler, krallığın Germenleşmesine asla yol açmadığı gibi, bu fetihlerin asıl amacının krallığı barbarlara karşı korumak olduğu görülürse, gerçek daha iyi anlaşılır. Fakat getirdikleri çok az sayıda adamla ve geldikleri zamandaki koşullar altında Vizigot, Vandal, Burgond, Ostrogot ve Frankların, İmparatorluğu Germenleştirebileceklerini düşünmek gerçekten olanaksızı kabul etmektir. *Stat Mole Sua.*

Diğer yandan, Roma'nın bağrına sığındığı Kilise'nin rolünü de unutmamak gerekir. İşte, bu Kilise kendini barbarlara kabul ettirirken Roma'yı da kabul ettirmektedir.

Eğer bu şekilde ifade etmek mümkünse, Germen kralları Batı dünyasında devlet olarak çatırdamakta olan Roma dünyasının siyasal billurlaşma noktalarıydılar. Ama onların etrafında, kaçınılmaz kayıplarla birlikte devam eden, eskinin veya daha iyisi, antik dünyanın toplumsal dengesiydi.

Diğer terimlerle, bu antik dünyanın esas çehresini oluşturan Akdeniz birliği, bütün açılımlarıyla birlikte devam etmiştir. Doğu'nun artarak sürmekte olan Helenleşmesi, Doğu parçasının ticaretiyle, sanatıyla, dinsel hayatının çalkantılarıyla Batı parçasını etkilemeye devam etmesini engellememektedir. Daha önce de gördüğümüz üzere, Batı bir ölçüde Bizanslılaşmaktadır.

Bu olgu, Justinianus'un yeniden fetih hareketinin, Akdeniz'i tekrar bir Roma gölü haline getirebilmesini açıklamaktadır. Kuşkusuz bu İmparatorluk uzun süre ayakta kalamazdı. Ama o dönemin insanları için böyle bir şey akla bile gelmiyordu. Lombard istilası ona atfedilen öneme asla sahip değildir. Ama bu istilanın çarpıcı yanı yavaşlığıdır.

Justinianus'un Akdeniz siyaseti de Akdeniz birliği anlayışına bağlıdır ve Doğu İmparatoru bunun için İran ve

Slav savaşlarından fedakârlıkta bulunmuştur. Justinianus'un davranışı, 5.-8. yüzyıllar süresince Avrupa'nın Akdenizli bir zihniyete sahip olmasıyla çakışmaktadır. O devrin yaşama ilişkin en yoğun yansımaları *mare nostrum* kıyılarında birbirleriyle karşılaşmaktadırlar. Aynı İmparatorluk döneminde olduğu gibi, ticaretin ağırlık merkezi ona yönelmekte, antik edebiyatın son temsilcileri -bir Boetius, bir Cassiodorus- onun kıyılarında yazmakta; bir Arleslı Césaire, bir Büyük Grégoire aracılığıyla gene onun kıyılarında bir Kilise edebiyatı doğmakta; buralarda bir Sevillalı İsidorius, onun uygarlığının envanterini çıkartmakta, -ki bunun sayesinde Orta Çağ Antikite'yi tanıyabilecektir-; Lerins veya Monte Cassino'da, Doğu'dan gelen manastırcılık Batı iklimine bu kıyılarda uyum sağlamakta; İngiltere'yi Hıristiyanlaştıracak misyonerler buralardan yola çıkmakta; Doğu'nun sanat anlayışı olarak kalmaya devam ettiği kadar, Batı anlayışını da derinden etkileyecek olan şu Helenistik - Doğulu sanatın abideleri bu kıyılarda yükselmektedir.

7. yüzyılda Roma İmparatorluğu tarafından Herkül sütunlarından Ege Denizi'ne ve Mısır ile Afrika kıyılarından İtalya, Galya ve İspanya kı[illegible]ına kadar olan alanda oluşturulan uygarlık cemaatinin sonunun geldiğine dair hiçbir belirti yoktur. Yeni dünya, Antik dünyanın sahip olduğu Akdenizli karakterini yitirmemiştir. Bu dünya faaliyet olarak neye sahipse, bunların hepsi Akdeniz kıyılarından beslenmekte ve orada yoğunlaşmaktadır.

Hiçbir şey bin yıllık evrimin aniden kesileceğini işaret etmemektedir. Kimse bir felâket beklememektedir. Eğer Justinianus'un ardılları onun eserini devam ettiremediyseler de bundan vazgeçmiş değillerdir. Lombardlara herhangi bir toprak temlikinde bulunmayı reddetmekte, Afrika'daki pozisyonlarını tahkim etmekte, oraya da İtalya'da olduğu gibi *thema* askerlerini yerleştirmekte, siyasetleri ile

Vizigotları olduğu kadar Frankları da etkileri altına almakta, donanmaları denize egemen olmaya devam etmekte, Roma'daki Papa hâlâ onları hükümdar olarak saymaya devam etmektedir.

590-604 yılları arasında Papalık yapmış ve Batı'nın en büyük beyni olan Büyük Grégoire, Bizans İmparatoru Phocas'yı 603'te, özgür insanların yegâne hükümdarı olarak selamlarken Batı'daki kralların yalnızca kölelere hükmettiklerini söylemiştir: *Hoc nunque inter reges gentium et reipublicae imperatores distat, quod reges gentium domini servorum sunt, imperatores vero reipublicae domini liberorum.*[90]

[90] Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 1899.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAMİYET VE KAROLENJLER

AYIRIM BİR

İslamiyetin Akdeniz'de Yayılması

I. İSLAM İSTİLASI

İslam istilasının Roma İmparatorluğu'na etkisini anlayabilmek için onu Germen istilalarıyla kıyaslamaktan daha düşündürücü bir şey olamaz. Germen istilaları, İmparatorluk kadar, hatta ondan da eski ve İmparatorluğun bütün tarihi üzerine az veya çok etki etmiş bir durumun son halkasıdır. Sınırları parça parça olan İmparatorluk, mücadeleden vazgeçtiğinde onu istila edenler, hemen onun tarafından özümlenmişler ve mümkünün ölçüleri içinde onun uygarlığını devam ettirerek bu uygarlığın üzerine yaslandığı cemaate katılmışlardır.

Bunun tersine, Hazreti Muhammed çağından önce, İmparatorluğun Arap yarımadasıyla hiçbir ilişkisi olmamış veya olduysa bile çok düşük düzeyde kalmıştır.[1] İmpa-

[1] Yarımadanın kuzeyinde bulunan ve 3. yüzyılda yok edilen Palmira krallığından burada söz etmek gereksizdir. Vasiliev, *op. cit.*, I, s. 265.

ratorluk, Suriye'yi çöldeki göçebe çetelerine karşı koruyabilmek için, Britanya'nın kuzeyinde *Picti* saldırılarına karşı yaptığına benzeyen bir set örmekle yetinmiştir. Fakat kalıntılarından bir kısmı bugün bile çölün ortasında duran bu surlardan meydana gelen Suriye *limes*'inin Ren veya Tuna *lime*'leriyle karşılaştırılabilecek bir yanı yoktur.[2]

İmparatorluk, Arap yarımadasını ne hassas bölgelerinden biri olarak görmüş ne de buraya önemli bir askeri güç yığmıştır. Burası, koku ve tatlandırıcı taşıyan kervanların geçtiği ve gözetim altında tutulan bir bölgeden ibaretti. Arabistan'ın bir diğer komşusu olan İran İmparatorluğu da ona karşı aynı tutumu izlemişti. Sonuç olarak, uygarlık düzeyleri kabile aşamasında olan ve dinsel inançları da fetişizmi henüz aşmış olan; zamanlarını birbirleriyle savaşmak ve Güney'den Kuzey'e, Yemen'den Filistin'e, Suriye'ye ve Sina yarımadasına giderken Mekke ve Yatreb (ileride Medine adını alacak) kentlerine uğrayan kervanları talan etmekle geçinen yarımadanın göçebe hareketlerinden çekinmeye gerek yoktu.

Bin yıllık çatışmalarıyla fazlasıyla meşgûl olan Roma ve İran İmparatorlukları, Hazreti Muhammed'in karmakarışık bir kabilelerarası mücadele ortamında giriştiği propaganda faaliyetiyle halkına, ileride bütün dünya üzerine kendini ve egemenliğini yayacak olan bir din vereceğinden hiç de kuşkulanmıyorlardı. İmparatorluk, boğazına sarılan bu din tarafından kuşatılmışken Şamlı Johannes, İslamiyetin eski Hıristiyanlık sapmalarına benzer bir düşünce olduğunu sanıyordu.[3]

Hazreti Muhammed 632'de öldüğü zaman, iki yıl sonra patlayacak olan fırtınalı tehlikeyi işaret eden herhangi

---

[2] Vasiliev, *op. cit.*, I, s. 265'den Dussaud, *Les Arabes en Syrie avant l'Islam*, 1907.

[3] Vasiliev, *op. cit.*, I, s. 274.

bir şey ortada yoktu. İmparatorluk sınırında hiçbir tedbir almamıştı. Kuşkusuz Germen tehdidi İmparatorların dikkatlerini sürekli olarak burada yoğunlaştırdığından, Arap saldırısı büyük bir şaşkınlık yarattı. Bir anlamda İslam yayılması bir rastlantıdır, ama eğer rastlantıdan öngörülmesi mümkün olmayan birçok nedenin biraraya gelmesini anlarsak... Arap saldırısının başarısını, bu halkın komşusu iki İmparatorluğun da, yani Roma ve İran İmparatorluklarının her ikisinin de, birbirlerine karşı sürdürdükleri uzun süren ve Heraclius'un Hüsrev'i (öl. 627) yenmesiyle noktalanan mücadelenin sonunda, tükenmiş olmalarıyla açıklanabilir.[4]

Bizans bu mücadelenin sonunda eski şanını kazanmışa ve yüzyıllık düşmanının ona Suriye, Filistin ve Mısır'ı geri vermesiyle ihya olmuşa benzemektedir. Düşmanın eline geçmiş olan haç yeniden İstanbul'a götürülmüştür. Hindistan İmparatoru Heraclius'a tebriklerini yollamakta ve Franklar Kralı Dagobert onunla sürekli bir barış antlaşması aktetmektedir. Bütün bunlardan sonra, Heraclius'un Batı'da Justinianus siyasetini canlandırması beklenebilirdi. Kuşkusuz, Lombardlar İtalya'nın bir bölümünü işgâl etmekteydiler ve Vizigotlar da 624'te İspanya'da Bizans'ın son üslerini ele geçirmişlerdi. Ama bütün bunlar Bizans'ın Doğu'daki muhteşem canlanışı karşısında birer hiçti.

Ancak, Bizans'ın Doğu harekâtında sarfettiği olağanüstü güç onu tüketmişti. İran'ın ona terkettiği eyaletler, bu nedenle kısa bir süre sonra İslam tarafından aniden ondan kopartılmıştır. Heraclius (610-641) dünyanın yönünü değiştiren ve onu yörüngesinden çıkartan bu yeni gücün ilk kendini gösterişi sırasında, güçsüz ve hareketsiz olarak kalmıştır.[5]

---

[4] *Ibid.*, s. 263.
[5] *Ibid.*, s. 280.

Aynı anda hem Avrupa hem de Asya üzerine yönelen Arap fütuhatı, öncelsiz bir harekettir. Bu başarılı fütuhatın hızı, olsa olsa, bir Attila, bir Cengiz Han veya daha sonra bir Timur'un hızlarıyla karşılaştırılabilir. Ancak, bütün bu kıyas unsurları geçici fetihler olmuşlar iken, İslam fütuhatı kalıcı olmuştur. Bu dinin müminleri, bugün de ilk halifeler döneminde fethedilen ülkelerde yoğun bir biçimde yaşamaktadırlar. Hıristiyanlığın yayılmasıyla karşılaştırıldığında, İslamiyetin şimşek hızıyla ilerleyişi gerçek bir mucize meydana getirmektedir.

Üstelik, uzun süre duraksatılabilmiş ve düşük şiddette olan Germen saldırılarının yüzyıllar boyunca, ancak *Romania*'nın sınırlarını biraz kemirebildiği düşünülünce, İslamın fethinin boyutları daha iyi anlaşılır.

Germen fütuhatının aksine, İmparatorluk Araplar önünde ülkelerini bütün bütün kaybetmekte ve çökmektedir. Araplar 634'te Bizans'ın Botra (Basra) kalesini ele geçirmişler; 635'te de Şam'ı fethetmişlerdir. 636'da Yarmuk savaşıyla bütün Suriye'yi; 637 veya 638'de de Kudüs'ü ele geçirmişler; aynı anda da Mezopotamya ve İran'ı fethetmişlerdir. Heraclius'un 641'deki ölümünden sonra Mısır'ın sırası gelmiş, İskenderiye alınmış ve az sonra bütün ülke fethedilmiştir. Ve Arap yayılması durmaksızın ilerleyerek Kuzey Afrika'daki bütün Bizans topraklarını kapsamına almıştır.

Bütün bunlar, beklenmeyen bir durumla karşılaşan, yeni bir savaşma tarzı karşısında şaşkına dönerek bozguna uğrayan bir orduyla; tekbedencilerin ve Suriye Nestorcularının ulusal ve dinsel hoşnutsuzluklarıyla; Mısır Kıpti Kilisesi'nin muhalefetiyle ve İranlıların zayıflığıyla açıklanabilir.[6] Fakat

---

[6] L. Halphen, *Les Barbares. Des Grandes Invasions aux Conquêtes Turques du XI Siècle*, s. 132 "Eğer Araplar galip geldilerse, bunun nedeni saldırdıkları dünyanın harabeye dönmeye hazır olmasıydı."

bütün bu nedenler, böylesine bütüncül bir zaferi açıklama konusunda yetersizdirler. Elde edilen sonuçlar ve kazanımlar, fatihlerin gücüyle oranlanamayacak kadar büyüktür.[7]

Burada karşımıza çıkan en büyük sorun, Germenlerden daha kalabalık olmayan Arapların, onlar gibi ele geçirdikleri topraklarda, kendilerinden daha üstün olan kültür tarafından neden özümlenemedikleridir. Bütün sorun buradadır. Buna yalnızca tek bir cevap vardır, o da manevi düzeydir. Germenlerin İmparatorluğun Hıristiyanlığına karşı çıkartacak bir şeyleri olmamasına karşılık, Araplar yeni bir inancın heyecanıyla dopdoluydular. İşte bu ve yalnızca bu durum, onları özümlenilemez hale getiriyordu. Çünkü geriye kalan alanlarda, fethettikleri uygarlığa karşı Germenlerden daha iyi korunma araçlarına sahip değildiler. Ayrıca, din dışındaki konularda Araplar, İmparatorluk kültürüne Germenlerden de daha hızlı bir uyum gösterdiler. Bilimde Yunan okuluna, sanatta da Yunan ve İran okullarına şaşırtıcı bir hızla katıldılar. En azından başlangıçta fanatik olmayan Arap fatihler, fethettikleri ülkelerdeki yeni uyruklarını İslamlaştırma yoluna bile gitmemişlerdir. Fakat bütün bu insanları tek Tanrı olan Allah'a, onun Peygamberi Hazreti Muhammed'e ve Hazreti Muhammed Arap olduğundan da Arabistan'a tabi kılmak istemişlerdir. Evrensel olan dinleri, aynı zamanda ulusaldır da. Araplar Tanrı'nın hizmetkârlarıdır.

İslamiyet Allah'a tam bir boyun eğme olarak tanımlanmakta, Müslüman da boyun eğen anlamına gelmektedir. Allah tektir ve buna bağlı olarak, müminlerin kâfirlere ve inançsızlara O'nu kabul ettirme göreviyle yükümlü oldukları mantıklı bir sonuçtur. Müslümanların yenik halklara önerdikleri, sanıldığı gibi onların İslamiyete geçmeleri

---

[7] Dawson, *op. cit.*, s. 153'te fetihlerin esas nedeni olarak dinsel heyacanı görmektedir.

değil, ama İslama tabi olmalarıdır.[8] Fethettikleri ülkelere taşıdıkları anlayış budur. Fetihten sonra, kâfirlerin bilim ve sanatlarını bir savaş ganimeti olarak alıp Tanrı yoluna bunları kullanmaktan başka bir şey istememektedirler. Hatta onların kurumlarını da yararlı gördükleri ölçüde alacaklardır. Zaten fetihlerinin ölçeği nedeniyle buna zorunlu hale de gelmişlerdir. Kurdukları İmparatorluğu yönetebilmek için, artık yalnızca kendi kabile kurumlarına dayanamazlardı. Zaten biliyoruz ki Germenler de kendi kabile örgütleriyle, İmparatorluğun ele geçirdikleri parçalarını yönetememişlerdi. Ancak, Arapların Germenlerden farkı, bulundukları her yerde egemen unsur olmalarıdır. Yenik halklar onların yalnızca vergi ödeyen uyrukları olup müminler cemaatinin dışında kalmaktaydılar. Engel aşılamaz nitelikteydi ve fethedilen halklarla Müslümanlar arasında herhangi bir kaynaşma mümkün değildi. Yendiklerinin hizmetine giren ve onlarla kaynaşmanın yollarını arayan bir Teodorik'in davranışıyla tam bir zıtlık.

Germenlerde, yenen yenilene kendiliğinden gidecektir. Araplarda da tersine, yenik yenene gidecek ve bu da ancak onun gibi Allah'a hizmet ederek, onun gibi Kuran okuyarak, yani hem kutsal hem de yöneticilerin dili olan Arapçayı öğrenerek olabilecektir.

Araplar yenik halklar üzerinde, Hıristiyanların yaptıkları cinsten bir propaganda yapmadıkları gibi dinsel baskıya da başvurmamışlardır. Kuran, "Eğer Tanrı isteseydi, bütün insanları tek bir halk halinde yaratırdı" demektedir. Bunun anlamı, yanlışa düşenlere karşı bile şiddet kullanılmayacağıdır.[9] İslamiyet yalnızca Tanrı'nın emirlerine uyulmasını, yani aşağı, gerilemiş, küçülmüş, hoşgörülen, ama ikinci sınıf olan yenik halkların dışarıdan, yani dine

---

[8] Vasiliev, *op. cit.*, c. I, s. 279'dan Goldziker, *Vorlesungen über den Islam*, 1910.

[9] *Ibid.*, s. 275.

girmeden, Tanrı'ya itaat etmelerini istemektedir. İşte yenik halklar için çekilmez ve moral bozucu olan da budur. İnancına saldırılmamakta, hatta çoğu zaman bu inanç bilinmezden gelinmektedir. Bu durumda, eski dininden kopup Allah'a gitmek onun için tekrar itibara kavuşmak, İslam cemaatine katılarak onun avantajlarından yararlanmak olduğundan, uygulanan bu yöntem, yenik halkların kendiliklerinden din değiştirmeleri konusunda çok etkili olmaktadır. Mademki İslam inancına göre Müslüman olmayan, ancak İslamiyete tabiidir, o halde kendiliğinden İslamiyete gelen bir kimse halkından ve vatanından kopmuş demektir.[10]

Germen *Romania*'ya girer girmez Romalılaşmakta, Romalı ise İslamiyet tarafından fethedilir fethedilmez Araplaşmaktadır.[11] Orta Çağın göbeğine kadar Müslümanların arasında, küçük Kıpti, Nestorcu ve özellikle Yahudi cemaatlerinin varlıklarını sürdürebilmiş olmaları önemli değildir. Aslında, eski ortam derinlemesine ve kökten değişmiştir. Geçmişle açık bir kopuş ve farklılaşma ortaya çıkmıştır. Yeni efendi egemen olduğu alan içinde Allah'ın denetimine girmeyen herhangi bir gücün yaşamasına izin vermemektedir. İslamiyetin Kuran'dan kaynaklanan hukuku, Roma hukukunun yerine; dili de Yunanca ve Latincenin yerine geçmektedir.

Eğer terim yerindeyse, Roma İmparatorluğu Hıristiyanlaşırken ruhunu değiştirmişti; İslamlaşırken ise hem ruhunu hem de bedenini değiştirmiştir. Dinsel toplum kadar, sivil toplum da İslamlaşma nedeniyle farklılaşmıştır.

Roma'nın uygarlığının uyum ve bütünlüğünü sağlayan Akdeniz kıyılarına, İslamiyetle birlikte yeni bir dünya gir-

---

[10] İslamiyete çıkarlardan ötürü de girilmektedir. İbn-i Haldun'a göre, Berberler yetmiş yıl içinde İslamiyetten on iki defa çıkmışlar ve İslamiyete tekrar on iki defa girmişlerdir. Julien, *Histoire de l'Afrique du Nord*, 1931, s. 320.

[11] 9. yüzyılda İspanya'da Hıristiyanlar bile artık Latince bilmemekte ve dinsel kurul metinleri Arapçaya çevrilmekteydi.

miş ve günümüze kadar sürecek olan bir kopukluk meydana gelmiştir. Artık *mare nostrum* kıyılarında iki karşıt uygarlık yayılmaktadır. O zamana kadar Hıristiyanlığın merkezi olan deniz, artık onun sınırıdır. Akdeniz birliği kırılmıştır.

İlk İslam yayılması, Halife Osman döneminde yavaşlamış ve bu Halifenin 656'da öldürülmesiyle başlayan siyasal ve dinsel buhran, ancak Muaviye'nin 660'ta halife olmasıyla sona erebilmiştir.

İslamiyet gibi büyük bir yayılma gücüne sahip olunca, bütün bu iç deniz boyunca yayılmak mümkün görünmektedir. Nitekim, İslamiyet de bu amacın peşinden koşmuştur. 7. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Bizans'ta II. Constant'ın hüküm sürdüğü dönemde (641-668), bu sulardaki Doğu Roma egemenliğini kırarak kendisi hâkim olmak istemiştir. Halife Muaviye'nin gemileri 660'tan itibaren Bizans sularını istila etmeye başlamışlardır. Bu gemiler Kıbrıs'ı ele geçirmişler ve Anadolu kıyılarından çok uzak olmayan bir yerde, bizzat İmparator Constant'ı bir deniz savaşında yenerek, Rodos'u işgâl etmişler ve Girit'e, hatta Sicilya'ya kadar ilerlemişlerdir.[12] Daha sonra, Cyzicus'ta (bugün bir harabe olan bu kent Güney Marmara kıyısındadır, MAK) bir deniz üssü kurarak İstanbul'u çok kereler kuşatmışlardır. Ancak, kentin her seferinde grejua ateşi sayesinde başarılı bir savunma göstermesi karşısında, İstanbul'u alma tutkusundan 677 yılında vazgeçmişlerdir.[13]

Mısır emiri İbn Sad tarafından başlatılan Afrika harekâtı, 647'de Bizans genel valisi Gregorius'un kesin yenilgisiyle noktalanmıştır. Ancak Justinianus tarafından yaptırılmış olan kaleler düşmemiş ve Romalılara eski düşmanlıklarını unutan Berberler istilacıya karşı olanlarla işbirliği

[12] Vasiliev, *op. cit.*, I, s. 282.

[13] İstanbul'a 668 ve 669'da saldırmışlar; 673'te beş yıl süren bir abluka uygulamışlardır. Halphen, *op. cit.*, s. 139.

yapmışlardır. Batı İmparatorluğu'nun gerilemesine yol açan, eskiden Afrika'nın Vandaller tarafından fethinde olduğu gibi, Afrika'nın önemi bu sefer de bir kez daha ortaya çıkmıştır. Çünkü Sicilya ve İtalya'nın savunmaları bu kıtaya bağlı olduğu gibi, buradan deniz yoluyla, Batı'nın her tarafına ulaşmak mümkündür. II. Constant, Bizans İmparatorlarının son Roma ziyareti olan yolculuğundan sonra, büyük bir olasılıkla Afrika'yı savunabilmek amacıyla Siraküza'ya yerleşmiştir.

Halifelik yönetiminde meydana gelen karışıklıklar, Arap ilerlemesinin tam bu sırada, bir süre için durmasına yol açmıştır.

Ama Muaviye'nin 660'ta iktidarı ele geçirmesiyle kavga yeniden hızlanmıştır. 664'te büyük bir Arap yağma ve talan herakâtı Bizanslıların yeniden yenilmeleriyle sonuçlanmıştır. Ancak, Arapların Hadramut'a yolladıkları ordu yenilmiş ve Celula kalesi de geri alınınca çekilmek zorunda kalmışlardır.[14] Fakat kıyı kentlerini tutan Bizanslıların yeniden saldırıya geçmeleri ve Aures sıradağları Berberlerini yerlerinde tutabilmek amacıyla 670'te Ogba bin Nafi, İslamın zamanların sonuna kadar sürecek olan Kayruan'ını (silah yeri) kurmuştur.[15] Dağlara egemen olan Berberlere karşı cezalandırma ve yıldırma harekâtları artık bu üsten itibaren yapılmaktadır. 681'de Ogba muhteşem bir ilerleyişle Atlantik kıyılarına ulaşmıştır. Ama Berberlerin ve Romalıların tepkisi, bu hareketi geri püskürtmüştür. Berber hükümdarı Kossayla, Kayruana galip olarak girmiş ve İslama geçmiş olan Berberler de bu dinden çıkmak için yarışmışlardır.[16] Bizanslılar da kendi cephelerinden saldırıya geçmişlerdir. Kayruan'da Kossayla'ya yenilen Müslüman-

---

[14] Julien, *op. cit.*, s. 318.

[15] *Ibid.*, s. 319.

[16] *Ibid.*, s. 320. Bu yazarın Bizanslıların rolünü azaltarak Berberlerinkini abarttığını düşünüyorum.

lar Barka'ya çekilmişler, ama burada da bir Bizans çıkartma birliği tarafından gafil avlanarak yok edilmişlerdir (689). Şefleri de savaş sırasında öldürülmüştür.[17]

Afrika kıyılarının tekrar Bizans'ın eline geçmesini sağlayan bu zafer, Akdeniz'deki bütün Arap yayılmasını tehdit eder niteliktedir. Bu durumla tahrik olan Araplar, hemen karşı saldırıya geçerek 695'te Kartaca'yı ellerine geçirmişlerdir. Tehlikeyi gören İmparator Leontius bir filoyu donatarak, *Patricius* Johannes'in yönetiminde Kartaca'ya yollamış, o da kenti geri almayı başarabilmiştir.

Berberler ise, Kakina adındaki esrarengiz kraliçelerinin emrinde biraraya gelerek, Arapları Tebessa civarında ezerek onları Trablus'a doğru geriletmişlerdir.[18]

Fakat ertesi yıl, Arap komutanı Hasan tekrar saldırıya geçerek Kartaca'yı ele geçirmiştir (698). Bu kez kentin fethi artık kesin ve kalıcı olmuştur. Kentin halkı kaçınca, bu kente karşılık, körfezin dibinde yeni bir başkent oluşturulmuştur; Tunus. Bu yeni başkentin limanı da İslamiyetin Akdeniz'deki en büyük deniz üssü haline gelecektir. Nihayet bir donanma sahibi olan Araplar, Akdeniz'deki Bizans gemilerini dağıtmaya başlamışlar ve deniz egemenliği artık onlara geçmiştir. Bir süre sonra, Bizanslıların elinde Kuzey Afrika'da yalnızca Septem (Ceuta) limanıyla, Moritanya'nın birkaç kırıntısı, Tanca; Akdeniz'de ise Mayorka ve Minorka adalarıyla, İspanya'da bir iki kent kalmıştır. Onlar da bu dağınık toprakları bir valilik halinde toplamışlarsa da bu durum on yıldan fazla sürememiştir.[19]

Bu arada Berberlerin de direnmeleri kırılmıştır. Aures'te sıkıştırılan Kraliçe Kakina'nın kellesi Halife'ye yollanmıştır.

---

[17] *Ibid.*, s. 321.
[18] *Ibid.*, s. 322-23.
[19] *Ibid.*, s. 323.

Bundan sonraki yıllar, Arap damgasının yaygınlaşmasına tanıklık etmişlerdir. Musa İbn Nuseyr, Fas'ı ele geçirerek buranın Berber kabilelerini İslama tabi kılmıştır.[20]

İşte, İspanya'yı fethedecek olanlar, İslamiyete yeni giren bu Berberler olacaktır. İspanya daha önceleri de Sardinya ve Sicilya ile birlikte yoklanmıştır, ama artık buranın fethi, Afrika'nın fethinin zorunlu bir sonucu haline gelmiştir. Araplar 675'te İspanya'ya denizden saldırmışlar, ama Vizigot donanması tarafından püskürtülmüşlerdir.[21]

Cebelitarık Boğazı fatihleri durduramazdı ve Vizigotlar da bundan kuşkulanıyorlardı. 694'te Kral Egica, Yahudileri Müslümanlarla işbirliği yapmakla suçladı. Yahudiler maruz kaldıkları takibatın karşısında belki de bu ülkenin fethini ummaya yönelmişlerdi. 710'da Betique Dükü Rodrigo tarafından malları elinden alınan Toledo Kralı Achica, Fas'a kaçtı ve burada kuşkusuz Müslümanlardan yardım istedi. Müslümanlar da her halükârda, durumdan yararlanarak, 711'de 7000 Berberden meydana gelen bir orduyu silahlandırmışlardı. Tarık komutasındaki bu ordu, boğazı geçmiş ve Rodrigo ilk darbede yenilmiştir. Bu durumda ve 712'de de yardımcı güçlerle desteklenen İslam ordusu karşısında bütün kentler teslim olmuş ve aynı yıl ülkenin fethi tamamlanmıştır. 713'te Kuzey Afrika Valisi Musa, Toledo'daki başkentte, Şam'daki Halife adına hutbe okutmuştur.[22]

İspanya'yı ele geçirmekle niçin yetinilsin? Zaten İspanya, Galya'nın Narbonnaise eyaletine doğru uzanmaktadır da. İberik yarımadasının fethi tamamlanır tamamlanmaz, 720'de Müslümanlar Narbonne'u ele geçirmişler, sonra da Toulouse'u kuşatarak Frank krallığından ilk bü-

---

[20] *Ibid.*, s. 327.
[21] Lot, *et. al., op. cit.*, I, s. 240.
[22] Halphen, *op. cit.*, s. 142-43.

yük parçayı kopartmışlardır. İktidarsız kral bu durum karşısında hiçbir şey yapamamaktadır. Akitanya Dükü Eudes, Müslümanları 721'de püskürtmüşse de Narbonne hâlâ onların elindedir. 725'te Galya içlerine düzenlenen birçok sefer, bu kentten harekete geçmiştir. Carcassonne alınmış ve Hilal'in Süvarileri Autun'e kadar ilerleyerek kenti 22 Ağustos 725'te kuşatmışlardır.

732'de İspanya Emiri Abdurrahman, Pampelune'den harekete geçerek Pireneler'i aşmış ve Galya'da yeni bir talana girişerek, Bordeaux'ya doğru ilerlemiştir. Bu harekât sırasında yenilen Eudes, Charles Martel'e sığınmıştır. İşte, bu durumda Güney'in iyice açığa çıkan güçsüzlüğü karşısında, Müslümanlara karşı tepki Kuzey'de ortaya çıkacaktır. Charles Martel, Eudes'le birlikte istilacıları karşılamak üzere harekete geçmiş ve eskiden Clovis'in Vizigotları yendiği Poitiers'de onlarla buluşmuştur. İki ordu arasındaki savaş Ekim 732'de meydana gelmiştir. Abdurrahman yenilmiş ve öldürülmüştür.[23] Ama Arap tehlikesi sona ermemiştir. Müslüman tehdidi şimdi Provence'a, yani denize doğru yönelmiştir. Narbonne'un Arap Valisi Yusuf ibn Abdülrahman, 735'te bölgedeki işbirlikçilerin de yardımlarıyla Arles'ı ele geçirmiştir.[24]

Daha sonra, 737'de Araplar, Maucontus'un desteğiyle Avignon'u almışlar ve saldırılarını Lyon ve Akitanya'ya kadar genişletmişlerdir. Bu durumda Charles Martel tekrar onların üzerine yürümüş, Avignon'u da geri almıştır. Daha sonra Narbonne'a saldırmak üzere harekete geçmiş, kentin önünde deniz yoluyla gelen bir Arap yardım birliğini yenmiş, ama kenti ele geçirmeyi başaramamıştır. Martel, Aust-

---

[23] Bu savaş ona atfedilen öneme sahip değildir. Attila'ya karşı kazanılan zaferle kıyaslanamaz bile. Bir talan harekâtının sonunu ifade etmektedir. Ama gerçekte hiçbir şeyi durduramamıştır. Eğer Charles yenilseydi, talanın boyutu biraz daha büyürdü o kadar.

[24] Breysig, *Jahrbücher des Frankisches Reiches, Die Zeit Karl Martels*, s. 77-78.

rasia'ya muazzam bir ganimetle geri dönmüştür, çünkü bu harekât sırasında Maguelonne, Agde, Béziers ile Nimes'i ele geçirip tahrip etmiş ve yakmıştır.[25]

Frankların bu başarıları, Arapların 739'da Provence'a bir sefer daha düzenlemelerini engelleyememiştir. Üstelik, bu kez Araplar Lombardları da tehdit etmektedirler. Charles, bu durumda, Lombardların da yardımıyla Arapları bir kez daha geri püskürtmüştür.[26]

Bundan sonra meydana gelen olayların tümü karanlıktır. Fakat öyle görünmektedir ki Araplar, Provence kıyılarını yeniden ele geçirmişler ve buralarda birkaç yıl tutunmuşlardır. Pepin onları buradan 752'de söküp atabilmiş, ama Narbonne'u ele geçirememiştir.[27] Bu kenti ancak 759'da ele geçirebilecektir. Ancak, Pepin'in 752 zaferi Provence'a karşı silahlı hareketlerin veya hiç değilse, Batı Avrupa karası üzerinde Müslüman yayılmasının durdurulmasını sağlamıştır.[28] Nasıl İstanbul 718'deki büyük saldırıya direndiyse ve Doğu İmparatorluğu'nu Araplara karşı koruduysa, burada da Austrasia'nın zinde güçleri, Karolenjlerin vassalleri Batı'yı kurtarmışlardır.

---

[25] *Ibid.*, s. 84.

[26] *Ibid.*, s. 86.

[27] H. Hahn, *Jahrbücher des Frankisches Reiches, 741-752*, s. 141.

[28] Provence'da daha birçok talan harekâtı meydana gelecektir. 799 yılında Araplar, Akitanya kıyılarını Atlantik yönünden yağmalamışlardır. *Miracula S. Filiberti*, M.G.H. SS., c. XV, s. 303; W. Vogel, *Die Normanen und die Frankische Reich, Heidelberg*, 1907, s. 51, n. 4. Daha 768'de Berberler, Marsilya civarında endişe yaratmaktaydılar. *Chronique de Pseudo-Frédégaire, Continutio*, M.G.H. SS. rer. Merov. c. II, s. 191. Bunlar 778'de İtalya'yı tehdit etmişlerdir. Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 2424. 793'te Septimania'ya saldırmışlardır. Böhmer-Muhlmacher, *Regesta*, s. 138. 813'te Nice ve Civita Vecchia yağmalanmış; 838'de Marsilya talan edilmiş; 848'de ise bu kent alınmıştır. 847 ve 850'de Provence altüst edilmiştir. 889'da Araplar, Saint Tropez ve Garde-Freinet'ye yerleşmişlerdir. Atlantik yönünde ise, Noirmoutier adasında 8. yüzyılda Ispanya'dan gelen Araplar vardır. Poupardin, *Monuments de l'Histoire Des Abbayes de Saint-Phillibert*, 1905, s. 66.

Ancak, Doğu'da Bizans donanması Arapları Ege Denizi'nden uzaklaştırmayı başardıysa da, Batı'da Tiren Denizi İslamiyetin egemenliğine girecektir.

Sicilya'ya karşı İslam seferleri 720, 727, 728, 730, 732, 752 ve 753 yıllarında tekrarlanmış, bir süre Afrika'daki toplumsal karışıklıklar nedeniyle durulmuştur,[29] ama 827'de Aglabi emiri Siyadetullah döneminde yeniden başlamıştır. Adada İmparatora karşı ortaya çıkan bir ayaklanmadan yararlanan emir, Siraküza'yı kuşatmıştır. 827'de Susa limanından hareket eden Arap donanması, güçlü bir Bizans karşı koymasıyla karşılaşmış, bu durumda emir kuşatmayı kaldırmak zorunda kalmıştır.

Müslümanlar ise, İspanya'dan sonra Afrika'dan da yardım almaktadırlar. 831'in Ağustos-Eylülünde bir yıl süren bir kuşatmadan sonra, Palermo'yu ele geçirmişler ve Sicilya'da sürekli bir üs elde etmişlerdir. Bu başarısızlığa rağmen, Bizans direnmesi güçlü bir şekilde hem karada hem de denizde devam etmektedir. Ama gene de Napolilerden yardım gören Müslümanların 843'te Messina'yı ele geçirmelerini engelleyememişlerdir. 859'dan itibaren, Bizanslıların inatla direnmelerine rağmen, 21 Mayıs 878'de Siraküza düşmüştür.

Bizans Sicilya'yı kurtarmak için savaşırken Charlemagne da İspanya sınırında Müslümanlarla mücadele etmekteydi. 778'de İspanya'ya yolladığı ordu Saragozza'yı almayı başaramamış ve artçıları da Ronceveaux'da yok edilmiştir. Bu durumda, Charlemagne savunmaya çekilmeye karar vermiş, ancak 793'te Müslümanların Septimania'yı işgâl etmeleri üzerine, 795'te İspanya ucunu kurmuştur.[30] Oğlu, Aktinya Kralı Louis de bu uca dayanarak 801'de Barselona'yı ele geçirecektir. 810'da, özellikle *missus*

[29] Hartmann, *op. cit.*, c. III, s. 170-71.

[30] Richter ve Kohl, *Annalen des Frankischen Reichs im Zeitalter der Karolinger*, s. 132.

İngobert tarafından yürütülen birçok başarısız harekâttan sonra, 811'de Tortoza da Louis'nin eline geçmiştir. Ancak, Huesca'da başarısızlığa uğradıktan sonra, artık daha ileri gidememiştir.[31]

Gerçekte Charlemagne, İspanya'da olağanüstü büyük bir direnmeyle karşılaşmıştır. Charlemagne'ın kronikçisi Eginhard, onun Ebro nehrine kadar bütün İspanya topraklarını ele geçirdiğini yazarken kuşkusuz büyük bir abartmada bulunmaktadır. Gerçekte Charlemagne, bu nehre ancak iki noktadan ulaşabilmiştir. Birincisi, Navarre'ın güneyindeki vadiden, ikincisi de, eğer gerçekten Frankların eline geçtiyse, Tortoza'dan.[32]

Charlemagne'ın Barselona'nın fethinden yararlanamamasının nedeni donanmasının olmamasıydı. Tunus'a sahip olan, İspanya kıyılarına egemen olan ve adaları işgâl altında tutan Araplara karşı, deniz gücü olmadan bir şey yapılabilmesi olanaksızdı. Ama Charlemagne gene de Balear adalarını savunmak istemiş ve birkaç geçici başarı da kazanmıştır. 798'de ise Araplar adaları talan etmişlerdir.[33] Ertesi yıl, adalar halkının ısrarlı talepleri sonucu, kuşkusuz Balear gemileriyle taşınan, Charlemagne askerleri adalara çıkmışlardır. Bu askeri gövde gösterisi etkili olmuşa benzemektedir. Çünkü adadaki Arap askerlerinden elde edilen ganimetler krala gönderilmiştir.[34] Ancak, Franklar buna rağmen adalarda uzun zaman tutunamamışlardır.

Aslında Charlemagne, hemen hemen tümüyle ve sürekli olarak, Araplara karşı yalnızca Pireneler'de savaşmıştır. İslam dünyasındaki karışıklıklar da onun lehine olmuştur. 765'te Kurtuba'da (Cordoba) Emevi halifeliğinin kurulması ve bunların Bağdat'taki Abbasilere tam düşman

---

[31] Kleinclausz, *Charlemagne*, Paris, 1934, s. 326 vd.
[32] *Ibid.*, s. 330.
[33] Richter ve Kohl, *op. cit.*, s. 141.
[34] *Annales Regni Francorum*, a°799, ed. Kurze, M.G.H., SS., in us. schol. s. 180.

olmaları, her iki tarafın da Frankları kendi taraflarına çekmek için taviz vermelerine yol açmıştır.

Ama Charlemagne, Pireneler dışında, Akdeniz'in hiçbir noktasında Araplara karşı başarı elde edememiştir. 806'da Müslümanlar küçük Pantellaria adasını ele geçirmişler ve buradaki rahipleri köle olarak İspanya'da satmışlardır. Charlemagne onları satın alarak yeniden özgürlüklerine kavuşturmuştur.[35] Gene 806'da Charlemagne'ın oğlu, İtalya Kralı Pepin, Arapları Korsika'dan atmaya teşebbüs etmiş, bir filoyu donatmış ve Karolenj yıllıkçılarının demelerine göre, adaya egemen olmuştur. Ama 807'den itibaren Korsika gene Müslümanların eline geçmiştir.[36]

Bu durumda Charlemagne hemen, ahırlar amiri *(connétable)* Buchard yönetiminde bir gücü Korsika'ya yollamış, Araplar on üç gemi kaybederek çekilmek zorunda kalmışlardır. Ama bu zafer de geçicidir, çünkü 808'de Papa III. Leon, Charlemagne'a İtalyan yarımadasının kıyılarını savunmak için aldığı önlemlerden söz ederken, onun da Korsika'yla ilgilenmesini istemektedir.[37] Gerçekten de 809 ve 810'da Araplar, Korsika ve Sardinya'yı işgâl etmişlerdir.

Uzun süren bir iç mücadeleden sonra, Aglabi hanedanının iktidara gelip, Kuzey Afrika'da Bağdat'taki halife Harun-er Reşid'in egemenliğini tanımasından sonra durum Batı için daha da güçleşmiştir.

812'de Afrika Müslümanları, bir *patricius* yönetimindeki Bizans donanması ile Gaeta ve Amalfi gemilerinden oluşan bir filonun saldırısına uğramalarına rağmen, Lampedouze, Ponza ve Ischia adalarını yağmalamışlardır. Bu durumda, Papa III. Leon, İtalya kıyılarında savunma durumu ilân etmiştir.[38] İmparator da (Charlemagne) yeğeni

---

[35] Kleinclausz, *op. cit.*, s. 332, n. 2.
[36] *Annales..., ibid.*, s. 122-124.
[37] Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 2515; Kleinclausz, *op. cit.*, s. 331.
[38] Jaffé-Wattenbach, nu. 2524.

Wala'yı ona yardımcı olmak üzere yollamıştır. Charlemagne *patricius* Georgius ile ilişkiye geçmişse de o, düşmanla on yıllık bir ateşkes antlaşması yapmayı yeğlemiştir. Ama hiç kimse bu ateşkese uymamış ve çatışmalar devam etmiştir. Yüz gemilik bir Arap filosunun yok edilmesi, İspanya Araplarının talan harekâtlarını biraz yavaşlatmışsa da bunların Civita Vecchia, Nice, Sardinya ve Korsika'yı yağmalamalarına engel olamamıştır.

Ancak, bu savaşlar süresince bile bazı diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Daha 765'te Pepin, Bağdat'a bir elçilik heyeti yollamıştı. 768'de ise, Marsilya'dan gelen İspanya Araplarının temsilcilerini Akitanya'da kabul etmişti. 810'da da Harun-er Reşid, Charlemagne'a elçiler yollamış, bunlar 812'de diğer birçok iş arasında, İspanyalı El-Hakem ile de bir antlaşma imzalamışlardır.

Bu çeşitli girişimlerin devamı olmamış ve İslam donanmasına karşı direnmekte gittikçe daha büyük zorluklarla karşılaşmaya başlayan Charlemagne savunmaya çekilmiş, ama bu durumda bile aldığı yaraları zorlukla kapatabilir hale gelmiştir.

Charlemagne'ın ölümünden sonra Batı'nın durumu daha da vahimleşecektir. 828'de Toskana Dükü Boniface, Korsika ve Sardinya'yı korumak için küçük bir filo yollamıştır.[39] Ama ben, bunun Müslümanların bu sırada Sicilya'da çok meşgûl olmalarından yararlanılarak gerçekleştirildiğini düşünüyorum. Zaten birkaç yıl sonra İtalya, Bizans kentlerinin dışında kalan alanlarda Müslümanların avlanma alanı haline gelecektir. 838'de Birindizi ve Tarento yağmalanmış; 840'ta Bari fethedilmiş ve Bizans-Venedik ortak donanması mağlup edilmiştir. 841'de Ancona'yı yakıp yıkan Müslümanlar, Dalmaçya kıyılarındaki Cattaro'ya kadar uzanmış-

[39] Hartmann, *op. cit.*, c. III, s. 179'da bunun Franklar tarafından girişilen yegâne denizaşırı sefer olduğunu bildirmektedir. Bkz. Richter ve Kohl, *op. cit.*, s. 260.

lardır. 846'da ise Frank Kralı Lothaire, İtalya'nın İslam İmparatorluğu'nun bir parçası haline geleceğine dair duyduğu endişeyi artık saklayamamaktadır.[40]

846'da yetmiş parça Arap gemisi Ostia ve Porto'ya saldırmışlar, sonra da karaya asker çıkartarak etrafı yakıp yıkarak Roma sınırlarına ve Saint Pierre Kilisesi'nin duvarlarına kadar ilerlemişlerdir. Gregoriopolis'teki garnizon onları durdurmakta aciz kalmış, en sonunda Spolete Dükü Gui, bu harekâtı püskürtmeyi başarabilmiştir. Ertesi yıl, 847'de, Lothaire'in giriştiği sefer de başarısız olmuş ve kral Bari'yi geri alamamıştır.

849'da Papa'nın çağrısı üzerine Amalfi, Gaeta ve Napoli, Araplara karşı bir birlik oluşturarak Ostia'da donanmalarını birleştirmişlerdir; Papa IV. Leon da oraya gelerek bu deniz gücünü kutsamıştır.[41] Bu donanma Araplara karşı büyük bir zafer kazanmıştır. Aynı anda Papa, Vatikan'ı surlarla çevreleyerek ona *Civitas Leonine* adını vermiştir (849-852).[42]

852'de Papa, adalarından kaçan Korsikalıları Porto'ya yerleştirmiş ve kenti tahkim etmiştir, ama bu tedbirlere rağmen kent gelişememiştir. Arapların saldığı dehşetten ötürü tamamen boşalan Civita Vecchia'nın yerine geçmek üzere Leopoldi kentini de kurmuştur.[43] Bunların yanı sıra, Arap saldırılarından kaçanlara bir sığınak olsun diye, Toskana'daki Orta ve Ameria kentlerini onartmış ve tahkim ettirmiştir.[44] Ama bütün bu tedbirler, Arapların 876 ve 877'de Roma civarındaki kırsal bölgeyi talan etmelerine

---

[40] M.G.H. Capit., c. III, s. 67. Aynı dönemde Provence 849'da bir daha yağmalanmıştır, Hartmann, s. 224. 890'da ise gene yağmalanmıştır. M.G.H., *ibid.*, c. III, s. 377.

[41] Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, s. 330.

[42] M.G.H. Capit., c. II, s. 66. Lothaire, bu surların yapılması için 846'da bütün ülkeden olağanüstü bir vergi toplamıştır.

[43] Hartmann, c. III, s. 213.

[44] Jaffé-Wattenbach, nu. 2959. İtalya kıyıları da 872'de talan edilmiştir.

engel olamamıştır. Papa'nın bu durumda Bizans'a yalvarmaları da sonuçsuz kalmıştır. 878'de Siraküza'nın düşmesiyle Sicilya'da Araplarla başı dertte olan Bizans, Batı'ya yardım edecek durumda değildir. Bu durumu nihayet gören Papa, Kuzey Afrikalı Arap talancılara yıllık 20.000 *mancusi* haraç ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. İşin kötüsü, anlaşma yapılan gruplar küçük ve düzensiz korsan çeteleridir. Bu nedenle anlaşmalara uyulmaması olağandır. Zaten 883'te Monte Cassino manastırı yakılmış ve yıkılmıştır.[45] 890'da Farfa manastırı kuşatılmış, ama manastır yedi yıl süreyle direnmiştir. Sabiaco kenti yok edilmiş, Anio ve Tivoli vadileri çiğnenmiştir. Araplar, Roma'ya çok yakın olan Saracinesco ile Sabin dağlarındaki Ciciliano'da iki askeri üs meydana getirmişlerdir.

Roma kırları çöle dönmüştür: *redacta est terra solitudinem*. Bu bölgeye barış ve sükûnetin geri gelmesi için 916 yılını beklemek gerekecektir. Bu tarihte Papa Johannes, İmparator, Güney İtalya prensleri ve İstanbul'daki İmparator, Napoli'ye kadırgalarını yollayarak kenti ve komşularını Araplara karşı işbirliği yapmaya zorlayacaklar, sonra da onlarla da birleşerek dehşet veren istilacıyı Garigliano'da nihayet yenebileceklerdir.

Sonuç olarak denilebilir ki İspanya'nın ve özellikle de Afrika'nın fethiyle, Batı Akdeniz bir Müslüman gölü haline gelmiştir. Donanması olmayan Frank İmparatorluğu hiçbir şey yapamamaktadır. Napoli, Amalfi, Gaeta deniz gücüne sahip yegâne Batı kentleridir; ama ticari çıkarları onları, çok uzaktaki Bizans'ı terkederek, Müslümanlara yaklaşmaya itmektedir.

İtalyan kentlerinin Bizans'ı terketmeleri, Arapların Sicilya'yı elde etmelerini sağlamıştır. Gerçekte, Bizans donanması çok güçlüdür. Hatta korkunç bir silah olan Rum

[45] Gay, *L'Italie Méridionale et l'Empire Byzantin*, 1904, s. 130.

ateşi sayesinde, bütün İtalyan denizci kentlerinin toplamından daha güçlüdür; ama bir kez Sicilya'yı kaybedince, artık Batı'dan hemen hemen tamamiyle kopmuş, Batı Akdeniz'de ara sıra ve yararsız bir şekilde gözükmekten başka bir şey yapamaz hale gelmiştir. Ama Bizans İmparatorları, Batı'dan çok daha fazla denize dayanan İmparatorluklarını bu donanma sayesinde koruyabilmişlerdir.[46] Bu donanma sayesinde Yunanistan suları emniyette kalmış ve İtalya sonunda Müslümanların eline geçmekten kurtulmuştur. 840'ta, Müslümanlar tarafından fethedildikten otuz yıl sonra, Bari İmparator Basileus'un dört yüz gemilik donanması tarafından geri alınmıştır.[47]

Bu çok önemli olay, Müslümanların İtalya'da sağlam dayanaklar edinmelerini engelleyerek, Güney İtalya'da Bizans egemenliğinin devamını ve Venedik'in güvenlik içinde kalmasını sağlamıştır.

Bizans gene bu deniz gücü sayesinde, Napoli, Amalfi ve Gaeta üzerinde bir cins üstünlük kurarak; Batı İmparatoru, Benevento Dükü ve hatta Müslümanların, bu kentlerin ticaret için çok gerekli olan bağımsızlıklarını tartışmamalarını sağlamıştır.

Demek ki İslam yayılması Akdeniz'in tümünü kapsayamamıştır. Bu denizi, doğudan, güneyden ve batıdan çevrelemiş, ama kuzeyden bir delik açamamıştır. Eski Roma Denizi, artık İslamiyet ile Hıristiyanlık arasında sınır hali-

---

[46] Bu donanma Bizansı yalnızca Müslümanlara karşı değil, Franklara karşı da savunmaktadır. 806'da Charlemagne'a karşı bu donanmanın yollanması, hiçbir şey yapamayan Batı İmparatorunun Venedik'ten vazgeçmesi için yeterli olmuştur. Franklar denizde, İtalyan filolarına mutlak olarak bağımlıdırlar. Deniz gücü olmayan Lothaire, Venediklilerin Benevento'daki Araplara *navali expedicione* olarak saldırmalarını istemiştir. M.G.H. Capit, c. II, s. 67.

[47] Schaub, *Handelgeschichte der Romanischen Völker des Mittelmeergebiets*, Münih, 1906, s. 26. II. Louis 866-73. İtalya seferinde başarısızlığa uğramıştı. Bunun nedeni İtalyanlarla arasında çıkan anlaşmazlıktı. Kral bu anlaşmazlık nedeniyle İtalyanlar tarafından bir süre hapsedilmişti. Hartmann, *op. cit.*, c. III, s. 265, 288, 296.

ne gelmiştir. Yani İslamiyet tarafından fethedilen bütün eski Roma Akdeniz eyaletlerinin bakışları artık Bağdat'a doğru yönelmiştir.[48]

Aynı olayın sonucu olarak, Doğu da Batı'dan kopmuş oluyordu. Bizans artık bir Yunan İmparatorluğu'nun merkezi haline gelmişti ve onun açısından bir Justinianus politikası mümkünün dışındaydı. Artık Batı'daki son topraklarını savunmaktan başka bir şey yapamıyordu. Batı'ya doğru en ileri Bizans mevkileri Napoli, Venedik, Gaete ve Amalfi idiler. Bizans donanması, İstanbul'un bu kentlerle ilişkide kalmasını henüz sağlayabiliyordu ve Akdeniz'in tam anlamıyla bir Müslüman denizi olmasını engelleyebiliyordu. Ama Batı Akdeniz için bunları söylemek artık mümkün değildi. Eskiden Doğu ile Batı arasındaki en büyük iletişim kanalı olan bu deniz, koskocaman bir engel haline gelmişti.

İslamiyet, Germenlerin yaşamasına izin verdikleri Akdeniz birliğini yok etmişti.

Pön savaşlarından beri Avrupa tarihinde meydana gelen en önemli olay budur. Bu, Antik Geleneğin sonu, Orta Çağın başlangıcıdır. İlginç olan, bu kopuşun Batı Avrupa'nın tam Bizanslılaşmaya başladığı sırada ortaya çıkmasıdır.

II. BATI AKDENİZ'İN KAPANMASI

Akdeniz'in Hıristiyan olarak kaldığı sürece, Batı'yla ticareti sağlayan Doğu denizcileri olmuştur. Suriye ve Mısır, Akdeniz'in bu dönemdeki iki önemli merkezi idiler. Oysa, İslamiyetin egemenliğine de ilk geçenler bu iki zengin ülke olmuştur. Bu el değiştirmenin Doğu-Batı ticaretini sön-

[48] Afrika'dan söz ederken M. Marçais, "Hıristiyan Avrupa ile arasındaki köprüler atılmıştı. Afrika bakışlarını Bağdat'a veya Kahire'ye çevirmiş olarak yaşamaktaydı," demektedir.

dürdüğünü düşünmek açık bir hata olacaktır. İslam fethinden sonra büyük karışıklıklar olduysa da, önemli miktarda Suriyeli tüccar Batı'ya göçtüyse de ekonomik çatının değiştiğini veya çöktüğünü düşünmemek gerekir. Şam, Halifeliğin ilk başkenti olmuştur. Baharat ithal edilmeye, papirüs üretilmeye, limanlar dolup boşalmaya devam etmişlerdir. Fetihten sonra, Hıristiyanlar vergi ödemeye devam ettikleri sürece rahatsız edilmemişlerdir. Demek ki ticaret devam etmiştir, ama yönü değişmiş olarak.[49]

Kendiliğinden anlaşılacağı üzere, savaşın tam ortasında galip, uyruklarının mağlupla ticaret yapmasına izin vermez. Barış geri geldiğinde ise, İslamiyet fethettiği Akdeniz ülkelerinin ticaretini, gene fetihlerin ona açtığı muazzam yeni ufuklara yöneltmiştir.

Hazar Denizi'ni Volga aracılığıyla Baltık Denizi'ne bağlayan yeni ticaret yolları meydana gelmiş ve Karadeniz kıyılarından dolaşan İskandinav tüccarlar hemen bu yeni yolları benimsemişlerdir. Bunun en iyi kanıtı Gothland'da bulunan çok sayıdaki Doğu paralarıdır.

Suriye'nin (634-36), sonra da Mısır'ın (640-42) fethinden sonra, kaçınılmaz olarak ortaya çıkan karışıklıkların denizciliği bir süre engellediği doğrudur.[50]

Hıristiyan gemilerine, Müslümanların Ege'de hemen oluşturdukları donanma tarafından el konulmuştur. Ayrıca, tüccarların çoğu da çatışmalardan azami yarar sağlayabilmek için korsanlığa başvurmuşlardır.

---

[49] Batı Akdeniz'in İslamiyet tarafından kapatılması (aynı şey Doğu Akdeniz için söylenemez) hakkında Antakyalı Hıristiyan Arap Ibn-Said'in yazdıklarına bkz. Bédier, "Charlemagne et la Palestine", *Revue Historique,* c. CLVIII, s. 281.

[50] Sahte İmparatorluk paralarının Heraclius döneminde (610-641) sona ermesi rastlantı değildir. Bkz. Prou, *Catalogue des Monnaies Mérovingiennes,* s. XXVII.

Her halükârda kabul etmek gerekir ki 7. yüzyılın ortalarından itibaren Ege Denizi'ndeki Müslüman limanlarından, Hıristiyan kalmış limanlara doğru seyretme olanağı yok olmuştur. Eğer arızi olarak bazı gidiş gelişlere rastlanmaktaysa da bunlar hiç mertebesindedir.

Bizans'tan ve himayesindeki diğer kıyılardan, Yunanistan'ın diğer bölgelerine, Adriyatik'e, Güney İtalya'ya ve Sicilya'ya yönelen deniz taşımacılığı, Bizans donanmasının varlığı sayesinde devam etmiştir. Ama Bizans'ın bu sulardan öteye macera aramaya cesaret edebileceğini kabul etmek zordur. Çünkü daha 650'de Müslümanlar Sicilya'ya saldırmışlardır.

Afrika'nın Batı'yla ticari faaliyetine gelince, 643'ten 708'e kadar bu ülkenin sürekli yağmalanması sonucu ticaret sona ermiştir. Son kalıntılar da Kartaca'nın alınması ve 698'de Tunus'un kurulmasıyla ortadan silinmişlerdir.

İspanya'nın 711'de fethi ve bunun hemen arkasından Provence'da yaşamın içine düştüğü güvensizlik, Batı Akdeniz'de her türden denizciliğin engellenmesi sürecini tamamlamışlardır. Ayrıca, son Hıristiyan limanları da kendi aralarında herhangi bir deniz ulaşımı sağlayamaz hale gelmişlerdir. Çünkü gemileri yoktur, eğer bazılarının varsa bile, sözünü etmeye değmeyecek kadar küçük ve azdır.

Böylece Batı ile Doğu arasındaki deniz ulaşımının 650'ler civarında Sicilya'nın doğusunda kalan bölgelerde, daha sonra 7. yüzyılın ikinci yarısında da bütün Batı Akdeniz'de sona erdiğini söylemek mümkündür.

8. yüzyılın başında, Batı denizciliğinin yok olması süreci tamamlanmıştır. Bizans kıyıları hariç, Akdeniz'de Hıristiyanlarca sürdürülen hiçbir deniz ulaşımı kalmamıştır, İbn Haldun'un dediği gibi (Bizans'ı ayrı tutmak gerek); "Hıristiyanlar artık bir tahta parçası bile yüzdürememektedirler". Deniz artık Arap korsanlarının egemenliğindedir. 9. yüzyılda bunlar adaları ele geçirmekte, limanları yoket-

mekte, her yeri yağmalamaktadırlar. Eskiden, Batı ile Doğu arasındaki en büyük durak olan koskoca Marsilya limanında artık yalnızca boşluk egemendir. Akdeniz'in eski ekonomik birliği kırılmıştır ve bu durumunu Haçlı Seferleri dönemine kadar koruyacaktır. Bu birlik Germen istilalarına direnmiş, ama İslamın karşı konulmaz ilerleyişi karşısında teslim olmuştur.

Batı nasıl direnebilirdi ki Franklar donanmaya sahip değildiler. Vizigotlarınki ise yok edilmişti ve düşman çok iyi hazırlanmıştı. Tunus limanı ve tersanesini ele geçirmek mümkün değildi. Müslümanların elindeki bütün kıyılarda yarı-dinsel, yarı-askeri ribat örgütü yayılmakta ve aralarında sıkı bağlar olan bu ribatlar savaş halini sürekli olarak koruyabilmekteydiler. Bu deniz gücüne karşı Hıristiyanlar hiçbir şey yapamamaktaydılar. Afrika kıyılarına karşı yalnızca bir kez hücum edebilmiş olmaları bunun en çarpıcı kanıtıdır.

Bu nokta üzerinde ısrar etmek gerekmektedir. Çünkü birçok bilgin, Müslüman fethinin bu kadar açık bir kopuşa yol açmayacağı kanısındadırlar. Hatta bunlar, Suriyeli tüccarların eskiden olduğu gibi, 7. ve 8. yüzyıllar boyunca da Galya ve İtalya'ya gelip gittiklerine inanmaktadırlar. Ayrıca, bu Suriyelilerin içlerinden I. Sergius (687-701) ve I. Constantinus gibilerini Papalık makamına kadar yükseltmelerinden, bu Suriyelilerin etki ve sayılarının da büyük olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Yunan dilini bilmelerinden ötürü prestijleri yüksek olan bu mültecilerin bir bölümü yanlarında vatanlarını terkederken getirdikleri el-yazmaları, fildişi işleri ve mücevherler olduğu halde, bir süre sonra kuzeye doğru yayılmaya başlamışlardır. Karolenj hükümdarları da giriştikleri edebi ve sanatsal yenileşme hareketinde bunlardan yararlanmaktan geri kalmamışlardır. Charlemagne, bunlardan bazılarını İncil metnini gözden geçirmekle görevlendirmiştir. Ve herhalde Metz'de

Yunanca bir *laudes* bırakan, oradaki varlığı 9. yüzyıl metinlerinde zikredilen bir Suriyeli olsa gerektir.

Karolenj süslemecilik sanatı üzerinde Anadolu sanatının etki etmesini, 7. yüzyıldan sonra Batı Avrupa'ya Suriyeli sızmasının kanıtı olarak kabul etmek gerekir. Diğer yandan, *Franciali* birçok Kilise mensubunun Doğu'ya Filistin'deki tapınakları ziyaret amacıyla gittikleri, dönerlerken yalnız kutsal eşyalar değil, kuşkusuz elyazmaları ve Kilise süslemeleri de getirdikleri meçhul olmayan bir gerçektir.

Harun-er Reşid'in Emevilere karşı savaşında, Charlemagne'ı yanına çekmek amacıyla, ona İsa'nın kabrini verdiği iyi bilinen bir olgudur.[51]

Fakat bütün bu olgular, uygarlık tarihi açısından çok ilginç olmakla birlikte, iktisat tarihi açısından hiç de önemli değillerdir. Bilginler ve sanatçıların göçü, bu'ların vatanlarıyla göç ettikleri ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin kanıtı değildir. Türklerden kaçarak İtalya'ya sığınan Bizanslı bilginleri gören 15. yüzyıl, aynı zamanda İstanbul'un büyük bir liman olmaktan çıkmasına tanık olmamış mıdır? Malların dolaşımı ile hacıların, bilginlerin ve sanatçıların dolaşımını birbirine karıştırmamak gerekmektedir. Birinci cinsten dolaşımın olabilmesi için sürekli ithal-ihraç bağlantısının olması gerekmektedir. İkinci cins dolaşım ise, tamamen rastlantıların rüzgârına tabi olarak meydana gelmektedir. Tiren Denizi'yle Lyon körfezinde 7. yüzyıldan sonra da Suriye ve Doğu gemilerinin varlığını iddia edebilmek için, Marsilya ve Provence limanlarının bu ta-

---

[51] Kleinclausz'a göre, Kutsal topraklarda Charlemagne koruması bir efsaneden ibarettir ve Harun, ona yalnızca Isa'nın kabrini vermiştir. *Syria*, 1926, s. 211-33. Sorunu tekrar ele alan Bédier, Harun'un Charlemagne'a Filistin Hıristiyanları üzerinde bir "manevi koruma" hakkını verdiğini düşünmektedir, *op. cit.*, 277-291. Aynı yazara göre Kutsal yerler üzerinde İmparatora belirsiz bir koruma hakkı tanınmış olmalıdır.

rihten sonra da Doğu Akdeniz'le ilişki içinde olduklarını kanıtlamak gerekir. Oysa, bu konuda anılabilecek son metin 716 tarihli Corbie metnidir.[52]

Bu metne göre, Marsilya veya Fos'daki devlet deposu, bu devirde bile hâlâ baharat ve zeytinyağıyla, yani Asya ve Afrika kökenli mallarla doludur. Ama ben burada bir arkaizm olduğunu düşünüyorum. Bu metin Corbie manastırına tanınan eski ayrıcalıkların teyidi mahiyetindedir ve bu nedenle de eski metinleri aynen oldukları gibi kopya etmektedir. Aslında bu tarihte, hâlâ Afrika'dan zeytinyağı ithal ediliyor olması olanaksızdır. *Cellarium fisci*'nin (Devlet deposu) hâlâ stoklarını tüketerek yaşadığını kabul etmek mümkündür; ama bu durum da 716 yılında hâlâ çok canlı ticari ilişkilerin varlığının kanıtı değildir. Her halükârda bu belge, Provence depolarında Doğu kökenli malları zikreden son belgedir. Zaten bu tarihten dört yıl sonra Araplar bu kıyılara çıkmışlar ve ülkeyi yağmalamışlardır. Marsilya kenti de bu dönemde ölmüştür. Doğu'ya giden hacıların bu kente uğramaya devam ettiklerini söyleyerek Marsilya'nın canlılığının devam ettiğini iddia etmek boşuna bir çabadır. Gerçekte, Tuna vadisinin önce Avarların, sonra da Macarların eline geçmiş olması hac faaliyetlerinin deniz yoluyla yapılmasına yol açmıştı. Ancak, bu hac yolculuklarının güzergâhını saptayabildiğimiz her seferinde, gördüğümüz, bu inançlı yolcuların seferlerine Marsilya'dan değil de Bizans İtalya'sı limanlarından başladıklarıdır. İleride Eichsadt piskoposu olacak Saint-Willibald, Alpler'i aştıktan sonra, hac seyahatine çıkmak üzere 726'da Gae-

[52] R. Bucher, *op. cit.*, s. 48'de bu tarihte ticaretin hâlâ sürdüğünü, ama daha sonra izinin bile kalmadığını düşünmektedir. Çünkü ona göre, Saint-Denis manastırının ticaret ayrıcalıklarını onaylatmamış olması bunun kanıtıdır. 695'te bu manastır devlet hazinesinden ayın cinsinden alınan bir geliri, bir *villa* karşılığında devretmiştir. Ph. Lauer, *Les Diplomes Originaux des Merovingiens*, s. 24; Levillain, *art. cit.*, s. 288 vd.

te'den gemiye binmişti. Verdun Piskoposu Madelveus ise, 776'da Kudüs'e giderken Appulia'dan İstanbul'a giden bir gemiye binmişti.[53]

Saint Boniface'ın mektupları, Anglosaksonların Alpler'i aşma pahasına katlanarak Roma'ya karadan ulaştıklarını ve Marsilya deniz yolunu kullanmadıklarını göstermektedir. Aynı şekilde, Rahip Bernard'ın İskenderiye'ye gitmek için gemiye Marsilya'dan değil de Tarento'dan bindiğini de bilmekteyiz.[54]

Artık bu tarihten sonra Galya'da Suriyeli veya Doğulu tüccar bulunduğuna dair herhangi bir belge olmadığı gibi, 8. yüzyıldan sonra, Doğu'dan ithal edilen malların hiçbirine rastlanmamaktadır. Bu olguya karşı acaba söylenecek bir şey olabilir mi?[55]

Önce papirüs ortadan kaybolmuştur. Batı'da papirüs üzerine yazılan, bilinen bütün yapıtlar 6. ve 7. yüzyıllara aittir. 659-688'lere kadar Merovenj krallık yazı bürosunda

---

[53] 8. yüzyıla kadar hâlâ deniz bir miktar kullanılmaktadır. Örneğin papalar, Lombardlar yüzünden, Pepin'e elçilerini sıklıkla *marino itinere* (deniz yoluyla) yollamaktadırlar. Ancak, bizzat bu olgunun da işaret ettiği gibi bu, istisnai bir durumdur. Aynı şekilde, Halife tarafından Pepin'e ve Charlemagne'a yollanan elçiler de Marsilya, Porto, Venedik ve Piza yoluyla gelmekteydiler.

[54] Buchner, *op. cit.*, s. 49'da artık Marsilya'dan Roma'ya hiçbir gemi kalkmadığına dair başka örnekler vermektedir. Kleinclausz'un Charlemagne tarafından yollanan elçilerin, Bizans'a giderlerken Marsilya'da gemiye bindiklerini bildirmesi yanlıştır.

[55] M. Thompson, *Economic and Social History of the Middle Ages*, 1928, s. 269'da varsaydığı gibi, 877 Kiersey fermanında (M.G.H. Capit, c. II, s. 361, 31. paragraf) zikredilen *cappi*'ler eğer Suriyeli tüccarlar idiyseler, bu konuda teslim olmak gerektiğini biliyorum. Fakat bunun böyle olduğunu kabul edebilmek için, Thompson'la birlikte *cappi*'nin Yunanca *kapilos*'un Latinceleşmiş biçimi olduğunu, Süryanicede bunun *kapila* haline geldiğini ve tüccar anlamına geldiğini kabul etmek gerekir.
Bu varsayımın dinsel bir olanaksızlık içermesi bir yana, *cappi* sözcüğü yalnızca Yahudileri ifade etmektedir. Ve nihayet şu meşhur *apax legomenon*, 1623'te, bugün kayıp olan metni elden geçiren, Sirmond'un yanlış okumasından kaynaklanmaktadır.

yalnızca papirüs kullanılmaktaydı. Parşömen daha sonra ortaya çıkmıştır.[56]

Bazı özel sözleşmeler 8. yüzyılın sonlarına kadar, stokları kurumamış olan papirüs üzerine yazılmaya devam edilmiştir. Bu tarihten sonra papirüsü görmek mümkün olamamıştır.

Bu durum papirüs imalatının sona ermiş olmasıyla açıklanamaz, çünkü Kahire'deki Arap müzesindeki 7. yüzyıla ait örnekler bunun tersini kanıtlamaktadır. Galya'da papirüsün ortadan yok olması, ancak ticaretin önce yavaşlaması, sonra da sona ermesiyle açıklanabilir. Parşömen başlangıçta pek fazla yaygınlık kazanamamıştır. Ondan, *membrana* olarak söz eden Grégoire de Tours, parşömeni yalnızca bir kez zikretmiştir.[57] Öyle görünmektedir ki rahipler kendi kullanımları için parşömeni bizzat imal etmektedirler. Oysa, yazı bürolarının, alışkanlıkları konusunda ne kadar inatçı oldukları bilinir. Eğer 7. yüzyılın sonunda kralın büroları papirüs kullanmaktan vazgeçmişlerse, bunun tek nedeni, artık bu maddeyi sağlamanın çok zorlaşmasıdır.

İtalya'da papirüs kullanılmaya az da olsa devam edilmiştir. Papaların son papirüs kullanma tarihi 1057'dir. Bu durumda, Bresslau'yla birlikte, eski stokları kullandıklarını mı kabul etmek gerekir? Yoksa papirüs, Arapların 10. yüzyılda bir üretim merkezi haline getirdikleri Sicilya'dan mı gelmekteydi? Ancak, Sicilya'dan gelen papirüs tartışma konusudur. Bana daha akla yakın gelen, bu maddenin Napoli Gaete, Amalfi, Venedik gibi Bizans limanlarından ticaret yoluyla sağlandığıdır.

Fakat Galya için papirüs gerçekten bitmiştir.

Baharat da, papirüs gibi, 716'dan sonra artık metinlerde zikredilmemeye başlamıştır.[58] Corbieli Adalhard baha-

[56] Parşömene yazılan ilk krallık belgesi, 12 Eylül 677 tarihlidir.

[57] *Liber Vitae Patrum*, M.G.H., SS., rer. Merov. c. I, s. 742.

[58] M. Levillain'in yazılma tarihinin 986'dan biraz sonra olduğunu tahmin ettiği ve Corbie manastırı başrahibi Adalhard'ın belgeleri arasında yer alan bir

rat olarak artık yalnızca *pulmentari*'dan, yani çorbaya konulan lezzetlendirici bir ottan, söz etmektedir.[59]

Gerçekten de baharat, papirüsle aynı anda ortadan yok olmuş olmalıdır, çünkü bu maddeler aynı gemilerle gelmekteydiler.

Krallık ferman ve belgelerine bir göz atarsak, baharat olarak, yalnızca Galya *villa*'larında yetiştirilen bitkilerin adı geçmekte,[60] ama karabiber, zencefil, hurma veya fıstık gibi Doğu ürünlerinin adına bir kere bile rastlanmamaktadır.[61]

Karolenj *tractoria*'ları, yolculukta devlet memurlarına verilecek yiyecekler arasında; ekmek, domuz eti, piliç, yumurta, tuz, çeşitli otlar, sebzeler, balıklar, peynir gibi maddeleri saymakta; ama bir kez bile baharattan söz etmemektedir.[62]

Aynı şekilde, 829 tarihli *"de conjectu missis dando" tractoria*'sı *missus*'lara verilmesi gereken yiyecekler olarak

---

yazma metin kanıt gösterilerek, bunun tersi kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Levillain, "Les Statuts d'Adalhard", *Le Moyen Age,* 1900, s. 335. Oysa, bu belgeler 822'de kaleme alınmıştır, ama bunların yazma haline gelmelerinin 822 ile 986 arasında gerçekleştirildiği, genel olarak kabul gören bir düşüncedir.

Bu iddia doğru olsaydı, 822'den sonra Cambrai pazarında papirüs bulunuyordu demektir. Doğal olarak, bütün Galya için de aynı şey söylenebilir. Ancak, bu metinde yer alan iddiayı teyit eden hiçbir şeyin olmaması ilginçtir. Aslında bunda şaşılacak bir yan yoktur. Sözü edilen metin, manastırın diğer belgeleriyle birlikte bir bütün meydana getirmektedir. Aslında, bu belge Merovenj dönemine ait olup Manastır belgeleri arasına sonradan katılmıştır. Bu belge esas olarak, Corbie rahiplerinin Cambrai pazarından alabilecekleri baharatın uzun bir listesini içermektedir. Diğer yandan bu liste, 716 tarihli Corbie sözleşmesindeki listenin aynıdır. Bu uyumun baharat ithalinin devamıyla, açıklanması, ilk bakışta en akla yakın geleni olmuştur. Ama ne yazık ki bu olanaksızdır. *Polyptique de l'Abbé Irminon*, ed. B. Guerard, c. II, s. 336.

59 Ducange, *Glossorium,* Ve, *pulmentum.*

60 M.G.H. Capit, c. I, s. 90, *Capitulaire de "villis"*, c. 70.

61 *Ibid.*

62 Formulae, ed. K. Zeumer, s. 292.

40 ekmek, domuz veya kuzu eti, 4 tavuk, 20 yumurta, 8 ölçü şarap, 2 mud bira, 2 mud un saymaktadır. Bu, kırsal bir yemek listesidir.[63]

845-850 tarihli *Capitula episcoporum,* piskoposlara yolculukları sırasında; 100 ekmek, domuz eti, 50 ölçü şarap, 10 tavuk, 50 yumurta, 1 kuzu, 1 domuz yavrusu; atlar için 6 mud arpa, 3 araba saman; bal, zeytinyağı ve balmumundan oluşan bir tahsisatta bulunmaktadır. Ama bütün bunların arasında baharata rastlanmamaktadır.[64]

Saint Boniface'ın mektuplarında baharatın ne kadar nadir ve pahalı bir mal haline geldiği görülmektedir. Saint Boniface, baharatı ancak çok küçük miktarlarda ve hediye olarak gönderebilmekte veya alabilmektedir.[65] 742-743'te bir kardinal, Saint Boniface'a *aliquantum cotzumbri quod incensum Domino offeratis* olarak baharat yollamıştır.[66] 748'de Roma kentinin baş diyakozu, ona küçük miktarda baharat ve kokuyu armağan olarak göndermiştir.[67] Bu armağanlar Alpler'in kuzeyinde baharat kıtlığını kanıtlamaktadırlar. Çünkü bunlara bu bölgede çok değerli hediyeler olarak bakılmaktadır. Ayrıca, dikkat edilmesi gereken nokta, bunların İtalya'dan geldikleridir. Marsilya limanına artık hiç baharat gelmemektedir. *Cellarium fisci* tamamen boşalmıştır ve belki de, akla daha yakın olarak, Araplar tarafından yakılmıştır. Bu durumda da Galya'da baharat olağan ticaretin unsurlarından biri olmaktan çıkmıştır. Eğer hâlâ baharata biraz rastlanıyorsa, bunlar da kaçakçılar tarafından getirilen küçük miktarlardır.

Dönemin oldukça zengin edebiyatından artık baharatın sözü edilmez olmuştur.

---

63 M.G.H. Capit., c. II, s. 10.
64 *Ibid.*, s. 83.
65 M.G.H. Epist, selectae, in 80, c. I, 1916, ed. Tangl, s. 156.
66 *Ibid.*, s. 97.
67 *Ibid.*, s. 189-191.

Bu olgular karşısında, 7. yüzyılın sonunda, 8. yüzyılın başında baharatın sofralardan uzaklaştığı ileri sürülebilinir. Bu maddelerin sofralarda yeniden belirmesi için 12. yüzyılı, yani denizin yeniden açılmaya başladığı dönemi beklemek gerekecektir.

Gazze şarapları için de doğal olarak aynı şey olmuş ve bunlar Batı Avrupa piyasasından yok olmuşlardır. Zeytinyağı ise artık Afrika'dan ithal edilemez olmuştur. Ülke içinde kullanılmaya devam edilen ise, bizzat Provence'da üretilen zeytinyağıdır. Kiliseler ise artık aydınlatıcı olarak yalnızca balmumu kullanmaktadırlar.

Aynı şekilde, o dönemde ipek kullanımının da insanlara yabancı hale geldiğini belirtmek gerekir. Kral emirnamelerinde ipekten söz edildiğine ancak bir kez rastlayabildim.[68]

Charlemagne'ın ne kadar basit bir şekilde geçindiği herkes tarafından bilinmektedir. Şüphesiz, maiyeti de onun gibi davranmaktaydı. Ama Merovenjlerin lüksüyle tam bir zıtlık arzeden bu basitlik, hiç kuşkusuz Charlemagne'ın buna mecbur kalmasının sonucuydu.

Bütün bunlardan çıkartılması gereken sonuç, İslam yayılmasının Batı'nın ithalatının sona ermesine yol açtığıdır.

Çok çarpıcı bir olaya daha dikkat etmek gerekmektedir. Altının sürekli olarak kıtlaşması. Bu durum, 8. yüzyıl boyunca, Merovenj altınlarıyla yapılan paralarda gözlenebilir. Bu yüzyılda, paranın alaşımında gümüş giderek daha fazla bir orana sahip olmaktaydı. İtalya'da altın dolaşımı devam ederken Galya'da kıtlaşmaktaydı. Bu kıtlaşma öyle

---

[68] M.G.H. Capit. c. I, s. 251. 810'lara doğru kaleme alınan *Brevium Exempla*'da bir kilisenin hazine dairesinde, bir *dalmatica sirica, de fanones lineos serico paratos, de linteamine serico parata, de manicas sericeas aura et margaritis parates et alias sericeas, de plumatium serico indutum* bulunduğundan söz edilmektedir. Bütün bunlar kiliseyi bezemek için kullanılmaktadır. Ama hiç kuşku yoktur ki bunların çoğu önceki dönemden kalmadır.

bir boyuta ulaşmıştı ki artık altın para yapılamıyordu. Pepin ve Charlemagne'dan itibaren, birkaç nadir istisna bir yana, yalnızca gümüş para basılmaya başlamıştı. Altın para, sistem içindeki yerini, ancak baharat beslenme içindeki yerini yeniden kazandığında alacaktır.

Bu çok temel bir olgudur ve bütün metinlerden çok daha öğreticidir. İyice kabul etmek gerekir ki altın dolaşımı ticaretin bir sonucuydu ve ticaretin yaşamaya devam ettiği yerde, yani Güney İtalya'da altın da dolaşımda kaldı.

Doğu ticareti ve deniz taşımacılığının sona ermesinin sonucu olarak, Galya içlerindeki meslekten tüccarlar da yok olmuşlardır. Artık hiçbir metinde bu tüccarlardan söz edilmemektedir. Eğer tek tük bazı tacirlerden bahseden metinlere rastlanmışsa da buralarda adı geçenlerin hepsi artık arızi tüccarlardır. Ben bu dönemde artık hiçbir Merovenj tipi *negociator* görmemekteyim. Yani faizle borç veren, ölünce bir sarkofaj içinde gömülen, fakirlere ve Kilise'ye bağışta bulunan bir tüccar tipi. Diğer yandan, hiçbir şey bize kentlerde tüccar kolonileri veya *domus negotiantum*'un yaşamaya devam ettiklerini kanıtlamamaktadır. Tüccarlar bir sınıf olarak mutlak bir şekilde ortadan silinmişlerdir. Ticaret ise tamamen yok olmamıştır, çünkü hiçbir değişimin olmadığı bir dönemi düşünmek zordur. Ama bu ticaret, eskisine nazaran tamamen başka bir karakter kazanmıştır. İleride göreceğimiz üzere, Bizans'ın elindeki topraklar hariç, Batı'nın o dönemdeki zihniyeti ticarete düşmandır. Zaten laiklere okuma ve yazmanın kısıtlanması, olağan olarak yaşamlarını alışverişten sağlayan insanlardan meydana gelen bir sınıfın hayatta kalmasını veya oluşmasını olanaksız hale getirmektedir. Faiz karşılığı borç verme eyleminin de artık görülmemesi, denizin kapanmasıyla ortaya çıkan ekonomik gerilemenin bir diğer göstergesi olmaktadır.

Afrika, İspanya, hatta Suriye Müslümanlarının, eski Bizans Doğu Akdeniz tüccarlarının yerine geçebileceklerini düşünmemek gerekir. Çünkü her şeyden önce, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında sürekli bir savaş hali vardır. Bu durumda da Müslümanlar ticaret yapmaktan çok yağmalamayı düşünmektedirler. Hiçbir metin, bunlardan Galya'ya veya İtalya'ya yerleşmiş olanını zikretmemektedir. İyice bilinen bir gerçektir ki Müslüman tüccarlar, İslam topraklarının dışında bir yere yerleşmezler. Eğer ticaret yaptıysalar, bu, kendi aralarında olmuştur. Afrika'nın fethinden itibaren, bu kıta Müslümanları ile Hıristiyanlar arasında herhangi bir ticaret olduğuna dair hiçbir belirti -Güney İtalya hariç- yoktur. Provence kıyıları Hıristiyanları ile Afrika Müslümanları arasında bir ticaret olduğunu söyleyebilmek kesinlikle mümkün değildir.

Bu koşullarda ticareti ayakta tutabilecek tek unsur olarak Yahudiler kalmaktadır. Yahudiler her yerde çok sayıdadırlar. Araplar onları ne kovmuş ne de katletmişler; Hıristiyanlar da onlara karşı tavırlarını değiştirmemişlerdir. Böylece, Yahudiler geçimini ticaretten sağlayan sınıfın yegâne unsurları olarak kalmışlardır. Ayrıca, hem Müslüman hem de Hıristiyanlarla ilişkide olduklarından, İslam ve Hıristiyanlık veya Doğu ile Batı arasındaki tek ekonomik bağ olarak kalmışlardır.

III. VENEDİK VE BİZANS

İslam istilalarının Avrupa'nın Batısı için olduğu kadar Doğusu için de son derece belirleyici olduğu söylenebilir. İslam yayılmasından önce Bizans İmparatoru aynı zamanda Roma İmparatoruydu da. Bu konuda Justinianus politikası karakteristiktir: Bütün Akdeniz'i İmparatorluk otoritesi altında tuttuğunu iddia etmek. Justinianus'tan sonra, bu politikanın tersine olarak İmparatorluk, Yunan sularında sa-

vunmaya çekilmiş ve 11. yüzyılda da Batı'yı yardıma çağıracağı günleri beklemeye başlamıştır. Bizans'ın bundan sonraki bütün siyasetinin anahtarı bu olgudadır. Artık Batı ona kapanmıştır.

Başına gelen felâketlere rağmen, savunmakta direndiği Afrika ve Kartaca'yı bir kez kaybettikten sonra, Bizans politikasının etki çemberi artık İtalya'yla sınırlı hale gelmiştir. Ancak Bizans, İtalya'da da sadece kıyı şeridine egemen olabilmiştir. İtalya içlerinde Bizans'ın Lombardlara direnememesi, ülke halkının isyanına ve Papa'nın da bağımsızlaşmasına yol açmıştır. Bu durumda İmparatorluk artık yalnızca Sicilya, Adriyatik kıyıları ve Güney İtalya'daki kentler için mücadele eder hale gelmiştir. Güney İtalya kentleri Bizans'ın ileri karakollarıdır, ama onlar da giderek özerk hale gelmektedirler.

İslam yayılması Bizans sınırlarında sona ermiştir. İslamiyet, milliyet farklılıklarından bir miktar yararlanarak Bizans'tan Suriye, Mısır ve Afrika eyaletlerini kopartmış, ama Yunanlı kitle İslam yayılmasına direnmiş ve direnirken de Avrupa'yı, kuşkusuz onunla birlikte Hıristiyanlığı da kurtarmıştır.

Ancak darbe gene de çok sert olmuştur. İslamiyetin en güçlü olduğu dönemde iki kez saldırıya uğrayan Bizans, donanması sayesinde bunlardan kurtulabilmiştir. Her şeye rağmen Bizans, çağının en büyük deniz gücü olarak kalmaya devam etmektedir.

Bizans'ın Batı'ya doğru uzantılarından en önemlisi ve kendine özgü olanı, olağanüstü Venedik kentidir. Venedik, Birleşik Eyaletler'le (Hollanda) birlikte bütün zamanların ekonomi tarihinin en ilginç iktisadi başarısıdır. Denizin karaya girdiği yerde oluşan, kumlu ve şanssız adacıkların ilk sakinleri, Attila'nın 5. yüzyılda Aquilia'ya saldırısı sırasında yurtlarından kaçan bahtsız insanlardı. Narses döneminde, İstria'nın Franklarca işgâli üzerine, diğer bazıları

bunlara katılmışlardır.[69] Ama asıl büyük göç, Lombard istilası sırasında olmuştur. Böylece, bu denizle karanın iç içe girdiği bölge, önce anlık bir göç dalgası, sonra da sürekli göçlerle iskân edilmiştir. Aquilia göçmenlerinin büyük çoğunluğu, Grado'ya yerleşmiş ve buranın piskoposu da patrik unvanını alarak yeni oluşmakta olan Venezia'nın ruhani önderi olmuştur. Livenza berzahındaki Caorle de göçmenlere ve Concordia piskoposuna sığınak görevi görmüştür. Daha sonra, Heracliana ve Piare yakınlarındaki Aquilia halkı da buraya göçmüşlerdir. Altinum halkı, Torcello, Murano ve Mazzarso'ya kaçmışlardır. Padua halkı ise Malomocco ve Chioggia'ya yerleşmişlerdir. Sonradan Venedik'in kalbi olacak olan Rialto, Olivolo, Spinalun-ga, Dorsoduro adacıkları ise, başlangıçta çok seyrek olarak iskân edilmişler ve ancak birkaç balıkçının barınağı olarak kalmışlardır.[70]

6. ve 7. yüzyılların ilksel Venezia'sında dinsel merkez Grado, siyasal merkez Heracliana ve ticari merkez Torcello olmuştur. Ama karadaki istilacılardan kurtulabilen Bizans yönetimi, buralarda egemenliğini korumuş ve bazı memurlar ile *tribuni* aracılığıyla temsil edilmeye devam etmiştir.

Bu bölgedeki halk, Cassiodorus'un da anlattığı gibi, özünde denizci bir halk olup akla, ilksel Hollanda'nın halkını getirmektedir. "Uzaktan kayıklar otlakta kayıyora benzemekte, çünkü kayıkların gövdeleri görülmemektedir."[71] Böylesine bir hayatın, enerji ve yaratıcılık açılımına ne denli uygun olduğunu anlamak kolaydır. Her şeyden önce, bu hayat, balıkçılık ve kayıkların diğer kıyılardan buğday karşılığında alarak getirdikleri tuz ile balıkların tuzlanmasına dayanmaktaydı. Bölgenin tek ticari merkezi

[69] Hartmann, *op. cit.*, c. II, s. 102 vd.
[70] Ch. Diehl, *Une Republique Patricienne. Venise*, s. 5.
[71] *Ibid.*, s. 7.

Po nehri ağzındaki Comacchio idi ve zeytinyağı ile baharat getiren Bizans gemileri bu limanı ziyaret etmekteydiler. Po vadisinin limanı olan Comacchio, Doğu ile Lyon körfezi arasındaki deniz trafiğinin sona ermesinden hiç kuşkusuz çok yararlanmıştır.[72] 715 yılında bu kent ile Luitprand kenti arasında yapılan bir ticaret sözleşmesinde karabiberden söz edilmesi, Comacchio'nun Doğu ile ilişkide olduğunu göstermektedir.[73]

Hiç kuşku yoktur ki Venedikliler kısa bir süre sonra komşularını taklit etmeye başlamışlardır. Ama her halükârda Venedik ticari faaliyetinin 8. yüzyıl boyunca oluşmaya başladığı kesindir. 787-791'de Venedikli tüccarlar Charlemagne'ın emri üzerine Ravenna'dan sınır dışı edilmişlerdir. Bu da Venediklilerin Charlemagne'ı Lombardların kralı olarak tanımak istemediklerini ve buna bağlı olarak Bizans'la olan ilişkilerinin ister istemez güçlendiğini kanıtlamaktadır.[74] Çok uzakta olan Bizans İmparatoruyla ilişkileri onlara, yalnızca avantaj sağlamaktadır. Venediklilerin ülküsü, kendilerinin seçtiği ve Bizans'ın onayladığı ve bir veya iki *doge*'nin yönetiminde, özerk olarak kalmaktır.

Zaman zaman Bizans'la anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Bu durumda Venedik, Frank İmparatoruna yönelmektedir. Bu anlaşmazlıklardan biri nedeniyle, 805 yılında Venedik, Charlemagne'a bir elçilik kurulu yollamış ve koruması altına girmek istemiştir. Charles da elçilik kurulunun teklifine cevap olarak Venedik'i hemen İtalya krallığına dahil etmiştir. Bu sayede artık Frank krallığı bir deniz gücü olma fırsatını ele geçirmiş ve Dalmaçya'ya da ayak basmıştır. Ama İmparatorluk bu fırsattan asla yararlanamamıştır. Frankların tersine Bizans tehlikeyi hemen görmüş ve ertesi yıl Nicephorus'un yönetiminde bir donanma

---

[72] R. Buchner, *op. cit.*, s. 58.
[73] Jaffé-Wattenbach, nu. 2480.
[74] Ricter ve Kohl, *op. cit.*, c. II, s. 166.

yollayarak Venedik'i tekrar teslim almıştır. Charles ise bu duruma bir tepki göstermemiş, yalnızca Grado patriğine kendi topraklarına sığınma hakkı vermekle yetinmiştir.[75]

807'de İtalya Kralı Pepin, Bizans donanmasının amirali Nicetas ile bir barış antlaşması yapmış ve Venedikliler de kendilerini sınır dışı edenleri *basileus*'a teslim etmişlerdir. *Basileus* da taraftarlarını *spathaire ve ipatos* unvanlarıyla taltif etmiştir.[76]

Ancak Venedik, işlerin bu kadarla kalamayacağı kadar cazip bir lokmadır. 810'da Pepin Comacchio'dan ödünç aldığı teknelerle Venedik'i ve Dalmaçya kıyılarını yeniden ele geçirmiştir.[77] Ancak, Kefalonya Valisi Palus yönetiminde bir Bizans donanması, kralı fetihlerini hemen terketmeye zorlamıştır. Pepin aynı yıl içinde (8 Temmuz) ölmüştür. Bu durumda Charles, aceleyle Bizans yetkililerini Aix'e davet etmiş, onlarla yaptığı barış antlaşması uyarınca, Venedik ile Istria, Liburnia ve Dalmaçya kıyılarındaki kentleri Bizans'a terketmiştir. 13 Ocak 812'de bu antlaşma kesin hale gelmiştir.

Böylece, Karolenj İmparatorluğu, güçsüzlüğünün çarpıcı bir şekilde kanıtlandığı denizlere, tam anlamıyla sırtını çevirmiş olmaktadır.[78] Artık Venedik, Bizans çekim alanı içinde salınacak ve Batı'nın sona erdiği noktada başka bir dünyanın başladığı yer olacaktır. Venedik'in *piazza*'sı (meydan) bu durumu bütün metinlerden daha iyi bir biçimde kanıtlamaktadır.

812 antlaşması ile Venedik olağanüstü uygun bir konuma ulaşmıştır. Bu, gelecekteki büyüklüğünün temel koşulu olmuştur.[79] Bir yandan Bizans İmparatorluğuyla bir-

---

[75] *Ibid.*, s. 172; Hartmann, *op. cit.*, c. III, s. 60.
[76] Richter ve Kohl, s. 178.
[77] Hartmann, s. 62.
[78] Richter ve Kohl, s. 188, Hartmann, s. 64.
[79] Hartmann, s. 66.

leşmiş olması, Doğu'yu onun yayılma alanı haline getirmekte; diğer yandan bu durum İslama karşı İmparatorluğun ona ihtiyacı olması nedeniyle, özerkliğini de korumasına olanak vermekteydi. Bir başka yandan da bu konum, ona bütün Batı'yı açmaktaydı. Çünkü Charlemagne, bu kenti Bizans'a terkederken ona Frank İmparatorluğu içinde her türlü ticari faaliyette bulunabilme hakkı tanımıştı. Batıda rakipsiz kalan Venedik, yalnızca Po nehri ağzını tutan Comacchio'dan çekinmekteydi. Bu durumda, 875'te rakibini yok etti ve bu kent artık sonsuza kadar haritadan silindi. Artık Kuzey İtalya limanları; Pavia, Cremone ve Milano vb.'nin ticareti tamamen Venedik'e bağımlı hale gelmişti.[80]

Geriye yalnızca Arap tehlikesi kalmıştı. Bu noktada, Venedik'in çıkarı, Bizans İmparatorununkiyle aynıydı. 828'de İmparator, Venedik'ten savaş gemilerini yardımına yollamasını istemiştir. 840'ta Venedik, Tarento'ya karşı İmparatorluk emrine 60 gemi yollamış, bunun üzerine Müslümanlar Ancona'yı yakmışlar ve Venedik gemilerine el koymuşlardır.[81] 867-871'de Venedik, Bari'ye karşı Bizans'la işbirliği halinde denizden müdahale etmiştir. Fakat 872'de Müslümanlar, Dalmaçya'ya saldırmışlar; 875'te de Grado'yu kuşatmışlardır. Ancak Venedik gene de Adriyatik egemenliğini korumuş ve bu sayede de Doğu'ya yönelen deniz ticaretini elde tutmaya devam etmiştir. Ayrıca, bütün bu silahlı çatışmalar Venedik'in İslamla ticaret yapmasını engellememektedir. 814-820'de Bizans İmparatoru, Suriye ve Mısır Araplarıyla ticaret yapılmasını yasaklamıştır; ama Venedikliler, Müslümanlarla bir yandan savaşırken diğer yandan onlarla alışverişe devam etmektedirler. İşte bu ortamda, 827 yılında 10 gemilik bir filo İskenderi-

---

[80] Hartmann, "Die Wirtschaftlichen Anfange Venedigs", *Virtelfabrschrift für Sozial und Wintschaftgeschichte*, c. II, 1904, s. 434-42.

[81] Schaube, *op. cit.*, s. 3.

ye'den, kentin Hıristiyanlarının olduğu kadar Müslümanlarının da kızdığı bir olay olan, çalınmış dinsel tasvirleri Venedik'teki San Marco kilisesine getirmiştir.[82]

Venedik'in en büyük ticareti, Dalmaçya kıyılarından toplanan Slav esirlerle yapılan köle ticaretidir. 876'da *doge* bunu boş yere yasaklamıştır. Venedikli tüccarlar, 9. yüzyıl ortalarında Hıristiyanları bile Müslümanlara köle olarak satmışlardır.[83]

840'ta Lothaire ile Venedik arasında aktedilen ve kentin aslen tüccar karakterini vurgulayan ticaret sözleşmesi, Hıristiyan kölelerin ve kadınların satışını yasaklamaktaydı.[84] Venedik en mükemmelinden bir liman ve pazar kentiydi. Bu konumu, onun, eskiden Marsilya'nın olan rolü üstlenmesine yol açmıştır. Artık Doğu'ya giden yolcular Venedik'ten gemiye binmekte ve Avrupa'nın yapı tahtaları Mısır'a buradan ihraç edilmekteydi.

Doğu'dan ise buraya baharat ve ipek gelmekte, bunlar da hemen İtalya içlerine, Pavia ve Roma yönlerine yeniden ihraç edilmekteydi.[85] Kuşkusuz Alp ötesine de bu mallardan bir miktar gönderilmekteydi.[86] Ama her halükârda o dönemde bu yöndeki ticaret çok düşük miktarlarda kalmıştır.

Venedik aynı zamanda bütün Dalmaçya kıyılarını da pazar olarak kullanmakta ve en yoğun ticaretini bu bölge ile yapmaktaydı.

Batı ile karşılaştırıldığında Venedik tamamen başka bir dünyadır. Bu kentte oturanlar tüccar zihniyetine sahiptirler ve *turpe lucrum*'a ilişkin olarak getirilen kısıtlamalar-

---

[82] Hartmann, s. 68.

[83] Schaube, s. 3, n. ve s. 22; A. Dopsch, *Die Wirschaftsentwicklung der Karolingerzeit*, c. II, 1922, s. 143.

[84] M.G.H. Capit., c. II, s. 130.

[85] Thompson, *op. cit.*, s. 267.

[86] Buchner, s. 59.

dan rahatsız olmamaktadırlar.[87] Bu zihniyet aslında son derece basit olarak, Batı Avrupa ve İtalya'da eskiden var olan ve Arap istilasıyla kaybolan zihniyettir ve bu zihniyet Venedik ile Güney İtalya'da Bizans egemenliğinde kalan alanlarda devam etmektedir.

Örneğin, Bari tamamen Yunanlı kalmış ve Bizans usulü beledi örgütlenmesini Kral Bohemond dönemine kadar muhafaza etmiştir.[88] Her ne kadar Bari 871'e kadar Arapların elinde kalmışsa da Arap emiri, Kudüs'e giden rahiplere izin belgeleri vermeye devam etmiş, hatta onları Bağdat'taki Halife'ye tavsiye bile etmiştir.[89]

Güney İtalya'nın Batı kıyılarındaki Salerno, Napoli, Gaete ve Amalfi için de durum aynıdır. Bunlar çok faal limanlardır ve tıpkı Venedik gibi, Bizans'a çok gevşek bir şekilde bağlıdırlar. Onlar da bağımsızlık ve özerklikleri için Benevento düküyle mücadele halindedirler. Bu kentlerin interlandı Venedik'inkinden çok daha zengindir; çünkü hem Benevento altın para sistemini korumakta hem de bu kentler, kiliseleri ve hacıların tahaccümü nedeniyle hâlâ büyük bir baharat, koku, değerli kumaşlar, hatta papirüs tüketicisi olarak kalmaya devam eden Roma'ya yakın bir konumda bulunmaktadırlar. Diğer yandan, Benevento dükalığında, diğer yerlere nazaran çok daha ince bir uygarlık anlayışı hüküm sürmektedir. Paul Diacre, burada Prenses Adelperga'ya Yunanca öğretmektedir. Dük Arichis 8. yüzyılın sonunda burada Santa Sophia adında bir kilise yaptırtmış ve onu İstanbul'dan getirttiği süslerle bezemiştir. Aynı dük, Doğu'dan ipek kumaşlar, altın ve oyma gü-

---

87 Bu konuda Aurillaclı Saint Géraud'nun ilginç öyküsüne bakılmalıdır. F. L. Ganshof, "Note sur un Passage de la Vie de Saint Géraud d'Aurillac", *Mélanges Jorga*, 1933, s. 295-307.

88 Bréhier, "Bulletin Historique, Histoire Byzantine", *Revue Historique*, c. CVII, 1926, s. 205.

89 Gay, *L'Italie Méridionale et l'Empire Byzantin*, s. 66.

müş vazolar ile Hint, Arap ve Habeş malları getirtmekle övünmekteydi.[90]

Üzerinde ısrarla durulması gereken olgu, Benevento düklerinin altın paraya sahip olmaları[91] ve Bizans para sistemi uyarınca para basmaya devam etmeleridir.[92] Burada çok geç kaybolacak olan, Akdeniz'in birliği döneminin izleri Benevento'da henüz belirgindir.

Güney'in bu denizci kentlerinin bir de donanmaları vardır. 820'de Sardinya'dan İtalya'ya giderken Arap korsanları tarafından yakalanan sekiz gemiden söz edilmektedir.[93] Toskanalı Boniface'ın 828'deki Afrika yolculuğunu bu gemilerle yaptığını varsaymak gerekmektedir, çünkü bu konuda iki İmparator arasında anlaşma bulunmaktadır.

Papa, Charlemagne'a Civita Vecchia'da yaktırdığı Yunan teknelerinden *(naves Graecorum gentes)* söz etmiştir. Belki de bunlar zaman zaman Provence kıyılarına kadar çıkan ve 9. yüzyılda Marsilya ile Arles önlerinde görülen Bizans İtalya'sı tekneleriydi. Fakat Güney İtalyan gemiciliğinin asıl alanı Doğu Akdeniz'di ve bunlar Bizans çekim alanında kalmaktaydılar. Ancak bu konumları, Venedik'in de yaptığı gibi, onların İspanya ve Afrika Arap limanlarıyla ticaret yapmalarını engellemediği gibi, Bizans'ın Sardinya kuşatması sırasında Napolililerin Araplarla ticarete devam etmelerinde olduğu gibi, savaş halinde bile ticari ilişkiyi sürdürmelerini engelleyemiyordu. Bu, Büyük Dünya Savaşı sırasında, müttefik ülkeler vatandaşı oldukları halde, Almanya'ya mal satanlarınkiyle aynı zihniyet yapısıdır.

879'da Sicilya'yı savunmak üzere gönderilen Bizans Amirali, savaşa rağmen İtalya ile Sicilya arasında ticaret

---

90 *Ibid.*, s. 46-48.

91 Frank efendilerine olan borçlarını altın sikkelerle ödemekteydiler.

92 Engel ve Serrure, *Traité de Numismatique*, s. 288.

93 *Annales Regni Francorum*, ao 820, M.G.H., SS. in us. schol., s. 153: *In Italico mari octo naves negotiatorum de Sardinia ad Italiam revertentium.*

yapmakta olan çok sayıda gemiyi tutuklamıştır. Bu gemilerdeki zeytinyağlara el koymuştur -bu, onların Afrika'dan geldiklerinin kanıtıdır-. Amiralin el koyduğu zeytinyağı miktarı o kadar yüksektir ki bu maddenin fiyatı, İstanbul piyasasında sözü edilmeyecek bir düzeye inmiştir.[94]

Güney İtalya limanlarının Müslümanlarla sürdürdükleri bu ticaret, aynı zamanda köle ticaretiydi de. Papa bu konuda Güney İtalyan kentlerini sürekli olarak kınamaktaydı.[95] Daha 836'da, Napoli kenti ile Benevento dükü arasında yapılan antlaşmada, dük kentin tüccarlarına, dükalığında o kadar büyük bir ticaret özgürlüğü tanımaktaydı ki bunun nedeni, herhalde onlardan vazgeçmesinin olanaksız olmasıydı. Ancak bütün bu özgürlüklere rağmen dük, Napolili tüccarların ticaret amacıyla Lombard köleler satın almalarını yasaklamıştı.[96] Bu da bize Müslümanlara satılan kölelerin Lombardiya'dan, yani Frank İmparatorluğu'ndan geldiğini göstermektedir.

Fakat ilginç olan, bu insan eti satıcılarının 849'da Papa hesabına Ostia önlerinde Müslümanlara karşı büyük bir deniz zaferi kazanmalarıdır. Ve buna bağlı olarak Saint Janvion, Napoli'de, Venedik'teki Saint Marc kadar büyük bir saygı kaynağı haline gelmiştir.

Bütün bu kentler içinde, tamamiyle tüccar olanı Amalfi'dir. Bu kent dağlık küçük bir araziye sahip olup buradaki ormanlardan sağladığı tahtalarla inşa ettiği gemilerle Suriye'ye kadar olan bütün denizlerde dolaşmaktadır.[97]

Diğer yandan, bu tüccarlarla Benevento dükü arasında hiçbir anlaşma yoktur. Hatta bu kentler kendi aralarında da anlaşmış değillerdir. 830'larda, Napoli, düke karşı dire-

---

[94] Gay, *op. cit.*, s. 112.
[95] *Ibid.*, s. 33.
[96] *Ibid.*, s. 41-42.
[97] *Ibid.*, s. 249.

nebilmek için Araplara yaslanmıştır. 870'te ise, rakibi Amalfi'ye karşı Napoli gene Araplarla anlaşmış; 880'de ise I. Basileus'un saltanatı döneminde tekrar etkili hale gelen Bizans'a karşı Arapların korumasından yararlanmıştır.[98] Bu dönemde, Gaete de Araplara yaklaşmaktadır. Ancak, daha sonra tekrar Papa cephesine dönmüş, ama bu dönüş karşılığında bazı tavizler almaktan geri kalmamıştır.[99] 875 yılında tüm Güney İtalya kentlerinin birleşik donanması, Arap donanmasıyla birleşerek, Roma kıyılarını yağmalamış; bu durum karşısında II. Louis, Napoli'nin bir diğer Afrika haline geldiğini söylemek zorunda kalmıştır.[100]

877 yılında Papa VIII. Johannes, para teklif ederek ve afarozla tehdit ederek Amalfi'yi Araplardan kopartmaya boş yere uğraşmıştır. Ancak, aynı yıl bu kent, Güney İtalya'yı Araplara karşı koruma birliğinde görev almıştır.[101]

Bu tüccar kentlerin siyasetleri, ilk bakışta mümkün olan en yüksek düzeyde karışık olarak görülmektedir. Ancak bu karışıklığı, ticari çıkarları sürekli olarak koruma endişesiyle açıklamak mümkündür. Müslümanlarla anlaşma yapmaları, onların kendi paylarına tecavüz edeceklerini anladıklarında, onlara direnmelerine engel olmamaktadır.

856'da, amaçları Güney İtalya'yı ele geçirmek olan Araplar, hem Bari'ye saldırmışlar hem de batıdan Napoli'yi kuşatmışlar ve Mosane'yi tahrip etmişlerdir.[102] Güney İtalya kentleri Müslümanlarla ticaret yapmayı istemekteyseler de, onların boyunduruğu altına girmeyi de, suları onlara terketmeyi de asla arzu etmiyorlardı. Bu konudaki siyasetleri, tamamen Venedik'inkinin aynıdır. Kendilerine ait ol-

98 *Ibid.*, s. 98 ve 127.
99 *Ibid.*, s. 128.
100 *Ibid.*, s. 98.
101 Hartmann, s. 35.
102 *Ibid.*, s. 249.

mayan her şeyden çekindikleri gibi, kimseye de boyun eğmek istemiyorlardı. Ama birbirlerinin ıslah olmaz rakipleri olan bu kentler, birbirlerini mahvetmek için Müslümanlarla anlaşmakta tereddüt etmiyorlardı. İşte, bu bağlamda, Napoli 843 yılında Arapların Messina'yı, kendinin de bir parçası olduğu Bizans'ın elinden kopartıp almasına yardım etmişti. Fakat belirtilmesi gereken nokta, bu kentlerin Bizans'a olan bağlılıklarının çok yüzeyde kaldığıdır. Yalnızca, refahlarına karşı bir doğrudan saldırı halinde bu kentlerin davranmaları söz konusudur. Bu nedenle, birbirlerini düşmanlara karşı mücadelelerinde desteklememektedirler. Gene bu nedenle, 846'da Lothaire'in Müslümanlara karşı giriştiği harekâtı ve daha sonra da II. Louis'nin aynı yöndeki çabalarını desteksiz bırakmışlardır.[103] Gay'in iyi bir şekilde belirttiği üzere, "Gaete, Amalfi, Napoli gibi denizci kentler, karşı konulmaz bir güçle Araplarla işbirliğine yönelmişlerdir... Onlar için aslolan kıyıyı muhafaza etmek ve ticaretlerinden doğan çıkarlarını güvence altında tutmaktır. Araplarla ticaret yaparak onların ganimetlerinden pay almakta ve sürekli olarak zenginleşmektedirler. Napoli ve Amalfi'nin siyaseti, her şeyden önce, normal ticaretten olduğu kadar yağmadan da geçinen tüccarların siyasetidir".[104] İşte, bu nedenden ötürü, İmparatora Sicilya'yı savunması için yardım etmemişlerdir. Bu konudaki siyasetleri, 17. yüzyılda Hollandalıların Japonya'da uyguladıkları siyasetin aynıdır. Zaten eğer İslam kıyılarını ihmal etselerdi acaba kiminle ticaret yapabilirlerdi? Doğu, Venedik'e aitti.

Özetleyelim. Demek ki Hıristiyan Akdeniz'i iki ana havzaya ayrılmıştır: Doğu ve Batı, ki bunlar da İslam ülkeleriyle çevrelenmiştir. İslamın elindeki Akdeniz ülkeleri de

[103] M.G.H. Capit., c. II, s. 67.
[104] Gay, s. 129.

Arap fetih savaşları sona erdikten sonra, kendine yeterli, Bağdat'a yönelmiş, ayrı bir dünya halinde ortaya çıkmışlardır. Artık Asya kervanları ve Volga üzerinden Baltık'a ulaşan büyük ticaret yolu, İslam dünyasının bu yeni merkezine doğru yönelmişlerdir. İslam dünyasının ürünleri de, Afrika ve İspanya'ya doğru buradan yola çıkartılmaktadırlar. Müslümanlar, kendiliklerinden Hıristiyanlarla hiçbir ticari ilişkide bulunmamaktadırlar. Ama onlara karşı kendilerini kapatmış da değillerdir. Hıristiyanların Müslüman limanlarını ziyaret etmelerine, kendilerine köle ve tahta getirmelerine, dönerken de istedikleri malları götürmelerine izin vermektedirler.

Zaten Hıristiyanların denizcilik faaliyeti yalnızca Doğu'da devam etmektedir ve Güney İtalya'nın ileriye doğru çıkan bölümü de Doğu'nun bir parçası halindedir. İtalya'nın bu bölgesinde Bizans, İslama karşı deniz egemenliğini korumayı bilmiştir. Gemiler Venedik'ten hareket edip Dalmaçya'ya ve Yunanistan kıyıları boyunca hareket edip büyük İstanbul limanına ulaşmaya devam etmektedirler. İslam ülkelerinin giderek artan refahı, İslam yayılması durduktan sonra, İtalyan denizci kentlerinin çıkarına işlemeye başlamıştır. Bu refah sayesinde, Güney İtalya ve Bizans İmparatorluğu'nda kentlere dayalı, altın para basmanın sürdüğü ve meslekten tüccarların canlandırdığı ileri bir uygarlık, yani antik temellerini koruyan bir uygarlık devam ettirilebilmektedir.

Bunun tersine, Batı'da Lyon körfezi kıyıları ve Tiber nehri ağzına kadar olan İtalyan Rivierası sürekli savaşlarla ve korsan saldırılarıyla harabeye dönmüştür. Donanması olmayan Hıristiyanlar, bu saldırılara karşı direnememekte ve bu durumda bu bölge bir çöl, korsanların bir avlanma sahası haline gelmektedir. Bölgenin liman ve kentleri terkedilmiştir. Doğu'yla olan bağ kopmuş ve Müslüman kıyılarıyla da hiçbir ilişki kurulamamıştır. Bu, ölüm demektir.

Karolenj İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu'yla çok çarpıcı bir zıtlık meydana getirmektedir. Karolenj İmparatorluğu tamamen bir kara ülkesidir. Çünkü denize çıkması olanaksızdır. Eskiden bu ülkenin en canlı bölgeleri olan ve ülke bütününün hayatının bir parçası olan Akdeniz şeridi, şimdi ülkenin en fakir ve çölleşmiş ve en fazla tehdit altında kalan bölgesidir. Tarihte ilk kez Batı uygarlığının ekseni Kuzey'e doğru itilmiştir. Birçok yüzyıl boyunca, bu yeni merkez Seine ve Ren nehirleri arasındaki bölgede kalacaktır. Ve şimdiye değin yalnızca olumsuz rol oynamış olan Germen halkları, Avrupa uygarlığının inşaasında artık olumlu bir rol oynamaya adaydırlar.

Antik gelenek parçalanmıştır; çünkü Araplar eski Akdeniz birliğini yok etmişlerdir.

AYIRIM İKİ

Karolenjlerin Hükümet Darbesi ve Papa'nın Taraf Değiştirmesi

I. MEROVENJ GERİLEMESİ

5. Yüzyılın sonunda Akdeniz havzasında Germenler tarafından kurulan bütün devletler içinde, başlangıçta en parlak olan iki tanesi, Vandal ve Ostrogot krallıkları, Justinianus'un darbeleri altında çökmüşlerdi. 629'dan itibaren Vizigotlar, Bizans'ın İberik yarımadasındaki son topraklarını da ele geçirmişlerdi.[1] Franklar ise bütün bu dönemi zararsız atlatmışlardı. Lombardlara gelince, bunlar bir an için İtalyan krallığını kendi hesaplarına yeniden kurabilecek gibi gözükmüşlerdi. Bizans'ın kendini İranlılara karşı korumak zorunda kalması Lombardların bu girişimine uygun bir ortam sağlamıştı. Bu durumda Bizans, aslında zaten tehlikeli olan Franklarla antlaşma yapmanın çarelerini

[1] Lot, *at. al*, *op. cit.*, c. I, s. 237.

aramıştı. Bu ortamda, Heraclius savaşından zaferle çıkan Bizans'ın, batıya doğru yeniden saldırıya geçmesinin beklendiği bir sırada İslamiyet aniden ortaya çıkmıştır.

Bizans, İslam önünde kesin bir şekilde geri çekilmek zorunda kalmıştır. Afrika'yı kaybettiğinden başka, İtalya'daki toprakları da Sicilya'ya yerleşen Müslümanlar tarafından sürekli tehdit edilmektedir. Vizigotlar yok edilmiştir, Güney'de yığılan Franklar, Poitiers'de toparlanır gibi olmuşlarsa da bu, onların denizden kopuk kalmaları durumunu yok edememiştir. Henüz sadece Lombardlar, İslamın darbelerine maruz kalmamışlar, üstelik Bizans'ın başına doğu sınırında sıkıntı çıkartarak ve Frank tehlikesini durdurarak ona yardımcı bile olmuşlardır.

Ancak İslamın Avrupa'daki yayılması Fransa'da durdurulmuş, bu durumda da Avrupa'yı yeni temeller üzerinde kurma görevi bu ülkeye düşmüştür.

Gelecek artık Fransa'nın kaderine bağlıdır. Fakat bu dönemde ortaya çıkan Fransa, Merovenj çağındakinden çok farklıdır. Artık bu ülkenin ağırlık merkezi *Romania* değildir. Fransa'nın ağırlık merkezi Germanik kuzeye doğru kaymış ve ilk kez de bu kaymayla birlikte, İslamın egemen olduğu Akdeniz'den uzaklaşmış bir siyasal güç ortaya çıkmaya başlamıştır. Karolenjlerle birlikte Avrupa kesin olarak başka bir yöne doğru hareket etmiştir. Bu hanedana gelinceye kadar Batı Avrupa, Antikite'nin yaşamını sürdürmeye devam etmişti. Fakat İslamiyet geleneksel koşulların tümünü altüst etmiştir. Karolenjler oluşmasına kendilerinin katkıda bulunmadıkları, ama öyle devraldıkları bir ortamın içinde kalmışlardır. Ve yeni bir döneme yol açan eylemlerine bu ortamdan hareketle başlamışlardır. Karolenjlerin rolü ancak İslamiyetin dünyada meydana getirdiği denge değişmesiyle açıklanabilir. Germen istilalarından beri ayakta kalmış tek hanedan olan Merovenjlerin yerine Karolenjlerin geçmesini sağlayan hükümet darbesi

de büyük ölçüde Akdeniz'in Araplar tarafından kapatılmasıyla mümkün olmuştur. Bu durum Merovenj gerilemesi tarafsız bir gözle incelendiğinde apaçık ortaya çıkmaktadır. Eğer Merovenjlerle Karolenjlerin arasındaki görev değişikliği çoğu kimseye çarpıcı gelmiyorsa, bunun nedeni Karolenjlerin Merovenjlerin her konudaki devamcısı olduklarının ve Frank döneminin bir bütün oluşturduğunun sanılmasındandır. Çoğu kimse bu devamlılığın hukuk ve kurumlar alanında olduğu kadar, ekonomik ve toplumsal örgütlenme alanında da var olduğuna inanmıştır. Oysa Merovenj çağıyla Karolenj çağı arasında temel farklılıklar vardır. Her şeyden önce, bu hanedanların ortaya çıktıkları Avrupa ortamları çok farklıdır. Fustel de Coulanges bunu çok iyi bir biçimde belirlemiştir: "Clovis'in ölümünü izleyen yüz elli yıllık süreye bakalım... insanların, Roma'nın son yüzyıllarındaki hallerinden çok az farklı bir durumda olduklarını görürüz. Oysa 8. ve 9. yüzyıllara doğru uzandığımızda, toplumun çok daha Romalı bir dış görünüş kazanmış olmasına rağmen, Roma egemenliğindeki döneme nazaran derin farklılıklar arzettiğini görürüz."[2] Waitz'de kendi cephesinden, bu iki dönemi birbirinden ayırmakta çok haklıydı. Tıpkı Brunner'in bu iki dönemi aynı olarak gösterirken düştüğü yanılgıdaki kadar.

İki dünyanın birbirinden kopması Pepin'in hükümet darbesiyle kesin hale gelmiştir. Ama bu kopuş çok daha önceden hazırlanmaktaydı. Merovenj devleti, I. Dagobert'in 639'daki ölümünden itibaren uzun bir gerileme süreci içine girmiştir. Bu gerileme krallığın gerilemesidir. Yukarıda, krallık egemenliğinin mutlak olduğunu ve bunun Roma İmparatorluğu'ndan devralınan bir nitelik olduğunu görmüştük. Devletin yönetilebilmesi için, kralın kendini kanıtlayabilecek güce sahip olması gerekmektedir. Zaten ne

---

2 Fustel de Coulanges, *L'Invasion Germanique et la Fin de l'Empire*, s. 559.

krala ne de bu cins yönetim tarzına karşı herhangi bir cinsten ulusal veya siyasal muhalefet vardır.[3] Ülkenin sık sık paylaşılması, insanları ve toprakları her seferinde yeniden sınıflandırmakla birlikte, bu miraslarını dağıtan kralların işidir. Halk bu olaylara kayıtsız kalmaktadır. Hanedanın prestiji çok yüksektir ve bu durum, Kilise'nin rolü hesaba katılmadan anlaşılamaz. Hanedanın prestijini germanik duygularla açıklamak zorlamadan ibarettir.

İşte, 656'da yasal kralın yerine geçme teşebbüsü tam Germanya'nın göbeğinde meydana gelmiştir. I. Pepin'in oğlu Grimoald'ın bu hareketi Frankların öfkesine yol açmış, suçlunun tutuklanması ve öldürülmesiyle sonuçlanmıştır.[4]

Kral, koruduğu ve egemen olduğu Kilise'ye yaslanmaktadır. 644'te, gerilemenin başladığı sıralarda, III. Sigebert hâlâ dinsel kurulların kendinden izinsiz toplandıklarından yakınmaktaydı.[5]

Genellikle, Merovenj gerilemesinin başlangıcını 614 yılındaki I. Clotaire'in kararnamesinin yayımlandığı döneme kadar geri götürmek âdet olmuştur. Fakat bu kararname bana, yargılama ayrıcalıkları tanınarak Kilise'nin merkeze bağlanması yönünde bir çaba olarak görünmektedir.[6]

Her şeye rağmen I. Dagobert hâlâ büyük bir kraldır. Bu hükümdar Germenlerle savaşmış ve Theodebert'den beri hiçbir öncelinin sahip olmadığı ölçüde Avrupa'nın bütünü üzerinde elverişli bir konum elde etmiştir.

Frank krallığı, Merovenj döneminde, sabit bir politikaya dayalı olarak uluslararası rol oynayan bir güçtür. Bu

---

3 Fustel de Coulanges, *La Transformation de la Royauté Pendant l'Epoque Carolingienne*, s. 85.

4 Richter, *op. cit.*, s. 168.

5 *Ibid.*, s. 167.

6 Fustel de Coulanges, *Les Transformations...*, s. 9'da 614 kararnamesinde krallığın zayıfladığına dair hiçbir şey görememektedir.

sabit politika da Akdeniz üzerinde sağlam bir şekilde yer tutmaktır. Merovenjler, Galya'ya ilk ayak bastıkları andan itibaren Provence'a ulaşmaya uğraşmışlardır. Teodorik onları bu bölgeden uzaklaştırınca, onlar da İspanya'ya yönelmişler ve denize ulaşabilmek için Vizigotlarla mücadelelere girişmişlerdir.[7]

Justinianus'un Ostrogotlara karşı giriştiği savaş, Merovenjlere denizin yolunu açacaktır. 535'te Bizans İmparatoru onların desteğini talep edince, Vitiges, Justinianus ile Frankların buluşmalarını önlemek amacıyla eskiden Teodorik'in fethetmelerini engellediği Provence'ı onlara terketmiştir.[8] Kıyıya yerleşen ve İtalya'ya da ulaşmak isteyen Theodebert, bir süre için Ostrogotlarla anlaşmış ve onlara 10.000 kişilik bir ordu yollamıştır.[9] Fakat kısa bir süre sonra, hem Gotlara hem de Bizans'a sırt çeviren Merovenj kralı, 539'da Venezia ve Ligürya'nın en büyük parçalarını fethetmiştir.[10]

Bu dönemde Frank krallığı o kadar güçlüdür ki İtalya seferi biter bitmez Childebert ve Clotaire, Vizigotlara karşı savaşa girişmişler (542); Pampelune'ü ele geçirmişler, Ebro vadisini harap etmişler; ama Zaragoza önünde başarısızlığa uğradıktan sonra Thendis'te püskürtülmüşlerdir.[11]

İspanya'da uğranılan başarısızlık üzerine, Frank kralları tekrar İtalya'ya saldırmışlardır. 552'de Alamanlarla takviye edilmiş bir Frank ordusu yarımadaya inmiş, Bizans ordusunun varlığına rağmen ülkeyi Bizans generali Narses ve hastalık tarafından ezileceği güne kadar talan etmiş; kılıç ve hastalık artıkları da Galya'ya geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

---

7 Richter, s. 49 ve 53.
8 Hartmann, s. 267.
9 *Ibid.*, s. 282-83.
10 *Ibid.*, s. 284; Richter, s. 57.
11 Richter, s. 58.

Silahlara yenilen Franklar, siyaset sayesinde çok önemli bir bölgeyi elde edeceklerdir. 567'de Garonne nehrinin ağzıyla Pireneler arasındaki Vizigot bölgesi, Chilperic ile Galswinthe'in evlilikleriyle Frank krallığına katılmıştır.[12]

Lombardların İtalya'ya gelişleri, Merovenjler açısından İtalya'da yeni bir savaş nedeni olmuştur.

568'den itibaren Lombardlar, Provence'a saldırmaya başlamışlardır. İlk saldırılarında püskürtülmelerine rağmen, 575'te bölgeyi yeniden istila etmişlerdir.[13] 583'te Lombardlara karşı müdahale etmesi için Papa II. Pelagus'un yalvarmaları üzerine, II. Childebert onlara karşı Bizans İmparatoru Mauritius'la birleşmiş ve bu birleşme karşılığında da İmparatordan 50.000 altın *sou* alarak İtalya'ya bir Frank ordusu yollamıştır. 585'e kadar İtalya'da savaşan bu ordu belirgin bir başarı sağlayamamıştır.[14]

Ancak, aynı yıl Gontran Septimania'ya saldırmış, bu ordu Leovigild'in oğlu Reccared tarafından ancak büyük kayıplar pahasına durdurulabilmiştir. Fakat iki ülke arasındaki düşmanlık hali gene de devam etmektedir. 589'da Gontran saldırısını yenilemiş, ama Carsassonne önlerinde kesin bir yenilgiye uğramıştır.[15]

Frank ordularının bu başarısızlığı, 588'de Childebert'in İtalya'da Lombardlar karşısındaki yenilgisi kadar önemlidir[16] ve bu savaştan sonra, kral 589'da onlarla barış antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.

Ama Childebert, İtalya siyasetinden vazgeçmiş değildir. Ertesi yıl, Lombardlara karşı yeni bir sefer düzenlemiştir. Kral bu kere de başarılı olamamış ve gene ağır bir barış yapmak zorunda kalmıştır.[17]

---

12 *Ibid.*, s. 69.
13 *Ibid.*, s. 70 ve 72.
14 *Ibid.*, s. 81.
15 *Ibid.*, s. 87 ve 93.
16 *Ibid.*, s. 92.
17 Richter, s. 94.

Merovenjlerin son büyük kralı Dagobert, İtalya ve İspanya'ya müdahale siyasetine devam etmiştir. 605'te İmparator Heraclius'la işbirliği yapmış ve 630'da da tahtta hak iddia eden Sisenand'ı Vizigot Kralı Svinthila'ya karşı desteklemiştir.[18] Dagobert mensup olduğu hanedanın siyasetinin son temsilcisi olacaktır. Bu kraldan sonra artık ne İtalya'ya ne de İspanya'ya herhangi bir Merovenj müdahalesi olacaktır. Bu durumun tek istisnası, zaten başarısızlıkla sonuçlanan 662-663 İspanya seferidir.[19]

Krallık gerileme döneminde, Kuzey'de de zayıflamaktadır. Germanya'da Thuringia bağımsız hale gelmiş, Bavyera hemen hemen bağımsızlaşmış ve Saksonlar tehditkâr bir tavır almaya başlamışlardır. Böylece 630-632'den itibaren Merovenj devleti kendi içine kapanmaya ve gerileme süreci içine girmeye başlamıştır. Hiç kuşkusuz, krallar arasında bitmez tükenmez iç savaşlar, Frédegonde ile Brunehaut arasındaki çatışma, daha sonra Brunehaut'nun 613'teki feci ölümüne kadar başvurduğu entrikalar bu gerileme sürecine katkıda bulunmuşlardır. Fakat hatırlamak gerekir ki bu tarihte artık iç savaşlar genel kural haline dönüşmüştür. Bu tarihten sonra iç savaşları çok daha ciddi boyutlara ulaştıran olgu, kralların sürekli olarak reşit olmadan tahta çıkmalarıdır. 715'te II. Chilperic tahta çıktığında yirmi beş yaşındaydı ve ondan önceki hiçbir kral tahta çıktığında bu yaşa ulaşmış değildi. Bu çok özel durum, kendilerine her şeyi mübah gören prenslerin, kendilerini genç yaşta tüketmeleriyle açıklanabilir. Bu prenslerin birçoğu yozlaşmış kimselerdi. II. Clovis delirerek ölmüştü. Bu ve bunun gibi durumlar Merovenj gerilemesine karanlık bir görünüm vermekte ve bu özellikleri nedeniyle Merovenjler, Batı Roma İmparatorları ve kendilerinin yerine geçecek olan Karolenjlerle çok açık bir zıtlık meydana getirmekteydiler.

---

[18] *Ibid.*, s. 159 ve 161.

[19] Hartmann, c. II, s. 247.

Son Merovenj krallarından hiçbirinin artık hiçbir etkisi kalmamıştı. Saray nazırlarının oyuncağı haline dönüşen bu krallar, nazırlarına karşı bir tepki göstermeyi denemeye dahi mecal bulamıyorlardı. İçlerinden hiçbiri, eskiden Ravenna'daki İmparatorların yaptığı gibi saray nazırını öldürtmeyi aklına dahi getirememiştir. Aksine, bazen onları öldürten saray nazırları olmuştur. Bu krallar, annelerinin ve bazen de halalarının velayeti altında yaşamaktadırlar. Fakat aslen Vizigot olan Brunehaut'dan itibaren kraliçe olmanın tek nedeni güzel olmaktır. Kraliçe Nantechilde bir hizmetçidir *(puello de ministerio)*. Dagobert önce onu yatağına almış, sonra da kraliçe yapmıştır. Bunlardan çıkartacağımız sonuç, saray nazırının krallığın en güçlü kişisi haline geldiğidir. Saray nazırı tıpkı Japonların Şogun'u gibidir.

Merovenj krallarının sahip oldukları kaynakların 7. yüzyılda azalmaya başlaması, onların giderek güçleri artmakta olan toprak aristokrasisine teslim olmalarına neden olmaktadır. Her aristokrasi için her zaman kural olduğu üzere, Merovenj toprak aristokrasisi de krallığı ele geçirmeye çalışmakta ve bu amacına ulaşmak için de krallığı seçimli hale getirmeye uğraşmaktadır.

Kral güçlü olarak kaldığı sürece aristokrasiyi dizginleyebilmiştir. Güçlü olduğu dönemde, istediğini istediği kontluğa veya piskoposluğa tayin edebilmekteydi. İstediği her kimseyi, krala itaatsizlik gerekçesiyle mahkûm edebiliyor ve bu mahkûmiyeti izleyen müsadere ile de hazinesini zenginleştirebiliyordu. Hazinesi ona yeterince kaynak sağlamaya devam ettiği sürece elinin altında mükemmel bir *instrumentum regni* tutabilmiştir. Belirtmek gerekir ki tüm ticaret vergileri krala ait olduğundan, ticaret canlı kaldığı sürece, kral hazinesi kendini geniş bir şekilde besleyen kaynaklardan mahrum kalmamıştır.

Bu hazine krallık *trustis*'inin, yani kralın hassa alayının veya bir başka açıdan gerçek bir devamlı ordunun ayakta tutulmasına olanak veriyordu.[20]

Ancak bizzat kralların kendilerinin ettikleri yeminlere uymamanın örneklerini sıklıkla verdikleri bu dönemde, *"antristione"*lerin yeminlerine sadık kalabilmeleri için onlara devamlı ödemede bulunulması gerekiyordu. Oysa, krallık gücünün gerçek temelini meydana getiren bu hazine 7. yüzyıl boyunca azalmaya başlamıştı. Bunun birinci nedeni, artık dış savaşlar sayesinde elde edilen ganimetin tükenmiş olmasıydı. Bizans yardımları da sona ermişti. Kral yalnızca topraklarının gelirinden geçinen "bir büyük toprak sahibi" de değildi.[21] Bu konuda açık bir kanıya sahip olmak için Grégoire de Tours'un yazdıklarını okumak gerekir ve yeterlidir. Kuşkusuz, kralın hazinesine bağlı çok sayıda toprak ve *villa* bulunmaktaydı. Hatta bunların gelirleri o kadar fazlaydı ki kral, bunların bir bölümünü dostlarına ve özellikle Kilise'ye dağıtarak israf edebiliyordu.[22]

Ancak ben, Grégoire de Tours'un eserinde bu krallık toprak mülkiyetinin siyasal rolünü göremedim. Zaten kral güçlü kaldığı sürece verdiğini geri alabilir. Ve sürekli paylaşımların sürüp gittiği bir ortamda, her seferinde başkaları arasında dağıtılmış durumda bulunan krallık toprakları üzerinde nasıl egemenlik kurduğunu da anlayabilmiş değilim. Her şey öyle göstermektedir ki kralın esas gelir kaynağı vergilerdir. Fustel de Coulanges, verginin tek başına

---

20 Guilhiermoz, *op. cit.*, s. 70.

21 Lot, *et. al.*, *op. cit.*, s. 318-20.

22 Lot, *et. al.*'ye göre, yapılan toprak bağışları, Kilise'ye başka hiçbir dönemde ulaşamayacağı bir zenginlik sağlamıştı. Bu olgu da kralların ne topraklara ne onların ürünlerine ne de onlardan elde edebilecekleri vergilere bir önem atfettiklerini göstermektedir. Bu durumda, *toleneum*'un (ticaret vergisi) kral hazinesi kaynaklarının en büyük parçasını meydana getirdiğini kabul etmek zorundayız.

kralı zenginleştirmeye ve hükümetin her türlü ihtiyacını karşılamaya yettiğini bildirmektedir.[23]

Ama Roma'nın mirası olan ve hiçbir zaman ortadan kalkmayan bu vergi, nasıl olmuştur da giderek hazineye daha düşük miktarlarda intikal etmiştir? Fustel de Coulanges'a göre bunun nedeni, piskoposların direnmeleriyle; laiklere olduğu kadar Kilise büyüklerine de tanınan bağışıklıklarda aranmalıdır. Böylece kral, kendi egemenliğinin temelini bizzat kendi kaldırmıştır.[24] Aynı şekilde, aynı kimselere tanıdığı bağışıklıklar nedeniyle, kralın esas dayanağı olan ticaret vergileri de giderek azalmıştır.

Fakat kralların egemenliklerinin temelinin yok olmasına neden olan bu siyasetlerine bir neden bulmamız gerekmektedir. Neden Merovenj kralları, daha sonraları yapılacağı üzere, bizzat verginin kendini temlik etmemişlerdir? Kuşkusuz bazı vergi ayrıcalıkları tanımaktaydılar, ama vergi toplama hakkını da her zaman bir kral hakkı olarak muhafaza etmişlerdir. Zaten vergi muafiyetleri, yani ticaret vergilerinden muaf tutulma, yalnızca manastırları etkilemekteydi ve büyük ticaret yolları da manastırların civarından geçmiyordu. Öyleyse vergi azalmasının esas nedeni ticaretin bizzat kendisidir. Kabul etmek gerekir ki ticaret azaldıkça dolaylı vergiler, yani *péage*'lar da aynı oranda azalmışlardır. Oysa, daha yukarıda gördüğümüz üzere, krallıktaki ticaret hacmi daralması 650'ler civarında, yani krallık içindeki anarşinin artmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkmaktadır. 7. yüzyılın sonlarında kralın nakdi gelir kaynakları muazzam boyutlarda düşmüş bulunmaktaydı. Bu konuda çok ilginç bir kanıta sahibiz: 695'te kral, Massigny *villa*'sını Saint-Denis manastırı başrahibine 300 *sou*'luk ve her yıl ödenecek bir rant karşılığında vermiştir. İlginç olan nokta, bu rantın başrahip tarafından eskiden

---

[23] Fustel de Coulanges, *Les Transformations...*, s. 29 vd.

[24] *Ibid.*, s. 32 vd.; Lot, *et. al.*, s. 316-17.

beri kral hazinesinden alınmakta olan bir ödenti olmasıdır. Demek ki kral, nakdi gelirlerini topraklarına tercih etmektedir.[25]

Kralın nakdi kaynaklarının özellikle ticari dolaşımdan elde edilen vergiler olduğu konusunda kuşku duyulmaması gerekir. Çünkü bunları toplamak çok daha kolaydı ve toprak vergisinin toplanması sırasında ortaya çıkan direnmeyle de karşılaşma mümkün değildi. Üstelik, piskoposlar ticaret vergilerine müdahale etmemişlerdir. Ancak toprak vergileri ticaret vergilerinin yanında yaşamaya devam etmişler, ama zaman içinde sürekli olarak getirileri azalmıştır. Kuşkusuz, kralın giderek artan zayıflığından yararlanan büyük toprak sahipleri de, ondan gittikçe artan sayı ve miktarda bağışıklıklar kopartmışlardır. Fakat kralın zayıflığının nedenini bağışıklıkların verilmesinde görmek büyük bir hatadır. Gerçekte bu bağışıklıklar, kralın zayıflamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır.

Bu durumda, krallığın ve devletin zayıflamasına yol açan, hazinenin daralması olayının, ticaret hacminin sürekli daralması sonucu olduğu apaçık görülmektedir.[26] Ticaret hacminin daralması da İslamın Akdeniz havzasında yayılması sonucu ortaya çıkan deniz ticaretinin yok olması olgusunun sonucudur. Ticaretin bu gerilemesi, tüccar kentlerinin daha sık bulunduğu Neustria bölgesini özellikle etkilemiştir. İşte bu nedenle, krallık gücünün temelini oluşturan bu bölge, yavaş yavaş yerini nakdi ekonominin daha az gelişmiş olduğu Austrasia'ya terkedecektir. Vergiye gelince; artık Bavyeralı ve Thuringialılardan vergi alınamaz hale gelinmiştir; Saksonlar ise vergi olarak yal-

---

[25] H. Pirenne, "Le Cellarium Fisci", *art. cit.*, s. 202.

[26] Ticaretin rolünü abarttığım duygusuna kapılınmamalıdır. Kuşkusuz, mutlak açıdan bakınca, bu ticaretin hacmi çok küçüktür; fakat bütün Orta Çağ döneminde ticaret hacmi hiçbir zaman büyük olmamıştır. Ama gene de, örneğin İngiliz yünlerinin ihracına 13. ve 14. yüzyıllarda getirilen yasaklamaların sonuçlarının ne kadar büyük olduğunu hatırlayalım.

nızca 500 büyük baş hayvan vermektedirler.[27] Ticaretin gerilemesi, temel olarak tarımsal olan Kuzey bölgelerini çok daha az etkilemiştir. Kent ekonomisinin ve ticaretin çökmesinden sonra, ülkenin yeni düzenlemesinin tarımsal kuzey tarafından yapılmaya başlaması, kolaylıkla anlaşılmaktadır. Ticaretin gerilemesi bütün ekonomik hayatı toprakta yoğunlaştırarak aristokrasiye artık hiçbir şeyin engelleyemeyeceği bir iktidar ve güç sağlamıştır. Neustria'da aristokrasi, kralın artan zayıflığından hemen yararlanmaya başlamıştır. Kuşkusuz, krallık aristokrasinin bu girişimlerine karşı direnmenin yollarını aramıştır. Brunehaut'nun Ebroin'le birlikte izlediği siyaset hakkında bilebildiklerimiz, bize diğer kralların bu konudaki davranışları hakkındaki bilgilerimizin ne kadar düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. 664'ten itibaren, Brunehaut'nun aristokrasiye karşı davranışlarından ötürü despotlukla suçlanmasının asıl nedeni, onun krallık yönetim örgütünü, yani Roma tarzı yönetim örgütünü krallık memurlarıyla birlikte her şeyin, hatta büyük toprak sahiplerinin de üstünde tutmak istemiş olmasıdır.

680 veya 683'te Ebroin'in öldürülmesi, kralların büyük toprak sahiplerine karşı sürdürdükleri mücadeledeki son yenilgi anlamına gelmektedir. Kartaca'nın Araplar tarafından işgâliyle aynı tarihe rastlayan bu olay, aynı zamanda deniz ticaretinin hemen hemen hiç mertebesine indiği sıralarda meydana gelmiştir.

Kral artık aristokrasinin eline geçmiştir. Belki de bu teslimiyetten önce, direnebilmek için Kilise'nin desteğini aramıştır. Fakat Kilise de bu anarşinin içine düşmüş durumdadır. Bunu anlamak için Mgr. Duchesne'in düzenlediği piskopos listelerine bakmak yeterlidir.[28] Bu listeler,

---

[27] F. Lot, "La Conquête du Pays d'Entre Seine-et-Loire par les Francs", *Revue Historique*, c. CLXV, 1930, s. 249-51.

[28] *Fastes Episcopaux de l'Ancienne Gaule*, 3 c.

Kilise'nin içine düştüğü düzensizliğin, Galya'nın güneyinde, kuzeye oranla, kıyaslanamayacak kadar büyük olduğunu göstermektedir. Galya Kilisesi'ndeki etkileri öncelik taşıyan güney piskoposları, genel olarak 680'lere doğru ortadan silinmişlerdir. Yeniden ortaya çıkmaları için 800 yıllarını beklemek gerekecektir. Hiç kuşkusuz, elimizde bazı adların geçmesini engelleyen tesadüfün rolünü de hesaba katmak gerekir, ama andığımız olgu o denli bir genellik kazanmıştır ki bu tesadüfe de fazla önem atfetmemek gerekmektedir.

Périgeux'de Ermonomaris'ten (673-75) sonra 10. yüzyıldan önce hiçbir piskopos görev almamıştır.[29] Agen için de durum aynıdır.[30] Bordeaux'da 673-675'ten 814'e kadar herhangi bir piskopos bulunmamıştır.[31] Mende de ise bu piskopossuzluk, 627'den Sofu Loius dönemine kadar sürmüştür.[32] Limoges'da Emenus'tan sonra piskopossuz bir yüzyıl yaşanmıştır.[33] Aynı olay, Cahors'da Piskopos Beto'dan (673-75) sonra yaşanmıştır.[34] Auch'a yeniden bir piskoposun gelmesinin tarihi 836'dır.[35] Lectoure,[36] Saint-Lizier, Aire ve Autun'de 696-762 yılları arasında,[37] Chalon'da 675-779 arasında,[38] Cenevre'de 650-833 arasında,[39] Die'de 614-788 arasında,[40] Arles'da 683-794 arasında[41] bir piskopos bulunduğuna dair herhangi bir işaret yoktur.

---

29 Duchesne, *op. cit.*, c. II, s. 88.
30 *Ibid.*, II, s. 64.
31 *Ibid.*, II, s. 62.
32 *Ibid.*, II, s. 55.
33 *Ibid.*, II, s. 52.
34 *Ibid.*, II, s. 46.
35 *Ibid.*, II, s. 97.
36 *Ibid.*, II, s. 98.
37 *Ibid.*, II, s. 181.
38 *Ibid.*, II, s. 194.
39 *Ibid.*, II, s. 229.
40 *Ibid.*, I, s. 235.
41 *Ibid.*, I, s. 261.

Aynı kesintiler, Orange, Avignon, Carpentras, Marsilya, Toulon (679-879), Antibes (660-788), Embrun (677-728), Bézier (693-788), Nimes (680-788), Lodève (683-817), Carcassonne (683-788), Elne'de de (683-788) meydana gelmiştir.[42] Lot'ya göre Galya'da toplanan en son dinsel kurul 695 tarihlidir ve yeniden toplanması için 742 yılını beklemek gerekmiştir.[43]

Zaten 7. yüzyılın son çeyreğinde dinsel kurulların yavaş yavaş yok olmaları gözlenmektedir. 8. yüzyılda ise, Pepin ve Carloman'ın saltanatları dönemlerinde bu kurullar hiç toplanamamışlardır. Aynı şekilde, Leblanc'ın da işaret ettiği gibi, bu dönemde kiliselerin tuttukları kayıtlar da sürekli azalarak sıfıra doğru yaklaşmışlardır.

7. yüzyıldan itibaren, piskoposların Roma'dan miras kalan kentlerdeki çok önemli etkileri gözönüne alınırsa, bu piskopos yokluğunun kentsel kurumların kesin çöküşlerinin bir kanıtı olarak kabul etmek gerekir. Hiç kuşku yoktur ki piskoposların Roma beledi örgütlenmesine ilişkin olarak muhafaza ettikleri her şey bu anarşi ortamında yok olmuştur.

Ticaretin olduğu gibi korunmasına katkıda bulunduğu kentsel yaşam, böylece ortadan silinmiştir. Bunun da nedeni, 5. yüzyıl göçlerinin etkilemekte başarılı olamadıkları, ticaretin Akdeniz kaynağının denizin kapanmasından ötürü kurumasıdır.

Gene karakteristik olan bir olgu da dinsel bölgelerin yüksek Kilise yöneticileri ile merkez yönetiminin yüksek düzeydeki laik personelini sağlayan senatör sınıfının, çok derinlemesine değişme gösteren bu ortamda, giderek sayıca azalmasıdır.[44] Hiç kuşku yoktur ki 7. yüzyılın yarısın-

---

[42] *Ibid.*, I, passim.

[43] Lot, *et. al.*, s. 332.

[44] Senatör sınıfına mensup bir kişiye ait metinlerde rastladığımız son iz, 8. yüzyılın başına aittir. *Ibid.*, s. 311, n. 69.

dan itibaren toplum, hızla Romalı yapısından uzaklaşmaktadır ve bu süreç 8. yüzyılın başında tamamlanacaktır. Var olan Roma dönemindekinin aynı olan toplumdur, ama artık aynı uygarlık söz konusu değildir.

Bu durumu bazı kanıtlarla da göstermek mümkündür, Cahorslu Saint Didier'nin (öl. 655) *Vita*'sında öğrendiğimize göre, onun piskoposluğunda parlak günler yaşamakta olan kent, onun ölümüyle çöküntüye uğramıştır.[45] Lyon için de aynı şeyler geçerlidir. Daha 601'de bu kentte büyük bir tüccarın yaşadığına dair bilgilerimiz vardır, ancak daha sonraları kent müthiş bir gerileme sürecine girmiştir. Bu sürecin 800 yılında en üst noktasına ulaştığını, Leidrade'ın Charlemagne'a yazdığı rapordan anlıyoruz.[46]

Krallık iktidarının içine düştüğü yozlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan anarşi, kısa sürede bütün Galya'ya yayılmış ve ülkenin parçalanmasına yol açmıştır. 675-680'den itibaren, Akitanya kendine özgü bir yaşam sürdüren bir dükalık haline dönüşerek krallıktan kopmuştur.

Buna karşılık, ticaret ve kentlerin yok olmalarından etkilenmeyen; krallık yönetiminin çok daha azgelişmiş olduğu ve toplumun büyük toprak mülkleri etrafında odaklandığı Austrasia giderek artan bir öncelik kazanmaya başlamıştır. Bu bölgenin aristokrasisinin başında Pepinler ailesi, bir önder olarak belirmeye başlamıştır. Bu ailenin rolü ve etkinliği, Brunehaut'nun düşmesiyle sonuçlanan olaylar sırasında, zaten önemli boyutlara ulaşmıştı. Bu aile, Belçikalı büyük bir toprak sahipleri ailesidir.[47] Daha 640'larda I. Pepin'in (Landenli) karısı Itte, Nivelles manastırını kurmuş ve bağışları sayesinde İrlandalı Aziz Feuillen, Fosses'daki *monasterium cottorum*'u kurabilmişti. Ailenin

---

45 Ed. Poupardin, s. 56.

46 Coville, *Recherches sur l'Histoire de Lyon*, 1928, s. 283.

47 F. Rousseau, *La Meuse et le Pays Mosan en Belgique*, Namur, 1930, s. 43, 22.

mülklerinden olan Lierneux, II. Pepin tarafından 687'de Stavelot-Malmedy manastırına verilmiştir.[48]

691'de Ansegise'in karısı ve II. Pepin'in annesi Begge, Ardenne'de bir manastır yaptırmış, sonra da buraya çekilerek hayata gözlerini burada, 693 yılında yummuştur. II. Pepin, Lobbes manastırı başrahibi Saint Ursmar'a 697'de Leernes ve Trazegnies *villa*'larını vermiştir.[49] Ailenin Chèvremont'da Jupille malikânesi içinde yer alan çok güçlü bir şatoları vardır. Buradan çok uzakta olmayan Moselle üzerindeki Herstal'de, 752'den itibarenki metinlerde *palotium* (saray) olarak zikredilmeye başlayan, en sevdikleri ikametgâhları bulunmaktadır.

İşte bu aile, Moselle'in Ardenne ormanları kıyısındaki bu bölgede kendilerini gerçekten evlerinde hissetmektedirler. Gerçek birer kır adamı olarak, eskiden Austrasia'nın merkezi olan Metz kentine karşı gerçek bir antipati duymaktadırlar. II. Pepin'in oğlu Grimoald kırsal bir yerleşme yeri olan Liège'de 714'te bir Frizyalı tarafından öldürülmüştür. 741'de Carloman ve Kısa Pepin, kardeşleri Griffon'u, Charles Martel'in ölümünden sonra Chevremont şatosuna hapsetmişlerdir.

Ailenin Valonya'daki topraklarına ek olarak Almanya'da da birçok arazisi bulunmaktadır. Ama ailenin esas beşiği Liège bölgesidir. Bu bölgede tüm Orta Çağ boyunca, Pepin adına sıklıkla rastlandığından başka, aynı ad günümüzde Pepinster'de yaşamaya devam etmektedir.

İlk kez, kuzeyli, hiç değilse yarı yarıya Germanik olan ve Ripuaire Franklarının hukukuna bağlı olan bir aile, senatör sınıfıyla hiçbir ilişkisi olmaksızın ve her halükârda her türden Roma ilişkisinin dışında kalmasına rağmen, ülke kaderinde birinci derecede bir rol oynamaya adaydır.

---

[48] *Recueil des Chartes de Stavelot-Malmedy,* c. I, s. 39.

[49] F. Rousseau, *op. cit.*, s. 226.

Karolenjler kendilerine düşman olan Neustria ortamına uyum sağlayamamışlardır. Bu da, ilk Pepin'in etkisini krala, ancak o Astrasia'da ikamet ederken kabul ettirebildiğini; ama kral, Neustria'ya taşındığında hükümdar üzerinde hiçbir etkisinin kalmayışının nedenini açıklamaktadır.[50] Bu durum karşısında, Austrasia kodamanlarının hoşnutsuzluklarını belli etmeleri üzerine, Kral I. Dagobert 632'de, ileride III. Sigebert adıyla tahta çıkacak olan oğlunu bu bölgeye kral naibi olarak atamıştır.

Böylece, krallığın güçlü kaldığı sürece, ulusal nitelikte herhangi bir sürtüşme ve düşmanlığın belirmediği *Francia*'da, ayrılma eğilimleri krallığın yozlaşmaya başlamasıyla birlikte, kaçınılmaz zıtlaşma noktası olan Germanizm ve romanizm halinde kendini ortaya koymuştur.[51]

Salique ve Ripuaire Franklarının hukuklarının egemen olduğu bu kuzey bölgesinde, âdetler güneye nazaran çok daha kabadır. Hatta bu bölgede hâlâ putatapanlara rastlamak mümkündür. Ve kralın iktidarı azaldıkça, yerel aristokrasisinin etkinliği giderek ön plana çıkmakta ve kendini çok net bir şekilde yerel yöneticiler ile Kilise görevlilerinin seçimlerinde ortaya koymaktadır.[52]

Oysa Pepin ailesi, sarayın üstünlüğünü kırmak, görevleri irsi olarak iktisap etmek isteyen ve Neustria bölgesinin Roma kökenli kodamanlarına şiddetli bir antipati besleyen Austrasia aristokrasisinin önderidir. Bu aile Merovenj hanedanına kendini saray nazırı hanedanı olarak kabul ettirdiğinde, eylemleri hemen ve net bir şekilde, kral mutlakı-

---

[50] Richter, s. 159.

[51] Bunu belki de ilk olarak *Vita S Eligii*'de görmek mümkündür. II, 20 M.G.H., SS., rer. Merov. c. IV, s. 712. Bu kaynakta, aziz kuzeyde dolaşırken ona: *munquam tu, Romane, quamvis haec frequenter taxes, consuetudines nostras evellere poteris* denilmiştir.

[52] H. Wieruszowski, *Bonner Jahrbücher*, 1921'de Pepin'ler döneminde Kilise'nin Germenleştiğini farketmektedir. Ama bu oluşum mutlaka Austrasia'dan başlamıştır.

yetçiliğine düşman bir yönde ortaya çıkmıştır. Pepin ailesinin siyaseti, kısaca anti-Romalı ve eğer deyim yerindeyse "anti-antik"tir.

Neustria'da Ebroin, tam anlamıyla Pepinlerin zıddındaki eğilimi temsil ediyordu. Kral henüz rüştüne ermediğinden, Ebroin kodamanlar tarafından iktidarı kullanmak üzere atanmıştı,[53] Ebroin'in bu iktidar niyabeti gerçekleşir gerçekleşmez, Neustria'nın yeni güçlü adamı, hiçbir zaman mensubu olmadığı aristokrasiye egemen olmaya kalkışmış ve bu amaçla da saray soylularının egemenliğini kırabilmek amacıyla, söylendiğine göre, soylu olmayanları yüksek görevlere getirerek yönetim örgütünü her şeylerini kendine borçlu olan kimselerden oluşturmaya girişmiştir. Doğal olarak, bu eylemlerinin sonucunda, 659'dan itibaren Autun piskoposu olan Saint Leger'nin önderleri olduğu, büyük ailelerin direnciyle karşılaşmıştır.

Bu noktada belirmeye başlayan mücadele, krallık gücünün savunucuları ile aristokrasi arasındadır. Oysa, çok karakteristik olan nokta, kralların bizzat kendilerinin bu kavgada yer almamalarıdır.

III. Clothaire'in ölümüyle (673) kodamanların müdahalesinden çekinen Ebroin, III. Thierry'yi hemen tahta çıkartmıştır. Ama artık kral seçiminde hak iddia eden kodamanlar, onu kral olarak tanımayı reddetmişler ve kardeşi II. Childeric'i kral tayin etmişlerdir.[54]

Bu kez iktidarı artık aristokrasinin bir temsilcisi, Saint Leger, kullanmaktadır. Saint Leger bu gücünü kralın kodamanlara büyük tavizlerde bulunması yönünde kullanmıştır. Artık yüksek memurlar bir bölgeden bir diğerine atanamayacaklardır. Böylece, görevsel otoriteleri ırsi hale gelen kodamanların etkinlikleri giderek artacaktır. Ancak, aristokrasi tarafından kabul ettirilen bu kararlar Pepin ai-

[53] Fustel de Coulanges, *Les Transformations...*, s. 80.
[54] *Ibid.*, s. 100.

lesinin yararına değildir. Aristokrasinin kabul ettirdiği bu davranış kalıbında, daha o zamandan, işaretleri eskiden beri görülmekte olan Kuzey-Güney zıtlaşması ortaya çıkmaktadır. Bu zıtlaşma kuşkusuz, kısmen de olsa gizli amaç olarak Austrasia aristokrasisinin desteğiyle tahta çıkan yeni kralın, Neustria'da Austrasia'dan gelen kodamanların egemen olmasını engelleme endişesinin taşınmasından kaynaklanmaktadır.[55]

Neustria ve Burgonya'daki saray nazırlıkları artık kaldırılmış, buna karşılık Vulfoald Austrasia saray nazırı olarak kalmaya devam etmiştir. Bunun yanında, öyle görünmektedir ki, sarayın kodamanlar için bir anlaşma zemini oluşturmasına çalışılmıştır. Fakat kodamanlar aralarında anlaşamayınca, II. Childeric de bu durumdan Saint Leger'den kurtulmak üzere yararlanmış ve onu 675'te Luxeuil'de görevinden uzaklaştırmıştır. Ama bu davranışın cevabı gecikmemiştir. Aynı yıl II. Childeric katledilerek tahttan uzaklaştırılmıştır. Yerine III. Thierry geçmiştir. Ancak bu cinayet doğurduğu tepki ile Ebroin'in saray nazırlığı görevine yükseltilmesine ve böylece iktidarı ele geçirmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda, Fustel de Coulanges'ın dediği gibi, "görev, makam ve itibarlar da muazzam bir şekilde yer değiştirmektedir".[56] Bütün saray personeli değiştirilmiştir. Saint Leger, Bizans usulüne göre, önce gözlerine mil çekilmiş, sonra da ölüme mahkûm edilmiştir.[57] Aristokratlar partisi bu durumda, Ebroin'e karşı blok halinde birleşmiş ve bütün umutlarını, Vulfoald'ın ölümüyle Austraisa'da saray nazırı olan Pepin'e bağlamıştır. Pekiyi, Pepin'in bu üstünlüğü nereden gelmektedir? Kuşkusuz, I. Pepin ve Grimoald'ın ardılı olmasından.[58]

---

[55] *Ibid.*, s. 101.

[56] *Ibid.*, s. 106.

[57] Richter, s. 173.

[58] Pepin'in babası Ansegise, saray nazırı değildi.

Yani Ebroin'in Neustria'da yoketmek için mücadele ettiği, ırsilik ilkesinden. Pepin, Austrasia'da fiili bir iktidar kullanmaktadır. Kronikçiler ondan söz ederlerken *dominabatur in Austrasia* diyerek bu durumu açıkça belirlemişlerdir.[59] Ebroin'in elinde tuttuğunu iddia ettiği iktidar ile fiilen kullanabildiği iktidar arasındaki fark açıkça ortadadır. Ebroin'in tersine Pepin memur değildir. İktidarını, ailesinin bağdaşıklarına ve giderek etrafında toplanan aristokrasinin kabul gören önderi olmasına borçludur. *Mettenses Yıllıkları*'na inanmak gerekirse, "Neustria kodamanlarından Ebroin'in vahşetine maruz kalanların çoğu Neustria'dan Austrasia'ya geçerek Pepin'e sığınmışlardır" (681). Böylece, ırksal açıdan Frank olan Austrasia, aynı zamanda aristokrasinin bölünme kazanını kaynattığı bölge haline gelmiştir.[60]

II. Dagobert'in ölümünden, yani katledilmesinden itibaren, belki de Ebroin'in 679'daki telkinleriyle, artık Austrasia'da kral yoktur. Vulfoald'ın yerine saray nazırı olarak geçen Pepin, kuşkusuz bu nedenle görevden alınmış, bu durumda Ebroin'in üzerine doğru ilerlemişse de Laon yakınlarında yenilmiştir.[61] Ebroin ise kısa bir süre sonra, 680 veya 681'de, Pepin'e sığınmış olan aristokratlardan Ermenfridus tarafından katledilmiştir. Pepin'in bu işe karışmış olmasından kuşkulanmamak oldukça zordur.

Ebroin öldürülünce, Neustria'da saray nazırı olarak Waratton onun yerine geçmiş ve hemen Pepin'le barış yapmıştır. Ancak oğlu Gislemar onu devirmiş ve Pepin'in üzerine yürüyerek onu Namur'de yenmiştir. Öyle görünüyor ki Gislemar, kısa bir süre sonra katledilerek öldürülmüştür. Bu durumda yeniden saray nazırı olan Waratton, Pepin'le imzaladığı barış antlaşmasını 683'te teyit etmiştir.

---

59 Fustel de Coulanges, *ibid.*, s. 168.

60 *Ibid.*, s. 178.

61 Richter, s. 174.

Wàratton 686'da ölünce, yerine damadı Berchier geçmiştir.[62]

Bu yeni Neustria saray nazırına karşı, kodamanların muhalefeti hemen kendini göstermiş, aralarında Reims piskoposunun da bulunduğu birçoğu Pepin'e katılmışlardır. Bu durumda Berchier ve Kral III. Thierry'e karşı harekâta girişen Pepin, onları 687'de Saint Quentin yakınlarındaki Tertry'de mağlup etmiştir. Berchier 688'de öldürülmüş ve Pepin, kral tarafından saray nazırı olarak tanınmıştır. Artık o bütün krallığın yegâne saray nazırıdır. Ama kendini kralın bir hizmetkârı olarak görmekten o kadar uzaktır ki kralın sarayına bile yerleşmemiştir. Kralın yanına mutemet adamlarından birini *nordeburtum quondam de suis* olarak yollamış,[63] kendisi ise Austrasia'ya dönmüştür.

II. KAROLENJ SARAY NAZIRLARI

Böylece, Austrasia saray nazırı, egemenliğini krallığın tümü üzerine yaymış olmaktadır. Ama kralın yanında da kalmamıştır. Rakibi olan Neustria saray nazırını yenmek ve onun yerini de kendininkine eklemek onun için yeterli olmuştur. Krallığın işleri onu ilgilendirmemekte ve yoğun bir biçimde Kuzeydeki durumunu güçlendirmek için uğraşmaktadır. Onun için esas olan, Kuzeydeki konumudur. Bu bölgede, henüz putperestlikten çıkamamış olan ve Neustrialılar tarafından tahrik edilen prensleri Ratbord başlarında olduğu halde, ayaklanmaya hazır durumda olan Frizyalılar, Pepin'in baş düşmanları idiler. Sonunda 689'da Pepin'le savaşmak zorunda kalan Frizyalılar, bu savaş sırasında her şeyin aleyhlerine gelişmesi sonucu, Wyk-lez-Duurstede'de yenilerek ülkelerini galibe terketmek zorun-

---

[62] Richter, s. 175. *Liber Historiae Francorum*, M.G.H. SS., rer. Merov. c. II, s. 322, c. 48'e göre, Berchier, *statura pusillum ignobilere consilio inutilem* idi.

[63] *Liber Historiae Francorum, loc. cit.*

da kalmışlardır.[64] Bu savaştan galibiyetle çıkan Pepin'in prestiji ise büyük boyutlarda artmıştır. Ertesi yıl (690), Anglosakson Rahip Willibrord bu bölgeye gelerek Frizyalıları Hıristiyanlaştırmaya başlamış ve Karolenjler ile Anglosakson Kilisesi arasındaki ilk bağları da kurmuştur. Bu iki güç arasındaki ilişkilerin önemli sonuçları ileride ortaya çıkacaktır. Bu tarihten kısa bir süre sonra, Pepin bir başka Anglosakson misyonerini, Suitbert'i koruması altına almıştır. Pepin'in karısı Plectrude, bu rahibe bir Ren adası üzerinde bir malikâne vermiş, o da oraya Kaiserswerth manastırını yaptırtmıştır.[65]

Frizyalıları yenen Pepin, 709 ile 712 yılları arasında, bağımsız bir dükalık oluşturmuş olan Alamanlara yönelmiştir. Ancak, bu sefer sırasında pek büyük başarılar elde etmişe benzememektedir.[66] Pepin, Aralık 714'teki ölümüne kadar, artık Neustria'yı hiç görmemiş, ama oraya mutemet adamlarını göndererek bu bölgenin kendine bağlılığını sürekli güvence altında tutmuştur. Bu bağlamda, 695'te Norbert'in ölümünden sonra, III. Childebert'e saray nazırı olarak bizzat kendi oğlu Grimoald'ı yollamıştır. Böylece, Karolenj ailesi krallığın bütününü elinde tutmaktadır. O kadar iyi tutmaktadır ki Grimoald'ın katledilmesinden sonra ve kendi ölümünden birkaç hafta önce Pepin, Neustria'da öldürülen oğlunun yerine, saray nazırı olarak Grimoald'ın altı yaşındaki gayri meşru oğlunu atamaktan çekinmemiştir.[67] Demek ki Pepin açısından saray nazırlığı bir aile mülkü gibi veya diğerine paralel bir cins krallık olarak görülmektedir.

Ama Pepin ipi çok fazla germiştir. Neustria aristokratları kendilerini Karolenjler uğruna kurban edilmiş olarak

---

64 Richter, s. 177.
65 *Ibid.*, s. 182.
66 *Ibid.*, s. 181.
67 *Ibid.*, s. 182.

görmektedirler, oysa bunlar Karolenjlerin lehine davranmışlardı. Örneğin, kontların ve piskoposların atanmalarının kral yetkisinden alınarak, kodamanların seçimine dayalı hale getirilmesinde -belirtelim, III. Dagobert bu oldu bittiye hiçbir direnme göstermemişti- olduğu gibi.

715'te II. Pepin'in ölümünden birkaç hafta sonra, Neustria kodamanları, tıpkı bir Merovenj kıraliçesi gibi, Theodebald'ın küçüklüğü nedeniyle naiplik yapmakta olan Pepin'in karısı Plectrude'e karşı ayaklanmışlardır. Bu olayda ulusal bir hareket görmek mümkün değildir. Bu, yalnızca Pepin ailesinden saray nazırlarının egemenliğini kırmaya ve saray yönetimini tekrar ele geçirmeye yönelik aristokratik bir tepkiydi. Zaten bu tepkinin sadece Pepin'in saraya yerleştirdiği yanaşmalarına karşı ortaya çıkması bunu kanıtlar niteliktedir.[68]

Kodamanlar, bu ayaklanmadan sonra Raginfred'i saray nazırlığına getirmişlerdir. Fakat Pepin'in gayri meşru çocuklarından biri olan ve şu Germen adı olan Charles'ın ilk sahibi *(vocavit nomen ejus lingua propria Carlum)*[69] yirmi beş yaşındayken Plectrude'ün onu kapattığı hapishaneden kaçmış ve Austrasialı sadık adamlarının başına geçmiştir. Raginfred, ona karşı Ratbord'la birleşmiştir. Aynı anda da Saksonlar sınırı geçmişlerdir. Genç Kral III. Dagobert'e gelince, o da bu sıralarda büyük bir olasılıkla katledilmiştir. Oğlu küçük yaştaki Thierry ise, Chelles manastırına gönderilmiş ve kodamanlar kral olarak I. Childeric'in oğlu II. Chilperic'i seçmişlerdir. Bu, yirmi beş yıldır ilk kez bir Merovenj'in yetişkin olarak tahta geçmesi anlamına gelmektedir, ama aynı zamanda sonuncusu da olacaktır. Krallık artık aristokrasinin elinde bir oyuncaktır.[70] Hem Ren'i tekneleri ve Frizyalılarıyla geçen Ratbord'un hem de kral

---

68 *Ibid.*, s. 183: *fuit illo tempore valida persecutio.*

69 *Ibid.*, s. 176.

70 *Ibid.*, s. 184.

ve Reginefeld'in yönetimindeki Neustrialıların saldırısına uğrayan Charles, Eifel'e kaçmıştır.[71] Ama burada toparlanan Charles Neustrialılara saldırmış ve çekilen orduyu 716'da Amblève'de büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Fakat rakiplerinin bunu reddetmeleri üzerine yeniden savaşmak zorunda kalmış ve onları 21 Mart 717'de Cambrai yakınlarındaki Vinay'de yenilgiye uğratmıştır. Daha sonra Paris civarını çiğnedikten sonra, Austrasia'ya çıkmış ve Merovenjlere uzaktan akraba olan, ama hakkında başka hiçbir şey bilinmeyen, IV. Clotaire'i kendi kralı olarak tahta oturtmuştur.[72] Topraklarına dönerken de kendini desteklemekten kaçınmış olan Reims piskoposu Rigobert'i görevden almış ve böylece boşalan piskoposluğu Trier piskoposu Milon'a *sola tonsura clericus* olarak vermiştir. Böylece, dinsel hukuka aykırı olarak iki ayrı dinsel bölgeyi aynı adamın otoritesi altında toplamış olmaktadır.[73] Ama Kilise, onun için taraftar toplamanın bir aracıdır.[74] Daha doğru bir ifadeyle, Kilise'yi her zaman hizmetine amade bir sermaye olarak kullanmaktadır.[75]

---

71 *Ibid.*, s. 185.

72 *Ibid.*, s. 185.

73 Fustel de Coulanges, *Les Transformations...*, s. 189'da gerçeğin öyle olmasına rağmen, bir Germen tepkisine inanmak istememektedir. Ancak bu tepkinin bilinçsiz olduğu doğrudur.

74 Richter, s. 185.

75 Bu konuda neler olduğunu anlamak için, Saint-Pierre de Gand manastırının tarihine bakılabilir. Başrahip Célestin'in düşmanları *princeps* Charles'a giderek Célestin'i Raginfred'e yazmakla suçlamışlardır. Sonuç olarak Charles *privavit eum a cenobiali monachorum caterva ac de cudem qua morabatur expulit provincia. Villas quoque que sub jacebant dominio monasterii Blandiniensis suos divisit per vassallos absque reverentia Dei.* Yıllıkçının yazdığına göre, bu durum Sofu Louis çağına kadar sürmüştür, Demek ki sadık vassaller Kilise ve manastır mallarıyla ödüllendirilmektedirler. Açıkça ortada olan, Charles'ın kiliseler sayesinde zenginleştiğidir. *Liber Traditionum S. Petri*, ed. A. Fayen, 1906, s. 5. Hatta Charles dinsel kurullardan hiç çekinmeden din adamlarını öldürtmektedir, örneğin, 739'da Arras'daki Saint Vaast manastırı başrahibini bir ayaklanmanın elebaşısı olarak itham edip öldürtmesi gibi. Breysis, *op. cit.*, s. 87-88.

Saray nazırı olmasına rağmen, Charles hükümdar gibi davranmaktadır. Bu konumu gereği, 718'de Saksonlara karşı bir cezalandırma harekâtına girişmiş ve onların topraklarını Weser nehrine kadar yakıp yıkmıştır.

719'da Chilperic ve Raginfred kuzeyli müttefiklerini terketmişler ve Akitanya'da bir dükalık kurduktan sonra, onlarla birlikte Charles'ın üstüne yürümek üzere Paris'e gelmiş olan Eudes'le anlaşmışlardır. Şimdi Charles'a karşı gerçek bir Roman (Galya'nın Roma damgası taşıyan halkı) koalisyonu kurulmaktadır. Ancak, Charles'ın erken davranıp kendi üstlerine yürümesi üzerine, müttefikler karşı çıkmaya cesaret edememişlerdir. Eudes, Chilperic'i hazinesiyle birlikte Akitanya'ya götürmüştür. Ama IV. Clotaire ölünce, Charles, Eudes'le barış antlaşması yapmış ve II. Chilperic'i bütün krallığın yegâne hükümdarı olarak tanımıştır.[76]

II. Chilperic 720'de ölünce, Franklar onun yerine Ill. Dagobert'in reşit olmayan oğlu lV. Thierry'yi çıkartmışlardır. Raginfred'e gelince, acaba hâlâ saray nazırı olmaya devam etmekte midir? Aslında o Angers'ye kaçmış ve burada da 724 tarihinde Charles'a karşı ayaklanmıştır. Bu Neustrialıların son tepkisi olacak ve Akitanyalı Eudes'le de barış antlaşması yapmış olan Charles kendini tamamen kuzey savaşlarına verebilecektir. Bu durumda Charles, 720'de Saksonlarla yeniden savaşa tutuşmuş, 722'de bu savaş tekrarlanmıştır. Aynı anda Willibrord'un Frizyalılar arasındaki faaliyetlerini de desteklemekte ve hiç kuşkusuz, Papa II. Grégoire'ın (715-731) Almanya'nın putperest halklarına piskopos olarak atadığı Saint Boniface'ın çabalarına da yardımcı olmaktadır.

Charles 725'te Bavyera'yı kendine bağlamak için ilk seferini yapmıştır. Dük ailesinin iç çatışmalarından yarar-

[76] Richter, s. 186.

lanarak ve Lombardlarla yapmış olduğu antlaşmaya güvenerek Tuna'ya kadar ilerlemiştir. 728'de giriştiği ikinci seferde de dük Herbert'in direnmesi sayesinde bağımsızlığını koruyan Bavyera'yı ele geçirmesi gene mümkün olamamıştır. 730'da Alemanya'ya saldırmış ve burayı *Francia*'ya eklemiştir, 734'te Frizya'ya egemen olmuş ve burayı artık Hıristiyan bir ülke haline getirmiştir. Nihayet 738'de tekrar Saksonlar üzerine sefer yapmıştır. Bütün bu Kuzey savaşlarının sonucu, Frizya ve Alemanya'nın ilhak edilmesi olmuştur.

Fakat Charles kendini İslama karşı yönelmek zorunda hissetmektedir. İspanya Arapları 720'de Pireneleri aşarak Narbonne'u ele geçirmişler ve Toulouse'u kuşatmışlardır. Eudes, 721 Baharında onların üstüne yürümüş ve Toulouse surları önünde onları mağlup etmiş, Akitanya'dan da dışarı çıkartmış, ama Narbonne'u geri alamamıştır.[77] 725'te Araplar büyük bir talan harekâtına girişmişler; Carcassonne'u ele geçirmişler ve anlaşma yoluyla da Nimes'e kadar olan bölgeye sahip olmuşlardı. Aynı Araplar Rhône vadisi boyunca yukarı çıkarak ağustosta Autun'e varmışlar ve İspanya'ya ganimetleriyle dönmeden önce, bu kenti de yağmalamışlardır.

Akitanya'da kendini tehdit altında gören Eudes, kendini güvenceye almak için kızını Arap sınır komutanı Osman'la evlendirmiştir.

Fakat bu sırada Araplar da Hıristiyanlar kadar iç karışıklıkların içindedirler. İspanya valisi Abdülrahman, 732'de Osman'ı öldürtmüş ve bundan sonra da Pireneleri geçerek Bordeaux'yu kuşatmış ve Eudes'ü Garonne nehrini geçerken yendikten sonra, her şeyi yakıp yıkarak Loire nehri boyunca kuzeye çıkmıştır. Bu durumda Eudes, Ekim 732'de Charles'ı yardıma çağırmıştır. Temel olarak Austra-

[77] *Ibid.*, s. 187.

sialılardan oluşan bir ordunun başında yardıma koşan Charles, istilacıları yenmiş ve püskürtmüş, ama daha ileri gitmeden geri dönmüştür.

Charles, ertesi yıl Burgonya'ya gelmiş, Lyon'a da egemenliğini kabul ettirmiştir. Bu harekâtın nedeni, hiç kuşku yoktur ki Güney Galya'ya el koymaktır. Bu harekâttan sonra *leudes probatissimi* ülkeyi elde tutmak üzere görevlendirilmişlerdir.[78] Charles, Akitanya için de Eudes'e özellikle güvenmektedir. Bütün bunların İslam ilerlemesine karşı alınmış önlemler olduğunu düşünmek büyük hata olur.

735'te Eudes ölünce, Charles hemen onun ülkesine saldırmış, bölgedeki bütün kentleri işgâl etmiş ve vassallerini buralara yerleştirmiştir. Ama Narbonne'dan Arles'a kadar olan bölgeye yeniden yayılan Araplara karşı hiçbir şey yapmamıştır. Kuşkusuz, bu davranışının nedeni, kısa süre önce aktedilen antlaşmadır; ama ilerleyen Araplara karşı en ufak bir direnme göstermemesinin nedeni yalnızca bu olamaz. Böylece, Lyon körfezinin bütün kıyıları İslam tarafından işgâl edilmiştir. Moissac kroniğine göre, Araplar ülkede dört yıl kalmışlar ve bölgeyi sürekli olarak talan etmişlerdir.[79]

Akitanya'yı tam anlamıyla egemenliği altına alamayan Charles, Eudes'ün oğlu Chunold'un kendine vassal yemini etmesinden sonra, onu bölgenin dükü olarak tanımıştır.[80] Daha sonra Rhône vadisine yönelen Charles, bölgeyi Marsilya ve Arles'a kadar kendine bağlamıştır. Bu kez söz konusu olan Kuzey adamlarının toprakları ele geçirmesidir. İşte bu durum, başlarında "dük" Maurontus'un bulunduğu yerli toprak sahiplerinin tepkisine yol açmıştır. Kaynaklar, bu bağlamda tam anlamıyla neler olduğunu bilebilmemize izin verecek nitelikte değillerdir. Öyle görünmektedir ki

---

78 *Ibid.*, s. 195.
79 *Ibid.*, s. 196.
80 *Ibid.*

Maurontus, Kuzeylilere karşı Araplarla işbirliği yapmıştır. Bu ittifaktan doğan güçler, 737'de Avignon'u ele geçirmişlerdir. Charles, kenti kısa süren bir kuşatmadan sonra geri almış, daha sonra Rhône boyunca inerek Narbonne'a saldırmış, Araplar da kenti teslim etmek zorunda kalmışlardır. Daha sonra harekât üssüne geri dönen Charles, Nimes, Agde ve Béziers'yi yakıp yıkmıştır.[81]

Charles'ın bu hareketlerinde, bir başka Arap istilasını önleme gayretleri görmek son derece anlamsızdır. Bu kentleri yakıp yıkmasının asıl nedeni, Güney Galya halkını dehşete düşürmektir. Ama Charles, Kuzey'e Saksonlarla dövüşmek üzere geri dönerken Araplar yeniden Provence'a yayılmışlar, Arles'ı da almışlardır. Charles bu durumda onlara karşı Lombardların yardımını istemiştir. Kendi sınırları da Araplarca tehdit edilen Lombard Kralı Luitprand, Alpler'i geçerek onları püskürtmüştür. Maurontus ise bütün bunlara rağmen direnmeye devam etmektedir. 739'da Charles, kardeşi Childebreand'la birlikte onun üstüne yürümüş ve denize kadar olan bölgeyi yeniden fethetmiştir.

Bu olayların üstüne Charles, 21 Ekim 741'de ölmüştür. Saray nazırı olmasına rağmen, IV. Thierry'nin 737'deki ölümünden itibaren ülkeyi kralsız idare etmiş olan Charles, ölmeden önce devleti veya başka bir ifadeyle yönetimi iki oğlu arasında paylaştırmıştır. Büyük oğlu Carloman'a Austraisa'yı, küçük oğlu Pepin'e de Neustria'yı vermiştir. Bavyera ve Akitanya bu paylaşmadan kurtularak özerk dükalıklar olarak kalmışlardır. *Consilio optimatum suorum*'a rağmen, bu paylaşma hemen birçok güçlüğün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Charles'ın gayri meşru oğlu

---

[81] *Ibid.*, s. 197. Provence'da daha önce Herstalli Pepin'e karşı *patricius* Antenor tarafından yönetilen bir ayaklanma olmuştur. Prou, *Catalogue des Monnaies Mérovingiennes*, s. CX. Bütün bu olaylarda ulusal bir düşmanlığın rol oynamadığını kabul etmek zordur. *Formulae Averneses*'de sözleşmelerin kaybolmuş olması, *hostilitas Francorum*'un oluşmasının nedeni olarak gösterilmektedir. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, c. I, s. 581, n. 31.

ayaklanmış, kardeşleri de onu Clermont şatosuna hapsetmişlerdir. Daha sonra Burgonya kaynamaya başlamış, Akitanyalılar ve Alemanlar silaha sarılmışlar, Saksonlar da eski savaşlarını yeniden canlandırmışlardır. İki kardeş, önce kronikçi Frédégaire'in eserini devam ettiren yazarın *Romanos* adını verdiği dük Chumold yönetimindeki Akitanyalıların üzerine yürümüşler, onu Bourges'a kadar izleyerek Loches şatosunu yok etmişlerdir. Daha sonra Alemanlara saldıran kardeşler, bunların topraklarını Tuna'ya kadar yakıp yıkmışlardır; Alemanlar da boyun eğmek zorunda kalmışlardır.[82] Daha sonra, 743'te, Bavyera dükünü yenerek vassalleri haline getirmişlerdir.

Aynı yıl, iki kardeş, herhalde karışıklıkların artması nedeniyle olsa gerek, babalarının boş bıraktığı tahta önceki krallarla akrabalık derecesi karanlık olan son Merovenj II. Childeric'i (743-757) oturtmaya karar vermişlerdir.

747'de Carloman, yönetimdeki haklarından vazgeçerek Monte Cassino manastırında rahip olmuştur. Bu durumda Pepin, kukla kralının yanında, yönetimde tek başına kalmıştır. Serbest kaldıktan sonra, Saksonları ve Bavyeralıları ayaklandıran Griffon'la bazı sıkıntıları vardır; ama bu, arkası gelmeyecek geçici bir olaydır.

Nihayet 749-750 yılları huzurlu geçmiştir.[83] Pepin artık iktidarının yerleşmiş olduğunu düşünebilmektedir. 714'te doğduğuna göre otuz altı yaşındadır, yani gücünün zirvesinde olduğu bir yaştadır. Saray nazırı gibi bağımlılık ifade eden bir unvanı taşımaya devam edecek midir? Eğer bu unvanı değiştirmek isterse olanakları nedir? Pepin'in şimdi her yerde vassalleri vardır. Akitanya'dakiler hariç, bu vassallerin hepsi ona yeminle bağlıdırlar. Ve bunların da sadakatleri onun gücünün derecesine bağımlıdır. Böylece, fiili irsiliğin de meşrulaştırdığı iktidarından emin olabilmektedir.

---

[82] Richter, s. 202.

[83] *Ibid.*, s. 214.

Babasının çok kötü muamele ettiği, ama kalıntılarının sadık adamlarının elinde olduğu Kilise de Pepin'le uyuşmuştur. 742'de Boniface tarafından uyarılan Carloman, Austrasia'da yıllardan beri ilk kez bir dinsel kurul toplanmış ve mensupları açısından muazzam şekilde gerilemiş olan Kilise'yi düzene sokmaya çalışmıştır.[84] 744'te Soissons'da ikinci bir kurul toplanmış, kısa bir süre sonra da Austrasia'da toplantıların üçüncüsü yapılmıştır.

Görüldüğü üzere, 8. yüzyılın başlarına kadar her türden dinsel hareketin güneyden gelmesine karşılık, şimdi özellikle kuzeyden kaynaklanan bu dinsel yeniden düzenleme çabalarının arkasında, 745 yılında Frank Kilisesi'nin ilk genel kurulu Saint Boniface'ın başkanlığında toplanmıştır. Ancak bu toplantıda, bu kez Papa'nın etkisi açıkça görülmektedir; çünkü kurulu toplayan odur.

Demek ki Pepin ve Carlomon, Saint Boniface aracılığıyla Papa'ya yönelmektedirler. Diğer yandan, Almanya'da örgütlenen her kilise, iki kardeşi Saint Boniface sayesinde koruyucuları olarak kabullenmektedirler. İşte, bu Kilise desteği sayesinde, kullandıkları iktidar ile malik oldukları her şeyin onaylanacağı bir kaynağa sahip olmuşlardır. Papalıkla olan ilişkiler de zaten bu yöndedir. Papa da çoktan bu yöne gelmiş olduğundan ilişkiler kolaylaşmaktadır. Pepin bu durumu gayet iyi bilmektedir, çünkü Papa daha önce Charles Martel'e başvurarak desteğini talep etmiştir.

III. İTALYA, PAPA VE BİZANS. PAPALIĞIN TARAF DEĞİŞTİRMESİ

Batı'da Roma İmparatorluk yönetiminin çökmesinden sonra, Kilise bizzat kendi örgütü içinde il *(civitas)* ve eyalet kuruluşlarıyla simgesini yaşattığı Roma İmparatorluğu'nun anısını ve görkemini sadakatle muhafaza etmişti. Kilise

[84] *Ibid.*, s. 203-4.

Roma İmparatorluğu'na hayran olmakla kalmıyor, bir anlamda onu devam da ettiriyordu. Çünkü bu Kilise'nin yüksek görevlileri, İmparatorluk saygısını ve hüznünü muhafaza etmekte olan köklü senatör ailelerine mensuplardı. Üstelik Kilise her konuda halen Roma hukukunu uygulamaktadır. Kilise açısından 476'da meydana gelen olayın hiçbir önemi yoktur. Daha önceleri Ravenna'daki İmparatora tabi iken bu tarihten sonra İstanbul'dakine tabi hale gelmiştir. Artık İstanbul'daki İmparatoru önderi olarak tanımaktadır. Roma'daki Papa, Bizans İmparatorunun uyruğudur, onunla mektuplaşmakta ve İstanbul'da bir işgüder bulundurmaktadır. Aynı Papa, İstanbul'daki İmparatorun toplantıya çağırdığı her dinsel kurula katılmakta ve her çağrısına sadakatle uymaktadır.

İmparator ise, durum normal olduğu zamanlarda, Papa'yı İmparatorluğun en yüce patriği saymakta ve ona gereken itibarı göstermektedir. Gerçekten de İmparator açısından Roma Partriğinin (Papa) İstanbul, Kudüs, Antakya ve İskenderiye patriklerine nazaran önceliği vardır.[85]

Batı Kilisesi'nin koşulsuz İmparatora tabi olması, Papa Büyük Gregorius'a kadar Eski Roma İmparatorluğu'nun sınırlarının aynı zamanda Kilise'nin de sınırlarını meydana getirmesiyle açıklanabilir. Kuşkusuz, bu İmparatorluğun Batı'daki enkazı üzerinde Germen krallıklarının kurulması Kilise'yi değişik krallara bağlı birçok devlet arasında bölüştürmüştür; ama Kilise, bunların hepsine karşı baştan itibaren belli bir mesafe içinde yaklaşmıştır. İmparatorluk fiilen ortadan kalkmış olmakla birlikte, Roma'daki Papa açısından yerine kurulan devletlerin hepsi yalnızca bütünün parçalarıdır.[86]

---

[85] Papa Bizans İmparatoru Phocas'dan İstanbul Patriğinin muhalefetine rağmen, "bütün Kiliselerin başı" unvanını almıştır. Vasiliev, s. 228.

[86] Papalık belgeleri, İmparatorların saltanat dönemlerine göre tarihlendirilmektedirler.

İmparatorluğun bir memuru olarak kabul ettiği Teodorik'in İtalya'ya egemen olduğu dönemde bile Papa, kendini Bizans İmparatorunun otoritesine tabi saymaktan geri kalmamıştır. Justinianus ile muzaffer Roma ordularının geri dönmesi bu tabiyeti güçlendirmiştir. Kilise mensupları ve Roma halkı tarafından seçilen Papa, Belisarius'un Roma'ya girmesinden sonra, bu seçimin İmparator tarafından onayını istemiştir. Ve Papa Vigilius'un (537-555) 550'de başlattığı bir uygulama ile de İmparatorun adını Papalık belgelerindeki tarihin yanına koymaya başlamışlardır.

Zaten Vigilius üç katlı Papalık tacını İmparatora borçludur. 537'de Vitiges'in Roma'yı kuşatma altında tuttuğu sırada, Papa Silverius, Gotlarla anlaştığı bahanesiyle Belisarius tarafından görevden alınmış ve Palmataria adasına sürgüne gönderilmişti. İmparator Theodosius tarafından atanan Vigilius, Papalık tahtında onu izlemişti.[87] Justinianus ise Papa'ya İmparatorluğun dinsel mutlakıyetçiliğini kabul ettirebilmek için bu olaydan yararlanmakta gecikmeyecektir. Justinianus'un dinsel mutlakıyetçiliği, üç kürsü olayı denilen bir çatışmadan kaynaklanmaktadır. Bu olay 543 tarihli bir İmparator fermanıyla tekbedencileri memnun etmek ve onları hem devlet hem de Ortodokslarla bağdaştırmak amacıyla, 5. yüzyılın üç büyük dinbilimcisi Nestorcu ilân edilerek mahkûm edilmişlerdir.

Fakat Batılılar, özellikle de Afrikalılar bu kararnameye itiraz etmişlerdir. Kararnameyi onaylamaya davet edilen Papa Vigilius, buna itiraz ederek İstanbul Patriğini aforoz etmişse de 548'de boyun eğmek zorunda kalmıştır. Ancak Batılı piskoposların karara direnmeleri karşısında, Vigilius onayını geri almıştır. Bu durumda İstanbul'da bir dinsel kurul toplamıştır. Fakat Vigilius, bu kentte zorla tutulmasına; Batılı piskoposların kurula katılmayı reddetme-

[87] Hartmann, c. I, s. 384.

leri nedeniyle adeta bir Yunan kurulu haline dönüşmüş bir toplantı olmasına ve bu toplantıya İstanbul Patriğinin başkanlık etmesine rağmen kararı onaylamayı reddetmiştir. Bunun üzerine kurul üç kürsüyü mahkûm etmiş ve boyun eğmeyi reddeden Vigilius, Justinianus tarafından Marmara adalarından birine sürülmüştür.[88] Burada nihayet her şeye razı olan Vigilius'a Roma'ya dönüş izni verilmiş, ama o yolculuk sırasında Siraküza'ya gelirken 555 yılında ölmüştür.[89]

Vigilius'ta olduğu gibi, 555'te tahta oturtulan halefi I. Pelagus da Justinianus tarafından Papalığa atanmıştır. Bu Papa, üç kürsü olayıyla bölünmüş olan ve İtalya'da sürmekte olan savaşlar nedeniyle trajik bir bunalım yaşamakta olan Kilise'yi elinden geldiği kadar huzura kavuşturmaya çalışmıştır.

Asya'da ve Tuna boylarında savaşan İmparatorluk ordularının yokluğundan yararlanan Lombardlar, bütün İtalya'yı işgâl etmişlerdir.[90] Bu, İmparatorluğun bütün tarihi boyunca geçirdiği en kritik ve en kargaşalı dönemlerden biridir. Asker yollamakta olanaksızlıklarla karşılaşan II. Justinus, Lombardlara karşı altınla savaşmayı ve onlara karşı Franklarla ittifak yapmayı son çare olarak görmüştür.

Ancak Lombardlar, İmparator II. Tiberius (578-582) döneminde Benevento ve Spolete'ye ulaşmışlardır. Bu durumda Papa II. Pelagus, İmparatorun Franklar nezdindeki girişimlerini yenilemiş, ama hiçbir şey elde edememiştir. İtalya müthiş bir düzensizlik içinde karanlığa yuvarlanmaktadır.

Ancak Papa'nın ikametgâhı olan Roma ile İmparatorluk kenti Ravenna hâlâ direnmektedirler. İmparator Mauritius (582-602), Ravenna'ya sınırsız yetkilerle donatılmış, ama yetersiz askeri güce sahip bir vali göndermiştir.

---

88 Vasiliev, s. 201-2.

89 Hartmann, s. 393, 94.

90 Vasiliev, s. 225.

Büyük Gregorius'un (590-604) tam Papalık tahtına çıktığı sıralarda, tehlike hiçbir zaman olmadığı ölçüde büyüktür. 592'de Roma ve Ravenna arasındaki her türlü haberleşme kopuk olduğundan Spolete Dükü Arnulf, Roma surları önünde aniden belirivermiştir. Kent 593'te bu kez de Kral Agilulf tarafından tehdit edilmiştir. Gregorius kenti savunmakta yalnızdır. Bu savunma işine kendini adamıştır. Kuşkusuz kendi için, ama aynı zamanda İmparator için.

Bu sırada, Roma'nın hemen hemen umutsuz durumundan yararlanan İstanbul Patriği, Kilise'nin başı unvanını kendine almıştır. Gregorius hemen itiraz etmiş, İmparator Phocas da ona güvence vererek Roma'daki Papa'yı yeniden "bütün Kiliselerin başı" olarak tanımıştır.[91]

Her yandan istilacılarla çevrelenen kentin yıkık surları arkasında direnen, İmparator tarafından terkedilen Papa; Hıristiyanlığın yüce önderi olduğunu kanıtlamak için Forum'un ortasına bir sütun dikmiştir.[92]

Fakat Papa'nın Roma'da kaderine terkedilmesi, onun iktidarını ve prestijini artırmıştır. İlk kez 596'da Papaz Augustinus yönetiminde ilk misyonerlerini İngiltere'ye yollamıştır. Bunu yapmaktaki amacı ruhları kazanmaktır ve bu sayede de Roma Kilisesi'nin büyüklüğüyle Bizans'a karşı bağımsızlık savaşında yeni üsler kazanacağından hiç kuşku duymamaktadır. Misyonerlerini uzaktan yönetmekte ve onlara ilham vermektedir. Ancak Roma'nın kaderini belirleyecek olan Anglosakson Kilisesi'nin kuruluşunu görme şerefini tekeline alamayacaktır.

Bundan sonraki yıllar Papalık için belirleyici olmuştur.

Heraclius bu sıralar, İran tehlikesini İstanbul'dan uzaklaştırmış, İmparatorluk yeniden büyük bir güç haline gel-

---

[91] Hartmann, s. 180.

[92] Vasiliev, s. 228.

miştir. Tam İtalya'yı Lombardlardan geri alacağı sırada, İslamiyet aniden Akdeniz'de belirmiştir (634). Yeniden her yanından saldırıya uğrayan Bizans, Lombardlarla mücadele etmekten vazgeçmek zorunda kalmıştır. Roma gene kendi kaderiyle başbaşadır.

Akdeniz'in Asya ve Afrika kıyılarının İslamiyet tarafından fethi, Kilise için en büyük felâket olmuştur. Hıristiyanlık alanında yalnızca Avrupa topraklarıyla sınırlı hale gelmesinin ötesinde, bu olayın asıl sonucu, Doğu ve Batı'yı artık bütün bütün birbirinden ayıracak büyük kopuşa yol açmış olmasıdır. Papa'nın tahtının bulunduğu Roma ile Doğu'nun sonuncu Partriğinin makamı olan (çünkü Antakya, Kudüs ve İskenderiye Müslümanların eline geçmiştir) Bizans, İslam fırtınasına dayanmışlar, ama birbirlerinden de kopmuşlardır.

Bizans İmparatoru Heraclius tekbedenciliğin egemen olduğu Suriye, Filistin ve Mısır'ı İranlılardan geri aldıktan sonra, eskiden Justinianus'un da yaptığı gibi, birliği sağlayabilmek için dogmatizme tavizde bulunmuştur. İsa'da yalnızca bir tek öz bulunduğunu, bunun da kutsal öz olduğunu savunan tekbedenciler, Onu hem Tanrı hem de insan olarak gören Ortodokslarla uzlaşmaz bir zıtlık içindeydiler. Ancak bu iki zıt savı uzlaştırmak gene de mümkün görünmekteydi. Çünkü Ortodokslar her ne kadar İsa'nın iki özü olduğunu iddia etmekteyseler de onun tek bir yaşamı olduğuna inanıyorlardı. Böylece adına *monothelisme* (iki ayrı doğadan kaynaklanan tek bir irade, MAK) denilen bir doktrin halinde Ortodoksluk ve tekbedenciliği uzlaştırmak mümkündü.

Müslüman istilacılara karşı dinsel duygu ve İmparatorluk duygusunun oluşturdukları birlik algılamasını yeniden canlandırmak için, İmparator tekbedenci ve Ortodoksları uzlaştırmak için *monothelisme* doktrinini ortaya atmanın ve bunu bütün Hıristiyanlığa *Ecthesis*'in yayım-

lanması (638) yoluyla mal etmenin tam zamanı olduğunu düşünmüştür.[93]

Ancak, İmparatorluğu kurtaracağı düşünülen bu girişim çok geç kalmıştır, çünkü bu sıralarda Suriye, İslamiyet tarafından fethedilmiştir bile. Birleştirici bir rol oynayamayan bu girişim, üstelik bir de Roma'nın Bizans'ın karşısında tavır almasına yol açmıştır, Papa Honorius *monotheliste* doktrini bir sapma olarak ilân etmiştir.

Kısa bir süre sonra, İslamiyet tarafından fethedilen Mısır da Hıristiyan dünyasının dışına çıkmıştır. Böylece, tekbedenciliğin başlıca iki merkezi bir daha geri gelmeyecek şekilde kaybedilmiş olmaktadır. Ancak, bütün bunlara rağmen İstanbul *monothelisme*'den vazgeçmemiştir. İmparator II. Constant, 648'de *Type*'i -inanç biçimlerine ilişkin kararname- yayımlayarak, dogma üzerindeki bütün tartışmalara sahip çıkmış ve *monothelisme* doktrininin resmi desteğini de teyit etmiştir.

Roma bu tavır karşısında teslim olmamış ve Latran dinsel kurulunda, Papa I. Martin hem *Ecthesis*'i hem de *Type*'i sapıklıkla suçlayarak mahkûm etmiştir.

Papa'nın direnmesi karşısında İmparator II. Constant, Ravenna'daki Bizans valisine, Martin'in tutuklanmasını emretmiştir. Yakalanan Papa, İstanbul'a yollanmış, müthiş hakaretlere uğradığı bir mahpusluktan sonra, nihayet Kırım'a sürgüne yollanmış ve Eylül 655'te burada ölmüştür.

IV. Constantinus'un İstanbul'u kuşatan Arapları püskürterek kenti rahatlatması, kuşkusuz *monothelisme*'in terki ve Roma'ya yönelişin hareket noktasını oluşturmuştur. Bizans ve Roma'nın yakınlaşmaları, Papa Vitalianus döneminde oluşmuştur. IV. Constantinus (668-685), 6. Büyük dinsel danışma kurulunu 680'de İstanbul'da toplamış ve Papa'yı da "Evrensel Kilise'nin en üst makamının sahi-

[93] *Ibid.*, s. 294.

bi" olarak tanımıştır. Bunlar da göstermektedir ki İslamın baskısı İmparatoru Batı'ya yöneltmektedir.

6. Kurul, tekbedenci Suriye, Filistin ve Mısır'a, İstanbul'un artık bu İslamiyet eline geçmiş eyaletlerle uzlaşma umudunu kaybettiğini göstermiştir. İmparatorun Roma'ya yaklaşması böylece Doğu eyaletlerinin tekbedenci ve *monotheliste* halklarının tam anlamıyla terki pahasına elde edilmiş olmaktadır.

Zaten II. Constant daha bu kurul toplanmadan önce, 663'te o dönemde Roma ile İmparatorluğu birbirinden ayıran doktrin farklılıklarına rağmen, Roma'yı ziyaret etmiş ve 5 Temmuzda Papa Vitalianus tarafından büyük saygıyla karşılanmış, diğer yandan da bu ziyaret sırasında 680 toplantısında açığa çıkacak olan eğilimlerini belli etmişti. Belki de Constant, İmparatorluğun eski başkentine yeniden yerleşmeyi düşünmüştü. Ancak tehditkâr Lombardları uzaklaştıracak bir orduya sahip olmadan bunun olanaksız olduğunu görmüş olmalıdır ki Roma'da on iki günlük bir ikametten sonra Sicilya'ya geçmiş ve en azından donanmasının desteğine güvenebileceği Siraküza'ya yerleşmiştir. II. Constant burada 668'de katledilerek öldürülmüştür.

Kısa bir süre sonra, 667'de IV. Constantinus, Rum ateşi sayesinde Arap donanmasını İstanbul'dan uzağa püskürtmüş ve Halife Muaviye'yi kendine vergi ödemek zorunda bırakmıştır. Diğer yandan, Lombardlarla da kesin bir antlaşma yaparak İtalya'daki topraklarını güvence altına almıştır.[94]

İmparatorluk, İstanbul'u kurtarmış, Roma'yı ve Ravenna ilini muhafaza etmiştir, ama -İspanya ve Afrika'nın da kaybedilmesinden sonra- Doğu Akdenizde tecrit edilmiştir. Diğer yandan, Bizans'la birlikte, Afrika ve İspanya'yı dinsel olarak kaybeden Roma Kilisesi, İslam ilerlemesinin

[94] *Ibid.*, s. 283.

sonucu olarak Batı'ya yönelecek durumda değildir. 680 kurulu bu koşullar altında Roma Kilisesi'nin kaderini, tamamen Yunanlı hale gelmiş olan Bizans İmparatorluğu'na bağlamak zorunda kalması anlamına gelmektedir. 678'den 752'ye kadar saltanat süren on üç Papa'dan, köken olarak Romalı olan yalnızca iki tanesidir: II. Benedictus (684-685) ve II. Gregorius (715-731). Diğerleri, Süryani, Yunanlı veya en fazla Sicilyalıdır. Oysa, Suriye'nin Müslümanlarca fethinden sonra, Süryani göçü nedeniyle Yunanlı unsurların önemli ölçüde arttığı Sicilya, 7. yüzyılın sonlarında hemen hemen tamamiyle Helenleşmiştir.[95]

Kilise'nin Bizans'a doğru yeniden yönelmesi, yalnızca Bizans yönetiminin Papalık makamına el koymuş olmasıyla açıklanamaz. Heraclius'tan itibaren Papaları onaylamakla görevlendirilmiş olan Ravenna'daki vali, yalnızca formalite düzeyinde müdahale etmektedir. Papa'nın seçimi, tamamen bağımsız olarak Roma ortamında yapılmaktadır. İşte konumun bu olmasına rağmen, Yuanlıların sürekli olarak Papalık makamına seçilmeleri işin acayip yanıdır.

Lombardlarla yapılan barış antlaşmasından sonra İtalya'da Bizans askeri gücü namına yalnızca bölgeden askere çağrılanlar bulunmaktadır. Çünkü ordunun asıl ağırlığı İslam güçlerine karşı kullanılmaktadır. Bu durumda Bizans İmparatorunun Papa seçimlerinde ağırlığını koymasının mümkün olmadığı açıkça ortadadır. Ama Roma'daki Kilise mensupları gibi, Bizans ordusunun bu yerel unsurları da Papa seçimlerinde ağırlıklı bir rol oynamaktadırlar. Oysa, askeri komutanların ve rahiplerin çoğu Helenleşmiştir. Bu da Süryanilerin ve Yunanlıların Papa olarak seçilmelerini açıklamaktadır.

Ayrıca, İtalya'daki askerler Papa seçimi konusundaki tavırlarını ortaya koyarlarken asla Bizans'tan gelen emirle-

[95] Gay, s. 9-10.

re tabi değillerdir. Merkezden soyutlanmış ve onunla hiçbir ilişkisi olmayan bu güçler, Ravenna'daki valiye, hatta İmparatora da itaat etmemektedirler. 692'de Papa Sergius, Roma'daki uygulamalara ters düşen *in Trullo* dinsel kurulunun kararlarına imza atmayı reddedince, İmparator II. Justinianus, onun tutuklanarak İstanbul'a yollanmasını emretmiştir. Fakat Roma kent garnizonu ayaklanmış ve İmparator temsilcisi ancak Papa'nın müdahalesiyle ölümden kurtulabilmiştir.

Böylece Roma her ne kadar İmparatorluğun bir parçası olmaya devam etmekteyse de Papa burada fiili bir bağımsızlığa sahip bulunmaktadır. Papa bu kentin hem dinsel hem sivil hem de askeri önderidir. Fakat İmparatora olan bağlılığını da ifade etmekle birlikte, otoritesini de güçlendirmekten geri kalmamaktadır. Çünkü İmparator, onu hâlâ Kilise'nin bir numaralı önderi olarak saymaya devam etmektedir. İmparator, Papa'yı Kilise'nin önderi saymaktadır; ama Afrika ve İspanya'nın kaybedilmelerinden sonra, çok büyük bölümü Doğu'da kalan evrensel Kilise'ye bizzat başkanlık etmekten de vazgeçmiş değildir.

Diğer yandan, 692 olayını izleyen geçici kopma ne Papa ne de İmparator tarafından arzu edilmişti. İmparatorluk merkezinde ağırlanan son Papa, orada en büyük şereflere nail olmuştu. Hatta İmparator, onun önünde diz çökerek ayaklarını öpmüştü.[96] Ve bir kez daha iki tarafın uyuşmaları sonucu Roma ile İstanbul arasında barış sağlanmıştı.

Ancak Ortodokslar ile *monotheliste*'ler arasındaki eski kavga devrevi olarak canlanmaktadır. 711'de *monotheliste* Philippicus'un İmparatorluk tahtına çıkması Roma'da ayaklanmalara yol açmıştır. Diğer yandan İmparatorun İtalya üzerindeki dünyevi otoritesi giderek zayıflamaktadır.

[96] Vasiliev, c. I, s. 297.

710'da Ravenna'daki birlikler isyan etmişler, vali öldürülmüş ve yerine, birliklerin bizzat seçtikleri bir askeri şef getirilmiştir.[97] İmparatorluğun bu durumda güçlü bir müdahalesi gerekmektedir. Fakat II. Justinianus'un 711'deki ölümü, 717'ye kadar sürecek bir fetret döneminin başlamasına yol açmıştır. Bu dönemin kargaşası, Bulgarların İstanbul'a kadar ilerlemelerine, Arapların da Anadolu üzerinde karadan ilerlerken Ege ve Çanakkale Boğazına zaten egemen olan donanmalarının 717'de başkente denizden saldırmalarına neden olmuştur.[98]

Denilebilir ki Avrupa bu durumdan tahtı ele geçiren enerjik asker İzoryalı III. Leon sayesinde kurtulmuştur. Rum ateşinin ona sağladığı üstünlükle Arap donanmasını püskürtmesi ve Bulgarlarla aktetmeyi becerebildiği işbirliği antlaşması sayesinde, zayıflayan düşmanın bir yıldan fazla süren kuşatmayı kaldırarak 718'de geri çekilmek zorunda kalmasını hazırlamıştır.

Bu, Poitiers savaşından çok daha önemli tarihsel bir olgudur. Bu, Araplar tarafından "Tanrı'nın koruduğu kent"e karşı girişilen son saldırıdır. Bu, Bury'nin dediği gibi kutsal bir tarihtir.[99] Bu kuşatmanın kaldırılmasından İmparatoriçe Irene (782-803) dönemine kadar Araplar durdurulmuş, hatta Anadolu'da gerilemek zorunda bırakılmışlardır. Leon ve oğlu Constantinus çağlarında İmparatorluk toparlanmıştır. Yönetsel yeniden örgütlenme ve *thema* rejiminin yaygınlaştırılması sayesinde, kaybettiği bütünlük ve tutarlılığına yeniden kavuşmuştur.[100]

Fakat Leon, eserini dinsel bir reformla tamamlamak istemiştir: Tasvirkırıcılık *(iconoclastie)*. Bu tavır belki Hıristiyanlık ile İslam arasındaki zıtlığı azaltmak ve Pau-

97 Hartmann, c. II, s. 77-8.
98 Vasiliev, I, s. 313.
99 *Ibid.*, s. 314.
100 *Ibid.*, s. 331.

lusçuların çoğunlukta olduğu, Küçük Asya'da yer alan Doğu eyaletlerini yatıştırmak arzusuyla kısmen açıklanabilir.[101]

Yeni doktrinin yürürlüğe konulması, Roma'da çok ciddi sonuçlara yol açmıştır. İmparator Leon tasvirlere karşı ilk kararnamesini 725-726'da yayımlamıştır.[102] Papa II. Gregorius ise hemen İmparatoru afaroz etmiştir. Buna bağlı olarak, çatışma gittikçe sertleşmeye başlamıştır. Kilise'nin kendi otoritesi altında olduğunu söyleyen İmparatora karşı, Papa kendinden önce hiçbir halefinin kullanmadığı tarzda, dünyevi ve ruhani iktidarların birbirlerinden ayrı olduklarını ilân etmiştir.[103] Papa bu konuda o kadar ileri gitmiştir ki müminleri, İmparatordan kaynaklanan sapkınlığa karşı korunmaya çağırmıştır. Ve bütün bunları yaparken İmparatorun otoritesine karşı açıkça meydan okuyarak onu İtalya'yı koruyamamakla suçlamış ve Batı uluslarına yöneleceği tehdidini savurarak Romalıların Bizans İmparatoruna vergi ödemelerini yasaklamıştır. Aynı anda, İtalya'da garnizon tutan İmparatorluk birlikleri her yerde ayaklanmışlar, komutanlarını azlederek yerlerine yenilerini kendileri seçmişlerdir. Bizans valisi Paulus bir ayaklanma sırasında öldürülmüş, Romalılar da düklerini kovmuşlardır. Bütün Bizans İtalya'sı isyan halindedir ve eğer Papa önerirse bir karşı-İmparator seçmeye de hazırdır. Ama Papa böyle bir öneride bulunmamıştır. Acaba bu davranışta meşruiyetçiliğin son bir tezahürünü mü görmek gerekir yoksa Papa'nın İtalya'da yanı başında bir İmparator istemediğini mi düşünmek gerekir?[104]

Ancak İmparator, bütün bu aleyhte gelişmelere rağmen işin ucunu bırakmamıştır. Ravenna'ya yeni bir askeri vali yollar, ama o da askeri gücü olmadığından bir şey

---

[101] *Ibid.*, s. 339.
[102] *Ibid.*, s. 342.
[103] Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 2180; Hartmann, c. II, s. 94.
[104] Hartmann, II, s. 95.

yapamaz. Ayrıca, Spolete ve Benevento'nun Lombard dükleri kendi krallarına karşı ayaklanarak Papa'yı desteklemeye başladıklarından durum daha da ağırlaşmıştır. İmparator açısından yapılacak tek şey kalmıştır: Durumdan isyan eden dükleri yoketmek için yararlanacak olan Lombard Kralı Luitprand ile birleşmek.

Luitprand sayesinde Bizans askeri valisi Roma'ya girmiş, Papa tasvirkırıcılığa muhalefeti sürdürmekle beraber teslim olmuştur. Papa, İmparatorun dünyevi iktidarını tanımayı kabul etmiştir, ama ruhani alanda bağımsız olduğunu hâlâ iddia etmektedir. 730'da İmparator tarafından yürürlüğe konulan yeni tasvirkırıcı kararnameye karşı bir kez daha itiraz etmiş ve İstanbul Patriğinin dinsel önder olma niteliğini kaybettiğini ilân etmiştir.

Ancak siyasal olarak Papa, şimdi otoritesini itirazsız kabul ettirmiş olan askeri valiyle uyum içinde davranmaktadır. Toskana'da karşı-İmparator olarak ilân edilmiş biri öldürülmüş ve başı Bizans'a gönderilmiştir. Ravenna ise bir Bizans filosunu püskürtmesine rağmen askeri valinin egemenliğine girmiştir.

II. Gregorius 729'da ölmüş, halefi Süryani III. Gregorius olmuştur. Bu Papa, seçimini İmparatora onaylatan son Papa'dır.[105]

Ama o da Papalık makamına çıkar çıkmaz, tasvirkırıcılığa karşı olan mücadeleye kaldığı yerden devam etmeye başlamıştır. 731'de bir dinsel kurul toplamış ve tasvirkırıcıları aforoz ettirmiştir. Cepheden saldırıya uğrayan İmparator; Adriyatik'in doğusundaki bütün eyaletler (Illirya), Sicilya, Bruttuium ve Kalabriya'yı Roma yargı alanından çıkartıp İstanbul Patriğine bağlayarak Papa'nın bu davranışına cevap vermiştir.[106] Ayrıca Sicilya, Bruttium ve Kalabriya'da yıllık gelirleri 350 altın *solidus* olan malikâ-

[105] Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, s. 257.
[106] Hartmann, II, s. 111-12.

neleri de onun elinden almıştır. Böylece Papa, artık İmparatorun Bizanslı bakış açısından, yalnızca bir İtalyan piskoposundan ibarettir. Papa'nın hiyerarşik ve dogmatik etkileri, artık bir parçası olmaktan uzaklaştırıldığı Doğu'da duyulmayacaktır. Latin Kilisesi, bizzat İmparatorun kendi tarafından Bizans dünyasının dışına itilmiştir.

Ancak Papa, gene de İmparatorla bağlarını kopartmamıştır. Belki de bu sadakatini, Luitprand'ın değişen davranışıyla açıklamak mümkündür. Ravenna'daki Bizans valisiyle bozuşan Lombard kralı Ravenna'yı ele geçirmiş ve böylece bütün İtalya'yı ele geçirme konusundaki niyetini belli etmiştir. Bu fetih gerçekleşirse ve Roma da Lombardların eline geçerse, bunun Papa açısından sonucu, bir Lombard piskoposu mertebesine gerilemek olacaktır. İşte bunları hesaba katarak, her şeye rağmen Yunan davasına bağlanmaktadır. Papa durumu lehine çevirmek için Grado piskoposunu adacıklar halkına, yani Venediklileri kazanmaya yollamış ve onların donanmasını da gemileri olmayan Lombardlara karşı kullanmak istemiştir. Bu cesur denizciler sayesinde Ravenna, Lombardlardan geri alınmış ve 735'te Bizans askeri valisi kente yeniden egemen olmuştur. Fakat Luitprand hâlâ korkulacak bir düşman olarak kalmaya devam etmektedir.[107] 738 yılında Papa, Lombard kralına karşı bağımsız olmak isteyen Spolete ve Benevento dükleriyle ittifak yapmıştır.[108] Ancak 739'da Luitprand, Spolete düküne saldırarak onu Roma'ya sığınmak zorunda bırakmış ve Roma civarındaki kırsal alanı yağmalamaya başlamıştır.[109]

Bu sürekli tehditlerin ortasında Papa, Anglosakson Kilisesi'ne yaslanarak hâlâ putperest olan Germanya'nın Hıristiyanlaştırılmasına girişecektir. Papa Vitalianus'un 669'da

---

[107] *Ibid.*, s. 134.

[108] Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 2244.

[109] Hartmann, II, s. 138.

Canterbury başpiskoposu yaptığı Yunanlı Rahip Theodore tarafından örgütlenen Anglosakson Kilisesi, Papalığın Kuzey'de gerçek bir ileri karakolu idi.[110]

Germanya'yı Hıristiyanlığa kazandıran büyük misyonerler bu Kilise'den yola çıkmışlardır. Wynfrith (Saint Boniface) 678'de Germanya içlerine girmiş, Willibrord da ülkeye 690'da ulaşmıştır. Bu sonuncu rahip görevine başlamadan önce, Roma'ya giderek Papa'nın kendisini kutsamasını istemiştir. Papa Sergius da onu, Germanya'yı Kitabı Mukaddes'e kazanmak ve orada Kiliseler kurmakla görevlendirerek ona bu kiliselere asmak üzere kutsal tasvirler vermiştir.

Willibrord, Frizya'yı dine kazanmak üzere yola çıkmıştır. Bu bölgede görevini yerine getirebilmesi konusunda, kuşkusuz dinsel de olan, ama asıl siyasal nedenlerden ötürü, Pepin tarafından desteklenmiştir. Çünkü Hıristiyanlaştırma, Frizya bölgesine Frank sızmasına olanak doğuracaktır. Willibrord, 696'da Roma'ya geri dönmüş, burada Clement adını, piskopos asasını *(pallium)* alarak Papa Sergius tarafından Utrecht piskoposu olarak kutsanmıştır.[111]

15 Mayıs 719'da II. Gregorius, Boniface'a (Wynfrith) Frizya'nın Hıristiyanlaştırılmasına Roma doktrinine uygun olarak devam etme görevini vermiştir. İşte bu olaydan ötürü Wynfrith, o günün azizine izafeten Boniface adını almıştır.[112] Boniface, Frizya'da Willibrord'un yanındaki misyonerliği sırasında Charles Martel'in korumasından hiç mahrum kalmamıştır. 722'de Roma'ya geri dönen Boniface, II. Gregorius tarafından Germanya'da Ren'in sağ kıyısındaki halklara inanç aşılamakla görevlendirilerek piskopos olarak atanmıştır.[113] Papa'nın ona verdiği mektuplar Boniface'ı Roma'nın gerçek bir misyoneri haline getirmektedir. 724'te

---

[110] Schubert, *Geschichte der Christlichen Kirche in Frühmittelalter*, s. 269.
[111] Jaffé-Wattenbach, s. 244.
[112] Schubert, s. 300.
[113] Jaffé-Wattenbach, nu. 2159-2162.

Papa, onu Charles Martel'e tavsiye etmiş[114] ve nihayet 732'de Papa III. Gregorius Boniface'ı, İsa'ya kazandığı topraklarda bizzat piskopos atama yetkisine sahip bir başpiskopos olarak kutsamıştır.

Böylece, Bizans İmparatorunun Roma'yı Doğu'dan sürdüğü sırada; Boniface misyonu Papalığa, II. Gregorius'un bu misyonerlerle yaptığı konuşma esnasında sezdiği üzere, *extremas occidentis regiones*'de yayılma olanağını sağlamaktadır. Roma'daki Papa'nın egemenliğini bütün Germanya'ya yayan bu büyük misyoner, olayların öyle gelişmesi nedeniyle, aynı zamanda Kilise'ye kötü muamele eden, onu soyan ve mallarını müsadere ederek vassallerine dağıtan Charles Martel'in de koruması altındadır. Papa bütün bunlara rağmen, İtalya'da içinde bulunduğu sıkışık durumdan ötürü, Saint Boniface'ın bu çok güçlü koruyucusuna başvurmaktan başka bir yol bulabilmiş değildir. 738'de Boniface yeniden Roma'ya gelmiş ve aşağı yukarı bir yıl kalmıştır. Hiç kuşku yoktur ki bu ikameti sırasında, Papa III. Gregorius'la yalnızca Alman Kilisesi'nin örgütlenmesinden söz etmemiştir. Varsaymak gerekir ki Papa'ya Charles Martel'in desteğini talep etmesini tavsiye etmiştir. Çünkü 739'da Papa, Batı'nın çok güçlü efendisiyle ilişki kurarak, ona en büyük "nişan"ını yollamış ve Lombardlara karşı Roma'yı koruması karşılığında Bizans İmparatorunu terkedeceğini bildirmiştir.[115]

Ama Charles, Provence'da Araplara karşı kendi hesabına bir harekâta girişmiş olan Lombardlarla bozuşmayı göze alamamaktadır. Bu durumda, III. Gregorius'a bir elçilik kurulu yollayarak, hiçbir zaman gelmeyecek olan bir desteğe dair söz vermekten başka bir şey yapmamıştır.[116]

---

[114] *Ibid.*, nu. 2168; Schubert, s. 301.
[115] *Ibid.*, nu. 2249.
[116] Hartmann, II, s. 170-71.

741'de III. Gregorius, Charles Martel ve İmparator Ill. Leon aynı anda ölmüşlerdir. Papalığa Zakarya, Frank Saray nazırlığına Pepin ve Bizans İmparatorluğu'na da fanatik bir tasvirkırıcı olan V. Constantinus Copronymus geçmişlerdir.

Yeni İmparatorun dinsel baskıları sonucu, sınır dışı edilen veya *basileus*'a küsen 50.000 Yunanlı rahip Roma'ya sığınmışlardır. Bu duruma çok kızan Zakarya, Papalığını İmparatora onaylatmamıştır. Üstelik, seçilmesinden hemen sonra Luitprand'la yirmi yıllık bir ateşkes anlaşması imzalamıştır. Luitprand da bu anlaşmadan, 743'te Ravenna'daki Bizans güçlerine yeniden saldırmak üzere yararlanmıştır. Ancak bu durumda Papa, her şeye rağmen İmparatorun tarafını tutmuş ve Bizans askeri valisinin talebi üzerine Luitprand'ın İmparatorlukla bir ateşkes imzalamasını sağlamıştır.[117]

Bu arada Papa'nın, Kilise'ye babasından çok daha lütufkâr davranan Pepin'le ilişkileri, Saint Boniface aracılığıyla kurulmakta ve giderek de samimileşmektedir. Zaten Carloman'dan kurtulmuş olan Pepin de yapacağı hükümet darbesini hazırlamaktadır. Kuşkusuz, bunu gerçekleştirmesi için istemesi yeterlidir. Fakat o hiçbir şeyi tesadüfe bırakmak istememektedir ve Zakarya'nın yardımlarına güvenebileceğine inanarak Papa nezdindeki ünlü girişimde bulunmuştur.

751'de Almanya'da yeni kurulan piskoposluklardan Wurtzbourg'un piskoposu Burchard ve Başrahip Fulrad, Roma'ya gelerek Papa'ya şu ünlü soruyu sormuştur: Gerçek kral bu unvanı taşıyan mıdır, yoksa krallık iktidarını kullanan mıdır? Yani tacı kimin taşımaya daha çok hakkı vardır? Zakarya'nın Pepin'in çıkarına yatkın olan cevabı Merovenj hanedanının sonunu belirlemiştir.

---

[117] *Ibid.*, II, s. 144.

Kaderini bekleyen zavallı Merovenj kralı, kimsenin artık kendinden endişe duyamayacağı bir manastıra yollanmıştır.

Bundan sonra, büyük yön değişmesi gerçekleştirilmiştir. Ve bu konuda Kuzey'in başı çektiği artık tartışılmaz bir gerçektir. İslamiyetin Güney Galya'yı çökertmesinden sonra, dünyevi iktidar artık tamamen Kuzey'den kaynaklanmaktadır ve Bizans İmparatorluğu'nun Doğu'ya çekilmesiyle de Papalığı destekleyecek tek güç olarak bu iktidar ayakta kalmıştır.[118]

751 yılı Karolenjler ile Papa'nın ittifaklarının kurulduğu tarihtir. Bu ittifak Zakarya döneminde kurulmuştur. II. Stephan'ın Papalığı döneminde sona erecektir. İttifakın kurulduğu sırada, eski durumun tersine dönüşünün tam anlamıyla gerçekleşmesi için Papa'yı hâlâ İmparatora bağlayan son ipin de kopması gerekmektedir. Çünkü bu bağ devam ettiği sürece Papalığın doğaya aykırı olarak, bir Akdeniz devleti olarak kalmaya devam etmesi gerekmektedir. Eğer İslamiyet, Papalığın elinden İspanya ve Afrika'yı almamış olsaydı, kuşkusuz Roma hem Akdenizli olarak kalabilirdi hem de bunun böyle olmasını isterdi. Ancak buraların bir kez kaybedilmiş olması nedeniyle, Kuzey'deki Germanya, Papalık açısından çok daha ağır basmaktadır.

Ancak gelenek o kadar güçlüdür ki, eğer olanaksız olan gerçekleşseydi de İmparator, Lombardları püskürtebilseydi, Papa ona sadık kalırdı. Fakat 749'da Aistulf'un ortaya çıkmasıyla Lombardlar yeniden fetihçi siyasetlerine dönmüşlerdir.

---

[118] Schubert, s. 287'de bu dönüşü ifade edecek çok doğru terimleri bulmuştur: *Die Heimat der abendlandischen Christenheit der Schaplatz ihrer geschichte bat sich nach Norden verschoben; die linie Rom-Metz-York bezeichnet ihn. Rom die Herrin liegt nicht im mittelpunkt, sondern an der peripherie. Zerbrochen ist die Einbeitskultur der Mittelmeerlander. Neue völker drangen sich ans licht und streben nach neuer Einheit. Eine neue zeit beginnt: die des Ubergangs ist vorüber.*

Lombardlar, 751'de Ravenna'yı ele geçirmişlerdir ve üstelik bu kez bu fetih kesindir. Roma artık kaderinden kaçamayacaktır. 752'de Aistulf'un ordusu Roma sınırlarına dayanmıştır. Hemen bir yardım gelirse kent kurtulabilir. Papa Stephan bu durumda tasvirkırıcı İmparatordan yardım dilenmiştir. Ondan Roma'yı kurtarmak üzere bir ordu yollamasını istemiştir.[119] Fakat V. Constantinus, Lombardlar kralına bir elçilik kurulu yollamakla yetinmiştir. Bu kurulu kabul eden Aistulf kendinden istenen bütün tavizleri reddetmiştir. Bunun üzerine Stephan, Pepin'den yardım istemiştir. Ama kesin adımı atmadan önce de bizzat Pavia'da Aistulf'un yanına giderek ondan fetihlerine son vermesini talep etmiştir. Burada uğradığı başarısızlık üzerine, Pepin'in sarayına doğru yola çıkmış ve Ocak 754'te Karolenj'in yanına varmıştır.

Kaçınılmaz olan gerçekleşmiştir. 751'de Pepin'in bozduğu geleneği üç yıl sonra Papa da bozmuştur.

IV. YENİ İMPARATORLUK

Demek ki 754'te Papa II. Stephan, II. Gregorius'un 729'dan itibaren yolunu işaret ettiği *extramae occidentis regiones*'de bulunmaktadır. Buraya ne yapmaya gelmiştir? Aristulf'un hiçbir şey dinlemeye yanaşmamasından ve İmparatorun elçisinin hiçbir şey elde edememiş olmasından ötürü Roma'nın korunması için yardım istemek üzere gelmiştir. Muhakkak ki eğer Pavia'daki girişimi sonuç verseydi, Alpler'i aşmazdı. Kuşkusuz girişiminin ciddiyetinin bilincinde olan Papa'nın başka çaresi de yoktur.

Pepin, onu Ponthion'da 6 Ocak 754'te karşılamıştır. Papa Stephan, burada ona Lombardlara müdahale etmesi konusunda yalvarmıştır. Pepin de Papa'ya, *exerchatum*

[119] Jaffé-Wattenbach, *Regesta*, nu. 2308.

Ravennae et reipublicae jura sue loca reddere yemin etmiştir.[120]

Bu konuda metinlere bakarak karar vermeye kalkınca, ortaya bir açmaz çıkmaktadır. Söz konusu olan Lombardların *Respublica*'dan aldıklarını geri vermektir. Ama *Respublica,* İmparatorluktur veya İmparatorluk içindeki Roma'dır. Ve kuşkusuz bir savaşa daha girmek istemeyen Pepin, Aistulf'a bir elçi göndermiştir. Ama Lombard kralı, Pepin'i dinlemeyi reddetmiş, üstelik Monte Cassino'dan kurtarmayı başardığı Carloman'ı ona karşı çıkartacağını ihsas ettirmiştir. Ancak Fransa'ya gelen Carloman tutuklanmış, sonra da ölmüştür.[121]

Böylece, Lombard kralı çok beceriksiz bir biçimde Pepin'le bozuşmuş olmaktadır. Davranışlarının gösterdiği üzere Aistulf, bu kez Roma'yı ve İtalya'nın bütününü ele geçirmeye kesin kararlıdır. Papa ve onun arasındaki sorunu, bu durumda çözecek olan Pepin'dir. Pepin sefere çıkmadan önce, ülkenin kodamanlarını Quiersy-sur-Oise'da toplamış ve Papa'ya verdiği sözleri kapsayan bir belge vermiştir (14 Nisan). Üç ay sonra savaşa hareket etmeden önce Papa, Saint-Denis'de, daha önce Saint Boniface'ın yaptığı gibi, Pepin'i kutsamış ve Frankalara Pepin sülalesinden başka bir kral seçmelerini yasaklayarak bunu aforoz yaptırımına bağlamıştır. Böylece ittifak, hanedanın önderi ile Kilise'nin şefi arasında kurulmuş olmaktadır. Stephan, Pepin ve iki oğluna *patricius Romanorum* unvanı da vermiştir. Aslında bunu yaparken kendine ait olmayan ve İmparator tekelinde olan yetkileri kullanmış olmaktadır. İtalya'daki Bizans genel valisi de *patricius* unvanını taşımaktadır. Böylece, Pepin de onun gibi Roma'nın koruyucusu olmakta, ama bu konuma İmparatorun yetki devriyle değil de Pa-

[120] Böhmer-Muhlbacher, *Die Regesten des Kaiserreichs*, c. I, s. 36.
[121] Lot, *et. al.*, s. 410.

pa'nın tayiniyle ulaşmış olmaktadır.[122] Diğer yandan, bu konuda Papa'nın Pepin'in düşüncelerini hesaba katmadan kendiliğinden öyle davrandığı anlaşılmaktadır, çünkü bu unvana herhangi bir değer atfetmeyen Pepin, onu hiçbir zaman taşımamıştır.

Yenik düşen Aistulf, barış antlaşmasıyla Romalılara fethettiği yerleri, yani Narni ve Ceccano *patrimonium*'larını ve Ravenna'daki valilik topraklarını geri vermiştir. İmparator, bu antlaşmadan 756'da haberdar olur olmaz hemen Pepin'den Ravenna ve valilik topraklarının kendine geri verilmesini istemiştir. İmparatorun bu terk karşılığında önerdiği yüksek miktarda paraya rağmen, Pepin bu öneriyi doğal olarak reddetmiştir. Böyle davranmasının nedeni, Saint Pierre'e duyduğu saygıdır ve hiçbir şey onu verdiği sözün tersine davranmaya zorlayamamıştır.[123] Zaten Bizans elçilerinin geldikleri sırada Pepin ve yeminlerini hemen bozan Aistulf arasında yeniden savaş başlamıştır. Hatta Aistulf, 1 Ocak 756'da Roma'yı da kuşatmıştır. Ancak Pavia'da ikinci kez sıkıştırılan Lombard, bir kez daha barış istemiştir. Ele geçirdiği toprakları Pepin'e geri vermiş, o da bunları Papa'ya vermiştir. Böylece Papa, artık Roma ve Roma'ya ait toprakların efendisidir.[124] Ancak hâlâ İmparatorun kuramsal otoritesini tanımaya devam etmektedir.

Pepin'in her iki seferinde de Roma'ya girmemiş olması dikkat çekicidir. Zaten Aistulf'un yerine ve kısmen onun etkisiyle kral olan Didier'nin ona sıkıntılar çıkartmasına rağmen Pepin bir daha İtalya'da görülmeyecektir. Didier, Luitprand tarafından gerçekleştirilen çeşitli Lombard fetihlerinden elde edilen toprakları Papa'ya geri vereceğine ye-

---

[122] *Ibid.*, s. 411.

[123] L. Oelsner, *Jahrbücher der Frankischen Reiches unter König Pippin*, 1871, s. 267.

[124] Böhmer-Muhlbacher, s. 42-43.

min etmiş olmakla birlikte, sözünü ancak kısmen yerine getirmeye yanaşmıştır.

Stephan'ın halefi I. Paulus (757-767) boş yere taleplerini tekrar edip durmuştur. Bu arada, İmparatorluk da durumdan yararlanmak istiyora benzemektedir. Daha önce 756'da Pepin'le görüşmüş olan İmparatorun elçisi Georgius 758'de Napoli'ye gelmiş ve Didier ile Roma ve Ravenna'yı ele geçirmek için birleşme projeleri yapmıştır. Daha sonra Pepin'in yanına gitmişse de ondan bir şey elde etmesi mümkün olamamıştır; çünkü Pepin, Papa'ya sadık kalmaya devam etmektedir.[125] 760'ta Roma'da İmparatorun Roma ve Fransa'ya karşı 300 gemilik bir donanma yolladığı söylentisi yayılmıştır.[126] Hiç kuşku yoktur ki bu söylentiyi bizzat Papa çıkartmaktadır ve böylece, Pepin'i güneye inmek zorunda bırakacağını ummaktadır. Daha sonraları bile *nefandissimi Greci*'nin Ravenna'ya karşı girişecekleri saldırıdan[127] ve bu sapkınlara karşı da *vere orthodoxus* Pepin'in karşı çıkacağından söz etmekten vazgeçmemiştir.[128]

Papa, İmparatorun Pepin'e etki etmeye çalıştığını bilmektedir. 762'de Pepin ve Papa'nın elçileri İstanbul'a gitmişlerdir. Ayrıca, İmparator açıkça bir yakınlaşmanın çarelerini aramaktadır. 765'e doğru İmparator Pepin'e *spathaire* Anthi ve hadım Sinesius'u tasvirler sorunuyla, Pepin'in kızı Gisla'nın İmparatorun oğluyla nişanlanması konusunu görüşmeleri için yollamıştır.[129]

---

[125] Oelsen, s. 320-21.

[126] *Ibid.*, s. 346. *Codex Carolinus*, ed. Gundlach, M.G.H. Epist., s. 521.

[127] *Codex Carolinus*, s. 536.

[128] Ona şöyle yazmıştır: *post deum in vestra excellentia et fortissimi regni vestri brachio existit fiducia.* Biraz ileride bir incil metnini şerh ederken de, *Salvum fac, Domine Christinissimum Pippinun regem quem oleo sancto per manus apostoli tui ungui praecepisti, et exaudi eum, in quacumque die invocaverit te. Codex Carolinus, loc. cit.*, s. 539.

[129] Oelsner, s. 396-97.

Gentilly'de gene tasvirler konusunda büyük bir tartışma olmuştur.[130]

Ama Pepin kaya gibi direnmekte ve her konuda Papa'yla uyum içinde davranmaktadır. Papa'nın Didier ile sorunlarına gelince, Pepin bunları 763'te aktedilen bir antlaşma ile tatlıya bağlamıştır. Bu antlaşma ile Papa, toprak taleplerinden ve Spolete ile Benevento üzerindeki himaye taleplerinden vazgeçmiştir.[131] Sonuç olarak Papa, Pepin sayesinde düşmanlarına karşı kendini güvencede hissetmekte, onun Ortodoksluğundan emin olmakta, ama mutlak olarak da onun himayesi altına girmek zorunda kalmaktadır.

Charlemagne'ın saltanatı, her konuda Pepin'in eserinin tamamlanması anlamına gelmektedir. Babası ona İtalyan politikasını, yani Lombard ve Roma politikasını miras bırakmıştır. Charlemagne, 9 Ekim 768'de tahta çıktığında, tıpkı kardeşi Carloman gibi *patricius* unvanını taşımaktaydı. Yeni kral ancak kardeşinin Aralık 771'deki ölümünden sonra rahatça davranabilir hale gelmiştir.

Lombardlar Kralı Didier'nin Roma mülkünü ele geçirme konusundaki ihtirası devam etmektedir. Ocak 773'te Papa Hadrianus, ona karşı Charlemagne'dan imdat istemek zorunda kalmıştır. Bu durumda kral, hemen İtalya'ya inmiş, ordusu Didier'nin kapandığı Pavia'yı kuşatma altında tutarken kendisi 774'te Paskalya törenlerine katılmak üzere Roma'ya gitmiştir. Charlemagne, İtalya'da Papalığın en büyük dostu olarak davranmış ve olaylara müdahale etmiştir. Babasının Kilise'ye yaptığı bağışları yenilemekle kalmamış, bunları Spolete ve Benevento dükalıklarıyla Venezia ve Istria'yı kapsar şekilde genişletmiştir.[132] Daha sonra, 774'te, Didier ile birlikte teslim olacak olan

---

130 Böhmer-Muhlbacher, s. 53.

131 Lot, *et. al.*, s. 413.

132 Böhmer-Muhlbacher, s. 73; Lot, *et. al.*, s. 422.

Pavia önlerine gelmiş, kralın teslim olmasından sonra da Lombard kralı unvanını kendine almıştır.

O ana kadar *Carolus gratia Dei, rex Francorum vir inluster* unvanıyla yetinmişti. Ama unvanı *Rex Francorum et Lomgobardorum atque patricius Romanorum*'dur.[133]

Unvanın yenilenmesi göstermektedir ki, Papa'nın arzusu hilafına, *patricius* unvanı Lombard krallığının kendine geçmesinin bir yan ürünüdür. Franklar kralı artık İtalya'daki güçlerden biri haline gelmiştir. Germen Austrasia'sında doğan iktidarı artık Akdeniz'e kadar yayılmıştır. Fakat kral, Roma'ya yerleşmeyecek ve Akdenizli olmayacaktır. Charlemagne, Kuzeyli olarak kalmaya devam edecek ve İtalya, Papa'yla birlikte, kendi yörüngesinde salınacaktır. Charlemagne, Lombard krallığına belli bir özerklik tanımış, fakat yönetimi Frank kontlarına bıraktıktan başka, topraklarının bir kısmını *Francia*'nın büyük Kiliselerine dağıtmıştır.

Papa'ya gelince; sonuç olarak iktidarını Quiersy'de II. Stephan'dan almış olan bu *patricius*'u, doğal olarak yalnızca Roma'nın sadık bir koruyucusu olarak görmek istemektedir. Ama burada adeta kader olan bir çelişki vardır. Her şeyden önce, her koruyucu kolaylıkla bir efendiye dönüşebilir. Siyasetini sadakatle Papa'nınkine göre oluşturan Pepin'de böyle bir dönüşüm olmamıştır; ama Charles, Papalığın efendisi olacaktır. *Patricius* unvanını ancak Lombard krallığını fethettikten sonra almış olması olgusu, bu unvanı da fethettiğini düşündüğünü işaret etmektedir. Bu durumda da bu unvanı Papa'dan kaynaklanmamakta, bizzat kendisi almış olmaktadır. Papa ise 772'den beri artık belgelerini İmparatorların saltanat dönemlerine göre tarihlendirmemektedir. 781'den itibaren ise Papalar, belgelerini bizzat kendi saltanat dönemlerine göre tarihlendirecekler-

[133] Lot, *et. al.*, s. 423.

dir.[134] Demek ki onlar da yayılmanın yollarını aramaktadırlar. Ancak, Papa'nın bu davranışı Benevento'daki Lombard prensi; İmparator adına hükümet eden veya ettiğini iddia eden Sicilya ve Kalabriya *patricius*'u ile Napoli dükünün muhalefetine yol açmıştır.

Charles İtalya'yı Papa'ya teslim etmeyi düşünmemektedir. Lombardlar kralı olmuştu ve bu sayede yarımadanın tümüne egemen olmayı düşünmekteydi. Böylece, Roma'ya 780'in Paskalyasında ikinci kez geldiğinde, henüz Lombard tacını fethetmediği sıralardaki açıklamalarını tekrarlayarak, dükünü uyruğu saydığı Spolete'nin Papa'nın eline geçmesine izin vermemiştir.

Diğer yandan, IV. Leon'un öldüğü ve yerine geçen Irene'nin de tasvirkırıcılıktan vazgeçtiği Bizans İmparatorluğu yakınlaşma eğilimleri göstermektedir. 781'de İstanbul'dan gelen bir elçilik kurulu, genç Bizans İmparatoru adına, Charles'ın kızı Rotrude'ün "dest-i izdivacına talip" olmuş ve nişan da kararlaştırılmıştır.[135] Demek ki İmparatorla bozuşmanın zamanı değildir ve buna bağlı olarak da Charles, Papa'nın İmparatorluk topraklarına karşı olan emellerini destekleyemez.

786 yılı sonunda Charles, özellikle Benevento dükünün huysuzlukları yüzünden, çağrılı olarak yeniden Roma'dadır ve bu kez dükü itaate zorlamaya kararlıdır. Fakat Charles geri döner dönmez, Benevento Dükü Arichis, Bizans'la bir anlaşma yapmış, buna dayanarak da *patricius* unvanını almış ve İmparatorun İtalya'daki, hatta Roma'daki temsilcisi olmuştur. Böylece, Bizans'ın Charles'a ve Papa'ya karşı aniden saldırgan bir tutum içine girdiği görülmektedir. 788'de yapılan bu anlaşmanın yarattığı şokun sonucu, Charles'ın Benevento'ya karşı giriştiği harekâtı güçlendir-

[134] Jaffé-Wattenbach, s. 289.
[135] Lot, *et. al.*, s. 425.

mesi olmuş, Karolenj kralı kuzeydeki Istia'yı fethetmiştir.[136] Ancak 791, 792-793, 801-803'te girişti̇ği bir dizi harekâta rağmen, Charles asla Benevento üzerinde tam anlamıyla egemen olamayacaktır.[137]

Charles, Saint-Pierre'e duyduğu saygıdan ötürü Papa'yı korumakta, ama Pepin gibi de ona bağımlı hale gelmemektedir. Hatta dinsel dogma konusunda bile, ona kendi davranış kalıbını kabul ettirme iddiasındadır. 787'de İznik toplantısında tasvirkırıcılığın şiddetle kınanmasından, yani Doğu Kilisesi'nin dogmatik açıdan Roma ve İstanbul arasında uyum sağlama yolunu tutmasından sonra, Charles bu kurulun hiçbir kararını kabul etmemiştir. Charles, İznik kuruluna karşı olmak üzere, *Libri Carolini* adını taşıyan risaleleri kendi din adamlarına yazdırtmış ve Roma'ya bir elçi yollayarak, Papa'ya hitabeten yazılmış seksen beş eleştiriyi Batı Kilisesi'nin başkanına verdirtmiştir. Nihayet, 794'te Batı'nın bütün piskoposlarını bir dinsel kurul halinde Frankfurt'ta toplamış ve bu toplantıda İznik toplantısının kararlarının çoğu ile tasvire tapanların doktrinleri mahkûm edilmiştir.[138]

Hadrianus'un ölümünden sonra Papalık makamında onun yerine geçen III. Leon'a, Charles 796 yılında "bütün Hıristiyanların senyör ve babası; kral ve başrahibi; şefi ve önderi" olduğunu yazmıştır.[139] Bunları söyledikten sonra da, kendi dünyevi iktidarı ile Papa'nın ruhani iktidarının sınırlarını tam anlamıyla belirledikten sonra, Papa'ya nasıl davranması gerektiğini bildirmiştir.[140]

---

136 *Ibid.*, s. 427.

137 *Ibid.*

138 Dawson, *op. cit.*, s. 227.

139 *Ibid.*, s. 226.

140 *Nostrum est: secundum auxilium divinae pietatis sanctum unique Christi Ecclesiam ab incurso paganorum et ab infidelium armis defendere foris, et intus catholicae fidei agnitione munire. Vestrum est, sanctissime pater: ele-*

Zaten III. Leon, Hadrianus'un yerine geçerken Charles'a Roma'nın bayrağını yollamış[141] ve Papalık emirnamelerine Charles'ın saltanat yıllarını *a qua Capit Italiam* olarak koyma âdetini ihdas etmiştir.

Charles'ın kendini artık bir *Patricius Romanorum* olarak görmediği açıkça ortadadır. Hıristiyanlığın koruyucusu olarak davranmaktadır. Bu dönemde Saksonya'da egemen olmuş, Lombardlara karşı zafer kazanmış, Avarları Theiss nehrinin öte tarafına atmıştır (796). Ve gücünün zirvesindeyken bu rolü üstlendiğini rahatlıkla iddia edebilmektedir. Eğer İngiltere ve İspanya'daki büyük hükümdarlar bir yana bırakılırsa, Batı'da ondan başka iktidar odağı yoktur.

Charles'ın konumu, şimdiye kadar hiçbir kralın ulaşamadığı noktadadır. *Romania*'da hâlâ Bizans'ın üstünlük iddiaları ayak sürmekteyse de; ne Kuzey'de ne de Charles'ın içinde yaşadığı Anglosakson ve Germen ortamlarında ona rakip olabilecek herhangi bir güç vardır. Bu bağlamda Alcuin, Charlemagne'a hitap ederken ona İmparator diyebilmiştir.[142]

Roma'da bile Papa, Bizans İmparatorunun hükümranlığını reddetmemekle birlikte, fiilen onun otoritesinin dışında kalmaktadır. Bu durumda Papa'nın aklına, Frank kralının sahip olduğu iktidar ve prestiji tanıyarak, 5. yüzyıldan beri Batı'da sahipsiz kalmış olan İmparatorluğu Charles'ın lehine olarak yeniden kurma düşüncesinin gelmemiş olması mümkün müdür? Zaten Papa bunu ciddiyetle düşünmektedir. Ama açıktır ki planlanan, İmparatorluğu *in partibus*

---

vatis ad Deum cum Moyse manibus nostram adjuvare militiam, quatenis vobis intircedentibus Deo ductore et datore populus Christianus super inimicos sui sancti nominis ubique semper habeat victoriam, et nomen domini nostri Iesu Christi to clariticetur in or be. Aleuni Epistolae, M.G.H. Epist, s. 137-38.

[141] Böhm-Muhlbacher, s. 145.

[142] *Ad decrem Imperialis regni vestri*, Lot, *et. al.*, s. 457, n. 10.

Occidentis yeniden kurmak ve eğer terim yerindeyse Romulus Augustulus'a bir halef bulmak değildir. Bunu böyle yapmak, Roma İmparatorluğu'nu geri getirmek ve onun otoritesi altına girmek olacaktır. Oysa Papa, kendi başına bir güç kaynağı olarak bağımsız kalmak istemektedir. Latran *triclinium*'un da *pallium*'u III. Leon'a, bayrağı da Charles'a vererek meydana getirdiği mozaik bunu açıkça kanıtlamaktadır. Papa, İmparatorluğu yeniden kurarken İmparatorluk Roma'sını değil, ama Saint Pierre'in Roma'sını canlandırmak ve kendi *Ecclesia*'sının başında olarak Roma'ya hükmetmek istemektedir. Bu *ecclesia*'nın askeri de Charles olacaktır. Zaten Charles, III. Leon'la konuşurken halkının *populus christianus* olduğunu söylememiş midir?

Hiç kuşku yoktur ki Charles, İmparatorluk unvanını kendi alabilir veya bir dinsel kurul toplayıp bu unvanı kendine verdirebilirdi. Ama eğer bu makama Papa'nın girişimiyle ulaşırsa, İmparatorluğu bütün Hıristiyan dünyasına ne kadar da meşru bir olay olarak görünecekti. Charles'ın taşıdığı *patricius* unvanı ile sahip olduğu güç arasındaki muazzam oransızlık da ortadan kalkmış olacaktı. Charlemagne, tıpkı Papa'nın dinsel temsilcisi olduğu gibi, Saint-Pierre'in askeri temsilcisi olacaktı. Her ikisi de aynı sistem içinde eşit olarak yer almış olacaklardı: *ecclesia* sisteminde.

800 yılında Charles, Saksonya ve Bavyera'yı fethetmiş; Avarları yok etmiş ve İspanya'ya saldırmıştır. Batı Hıristiyanlığının hemen hemen tamamı onun elindedir.

25 Aralık 800'de Papa, onun başının üstüne İmparatorluk tacını koyarken bu Hıristiyan İmparatorluğunu da kutsamıştır. Charlemagne bu tören sırasında unvanını Bizans usulüne göre, yani *acclamatio* yoluyla almıştır. Papa daha sonra tacı başına koymuş ve önünde eğilmiştir.[143]

---

[143] Hartmann, II, s. 348'de Eginhard'ın III. Leon'un girişimi konusunda Charles'ın şaşırdığını anlatmasına inanmamaktadır. Ona göre her şey önceden kararlaştırılmıştır.

Charles'ın İmparator oluşu böylece, biçim olarak meşruiyete uygun olmuştur.[144] Halkın onay alkışları tıpkı Bizans'taki gibi gerçekleşmiştir. Ancak gerçekte temel bir farklılık, Charles'ın İmparator oluşu ile Bizans İmparatorlarınınkini birbirinden ayırmaktadır.

Aslında, Charles'ı alkışlayan Roma halkı, İstanbul halkı gibi bir İmparatorluğun temsilcileri olmayıp tersine, seçebildiği en yüksek görevlinin *patricius* olduğu bir kentin sakinleriydiler. Onların alkışları, Charles'ın Elbe'den Pirenelere kadar olan bölgedeki uyruklarını bağlamazdı. Gerçekte, bu alkışlar bir sahne düzeninden başka bir şey değillerdi. İmparatorluğu Charles'a asıl veren ise, *ecclesia*'nın başı Papa, yani *ecclesia*'nın bizzat kendisi olmuştur. Bu nedenle de Charles, Kilise'nin baş koruyucusu haline gelmiştir. Charles'ın İmparatorluğu, eski Roma İmparatorluğu'nun tersine olarak laik bir nitelik taşımamaktadır. Charles'ın İmparatorluk makamına yükselmesi, herhangi bir Roma İmparatorluk kurumunun sonucu değildir. Fakat Roma'yı koruyan *patricius* bir cins hükümet darbesiyle Kilise'yi koruyan İmparator haline gelmiştir.

Elde ettiği güç onu bir İmparator değil, İmparator yapmıştır. Çünkü iki Papa olamayacağı için iki imparator da olamaz. Charles, artık Papa'nın kavrayışı içindeki, yani Roma Kilisesi'nin evrensel Kilise anlayışı içindeki *ecclesia*'nın İmparatorudur.[145] O artık, *serenissimus Augustus, a Deo coronatus, magnus, pacificus, imperator*'dur. Dikkat edilmesi gereken nokta, Roma İmparatorlarının kullandıkları *Romanorum Imperator* veya *Semper Augustus* unvan-

[144] *Ibid.*, s. 350.

[145] Charles'ın Hıristiyanlığın önderi olarak konumu, *christiano religio* sözünü yazdırttığı paralarında da ortaya çıkmaktadır. Hartmann, II, s. 334. Prou, s. XI'e göre, bu paralar taç giymeden sonra bastırılmıştır. Bu paraların turasında *D.N. Karlus Imp. Aug. Rex F etl.* yazısı ve İmparatorun kabartması bulunmaktadır. Baş antik geleneğe uygun olarak defne taçla çevrelenmiş ve büsbütün altında da son Roma İmparatorlarındaki gibi *paludamentum* bulunmaktadır.

larını kullanmamasıdır. Unvanlarına yalnızca, oldukça kaypak olan ve *rex Francorum ilerex Longobardorum* gibi iki gerçeği ifade eden *Romanorum gubernans Imperium* ifadesini eklemiştir. Papa kararnamelerinde ondan, *imperante domino nostro Carolo piissimo perpetuo Augusto a Deo coronato magno et pacifio imperatore* olarak söz edilmektedir.[146]

Bu Kilise muhafızı, bu dindar ve aziz İmparatorun fiili iktidarının merkezi, bu iktidarı elde ettiği Roma olmayıp Avrupa'nın kuzeyidir. Eski Akdenizli İmparatorluk, mantıken merkezini Roma'da oluşturmuştu. Charlemagne'ın İmparatorluğunun merkezi ise mantıken Austrasia'dır. Bizans İmparatoru, Charles'ın yükselişini elinden hiçbir şey gelmeden bir seyirci gibi izlemiştir. Onu tanımamak gibi bir yola başvurmaktan başka bir şey de yapamamıştır. Ancak, 13 Ocak 812'de iki İmparatorluk barış yapmışlardır. Charles, Venedik ve Güney İtalya'dan vazgeçerek buraları Bizans'a iade etmiş;[147] Bizans İmparatoru da yeni dünya dengesini kabullenmiştir. Sonuç olarak, Charles'ın İtalyan politikası iflas etmiş ve Kuzeyli İmparator bir Akdeniz gücü haline dönüşememiştir.

Hiçbir şey bundan daha iyi, yüzyıllarca sürmüş olan Antik ve Akdenizli düzenin altüst oluşunu ortaya koyamaz, Charlemagne İmparatorluğu, İslamiyet tarafından bozulan Avrupa dengesinin kopuş sürecinin nihai noktasıdır. Eğer bu denge bir başka düzlemde yeniden kurulabildiyse, bunun nedeni, bir yandan Doğu ile Batı'nın birbirlerinden ayrılmalarının Papa'nın otorite alanının Batı Avrupa'yla sınırlanması ve diğer yandan İspanya ile Afrika'nın İslamiyet tarafından fethinin Franklar kralının Hıristiyan Batı'nın efendisi olmasına yol açmasıdır.

---

[146] A. Giry, *Manuel de Diplomatique*, s. 671. Justinianus zamanında *imperante domino nostro Justiniano perpetuo* deniliyordu, *ibid*, s. 668.

[147] Hartmann, III, s. 64.

Bu durumda Hazreti Muhammed olmaksızın Charlemagne'ın varlığının bile düşünülemeyeceğini söylemek çok sağlıklı bir önerme olacaktır.

Eski Roma İmparatorluğu 7. yüzyılda fiilen bir Doğu İmparatorluğu haline dönüşmüştür. Charles'ınki ise bir Batı İmparatorluğu'dur.

Gerçekte ikisi de birbirinden habersizdir.[148]

Ve tarihinin o çağda tuttuğu yöne tamamen uygun olarak bu İmparatorluğun merkezi, Avrupa'nın yeni ağırlık merkezi olarak ortaya çıkan Kuzey'dedir. Frank krallığıyla, ama Austrasialı ve Germanik olan Frank krallığıyla, Orta Çağ başlamaktadır. 5. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar olan dönemde, Akdeniz birliği gene de devam etmiştir. Ama dönemin sonunda bu birliğin kopması, dünyanın ekseninin kaymasına neden olmuştur.[149]

Germanizm bu olayla birlikte rolünü oynamaya başlamıştır. O döneme kadar Roma geleneği sürmüştür. Ama artık bir Roma-Germen uygarlığı özgün niteliğiyle gelişmeye başlayacaktır.

Karolenj İmparatorluğu veya daha doğrusu Charlemagne İmparatorluğu, Orta Çağın çerçevesini çizmektedir. Bu çağın üzerine dayandığı devlet olağanüstü zayıftır. Ama İmparatorluk, Batı Hıristiyanlığının üst birliği olarak yaşamaya devam edecektir.

---

[148] Bu sırada İstanbul'da tahtta bir kadının olması, Charlemagne'ın taç giyebilmiş olmasını asla açıklamaz.

[149] Hartmann, II, s. 352'de şunları yazarken bunu iyi görmüştür: *Geograpisch und wirtschaftlich, politisch und kulturell hat sich eine Verschiebung in der gruppierung der Christlichen völker volzogen dem Mittelalter sein Geprage gibt.* Dawson, *op. cit.*, s. 147'ye de bkz. *It is in the seventh century, and not in the fifth, that we must place the end of the last phase of the ancient Mediterranean civilization, the age of the Christian Empire, and the beginnings of the Middle Ages.*

AYIRIM ÜÇ

Orta Çağın Başlangıcı

I. EKONOMİK VE TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME

Genellikle kabul edilen bir görüşe göre, Charlemagne'ın saltanat dönemi bir ekonomik toparlanma çağıdır. Düşünsel yaşamda da bir Rönesans yaşandığından söz etmek âdet olmuştur. Burada yalnızca büyük İmparatorun lehine bir önyargıdan kaynaklanmakla kalmayıp, ama aynı zamanda, yanlış bakış açısı diyebileceğimiz bir konumdan ortaya çıkan açık bir hata vardır.

Tarihçiler hemen her zaman Merovenjlerin son dönemini, Charlemagne'ın saltanat dönemiyle kıyaslamışlardır. Karşılaştırma nesnesi bu düzeyde seçilirse, bir toparlanmanın olduğunu söylemek çok kolay bir iş olur. Charlemagne döneminde, Galya'da anarşinin yerine düzen gelmiştir, gene aynı dönemde fethedilen ve Hıristiyanlaştırılan Germanya'da da açık bir toplumsal gelişme kolaylıkla

gözlenebilmektedir. Ama eğer gerçek tam anlamıyla ortaya konulmak istenirse, Karolenj dönemini kendininkinden önceki çağın bütünüyle karşılaştırmak gerekir. Bu yapılınca da birbiriyle taban tabana zıt iki ekonomiyle karşılaşılmaktadır.

8. yüzyıldan önceki ekonomi, antik Akdeniz ekonomisinin devamıdır. 8. yüzyıldan sonra ise bu ekonomiden kesin bir kopuş söz konusudur. Deniz kapanmıştır. Ticaret yok olmuştur. Ortada yalnızca toprağın yegâne zenginlik olduğu ve menkul değerlerin dolaşımının en aza indiği bir İmparatorluk vardır. İlerleme olmaması bir yana, gerileme vardır. Galya'nın eskiden en canlı bölgeleri olan alanlar şimdi en fakirleridir. Eskiden hareketi Güney belirlerken şimdi döneme damgasını vuran Kuzey olmaktadır.

Ancak, bu ticaret-karşıtı uygarlıkta, bütün sergilediklerimizi yanlışlıyora benzeyen bir de istisna vardır.

9. yüzyılın ilk yarısında, İmparatorluğun en kuzeyi, yani geleceğin Alçak Ülkeleri (Belçika, Hollanda) çok hareketli bir denizcilik sayesinde canlıdır ve İmparatorluğun geri kalan bölgelerinin uyuşukluğuyla açık bir zıtlık meydana getirmektedir.

Bu durumun nedeni, asla bu bölgede Karolenjlerle birlikte bir yeniliğin ortaya çıkmış olması değildir. Daha Roma İmparatorluğu döneminde; Escaut, Moselle ve Ren nehirlerinin sularının birbirlerine karıştığı bu bölge, Britanya ile sürdürülmekte olan bir deniz trafiğinin tanığı idi. Bölge, Ren'deki garnizonlar için, Britanya'dan aldığı buğdayı ihraç edip Akdeniz kökenli baharatı da bu bölgeye satmak üzere ithal ediyordu. Ama bu ticaret gene de Tiren Denizi'ndeki ticaret akımının bir devamıydı. Ve bu niteliğinden ötürü de *Romania*'nın genel ticari faaliyetinin kapsamı içinde kalıyordu. Yani bu uzak Kuzey bölgesi, Akdeniz ticaretinin uç noktasıydı. Kelt denizcilerin koruyucu tan-

rıçaları Nehallenia için dikilmiş olan abide, bu ticari trafiğin öneminin çağımıza kalmış bir tanığıdır.[1] Tekneler, Elbe ve Weser nehirlerinin ağızlarına kadar ilerleyebiliyorlardı. Daha sonra, III. yüzyıl istilaları sırasında bir savaş donanması oluşturarak Sakson saldırılarını def etmek gerekmişti. Nehir tekneleriyle açık deniz gemilerinin buluştukları liman ise Utrecht yakınlarındaki Fectio (Vechten) idi.

5. yüzyıl istilalarından ve Britanya'nın Saksonlar tarafından işgâl edilmesinden büyük miktarda etkilenen bu deniz ticareti, Merovenjler çağında kendine gelmiş ve devam etmiştir. Belki de bu ticaret, 8. yüzyılda İskandinavya'ya kadar uzanmıştır.[2] Fectio'nun yerine, Ren üzerindeki Duurstede ve Ganche nehri ağzında da Quentovic limanları ön plana çıkmışlardır. Quentovic'te çok miktarda Merovenj parası bulunmuştur.[3] Aynı şekilde, Maastricht'de de bu paralardan bol miktarda bulunmuştur.[4] Üstelik, bu iki liman kentinde bulunan Merovenj paralarının miktarı Kolonya, Cambrai vb. gibi kentlerde bulunanlardan çok daha fazladır. Anvers, Huy,[5] Dinant, Namur gibi kentlerde de çok sayıda Merovenj parasına rastlanmıştır.[6] Nihayet, Frizya'daki Duurstede'te çok miktarda para basıldığı bilinmektedir.[7,8]

Kuzey eyaletlerinde gelişmiş olan bu ticaret, Karolenj çağında neden sona ersindi? Kuzey kıyılarının denizi serbest kalmaya devam ediyordu. Daha da fazlası, Kuzey denizciliğini, Roma döneminden beri beslemiş olan Flaman

---

1 Cumont. *Comment la Belgique Fut Romanisée*, s. 26-28.
2 Vogel, *Die Normannen*, s. 44 vd.
3 Prou, *Catalogue des Monnaies Merovingiennes*, s. 245-49.
4 *Ibid.*, s. 257-61.
5 *Ibid.*, s. 261-64.
6 *Ibid.*, s. 265-66.
7 *Ibid.*, s. 267-69.
8 *Ibid.*, s. 269-70. Duurstede ticareti konusunda bkz. Vogel, s. 66 vd.

kumaşçılığı ortadan silinmemişti.[9] Üstelik, bu Kuzey ticaretinin devamını sağlayan yeni nedenler ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi, Karolenj sarayının Aix-la-Chapelle'de bulunması ve ikincisi de Frizya'nın İmparatorluğa ilhakı idi. Bilinen bir gerçektir ki Frizya'daki nehir gemiciliği, Norman istilası felâketine kadar, bölgenin bütün nehirleriyle, yukarı Ren üzerinde çok faal idi.[10] Frizya'da bu döneme ait birçok altın para bulunmuştur.[11] Nihayet, Karolenj döneminin başlıca pazar kentleri, yani Rouen, Quentovic, Amiens, Maastricht, Duurstede, Pont-Saint-Maxence, Kuzey'de yer almaktadırlar.[12] Demek ki İmparatorluğun bu kuzey köşesinde büyük bir ticaret sürmekte, hatta bu ticaret eskiye nazaran daha faale benzemektedir.

Ama bu ticaret, artık Akdeniz'le hiçbir ilişkisi olmayan ve Kuzey'e doğru yönelen bir ticarettir. Bu ticaretin alanı Alçak Ülkeler'deki nehir havzalarının dışında, Britanya ve Kuzey denizini kapsamına almaktadır. Bu durum da Akdeniz'den kesin olarak uzaklaşıldığının açık bir kanıtıdır. Bu kuzeye yönlenmiş ticarette, Frizyalılar, Suriyelilerin Akdeniz'de oynadıkları rolü oynamaktadırlar.

---

9 H. Pirenne, "Draps de Frise ou Draps de Flandre", *Viertelschaft für Soz. und Wirt.*, c. VII, 1909, s. 309-310.

10 Prou; Charlemagne, Sofu Louis ve I. Lothaire dönemlerinde Duurstede'te basılmış çok sayıda *denarius* zikretmektedir. *Prou, Catalogue des Monnaies Carolingien. nes,* s. 9-12. Bu paralara, Maastricht, Visé, Dinant, Huy, Namur, Cambrai, Verdun (çok sayıda), Ardenburg, Bruges, Gand, Cassel, Courtrai, Therouanne, Quentovic (çok sayıda), Tournai, Valenciennes, Arras, Amiens, Corbie, Péronne'da da rastlanmaktadır. *Ibid.*, s. 14-38.

11 Prou, *ibid.*, s. XXXIII.

12 Vercauteren, *op. cit.*, s. 453. 790'da Gervoldus: *super regni negotia procurator constituitur per multos annos, per diversos portus ac civitates exigens tributa atque vectigalia, maxime in quentawish. Gesta abbatuin Fontanellensium,* M.G.H. SS. in us. schol., s. 46, 831'de Sofu Louis Strasbourg Kilisesi'ne, Quentovic, Duurstede ve Clusae hariç bütün krallıkta ticaret vergilerinden bağışıklık tanımıştır. G.G. Dept, "Le mot 'Clusa' dans les diplomes Carolingiens", *Mélanges H. Pirenne*, c. I, s. 89.

İçe doğru, Amiens ve Quentovic'in interlandları Burgonya eşiğine kadar uzanmakta, ama buradan öteye geçememektedir.[13] Tournai'nin 9. yüzyıl ticareti de oldukça önemliye benzemektedir.[14]

Fakat 9. yüzyılın ikinci yarısında, İskandinav istilaları bu ticarete son vermişlerdir.[15]

Ancak geçmişte bu ticaretin çok yoğun olması nedeniyle, bölgede diğer bölgelere nazaran daha yoğun bir ekonomik faaliyet korunabilmiştir. Ancak bu ticaret, artık 9. yüzyılda Fransız şaraplarını İrlanda'ya ihraç eden İskandinav ticaretine giderek bağımlı hale gelecektir.[16] İskandinavların Rusya üzerinden İslamla sürdürdükleri ilişkiler, onların ticaretine büyük bir gelişme olanağı sağlamıştır. 9. yüzyılda Baltık denizinde önemli limanlar, veya daha iyisini söylersek, deniz ulaşımının uğrak noktaları vardır.[17] Arkeoloji sayesinde bilmekteyiz ki Haithabu limanının ticareti, 850-1000 yılları arasında Bizans'a ve Bağdat'a; Ren boylarına, İngiltere'ye ve Kuzey Fransa'ya kadar uzanmaktaydı.

Ayrıca Viking uygarlığı, bugün Oslo müzesinde bulunan Obeberg teknesindeki cenaze malzemesinin gösterdiği üzere, 9. yüzyıl boyunca büyük bir gelişme göstermiştir.[18]

---

13 Vercauteren, "L'Interprétation Economique d'une Trouvaille de Monnaies Carolingiennes Faite prés d'Amiens", *Revue Belge de Phil. et d'Hist.*, c. XIII, 1934, s. 750-58'de bu hazine içinde Loire'ın güneyinden gelen hiçbir sikke olmadığını ve bulunan sikkelerin % 90'ının Moselle ile Sen arasındaki bölgede basıldıklarını bildirmektedir.

14 Vercauteren, *Etude sur les Civitates*, s. 246-47.

15 Normanların Fransa'yla olan ticaretleri konusunda Bugge'nin abartmaları için bkz. Vogel, s. 417-18.

16 Bugge, "Die Nordeuropaischen Verkehrswege im Frühen Mittelalter", *Viert. für Soz. und Wirt.*, c. IV., 1906, s. 271.

17 808-809'da Reric limanı Danimarka kralı tarafından tahrip edilmiş ve bu kentin tüccarları da ticaret vergisinin daha iyi toplanabilmesi amacıyla Haithabu'da ikamete zorlanmışlardı. *Annales Regnum Franc.* a 808, s. 126.

18 E. de Moreau, *Saint Anschaire*, 1930, s. 16.

İskandinavya'da bulunan en eski Arap *dirhem*'leri 7. yüzyılın sonuna (698) aittir. Ama bu paraların asıl yayılma tarihi, 9. yüzyılın sonlarından 10. yüzyılın ortalarına kadardır. İsveç'teki Birka'da Arabistan'dan, Duurstede'den ve Frizya'dan 9. yüzyılda gelmiş eşyalar bulunmuştur. Zaten Birka İskandinavları, 9. yüzyılda Duurstede'ten şarap ihraç ediyorlardı.[19]

9. ve 10. yüzyıllar Birka paraları Norveç, Schleswig, Pomeranya ve Danimarka'ya yayılmışlardır. Bu paralar, Charlemagne ve Sofu Louis dönemlerinde Duurstede'te basılan paraların taklitleriydi.

Demek ki Karolenj İmparatorluğu'nun ekonomik açıdan iki hassas noktası vardır: Venedik ticareti nedeniyle Kuzey İtalya ve Frizya ile İskandinav ticaretleri nedeniyle Alçak Ülkeler. 11. yüzyılın ekonomik yeniden uyanışı bu iki bölgeden itibaren başlayacaktır. Ama her iki bölge de 11. yüzyıldan önce tam anlamıyla gelişememişlerdir. Çünkü Alçak Ülkeler kısa bir süre sonra Normanlar tarafından çiğnenecek, Kuzey İtalya ise Araplar ve İtalya'daki karışıklıklar nedeniyle kitlenecektir.

İskandinavların 8. yüzyıldan itibarenki önemleri konusunda fazla ısrar etmemek gerekir.[20] Frizya'yı ele geçiren İskandinavlar, nehir vadilerini haraca bağlayarak, Arapların aynı dönemde Akdeniz'de yaptıklarını Kuzey'de tekrarlamışlardır. Ama önemli bir fark, burada onlara direnecek ne bir Bizans'ın ne de bir Amalfi'nin bulunmasıdır. İskandinavlar önlerine çıkan her şeyi çiğnemişler, sonra da barışçıl pazarlıklar dönemini beklemeye başlamışlardır.

734'te Normanlar, Duurstede'e karşı ilk saldırılarını gerçekleştirerek kentin bir mahallesini yakmışlardır.[21] İz-

[19] Birka konusunda bkz. *Vita Ansharii*, ed. G. Waitz, s. 41.

[20] H. Pirenne, *Les Villes du Moyen Age*, s. 46 vd.

[21] Vogel, s. 68 ve 72. Holverda'ya göre Duurstede 864'te silinmiştir.

leyen üç yıl içinde Duurstede her yıl saldırıya uğramıştır. Duurstede'in çöküşü, Frizya'nın çöküşü anlamına gelmekte ve 9. yüzyılın sonlarına kadar, kırık dökük bazı faaliyetler sürmekle birlikte, çöküş bu tarihte başlamış olmaktadır.

842'de Quentovic'in de sırası gelmiş ve İskandinavlar bu limana da saldırmışlardır.[22] 844'te müthiş bir şekilde yağmalanmış, bunun üzerine bir daha toparlanamamıştır. Bu kentin ticareti yetmiş yıl sonra, yani Norman akınları sona erdikten sonra, Etaples kentine taşınmıştır.[23]

Duurstede ve Quentovic'in ihraç limanları olduğu bu gelişen ticaret, İskandinavların uyguladıkları ticaretten tamamiyle farklıydı. Gerçekte, Bizans ve Doğu dünyasıyla sürdürdüğü ilişkiler nedeniyle İskandinav ticareti sürekli gelişirken Frizyalıların güneyle hiçbir ilişkileri yoktu. Ve bu yapısı nedeniyle de Galya'nın Merovenj çağında tanık olduğu, hemen her bölgeye şarap, baharat, papirüs, ipek ve Doğu ile Akdeniz uygarlığının ürünlerini sevkeden ticaretten temel olarak farklılaşmaktaydı.

Karolenj İmparatorluğu'nda Quentovic ve Duurstede'ten başka da ticari merkez yoktu.

843'te yakılan ve nehir teknelerinin Loire havzasıyla ticaret yaptığı Nantes kentine belli bir önem atfedilebilir.[24] Ama ticaret vergisinin tahsil edildiği bir merkezin bulunması, orada ticaret transitinin olduğunu kabullenmek için yeterli bir neden değildir.[25]

Kuşkusuz Theodulphe'ün, Ermolus Nigellus'un eserlerinde, Azizlerin yaşam öykülerinde, çağın şiirlerinde -çok

---

[22] Vogel, s. 88.

[23] *Ibid.*, s. 100.

[24] *Ibid.*, s. 90.

[25] Vogel, s. 138, n. 2'de güzel bir örnek vardır. 856'da Brötanya Dükü Erispoe, kentin piskoposuna Nantes teknelerinden alınan vergileri bağışlamıştır. Oysa o dönemde kentin ticareti Normanlar tarafından yok edilmişti.

meşhur Saint-Gaal rahibinden sözetmeden- gezinince, geçici tüccarlardan ve geçici ticaretten söz edildiğine rastlamak mümkündür. Ancak, bu dağınık unsurlarla bir yapı oluşturmaya kalkışmak, hayal gücünün cilvelerinden biri olmaktan uzağa gidemez. Eğer böyle yapılırsa, bir şairin nehirde gemiler olduğunu söylemesi, güçlü bir ticaret trafiğinin olduğu sonucuna ulaşmak için; ve Kudüs'teki birkaç hacı veya Karolenj sarayındaki birkaç Doğulu sanatçının veya bilginin varlığı bir deniz trafiğinin Batı'yı Doğu'ya bağladığını iddia etmek için yeterli olacaktır.

Bazı yazarlar da Bizans ekonomisine ait olan Venedik ve Güney İtalya kentlerinin ticaretini Karolenjlere aitmiş gibi göstermişlerdir.

Ve 9. yüzyılda hâlâ bir iki altın sikke basılabilmiş olmasının ne önemi vardır?[26] Önemli olan, metinlerde ticarete ve mübadeleye ilişkin bazı atıfların olup olmadığının bilinmesi değildir. Ticaret ve mübadele her dönemde var olmuşlardır. Burada sorulan bunların önemi, miktarı ve yapılarıdır. Bir ekonomik hareketi değerlendirebilmek için gereken dağınık olgular, nadir olaylar veya özellikler olmayıp kitlesel olgulardır. Bir çerçinin veya tek başına bir nehir gemicisinin varlığı bir mübadele ekonomisinin var olduğunu kanıtlamaz.

Eğer Karolenj çağında altın para basmanın sona erdiği, faiz karşılığı borç para vermenin yasaklandığı, artık meslekleri tüccarlık olan bir sınıfın kalmadığı, Doğu ürünlerinin (papirüs, baharat, ipek) ithalinin sona erdiği, para dolaşımının en aza indiği, laikler arasında okuma yazma bilen kimsenin olmadığı, vergi örgüt ve yönetiminin tamamen ortadan silindiği, kentlerin artık yalnızca birer kale haline geldikleri düşünülürse; hiçbir endişe duymadan,

[26] F. Vercauteren, in Lot, *et. al.*, s. 608. Mercia Kralı Offanala birkaç sikke bastırmaya devam etmektedir. *Ibid.*, s. 693.

toplumsal bedenin yaşaması için artık ticarete, krediye ve düzenli mübadeleye ihtiyacı kalmayan, tam anlamıyla saf bir tarımsal ekonomi düzeyine gerilemiş bir uygarlık karşısında bulunulduğuna karar verilebilir.

Yukarıda bu büyük dönüşümün en büyük nedeninin Batı Akdeniz'in İslamiyet tarafından kapatılması olduğunu görmüştük. Karolenjler, Arapların daha Kuzey'e çıkmalarını engellemişlerdir. Ama denizi yeniden açmayı başaramamışlardır veya bundan da iyisi, denizi açmayı denememişlerdir bile.

Karolenjlerin Müslümanlara karşı tavrı, tamamen savunmada kalma biçiminde ortaya çıkmıştır. İlk Karolenjler, bizzat Charles Martel'in kendine kadar, düzensizliği artırmışlar, sonra da her yerden saldırıya uğrayan krallığı savunmaktan başka bir şey yapamamışlardır. Charles Martel döneminde her şey askeri ihtiyaçlar uğruna acımasızca feda edilmiştir. Kilise talan edilmiştir. Ülkenin her tarafında, Ebroin veya Akitanyalı Eudes'ün taraftarları olan Romalı aristokratların yerine Germanik vassallerin ikame edilmesinden kaynaklanan karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Öyle gözükmektedir ki Charles'ın döneminde beliren huzursuzluk ve karışıklıklar, Germen dönemindekilerden aşağı kalmamaktadırlar. Unutmayalım ki Charles Martel, Güney kentlerini yaktırmış, ticari ve beledi örgütlenmeden ne kaldıysa yok etmiştir. Kamusal ihtiyaçların, hastanelerin ve eğitimin üstüne yaslandığı Kilise'nin de başına aynı şeyler gelmiştir. Bunun en iyi göstergesi, Charles Martel'den sonra hiçbir Kilise okulunun faaliyetine devam edememesidir.

Pepin babasının yerine geçtiğinde, bütün aristokrasi ve doğal olarak bütün halk, bizzat kendisinin olduğu gibi okuma yazmadan yoksundu. Kent tüccarları dağılmışlardı, Kilise mensupları da bir barbarlık, cehalet ve ahlâksızlık hali içindeydiler; ki bu konuda Saint Boniface'ın mektup-

larını okurken bir fikir edinmek mümkündür. Hincmar ise, "Bu ağlanası dönemde, Reims Kilisesi'nin değerli olan neyi varsa alınmakla kalınmadı, üstelik din adamlarının evleri piskopos tarafından yakıldı, yıkıldı. Hâlâ hayatta kalabilen birkaç bedbaht papaz, ticaret yaparak hayatlarını kazanmaya çalışıyorlar ve böylece kazandıkları birkaç *denarius*'u da elyazmalarının içine saklıyorlardı."[27]

Krallığın en zengin kiliselerinden birinin içinde bulunduğu durumdan diğerlerinin hallerini anlayabiliriz.

Diğer yandan Leidrade'ın Lyon hakkında verdiği rapor, bize burada işlerin daha iyi gitmediğini göstermektedir. Saint Boniface baharatı ancak küçük paketler halinde, Roma'daki bir dostu sayesinde sağlayabiliyordu.

Sikkelere gelince, bunlar müthiş bir karışıklık içindedirler. Altın sikke hemen hemen tamamiyle yok olmuştur. 8. yüzyılda, birçok sözleşmede, satış bedelinin buğday veya hayvan cinsinden ödendiğine dair maddeler sıklaşmaktadır.[28] Kalpazanlara gün doğmuştur, çünkü paraların ne ölçüsü ne de ayarı kalmıştır.

Pepin para sistemini düzeltmeye girişmiş, ama başarılı olamamıştır. Bu konudaki ikili girişimi, Merovenjlerin Akdeniz para rejimiyle tam bir kopuşa yol açmıştır. Artık yalnızca gümüş sikkeler basılmış ve *solidus*'un değeri 12 *denarius* olarak saptanmıştır, ancak ortada reel olarak *denarius*'tan başka para kalmamıştır. 327 gram gümüş içeren bir libre (Roma libresi) Pepin'den itibaren, 22 *solidi* veya 264 *denarius*'a eşit hale gelmiştir. Aynı tarihte Charlemagne zamanında 20 *solidi* veya 240 *denarius* haline gelecektir.[29]

Charlemagne, babasının para reformunu tamamlamıştır. Bu kral, Orta Çağ para sisteminin kurucusu olmuştur.

---

27 *Vita S. Remigii*, M.G.H. SS. rer. Merov., c. III, s. 251.

28 Prou, *Catalogue... Merovingiennes*, s. VIII.

29 Luschin von Ebengreuth, *Allegemeine Münzkunde*, 1926, s. 161.

Demek ki Orta Çağ parasal sistemi, para dolaşımının bilinen en alt düzeyinde oluşmuştur. Charlemagne bu durumu büyük ticaretin yok olduğu bir çağa uygulamıştır. Oysa, Merovenj çağında, bu durum tamamen tersine, sürmekte olan ticari faaliyetler nedeniyle altın sikke basılmasına devam edilmiştir. Bunun böyle olduğundan kuşku duymaya olanak yoktur. Çünkü altın *solidus*'un devamı olan Merovenj *hyperpère*'ine hem Bizans ticari dünyasında hem de İslam dünyasında sıklıkla rastlanmıştır. Karolenj İmparatorluğu döneminde bile, ticari faaliyetin sürmeye devam ettiği yerlerde, yani Müslüman İspanya'yla bazı bağlantıların kurulduğu Pirene eteklerinde ve İskandinav ticaretinin belli bir iş hacmi meydana getirdiği Frizya'da, kısa bir süre için ve az miktarda altın para basılmış olması çok anlamlıdır.

Charlemagne, Lombard krallığında da kendi parasal sistemini bu bölgeye de kabul ettirmeden önce birkaç altın sikke bastırmıştır.[30] Bu da olağan olarak altın para basılmadığının kanıtıdır. Uzès darphanesinde, Charlemagne döneminden kalma birkaç sikkeye rastlanmıştır. Sofu Louis'ye ait *munus divinum* yazılı birkaç güzel örneğe de sahibiz.[31] Bu paraların oldukça yaygın olduklarını, Kuzey'in tüccar halklarının, örneğin Frizyalıların bunları taklit etmelerinden anlıyoruz.[32] Elimizdeki örneklerin çoğu Frizya'dan gelmedir, ama bunlardan Norveç'te de bulunmuştur.

"Özet olarak, Charlemagne'ın ve Sofu Louis'nin adına tamamen istisnai olarak basılmış birkaç altın paraya rast-

---

[30] Prou, *Catologue... Carolingiennes*, s. XXXII.

[31] Mercia Kralı Offa (757-796) altın para basmaktadır, ama bunlar Arap sikkelerinin taklitleridir. Lot, *et. al.*, s. 693. Bu altın hiç kuşku yoktur ki Frizya paralarında da olduğu gibi, İskandinav ticareti sayesinde elde ediliyordu. Ama bu durum, her halükârda uzak mesafeli ticaretin, ancak altın parayla olabileceğinin kanıtı ve altın paranın yerine gümüş paranın geçtiği her yerde de bu uzun mesafeli ticaretin yok olduğunun teyididir.

[32] Prou, *ibid.*, s. XXXIII.

landığı doğruysa da bu sikkelerin Karolenj para sisteminin içine katılmadıkları da aynı derecede doğrudur. Bu sistem yalnızca gümüş sikkeye dayalıdır ve tamamen monometaliktir."[33] Yani arızi olarak birkaç altın sikke basılmasını, Karolenj para sisteminin bimetalik olduğuna dair bir kanıt olarak kabul etmek son derece yanlıştır.[34]

Akılda asıl tutulması gereken, Karolenjlerle birlikte eski para sisteminden tam bir kopuşun gerçekleştiğidir. Gerçekte bu kopuş, sadece altının terki değil, ama aynı zamanda para sisteminin temeli olan *solidus*'un da terki yönünde olmuştur.

Diğer yandan, 327 gramlık Roma libresi terkedilerek, yerine 491 gramlık çok daha ağır bir libre benimsenmiştir. Bu yeni libreden *denarius (denier)* adını muhafaza eden 240 gümüş sikke kesilmektedir. Bu *denier*'ler ve yarım *denier*'lik *obole*'ler yegâne gerçek paralardır. Ama bunların yanında muhasebe sikkelerinin de adı geçmektedir. Ve bunlar tamamen hesaplama için kullanılan, belli miktarda

---

[33] *Ibid.*, s. XXXIV.

[34] Dopsch, *Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft*, 1930, s. 120'de bu konuda tamamen yanılmaktadır. 1922 tarihli *Wirtschaftsentwicklung der Karolingerzeit* adlı kitabının ikinci baskısında söylediklerini (s. 306) tekrarlamaktadır. Ilk önce kanıtlamak istediği, genellikle kabul gören kuramın yanlışlanmasıdır. Bu kurama göre, gümüş sikke basılmasının nedeni altın bulunamamasıdır. Oysa Dopsch 8. yüzyılda altının bulunduğunu bildirmekte ve bunu kanıtlamak için de Charlemagne ve Louis'nin Benevento dükünden aldıkları altın cinsinden haraç (s. 319), Avarlardan alınan ganimet ve Fransa'ya İspanya Müslümanları tarafından getirilen altınları saymaktadır (s. 319). Saray nazırı tarafından Saint Corbinian manastırına verilen 900 *solidus*'u (s. 319), Ilanz kazısında bulunan (Coire, İsviçre) birkaç altın sikkeyi (s. 320) ve Frizya paralarını da aynı savı desteklemek kastıyla ileri sürmekte ve nihayet devrin büyük lüksünden söz etmektedir. Ona göre, (s. 308 vd.) eğer Karolenjler gümüş sikkeler bastılarsa, bunun nedeni büyük bir para bunalımıyla karşılaşmış olmaları ve tağşiş edilmiş altın sikkeleri sağlam gümüş sikkelerle ikame ederek para sistemine karşı uyanan şüpheyi gidermek olmuştur. Benim kanıma göre, bu tarihçi, bu reformu 13. yüzyıldaki para reformuyla karıştırdığından ötürü tamamen yanılmaktadır.

denier'ye tekabül eden, hesap ifadelerinden başka bir şey değillerdir. Herhalde Germenlerin düzineye dayalı sistemlerinden ötürü, *sou* bir muhasebe sikkesi olarak 12 gerçek *denier*'ye karşılık olmakta, aynı şekilde bir başka muhasebe parası olan lira da *(livre)* 20 *sou*'ya eşit olmaktadır. Açıktır ki kullanılmakta olan düşük değerli *denier,* büyük ticaretin gözetilmesi sonucunda basılan bir para değildi. Asıl işlevi, fermanlarda o kadar sık sözü edilen küçük ve yerel pazarlardaki alıcıların gündelik ihtiyaçlarını gidermekti. Belirtelim, fermanlardan ve diğer belgelerden öğrendiğimize göre, bu pazarlarda alışveriş *per denaratus* yapılmaktaydı. Zaten fermanlar gümüş *denier*'den başka bir paradan da söz etmemişlerdir.

Demek ki Charlemagne'ın parasal sistemi; İslam istilasına kadar devam eden ve 8. yüzyıl para bunalımının da kanıtladığı gibi, bu olaydan sonra uygulanması olanaksız hale gelen, Akdeniz ekonomisinden kesin bir kopuşun ifadesidir. Bu dönüşümü, yeni dengelere uyma ihtiyacıyla, topluma kendini kabul ettiren yeni koşullara yasamayı uydurma arzusuyla, olguları kabullenme ve düzensizliğin yerine nihayet düzeni koyabilme tavrıyla açıklamak gerekir. Gümüş monometalizmine dayalı yeni sistem, sonunda varılan noktaya, yani ekonomik gerilemeye tekabül etmektedir.

Büyük miktarlarda ödemelere ihtiyaç duyulan her yerde altın kullanımına devam edilmiştir. Buralarda ya altın para basılmış ya da Arap veya Bizans sikkeleri kullanılmıştır.[35]

Para arzının düşüklüğünü ve para kullanımının yaygın olmamasını da belirtmek gerekir. Bu durum ileride söz konusu edilecek küçük yerel pazarların varlığıyla ilgilidir.

---

[35] Prou, *Catalogue... Carolingiennes*, s. XXXI-XXXII; M. Bloch, "Le Probléme de L'Or au Moyen Age", *Annales d'histoire Economique et Sociale*, 1933, s. 14.

Diğer yandan, verginin tamamen yok olduğu bir toplumda, paranın rolünün iyice ikinci dereceden bir rol haline indiği kolaylıkla anlaşılabilir. Aynı sonuca, eskiden çok önemli olan kral hazinesinin, şimdiki önemsizliğini vurgulayarak da ulaşılabilir. Menkul servetler gayrimenkul servetlere kıyaslandıklarında, artık küçük bir kesirden başka bir şey değillerdir.

Charlemagne, aynı zamanda, örnekleri sarayda saklanan yeni ölçü ve ağırlık birimleri de ihdas etmiştir. Demek ki bu konuda da antik gelenekten kopuş vardır. Fakat daha 829'da piskoposlar Sofu Louis'ye her eyalette başka bir ölçü biriminin kullanıldığını bildireceklerdir. Açıktır ki Charlemagne, bu konuda da diğer birçok konuda olduğu gibi, yapabileceğinden fazlasını yapmaya kalkışmıştır.

Karolenjler, para basmayı bir kral tekeli haline getirmişlerdir. Para basımını kontlar ve *missus*'lar aracılığıyla denetlemişler, darphane sayısını da sürekli kontrol altında tutmuşlardır.[36] Ancak 805'te para basmayı sarayda merkezileştirmek istemişlerse de bu girişimlerinde başarıya ulaşamamışlardır.[37] Sofu Louis'nin çağında, kentlerin çoğunda para basılıyorken,[38] Kel Charles döneminde kontlar para basma konusunu kötüye kullanmışlardır. Ancak daha 827 yılında Sofu Louis bir kiliseye para basma yetkisi vermiştir; ama burada basılan paralar, henüz kral paralarıdır. 920'de kiliseler kendi damgalarıyla para basma yetkisi elde etmişlerdir. Bu, kralın kendine yarayan yetkilerini terketmeye başlamasıyla hazırlanan, tam bir para basma serbestisidir.[39]

Böylece denilebilir ki eğer Karolenj para reformuna kadar bütün Hıristiyan Avrupa için tek bir parasal sistem,

---

[36] Prou, s. LXXIV.
[37] *Ibid.*, s. LXIX.
[38] *Ibid.*, s. LI.
[39] *Ibid.*, s. LXI.

yani Romalı ve Akdenizli bir sistem vardıysa, şimdi her biri özel bir ekonomik alana tekabül eden iki sistem ortaya çıkmıştır: Bizanslı ve Karolenj; Doğulu ve Batılı. Para, Avrupa'nın ekonomik altüst oluşunu izlemiştir. Karolenjler, Merovenjleri devam ettirememektedirler. Bunlar arasındaki zıtlık, altın ile gümüş arasındaki zıtlığın aynıdır. Büyük ticaret istediği kadar kaybolmuş olsun ve bu kayboluş altının ortadan silinmesini istediği kadar açıklasın, bunu şimdi biraz daha ayrıntılı olarak kanıtlamak gerekmektedir, çünkü bu olgudan kuşku duyanlar vardır.

Herkesin kabul ettiği gibi, daha önce de gördüğümüz üzere, bu büyük ticaret Batı Akdeniz denizciliği sayesinde ayakta durmaktaydı. Oysa, gene yukarıda gördüğümüz üzere, İslamiyet 8. yüzyıl boyunca, Bizans donanmasının Batı denizciliğini koruyamadığı her yerde denizi Hıristiyan gemicilerine kapatmıştır. Ve 8. yüzyılda Provence'daki Arap istilası ile kentlerin Charles Martel tarafından yakılması eksik kalanları da tamamlamıştır. Kuşkusuz Pepin, 752'de Got Ansemundus'un ona terkettiği Nimes, Maguelonne, Agde ve Beziers'de gücünü yeniden kabul ettirerek[40] Lyon körfezinin kıyılarına ayak atabilmiştir; ama bu Vizigot kentlerinde gene de Arap garnizonları varolmaya devam etmişlerdir. Halk bu yabancılara karşı ayaklanmış, içlerinde Narbonne en uzun süre direnen kent olmuş ve 759'da bu kentin halkı Arap garnizonundaki askerleri katlederek ulusal hukuklarını koruma koşuluyla kente Frank garnizonunu kabul etmişlerdir.[41]

İspanya'da 765 yılında Emevi Halifeliğinin kurulması, Karolenj devletinin İslamla ilişkilerini daha huzurlu hale getirmiştir. Ancak ne bu yumuşama ne de Lyon körfezinin geri alınmış olması, deniz ticaretini canlandıra-

[40] Rishter ve Kohl, s. 1; L. Oelsner, s. 349.
[41] Rishter ve Kohl, s. 16.

bilmiştir.[42] Bunun nedeni, Karolenjlerin donanmasının olmaması ve denizi, dolaşılmaz hale getiren korsanlardan temizleyememeleridir.

Ancak gene de denizciliğe güvenlik sağlamanın çarelerini aramışlardır. 797'de Barselona'yı işgâl etmişler[43] ve 799'da da Arapların talanından sonra kendilerini Charles'ın kucağına atan Balearları ilhak etmişlerdir.[44] 807'de Pepin, Kuzey Afrika Müslümanlarını, bir İtalyan donanmasının yardımıyla Korsika'dan çıkartmıştır.[45] Öyle görünmektedir ki bir ara savaşa denizde devam etmeyi düşünerek, 810'da bir donanma yapımına girişilmesini emretmiştir.[46] Ama bu girişimden hiçbir şey çıkmamış ve İmparator 813'te Kuzey Afrikalı Müslümanların Korsika, Sardinya, Nice ve Civita Vecchia'yı altüst etmelerine engel olamamıştır.

Toskanalı Boniface'ın 828'de Afrika kıyılarına karşı düzenlediği sefer de bundan fazla bir sonuç vermemiştir.[47] Deniz güvenliği sağlamada yetersiz kalan Charles, kıyıları kıyı korsanlığı yapan Berberlere karşı korumakla yetinmiştir.[48] Papa da Arap saldırılarına karşı yalnızca kıyıları savunabilen bir konuma mahkûm olmuştur.[49]

En azından belli bir ölçüde yararlı olan bir savunma politikası izlemiş olan Charles'dan sonra, tam bir sefalet ortaya çıkmıştır. 838'de Marsilya işgâl edilmiştir. 842 ve 850'de Araplar, Arles'a kadar sokulmuşlardır. 852'de ise Barselona'yı almışlardır. Artık kıyı her türden saldırıya

---

42 En azından 797-809 arasında Charles, Harun-er Reşid'le iyi geçinmiştir, Kleinclausz, *Charlemagne*, s. 342.

43 Richter ve Kohl, s. 116.

44 *Ibid.*, s. 144.

45 *Ibid.*, s. 173, 184.

46 *Ibid.*, s. 186.

47 Kohl, *Annalen des Frankischen....* s. 260.

48 Abel ve Simson, *Jahrbücher des Frankischen Reiches unter Karl der Grossen*, c. II, s. 427.

49 *Ibid.*, s. 488-89.

açıktır. Hatta 848'de Yunanlı korsanlar bile bu kıyılarda görülmüşlerdir. 859'da ise İspanya'yı dolaşan Danimarkalı korsanlar Camargue'da aniden ortaya çıkmışlardır.

890'lara doğru İspanya Arapları Hyères ile Fréjus arasına yerleşmişler ve Fraxinetum'da (bugünkü adı Garde-Freinet) bağlantı yeri olarak bir müstahkem korunak oluşturmuşlardır.[50] Buradan bütün Provence ve Dauphiné'ye egemen olmuşlar ve buraları sürekli olarak talan etmişlerdir.[51] Onları 931'de yenilgiye uğratanın bir Bizans donanması olduğu söylenince, şaşırmamak mümkün olmamaktadır.

Ancak, 973'te bölgenin yerli güçleri, yani Arles Kontu Guillaume'un güçleri, onları bölgeden uzaklaştırmayı başarabilmişlerdir. Ama bu tarihe kadar Araplar yalnızca kıyılara egemen olmakla kalmamışlar, Alp geçitlerini de denetimleri altında tutmuşlardır.[52]

Durum İtalyan kıyıları için daha iyi olmamıştır. 935'te bile Cenova yağmalanmıştır.[53]

Bu koşullarda bütün limanların her türden trafiğe kapanmış olmalarının nedeni anlaşılmaktadır. Kuzeyden İtalya'ya gitmek isteyen herkes için, artık yalnızca Fraxinetum'daki Araplar tarafından soyulma veya öldürülmenin riske edildiği Alp geçitlerini kullanmak mümkündür. Zaten Provence'a doğru uzanan yolların yer aldığı Alp geçitleri de tamamen boşalmıştır.

Diğer yandan, *Francia* ile İspanya arasında bir ticaret olduğunu da düşünmek hata olacaktır.[54] Oysa, İspanya bu

---

[50] 890 tarihli bir metin: *Sarrazeni Provinciam depopulantes tertam in solitudinem redigebant* demektedir. M.G.H. Capit. c. II, s. 377.

[51] A. Schaube, *Handelgeschichte der Romanischen Völker*, s. 98.

[52] *Ibid.*, s. 99.

[53] 979'da kentin başpiskoposu: *res nosttae ecclesia vastatae et depopulatae et sine habitatore relicte* olduğunu ilân etmiştir.

[54] Lévi-Provençal, *L'Espagne Musulmane au Xe Siècle*, 1932, s. 183'te Languedoc'un 10. yüzyılda İspanya'daki İslam endüstrilerine bağımlı oldu-

dönemde tam bir refah içindedir. 970 yılında Almeira limanı yolcu hanlarıyla doludur. Bu ülkenin Galya'dan yaptığı yegâne ithalat, korsanlar ve kuşkusuz Verdunlü Yahudiler tarafından getirilen kölelerdir.

Büyük ticaret, Galya cephesinde, 8. yüzyılın başından beri gerçekten ölmüştür. Bu ticaretten bütün arta kalan, Doğu kökenli değerli madenlerin Yahudi tüccarlar tarafından kaçak ve muhtekirane ticaretidir. Herhalde Theodulphe'ün ticaret derken kastettiği buydu.

Bordeaux ile Büyük Britanya arasında belli bir hacimde bir trafik cereyan etmektedir.[55] Ama her halükârda, bunun hacmi çok düşük kalmaktadır.

Demek ki her şey birbirine uymaktadır.

Yukarıda papirüs, baharat ve ipeklilerin *Francia*'ya ithalinin sona erdiğini farketmiştik. Bundan sonra İslamiyetle hiçbir ilişki kurulamamıştır.

Lipmann'ın bu dönemde Güney İtalya'da yayıldığını, ama Yarımadanın kuzeyine 12. yüzyıldan önce çıkamadığını bildirdiği şeker endüstrisi hakkında aktardığı bilgiler çok aydınlatıcıdır.[56] İtalya'daki Yunanlılar şeker endüstrisinin kuzeye taşınmasına aracılık edebilirlerdi, ama bunu yapmamışlardır. Bunun neden böyle olduğunu bilmek için kâhin olmak gerekmez.[57]

Büyük tüccarlar sınıfı yok olmuştur. Şurada burada, hâlâ bir *mercator*[58] veya bir *negociator* bulunmaktadır,

---

ğunu, "ama belgelerin mutlak yokluğunun, şimdilik ancak tahminlere izin verdiğini" bildirmektedir.

55 Thompson, *op. cit.*, s. 314.

56 Lipmann, *Geschichte des Zuckers*, 1929, s. 283.

57 Saint Gall rahibi, Sofu Louis'nin büyük törenlerde sarayının yüksek memurlarına *preciosissima vestimenta* dağıttığını bildirmektedir. Acaba bunlar ipekten miydiler? R. Haephe, "Die Herkunft der friesischen gewebe", *Hansische Geschichtsblatter*, c. XII, 1906, s. 309.

58 E. Sabre, "Quelques Types de Marchands des IXe et Xe Siècles", *Revue Belge de Phil. et d'Hist.*, c. XIII, 1934, s. 176-187.

ama artık hiç bulunmayan, Merovenj çağındakiler gibi profesyonel tüccarlardır. Artık Kilise'ye toprak bağışlayan ve fakirleri doyuran işadamları da yoktur. Vergileri kesime alan ve memurlara borç para veren nakit sermaye sahipleri de yoktur. Artık hiç kimse kentlerde yoğunlaşan ticaretten söz etmemektedir. Devam eden yegâne tüccar tipi, -çünkü bu tipe her çağda rastlanır- yalnızca arızi tüccardır. Fakat bunlar bir tüccar sınıfı değillerdir. Hiç kuşkusuz, bir bölgedeki kıtlıktan yararlanarak buğday satanlar ve belki de ellerindeki malları satanlar vardır.[59] Orduyu izleyerek ondan yarar sağlamaya uğraşanlar da vardır. Sınırlarda macera arayarak düşmana silah satan veya barbarlarla mal takas eden kimseler de vardır. Ama bütün bunlar, maceraperestlerin alışverişi olup bunları normal bir ekonomik faaliyet olarak görmek mümkün değildir. Aix'deki sarayın ihtiyaçlarının sağlanması konusu, sürekli bir hizmete yol açmıştır. Ama bu da ticaretin olduğuna dair bir gösterge değildir. Çünkü sarayın ihtiyaçlarını sağlayanlar memurların denetimine tabiydiler.[60] Diğer yandan, menkul sermayenin ne denli azaldığını anlatabilmek için bir olguyu zikretmek gerekmektedir. Bu da faiz karşılığı ödünçlemenin yasaklanmasıdır. Kuşkusuz, bu oluşumda, erkenden kendi üyelerine faizi yasaklamış olan Kilise'nin etkilerini görmek mümkündür, ama bu yasaklama ticarete getirilmiştir ve bütün Orta Çağ boyunca da devam edecektir. Bu da hiç kuşkusuz, büyük ticaretin yok olduğunun kesin kanıtlarından biridir. Daha 789'da bir kral fermanıyla para üzerinden veya ödünç verilen herhangi bir şey üzerinden kâr sağlamak yasaklanmıştı.[61] Demek

---

[59] M.G.H. Capit, c. I, s. 131. Piskoposlara Kiliselerinin hazinelerini gözetme emri: *quia dictum est nobis quod negociatores Judaei nennon et alii gloriantur quod quicquid eis placeat possint abeic emere.*

[60] Waitz, *Deutsche Verfassunggeschichte,* c. IV, 1885, s. 45.

[61] Waitz, *op. cit.*, s. 51, M.G.H. Capit, c. I, s. 53 vd. ve s. 132: *Usura est ubi amplius requiritur quam datur; vel si dederis modium unum frumenti et ite-*

ki devlet, Kilise'nin ilân ettiği yasaklamayı artık benimsemiştir.[62]

Demek ki artık genel kural olarak Karolenj çağında meslekten tüccar yoktur. Özellikle kıtlık gibi durumlarda, tüccar olarak ortaya en fazla arızi tüccarlar ile duruma göre buğday almak veya satmakla görevlendirilen manastır serfleri çıkmaktadır. Eğer ticaret söndüyse, bunun nedeni pazarların yok olması, yani kent nüfusunun kaybolmuş olmasıdır. Daha iyisini söylemek gerekirse, ticaret Charlemagne ve Sofu Louis çağlarında artık yalnızca saray için vardır ve bu ticaret de Aix'de sabitleşmiştir. Bu ticaret için tüccarlara başvurulmaktadır. Ama bunlar bir ölçüde tedarik memurları sayılabilecek, sarayda yargılanan ve *magistri* emrine verilmiş olan çok özel tüccarlardır.[63]

Bu tüccarlar, Cluses, Duurstede ve Quentovic'de ticaret resminden muaftırlar. Zaten çalışırlarken kendi işlerinden çok İmparatorunkileri yapıyora benzemektedirler.[64]

---

rim super aliud exigeris. M. Dopsch Karolenjlerin faize karşı çıkmadıklarını kanıtlamaya istediği kadar uğraşsın, buna ancak bir yan kavramla ulaşabilmektedir. Dopsch'a göre, laiklere faiz alma yasağı konulmamıştır, c. II, s. 278.

62 Dopsch'a göre, faiz karşıtı yasama konusunda Charles'ın getirdiği hiçbir yenilik yoktur ve İmparator faizi yalnızca papazlara yasaklayan Merovenj geleneğini devam ettirmekten başka bir şey yapmamıştır (c. II, s. 281). Aynı yazar, faiz karşılığı ödünçlemenin Karolenj çağında da devam ettiğini kanıtlamak için fazla ikna edici görülmeyen bazı örnekler vermektedir. Yasaklandığına göre faizin devam ettiği apaçık ortadadır. Tek ilginç olay yasaklanmasıdır (c. II, s. 282-84). Dopsch, s. 286'da şu inanılmaz ifadeyle sonuca ulaşmaktadır: *Von einer verkehrsfeindlischen tendenz der Karolinger oder ihrer gesetsgebung kaun also wohl doch nicht die rede sein.*

63 820'lere doğru çıkartılan *disciplina palatii* fermanı (M.G.H. Capit. c. I, s. 298). Ernaldus adında birine, *mansiones omnium negotiatorum, sive in mercato sivi aliubi negotientur, tam christianorum quam et Judearum*'un denetimini vermiştir. Öyle anlaşılmaktadır ki evlerinde dükkân işletenler vardır. Boretius-Krause, *Ernaldus Senisalcus* için masa'da ticaret yapıyordu demektedirler. *Formulae Imperialis*, s. 314'te tüccarların mayısta saraya gelip hesaplarını kapattıkları bildirilmektedir.

64 *Et si vehicula... infa regna pro nostris suorumque utilitatibus negotiandi gratia voluerint,* M.G.H. Formulae, s. 315.

Bazı kentlerde ve özellikle Strasbourg'da 775'te,[65] piskopos kendi adamlarıyla bir tedarik örgütü kurmuştur. Charles bu örgütleri, Quentovic, Duurstede ve Cluses hariç, krallığın her yerinde ticaret vergilerinden bağışık tutmuştur.

Büyük manastırlar için de durumun aynı olduğu bilinmektedir.[66] Fakat işin aslına bakıldığında bu faaliyetlerin hiçbirine ticaret demek mümkün değildir. Bu, ayrıcalıklı tedariktir. Zaten bu tedariğin alanı da çok dardır, çünkü ancak Kuzey Denizi ile Alpler arasındaki bölgeyi kapsamaktadır.

İmparatorluğun her yanında çok sayıda olan ve sayıları da durmadan artan pazarların varlığının bütün bu anlatılanlarla çelişki meydana getirdiği söylenebilir. Her *civitas*'da, kasabaların çoğunda ve manastırların yakınlarında bu pazarlardan birer tane olduğu söylenebilir. Ancak bunları fuarlarla karıştırmaktan kaçınmak gerekir. Karolenj döneminde yalnızca bir tek gerçek fuar vardır, o da Saint-Denis'dekidir.

Bütün bildiklerimiz bize, bu küçük pazarların civar köylüleri, çerçiler ve nehir tekneleri tarafından ziyaret edildiklerini göstermektedir. Buralarda *"denier* ile", yani perakende satış yapılmaktadır. Bunlar satış yeri oldukları için önem kazanmaktadırlar.[67] Bu pazarlara yönelik fer-

---

[65] G.G. Dept, *op. cit.*, s. 89.

[66] Manastır teknelerinin trafiği konusunda, Levillain, *Recueil des Actes de Pépin II, Rois d'Aquitaine*, 1926, s. 19, 59, 77, 170; Imbart de la Tour, "Des Immunités Commerciales Accordées aux Eglises du VIIe au IXe Siècles", *Etudes D'Histoire du Moyen Age dédiée à G. Monod*, 1896, s. 71.

[67] *Ut... familia nostra ad eorum opus bene laboret et per mercata vacando non eat*, M.G.H. Capit, c. I, s. 88. Charles, pazar günleri pazar kurulmasını yasaklamıştır. Ama yalnızca *in diebus in quibus homines ad opus dominorum suorum debont operari.* M.G.H. Capit, c. I, 150. *Per diversos mercatus indiscrete discurrunt* rahiplere de bakınız. M.G.H. Capit., c. II, s. 33. Alışverişin düşük hacmi ve tağşiş edilmiş *denier* sokuşturmaya çalışan kadınlar konusunda, bkz. *ibid*, c. II, s. 319. Bu küçük perakende ticaret konusunda:

manlardan öğrendiğimize göre, bu pazarlara en çok gelenler serfler, yani köylülerdir. Bu pazarlarda, tıpkı pazardan pazara giden, Burgonya kontundan çalınmış bir kılıcı satışa sunup, müşteri çıkmayınca kılıcı çaldığı konta geri götüren[68] şu *negotiator*'a benzeyen çerçilere de rastlanmaktadır. Bu pazarlarda Yahudilere de rastlanmaktadır. Hatta Agobart, cumartesi günü kurdukları pazarın gününü, onlar da gelsin diye değiştirdiklerinden yakınmaktadır.[69]

Manastırlara, azizlerin yortularında çok uzaktan gelen *familia* hücumu olmakta ve bunlar aralarında takas yapmaktaydılar.[70] Saint Remacle'ın mucizeleri, Remagen manastırının bağlarını korumakla görevli serfin pazara gelip iki tane öküz satın aldıktan sonra, yolda bol bol içtiği şarap nedeniyle bunları nasıl kaybettiğini aktarmaktadır.[71] Demek ki dinsel bayramlar bir fuara neden oluyordu. Waitz'e göre, eğer bir vergi bağışıklığı istenmiyorsa, bir pazarın kurulması kral iznine tabi değildi. Daha sonraları birçok pazarın yanıbaşında birer darphane kurulmuştur. Ancak bunun için kral izni gerekmektedir. Pitres kararnamesi, pazar sayısının artmakta olduğunu göstermektedir.[72] Çünkü bu kararname Charlemagne döneminde var olan, Louis zamanında ve Kel Charles döneminde kurulan pazarlardan söz etmektedir. Oysa, ekonomik gerileme de tam bu dönemde, İskandinav adamlarından ötürü artmaktadır. İşte bu bağlamda, pazar sayısının artması bir ticari

---

illi quipanem coctum aut carnem per deneratus aut vinum per sextaria vendunt.

[68] Flodoard, *Historia Remensis,* IV, 12, M.G.H. SS., c. XIII, s. 576. Bir başka çerçi de *Vita S. Germani*'de zikredilen, eşeğine binmiş *quidquid in una villa emebat, carius vendere satagebat in altera mercator*'dur. Huvelin, *Essai Historique sur le Droit des Marchés et des Foires,* s. 151, n. 4.

[69] Waitz, c. IV, s. 47, n. 3.

[70] *Ibid,* s. 52 *forum anniversarium* veya *mercato annuale* adı verilen, *forum hebdomadarium*'un zıddıdır.

[71] *Miracula S. Remacli Stabulenses,* M.G.H. SS. c. XV, s. 436.

[72] Waitz, s. 53 ve 54.

gelişmeyi değil, aksine ekonominin kendi içine kapanmasını belirlemektedir.

744 tarihli Soissons fermanı, her piskoposu kendi kentinde bir *legitimis forus* açmakla yükümlü kılmıştır.[73] Bu pazarların hiçbiri fazla bir müşteri kitlesine sahip değildi.[74] Bu pazarlarda çoğu zaman yalnızca tavuk, yumurta vb. satılıyordu. Ama hiç kuşkusuz, daha şanslı birkaç pazarda mamul malları da bulmak mümkün olmaktaydı. Herhalde Flaman kumaşları için Flandre bölgesinde durum böyleydi. Gand kökenli *Codex Laudenensis*'in bir bölümünde, bir papazın bir arkadaşına 5 *sou* yollayarak kendine bir başlık *(cuccullum spissum)* almasını rica ettiği bir mektup iktibas edilmiştir.[75] Ama bu formülden o bölgede toptancı pazarların veya iş dünyasını andıran faaliyetlerin bulunduğu sonucunu çıkartmak olanaksızdır.

Çok sayıdaki bu küçük pazarlar, çömlekçi, demirci, kırsal dokumacıların yerel ihtiyaçlara cevap verebilecek düzeydeki üretimleriyle beslenmekteydiler. Tıpkı ilkel uygarlıklardaki gibi. Ama bundan fazla hiçbir şeye de rastlamak mümkün değildir. Bu pazarlarda herhangi bir tüccar veya zenaatkârın sabit dükkân açtığına dair hiçbir işaret yoktur. Pazarların yanıbaşına çoğunlukla küçük bir darphanenin açılması, para dolaşımının olmadığını bir kez daha kanıtlamaktadır. Zaten 865'te Kel Charles, Chalôn piskoposuna, kral darphanesinde basılan sikkelerden elde edemediği için, bir darphane açma yetkisi vermiştir.[76]

Bu pazarlarda uzaktan gelen herhangi bir malı bulmak mümkün değildir. Bu bağlamda, Alcuin'in İtalya'ya yolla-

---

[73] M.G.H. Capit. c. I, s. 30.

[74] Vercauteren, *Etude sur les Civitates*, s. 334'te Dopsch'un Laon pazarına büyük bir önem atfetmek kastıyla, bu konuya hiç değinmeyen metinleri kullandığını göstermektedir.

[75] *Ibid.*, s. 334.

[76] Prou, *Catalogue... Carolingiennes*, s. LXII.

yarak bazı malları satın aldırdığı *negociator*'un varlık nedeni anlaşılmaktadır.[77]

En büyük alışverişler, eğer yapılmışlarsa, pazarların dışında meydana gelmekteydiler. Bu cins mübadeleler fırsat çıkarsa gerçekleşmekteydiler. Bu mübadeleler inci, at, davar gibi değerli mallar üzerinde olmaktadır. Bir ferman metni, asıl *negotiatore*'lerin faaliyetlerinin bu cins mallar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir.[78] Bu *negotiatore*'ler,[79] bu "uzmanlar ve profesyoneller" hemen hemen tamamiyle Yahudilerden meydana gelmektedirler.

Yahudilerin şahsında, geçimlerini gerçekten ticaretten sağlayan insanlarla karşılaşmaktayız. Ama birkaç Venedikliyle birlikte bu durumda olanlar yalnızca onlardır. Bu konuda emin olabilmek için *judeaus* kelimesinin sürekli olarak *mercator* kelimesine yapışık olduğu fermanı okumak yeterlidir.[80] Bu Yahudiler muhakkak ki İslam istilasından önce Akdeniz'in her bir yanına dağılmış olan soydaşlarının faaliyetini sürdürmektedirler.[81] Ama bu sürdürüş artık çok farklı koşullar altındadır.

Vizigot döneminin sonunda, Kral Egica'nın (687-702), onlara yabancılar ve Hıristiyanlarla ticaretin yasaklaması ve sonra da ağır baskılar altında tutması, Frank krallığına yansımamıştır. Tersine, bu ülkede hükümdarın koruması altına alınmışlar ve ticaret resminden muaf tutulmuşlardır. Sofu Louis onların yararına, bugün kayıp olan bir ferman yayımlamış ve onların takibinin *secundum legem eorum* dışında yasak olduğunu bildirmiştir.[82] Bir Yahudinin öldü-

---

77 Waitz, s. 42, n. 3.

78 Huvelin, s. 149.

79 M.G.H. Capit., c. I, s. 129.

80 Dopsch, s. 168'de bizzat kendisi bunu şöyle ilân etmektedir: *Die handeslente und juden was ja vielfach dasselbe war.*

81 9. yüzyılda Narbonne, Vienne ve özellikle Lyon'da ve belki de güneyin başka yerlerinde Yahudiler bulunmaktaydı.

82 Dopsch, II, s. 345. M.G.H. Formulae, s. 311 vd. Bütün bu formüller Sofu Louis'nin dönemine ve muhtemelen de 836 öncesine aittir. Coville, s. 540.

rülmesi ise kralın *camera*'sı lehine bir ceza tahakkukunu gerektirmektedir. Bütün bunlar, Yahudilerin daha önce hiç sahip olmadıkları çok önemli ayrıcalıklardır ve bunlar kralın onları vazgeçilmez kabul etmesinin ürünüdürler.

Zaten Karolenjler onlardan çok sık olarak yararlanmışlardır. Harun-er Reşid'e elçi olarak Yahudiler yollanmış ve daha yukarıda da gördüğümüz gibi, Aix-la-Chapelle'de oturan saray tüccarları arasında Yahudiler başı çekmişlerdir.

Sofu Louis kendine sadakatle hizmet eden Zaragozalı Abraham adlı bir Yahudiyi saray hizmetine ve özel koruması altına almıştır.[83] Böylesine bir lütfa nail olan Hıristiyan tüccara ise hiç rastlanmamıştır.

825'te Sofu Louis, David Davitis ve Joseph ile onların Lyon'daki dindaşlarına ayrıcalık tanımıştır.[84] Bunlar ticaret resmi ile ulaşıma konulan vergilerden muaf tutulmuşlar ve İmparatorun koruması altına alınmışlardır *(sub mundebundo et defensione)*. Bunlar kendi inançlarına göre yaşayabilirler, sarayda ayinlerini icra edebilirler, Hıristiyanları *ad opera sua facienda* istihdam edebilirler, yabancı köle satın alabilirler ve bunları İmparatorluk içinde satabilirler ve canları kiminle isterse, yani gerektiğinde yabancılarla da ticaret yapabilirlerdi.[85]

Belgeler aracılığıyla Yahudilere dair bildiklerimiz, Agobard'ın 822-830 yıllarında yazdıklarıyla da teyit edilmektedir. Bu yazar, büyük bir kızgınlıkla, Yahudilerin zenginliklerine gıpta etmekte, sarayda sahip oldukları itibarı kıskanmakta ve İmparatorun onlar için *missus*'lar aracılığıyla Lyon'dan getirttiği sözleşmelerle, *missus*'ların onlara olan teveccühlerini anlatmaktadır. Agobard'ın bildir-

---

[83] Dopsch, s. 68. M.G.H. Formulae, *Formumae Imperiales*, s. 325, nu. 52: *liceat illi sub mundeburdo nostra quiete vivere et partibus palatii nostri fideliter deservire.*

[84] *Ibid.*, s. 310.

[85] Coville, s. 540.

diğine göre, Yahudiler İmparatorun danışmanlarına şarap sağlamakta; hükümdarların akrabaları, saraylıların karıları Yahudi kadınlara hediyeler ve elbiseler yollamakta ve yeni sinagoglar yükselmektedir.[86] Bunları okuyunca, bir Yahudi düşmanının semit "baronlardan" söz ettiği düşünülebilir. Burada adı geçenler, vazgeçilmeleri asla mümkün olmayan büyük tüccarlardır. Hatta onlara Hıristiyan hizmetçiler edinmelerine izin verecek kadar ileriye gidilmektedir. Toprak sahibi de olabilmektedirler. Bu konuda, köylü olmadıklarından ötürü, Hıristiyanlara işlettikleri tarlalara sahip oldukları Narbonne bölgesi iyi bir kanıt oluşturmaktadır. Daha 768-772'de Papa durumun bu hale gelmiş olmasından ötürü yakınmaktaydı.[87] Yahudilerin Provence'da Lyon ve Vienne'de kent banliyölerinde toprakları ve bağları vardır. Herhalde buraları, kârlarını yatırıma yönlendirmek amacıyla satın almışlardır.

Yaptıkları ticaret genelde büyük ticarettir. Batı dünyası Doğu'yla ancak onlar aracılığıyla ilişki kurabilmektedir. Aracı artık deniz olmayıp İspanya'dır. Yahudiler İspanya üzerinden Müslüman Afrika ve Bağdat'la ilişki halindedirler. İbn-Kordadbe, *Yollar Kitabı*'nda (854-874) Radamiyeli Yahudilerden söz ederken onların "Farsça, Latince, Arapça, Frank dilleri, İspanyolca ve Slavca konuştuklarını" bildirmekte ve "Bunlar bazen denizden, bazen de karadan; Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya yolculuk yapmaktadırlar. Batı'dan hadımlar, kadın köleler, oğlan çocukları, ipek kürk ve kılıçlar getirmektedirler, Frank ülkesinden gemiye binmekte ve Farama'ya (Peluse) yönelmektedirler..."[88] Sind'e, Hind'e ve Çin'e kadar gitmektedirler. Dönüşlerinde misk, kanfre, baharat ve Doğu ülkelerinin diğer ürünleriyle yüklüdürler. Bazıları mallarını satmak için İstanbul'a

[86] Bilhassa Lyon'da, *Ibid.*, s. 541.
[87] Jaffé-Wattenbach, nu. 2389.
[88] Şimdi yıkık olan Port Said yakınlarında bir kent.

yelken açmakta, diğerleri de Frank ülkesine geri dönmektedirler" demektedir.[89] Belki Tuna üzerinden dönüyorlardı, ama hiç kuşku yoktur ki çoğunluğunun dönüş yolu İspanya'ydı. Gene hiç kuşku yoktur ki Theodulphe, Doğu'nun zenginliklerini anlattığı dizelerinde Yahudilerin yaptığı ithalata dayanmaktaydı.[90] Sofu Louis'ye ait bir belgede Zaragozalı Abraham'la ilgili bir pasajda gene İspanya'dan söz edilmektedir. Verdunlü tüccarlar hakkında bildiklerimiz de bizi bu ülkeye ulaştırmaktadır.[91] Nihayet biliyoruz ki Yahudiler, Bizans ve Doğu kumaşlarını Leon krallığı için ithal etmekteydiler.[92] Demek ki Yahudiler baharat ve değerli kumaşlar sağlama konusunda uzmanlaşmışlardı. Ama Agobard'ın metinlerinde onları şarap satarken de görmekteyiz.[93] Tuna kıyılarında ise tuz ticaretiyle uğraşmaktaydılar.[94] 10. yüzyılda Yahudiler, Nurenberg yakınlarında tuzlalara sahiptiler.[95] Bunlar aynı zamanda silah ticareti de yapmaktaydılar. Bütün bunların dışında, Kilise hazinelerini de nemalandırdıklarını bildirmek gerekir.[96]

Ama asıl büyük özellikleri, yukarıda da gördüğümüz gibi köle ticaretiydi. Bu kölelerin bir kısmı ülke içinde satılmakla birlikte, büyük bölümü İspanya'ya ihraç edilmekteydi. 9. yüzyılın sonunda, köle ve hadım ticaretinin merkezinin Verdun olduğu bilinmektedir.[97] Hadım satışlarına ait bilgiler 10. yüzyıla aittir, fakat daha 891 ve 900 yılları arasında *Miracula S. Bertini* İspanya'ya giden *Verdunenses*

---

89 *Yollar ve Yolculuklar Kitabı*, s. 212.

90 M.G.H. Poetea Latiniaevi Carolini, c. I, s. 460-61.

91 Rousseau, s. 72.

92 Sanchez-Albornoz, *Estampas de la Vida en Leon durante Siglo X*, 1926, s. 55.

93 Agobard, *Epistolae*, c. V, s. 183.

94 M.G.H. Capit., c. II, s. 250.

95 Aromius, *Regesten zur Geschichte der Juden*, s. 56.

96 *Distum est nobis, quod negociatores judaei necnon et alii gloriantur, quod quicquid eis placeat possint ab eis emere*, M.G.H. Capit, c. I, s. 131.

97 Agobard, s. 183; Rousseau, s. 72.

negotiatores'den söz etmektedir. Luitprand'a göre, bu ticaret muazzam kârlar bırakmaktaydı. Köle ticareti 779 ve 781'de çok sıkı bir biçimde yasaklanmış,[98] koruyucu tedbirler 845'te tekrarlanmıştır.[99] Ama bunların devamı gelmemiştir.

Agobard, hiç kuşkusuz Merovenj ticaretinin devamı olan bu ticaretin oldukça yükseklere çıktığını göstermektedir. Anlattığına göre, 9. yüzyılın başında Lyon'a, Kordoba'da Lyonlu bir Yahudi tarafından köle olarak satıldıktan sonra kaçmayı başaran bir adam gelmiştir. Bu bağlamda Agobard, ona, Yahudiler tarafından satılmak üzere çalınan veya satın alınan çocuklardan sözedildiğini aktarmaktadır.[100]

Nihayet bütün bunlara, üzerinde çok az bilgimiz olduğu için fazla bir şey söylemekten kaçındığımız, Yahudilerin para ticaretiyle de uğraştıklarını eklemek gerekir.

Büyük bir olasılıkla bu zengin ve uzun mesafeli yolculuklar yapan Yahudilerin yanı sıra pazarları ziyaret eden küçük çerçiler de var olmuşlardır. Ama büyük ticareti sürdürenler Yahudiler olmuşlardır. Ve bu ticaretin konusu olan mallar, tamamen 806 tarihli bir metnin *mercatore*'lerin uzmanlık alanına girenler olarak zikrettikleridir: Altın, gümüş, köle ve baharat.[101]

Yahudi ve Frizyalıların dışında, bu dönemde adına tüccar denilebilecek kimse bulunmamaktadır (arızi tüccarlardan söz etmiyorum). Zaten bunu Yahudilerin sahip oldukları olağanüstü ayrıcalıklı durumdan da anlamak mümkündür. Bu kadar gerekli olmasalardı, bu denli ko-

---

98 M.G.H. Capit, c. I, s. 51 ve 190.

99 *Ibid.*, c. II, s. 419.

100 Agobard, s. 185 ve Coville, s. 541-42.

101 *Auro, argento et gemmis, armis ac vestibus necnon et mancipiis non casatis et bis speciebus quae proprie ad negotiatores pertinere noscuntur.* M.G.H. Capit., c. I, s. 129.

runmazlardı. Diğer yandan, mademki Yahudilerin Hıristiyan hizmetli kullanma izinleri vardır, o halde onların ajanları *mercatores christiani* olarak anılmışlardır. Zaten dil bunu kanıtlamak üzere yanıbaşımızdadır: "Yahudi" ve "Tüccar" eşanlamlı terimler haline dönüşmüşlerdir.[102]

Yahudilerin yanı sıra, belki şurada burada Alpler'i geçmiş bir iki Venedikli vardır, ama bunlar çok nadirdir.

Sonuç olarak, Yahudi, Karolenj çağının meslekten tüccarıdır. Fakat kendiliğinden anlaşılacağı üzere, bunlar önemli bir ithalat yapamamaktadırlar. Bu durum baharat kıtlığında ve lüksün azalmasında kendini ortaya koymaktadır. Bu ticaretin denizden olmayıp karadan yapılması olgusu da onu düşük miktarda kalmaya mahkûm etmiştir. Ama deniz ticareti kadar da kârlı olduğunu belirtmek gerekir.

Ticaret hacminin önemsizliğinin kanıtlarından biri de ne *formulae*'lerde ne de çağın çeşitli belgelerinde ticarete atıf yapılmasıdır. 840 tarihli bir fermanda *cautiones*'den ve *ad negociandem*[103] verilen paradan; 880 tarihli bir diğerinde de *scriptum fiduciationis*'den[104] söz ediliyorsa da bunlarda bahse konu olan yerin Venedik olması, bu atıflara neden olmaktadır. Ticaret hukuku, Akdeniz ticaretinin sürdüğü her yerde ayakta kalmış, deniz kapanınca da yok olmuştur.

Demek ki bütün bunlardan, toprağı ekonomik hayatın, o zamana kadar görülmedik bir şekilde temeli haline getiren, bir ticari gelişmenin meydana geldiği sonucu çıkartılabilir. Bu durum daha Merovenj çağında belirmeye

---

[102] *Mercatores, id est judaei et ceteri mercatores,* M.G.H. Capit, c. II, s. 252: *mercatores hujus regni, christiani sive judei. Ibid.*, s. 419; *mansiones omnium negotiatorum... tam christianorum quam et judeorum. Ibid.*, s. 298; *de cappis et aliis negotiatirobus, videlicet et judaei dent decimam et negotiatores christiani undecimam, ibid.*, s. 361.

[103] M.G.H. Capit, c. II, s. 134.

[104] *Ibid.*, s. 140.

başlamış olmakla birlikte, o dönemde henüz mal dolaşımı önemli bir rol oynamaktaydı. Denizin kapanmasından önce, toprağın ürünlerinin belli bir ölçüde ticarete konu olduğunu -ancak bu alanda bilgilerimiz sınırlıdır, ama böyle bir ticaret olduğunu biliyoruz- daha önce görmüştük. Hatta bunun böyle olduğunu büyük toprak sahiplerinin vergilerini nakit cinsinden ödüyor olmalarından ve *conductore*'lerinin onlara malikâne gelirlerini nakit olarak vermelerinden çıkartmak mümkündür. Bütün bunlar doğal olarak toprak ürünlerinin satılmasını gerektirmekteydi. Bunlar kimlere satılıyordu? Hiç kuşkusuz hâlâ kalabalık olan kent halkına. Ve belki de uzak mesafe tüccarlarına. Oysa Karolenj döneminde toprak ürünlerinin bu olağan dolaşımının izine rastlanmamaktadır. Bunun en iyi kanıtı, zeytinyağının kiliselerde aydınlatıcı olarak kullanılması âdetinin yok olmasıdır. Reçine için de durum aynıdır. Bunlar, artık Pireneler'den bile gelmemektedir. *Cerari*'lerin ortaya çıkması da bu dönemde olmuştur. Seligenstadt'da balmumu bulamayan Eginhard, bu maddeyi Gand'daki malikânesinden getirtmek zorunda kalmıştır.

Şarap hakkında da aynı gözlem yapılmıştır, ama bu maddenin durumu daha çarpıcıdır. Artık şarabı ticaret yoluyla elde etmek mümkün değildir, yalnızca şurada burada Yahudilerde bulunmaktadır. Hiç değilse ayinler için mutlaka gerekli olan bu içkiyi sağlayabilmek için, onu üretebilen topraklar elde etmek için elden gelen her şey yapılmaktadır. Bu durum Alçak Ülkeler manastırları için çarpıcı ve anlamlıdır. Üstelik bu manastırların Frizyalıların dolaştıkları bir nehirler ülkesinde yer aldıkları düşünülünce, olayın vahameti açığa çıkmaktadır. Frizyalıların sürdürdükleri küçük hacimli ticaret, demek ki şarap sağlayabilecek boyutta değildir. Ancak, Norman istilalarına kadar Fransa'dan İskandinavya'ya bir miktar şarap trafiği sürmüştür.

Şarap edinmenin en emin yolu onu bizzat üretmektir; çünkü tüccarlar şarap getirseler bile, kimse onu alacak kadar parası olacağından emin olamaz. Bu durumda tek çare, bağ elde etmek olmaktadır. Moselle vadisi manastırları, Ren ve Moselle kıyılarında birçok bağ kurmuşlardır. Escaut vadisindeki manastırlar ise aynı şeyi Sen vadisinde yapmışlardır.[105] Böylece sahip olunan şarap, serfler aracılığıyla ve en iyi koşullarda manastırlara taşınıyordu, çünkü ticaret vergisinden bağışıklık elde edilmişti. Demek ki her manastır kendi ihtiyaçlarını kendi sağlamanın örgüt ve araçlarını oluşturmuştur. Bu konuda başka hiç kimseye ihtiyacı yoktur. Her manastır kendine yeterli bir *commonwealth* oluşturmaktadır. Bu manastırları, Imbart de la Tour'un yaptığı gibi, ayrıcalıklı tüccarlar olarak görmemek gerekir, ama onunla birlikte, "kiliseler bir angaryalar bütünü sayesinde nehir ve kara ulaşımlarını örgütlemişlerdi" demek gerekir.[106] Ve manastırların bu yolla taşıdıkları da tüketimleri için gerekli olan kendi üretimlerinden başka bir şey değildir.[107]

Muhakkak ki açlık ve kıtlık dönemlerinde, elinde buğdayı veya şarabı olan malikâne sahipleri, fazlalıklarını çok yüksek fiyattan satıyorlardı. Zaten bu durum, gayri

---

[105] Van Werveke, "Comment les Etablissements Religieux Belges se Procuraient ils du Vin au Haut Moyen Age?", *Revue Belge de Phil. et d'Hist.*, c. II, 1923, s. 643. Bu durum bu alanların ticaretin yetersizliklerini gidermeye yaradıklarını göstermektedir. Çünkü ticaret yeniden ortaya çıktığında buraları satılacaktır.

[106] Imbart dela Tour, *art. cit.*, s. 77.

[107] Dopsch, I, s. 324 vd.'de, onların pazar için üretim yaptıklarını kanıtlamaya çalışmaktadır. Ben hiçbir yerde böyle bir durum görmedim. Ama kendi üretiminin yetersiz olduğu durumda *vinum peculiare* arandığı doğrudur. M.G.H. Capit. c. I, s. 83; *Capit. de Villis*, c. 8 *villae dominicae*'yi şarapsız bırakmamak için, öyle sanıyorum ki bunlar çok bol üretimleri olanlardan satın alınıyordu. Ama buna bakıp da Dopsch'la birlikte bir *betrachtlischen weinhandel* olduğuna hükmetmemek gerekir. Malikâne üretiminin pazar için olduğunu kanıtlamak üzere zikrettiği diğer metinler hiç de tutarlı değillerdir.

meşru kazançlara engel olmak isteyen İmparatorun müdahalelerine yol açmıştır. Ama bu durumda ve atların İmparatorluk dışına satılmalarının yasaklanmasında, Dopsch'un yaptığı gibi, düzenli bir ticaretin işaretlerini görmek mümkün değildir.[108]

Eğer Loup de Ferrières'in mektupları okunursa, onun bir şey satma veya almayı nefret edilir bir olay olarak gördüğü anlaşılır. Ayrıca anlaşılır ki herkes alışverişten mümkün olduğu kadar kaçınmaktadır.

Kral Kel Charles'ın Saint Josse'un "hücre"sini[109] rahiplerin artık elbise alamamaları ve hemen hemen hiç balık ve peynir yiyememeleri ve ancak satın aldıkları sebzelerle yaşadıklarından ötürü, Ferrières manastırına taşıtmış olması[110] pek bir şey göstermez; çünkü bu istisnai bir durumdur.

Saint-Riquier manastırının toprakları rahiplerin geçimlikleri için gereken her şeyi üretecek tarzda örgütlenmiştir.[111]

858'de piskoposlar krala bir mektupla başvurarak, *villa*'larını kendine yetecek bir tarzda örgütlemesini tavsiye etmişlerdir.[112]

Adalhard de Corbie'nin 9. yüzyılın ilk yarısına ait statülerinde, tamamen kapalı bir malikâne yönetimi çok canlı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hiçbir yerde satış sorunu yoktur. Nüfusun en fazla 400 kişi olduğu bu köyde, ödentiler haftalık olarak ve 1 Ocaktan diğer 1 Ocağa kadar yıllık periotlar halinde inceden inceye hesaplanmıştır. Ma-

---

108 Dopsch, s. 324 vd.

109 Saint-Josse, Pas-de-calais ili Montreuil-sur-Mer ilçesi ve nahiyesine bağlı bir köydür.

110 Loup de Ferrières, *Correspondance*, c. I, 1927, s. 176.

111 *Ut omnis ars, omneque opus necessarium loci ambitum exerceretur.* Hariulf, *Chronique de Saint Riquier*, 1894, s. 56.

112 *Sufficienter et honeste cum domestica corte vestra possitis vivere* M.G.H. Capit. c. II, s. 438.

nastırda, manastır için çalışan *matriculari* ve *laici*'ler bulunmaktadır. Bunların arasında özellikle ayakkabıcılar, kumaşçılar, tabakçılar, marangozlar, parşömen imalatçıları, demirciler, hekimler vb. bulunmaktadır.[113] Serflerin çoğunlukla ayni olan ödentileri ve angaryaları sayesinde yaşanmaktadır. Bu durumda da *curtes* örgütlenmesi bana o çağın buluşu gibi gelmektedir.[114]

Bu dönemin toplumunu manastırların ve Kilise kuruluşlarının, bu toplumun karakteristik organları olarak ve son derece dağılmış olarak düşünmek gerekir. İşte, bu toplumda ekonomi namına yalnızca bu birimler üretimde bulunmaktadırlar -yazılı belgeler Kilise kuruluşlarına ait olduklarından laikler elindeki malikânelerde de aynı durumun olduğunu tahmin etmekle birlikte bunu belgeleyemiyoruz-.

Sadık müminlerin bağışlarıyla yalnızca Kilise'nin toprakları sürekli olarak artmaktadır. Kral toprakları ise, sürekli olarak temlik edilen *beneficium*'lar nedeniyle azalmaktadır. Bu *beneficium*'lar ya askeri aristokrasinin ya memurların ya da küçük vassallerin *(milites)* ellerine geçmektedir. Buralarda herhangi bir ticaret düşünmek mümkün değildir. Kodamanlar da Kilise topraklarından yararlanabilmek için kendilerini buralara "yeminli" *(advocatus)* olarak kabul ettirmeye ve onların kaynaklarını yalayıp yutmaya uğraşmaktadırlar. Bu arada kuramsal olarak doğrudan üreticiler pazar için üretimde bulunabilirler, ama giderek üzerlerine daha fazla ödenti ve angarya bindiğinden bunun olanağı kalmamıştır.[115]

---

[113] L. Levillain, *art. cit.*, s. 352; Hariulf, *op. cit.*, s. 306.

[114] J. Havet, *Oeuvres*, c. I, s. 31'e göre, *mansus* kelimesi bir Karolenj kelimesidir. Ancak Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, s. 370'te 7. yüzyılın ikinci yarısına ait *servi mansionarii*'nin varlığına işaret etmektedir.

[115] Piskoposların kral ödentilerine dair 858'de düzenledikleri tabloya bkz. M.G.H. Capit, c. II, s. 437.

Bu doğrudan üreticiler arasında, çok sayıda sadakayla yaşayan veya hasat zamanı kendini kiralayan sefiller vardır. Ama pazar için üreten bir tek köylü bile görülmemektedir. Bir miktar toprağı olan her insanın en büyük arzusu, manastırların koruması altına girerek yargı yetkisine sahip senyörlerin zulmünden kurtulabilmektir.

Sonuç olarak toplumun bütünü, ellerinde toprak veya yargılama yetkisi bulunduranlara bağımlı hale gelmekte ve kamu iktidarı da giderek özel bir nitelik kazanmaktadır. Para dolaşımı gibi ekonomik bağımsızlık da en alt düzeydedir.

Fermanlarda hâlâ *pauperes liberi homines*'den söz edilmektedir; ama olayların ezici çoğunluğunda bu *homine*'lerin her birinin bir senyörü vardır.

Kral iktidarı belli bir prestije sahip olduğu sürece ve ölçüde, Hıristiyan ahlakı içinde, fakirlerin ve zayıfların ezilmelerini engellemeye çalışmıştır. Charlemagne ve Louis'nin ekonomik yasaları, kâr duygusunu uyaracakları yerde, onu gayri meşru olarak mahkûm etmişlerdir *(turpe lucrum)*.

Sonraları, feodalitenin anarşisi içinde, kral müdahaleleri bütünüyle sona ermiştir. Artık Orta Çağ başlamıştır.

II. SİYASAL ÖRGÜTLENME

Birçok tarihçi Frank dönemi adını verdikleri çağı bir blok olarak düşünmekte ve böylece Karolenjleri, Merovenjlerin devamcıları haline getirmektedirler. Bu, birçok nedenden ötürü açık bir hatadır.

1. Merovenj dönemi Karolenj döneminden çok farklı bir ortama sahiptir. 6. ve 7. yüzyıllarda sürekli ilişki içinde bulunan bir Akdeniz henüz kaybedilmemiştir ve Roma İmparatorluğu geleneği her alanda devam etmektedir.

2. Germen etkisi, kuzeyde sınırların ötesine atılmıştır ve çok zayıftır. Bu etki yalnızca bazı hukuk dallarıyla, usul hukukunda biraz daha canlıdır.

3. 7. yüzyılın ortalarına kadar süren şaşaalı Merovenj dönemiyle, Karolenj dönemi arasında bir yüzyıllık bir gerileme süresi vardır, ki bu dönemde antik uygarlığın birçok karakteri silinmiştir; buna karşılık, diğer bazıları da neşv-ü nema bulmuşlardır. Karolenj döneminin başlangıcı işte bu durumun içindedir. Karolenjlerin ataları Merovenj kralları değildir, ama onların saray nazırlarıdır. Charlemagne, hiç de Dagobert'in ardılı olmayıp Charles Martel ve Pepin'in soyundandır.

4. *Regnum Francorum* ifadesi hayallere yol açmamalıdır. Yeni krallık Elbe'ye kadar uzanmakta ve İtalya'nın bir bölümünü de içine almaktadır. Hemen hemen Romalı nüfusu kadar Germen nüfusa da sahiptir.

5. Nihayet, Kilise'yle ilişkiler tamamen değişmiştir. Merovenj krallığı tıpkı Roma İmparatorluğu gibi laiktir. Merovenj kralı *rex Francorum*'dur. Karolenj kralı ise *Dei Gratia rex Francorum*'dur (Tanrı'nın lütfuyla Franklar kralı)[116] ve bu küçücük ek, derin bir değişimin işaretidir.

Bu o kadar doğrudur ki sonraki kuşaklar Merovenj âdetlerini anlayamamışlardır. Daha sonraki eser kopyacıları ve belge sahtecileri, tersi onlara göre kabul edilemez olduğundan, Merovenj krallarının unvanlarının önüne bir *Dei Gratia* eklemişlerdir.

Böylece, burada ikincisinin ortaya çıkışının Avrupa'nın İslam tarafından istila edilmesinin sonucu olduğunu göstermeye çalıştığımız bu iki krallık, birbirlerinin devamı olmak bir yana, bunun tamamen tersine, birbirlerinin zıddı olmaktadırlar.

Clovis'in kurduğu krallığın uçuruma yuvarlandığı büyük bunalım içinde, aslında çöken devletin Romalı temelleri olmuştur.

---

[116] Bu formül Pepin çağında henüz kural değildi, ama Charlemagne'dan itibaren kural olmuştur. Giry, *Manuel de Diplomatique*, s. 318.

Ve her şeyden önce, kral iktidarı kavramının bizzat kendisi yok olmuştur. Kuşkusuz bu iktidar, Merovenj döneminde aldığı şekil içinde, Roma İmparator mutlakıyetçiliğinin basit bir tekrarı değildi. Bunun anlamı, kral iktidarının büyük ölçekte fiili bir despotluk olduğudur. Ancak, hem kralın gözünde hem de uyruklarının gözünde devletin bütün gücü kralda yoğunlaşmıştır.

Ona ait her şey kutsaldı. Onun yasaların üstüne çıkmasına, düşmanlarının gözlerini oydurtmasına veya krala karşı kalkışma olduğu bahanesiyle müsadereye girişmesine kimse itiraz etmemekteydi.[117] Hesap vereceği hiçbir şey veya kimse yoktu. Onun gücüne en fazla benzeyeni, Bizans İmparatorununkiydi. Ama bu benzetmeyi yaparken iki uygarlığın eşit olmayan düzeylerinden doğan muazzam farklılıkları da hesaba katmak kaydıyla.

Bütün Merovenj yönetim aygıtı, iyi kötü Roma yönetiminin bürokratik karakterini muhafaza etmiştir. Yazı bürosu, laik kâtipleriyle Roma modeline göre örgütlenmiştir. Kral memurlarını istediği herhangi bir kimseden veya kölelerden oluşturabilmekteydi.[118] Özel koruma alayı ise, Roma İmparatorlarının hassa alayını hatırlatmaktaydı. Ve işin doğrusunu söylemek gerekirse, Merovenj kralının egemen olduğu halklar, başka bir yönetim tarzını tanımamışlardı. Ayrıca o çağdaki bütün krallar, Ostrogot'u, Vizigot'u, Vandal'i, hepsi Roma usulüne göre yönetiyorlardı. Dikkat çekici bir nokta da kralların birbirlerini öldürmeleri halinde halkın ayaklanmamasıydı. Muhterislerin girişimleri olmuş, ama hiçbir halk ayaklanmasına tanık olunmamıştır.

---

[117] Karolenj çağında krala karşı ayaklanmanın eşanlamlısı kelimeler, *herisliz* ve *infidelitas* idi. Waitz, III, s. 308-9. Krala karşı kalkışma terimi ise ancak Antikite taklit edildiğinde kullanılmaktaydı. *Ibid.*, s. 704.

[118] Grégoire de Tours'un düşmanı olan Kont Leudaste'ın karakteristik örneğine bkz.

Merovenj gerilemesinin nedeni krallık iktidarının zayıflığı olmuştur. Karolenjlerin iktidara gelmek için yararlandıkları bu zayıflık mali yönetimin çökmesinin sonucudur. Tabii ki çöken mali yönetim de Roma'nınkidir. Çünkü yukarıda da gördüğümüz gibi kral, hazinesini özellikle vergilerle beslemekteydi. Ve bu vergi 8. yüzyılın büyük bunalımı süresince, altın parayla birlikte ortadan yok olmuştur. Kentlerde belediye meclisleri yok olurlarken kamusal vergi kavramı da ortadan kaybolmuştur.

Bu vergiyi altın sikkeler halinde hazineye getiren darphane ustaları da ortadan silinmişlerdir. Bu ustaların sonuncusunun adı, öyle sanıyorum ki, Pepin döneminde geçmiştir. Karolenjlerin bir hükümet darbesiyle oluşturdukları krallık, Roma kamusal vergi kavramının yok olduğu bir krallıktır.

Yeni hanedandan krallar, onlardan çok sonraki Orta Çağ kralları gibi, düzenli gelir olarak ancak kendi topraklarının gelirine sahip olmuşlardır.[119] Kuşkusuz, kökleri Roma çağına kadar uzanan bazı ödentiler *(paraveredi, mansiones)* ve özellikle ticaret vergileri henüz devam etmektedir. Ama bütün bunlar hacmen gerilemektedir. Barınma hakkı artık kraldan çok memurlara ait hale gelmiştir. Mal dolaşımının azaldığı ölçüde, giderek daha az getirmeye başlayan ticaret vergisine gelince, krallar bunları kodamanlara ve manastırlara bağış olarak vermektedirler.

Karolenjler döneminde, bir verginin varlığının kanıtlanmasına çalışılmıştır. Gerçekten de İmparatorluğun Germanik parçasında yıllık "armağan" verilmesi âdeti vardır. Bunun dışında, Norman istilaları döneminde krallar olağanüstü olarak ürün ve para toplatmışlardır. Ama bunlar âdet haline gelmemişlerdir. Gerçekte, her zaman tekrarlanması gerekli olan nokta, Karolenj çağında, kralın zenginliğinin bizzat maliki olduğu topraklarına bağlı olduğu-

[119] Roma vergilerinden yalnızca *justiciae* kalmıştır.

dur. En azından Charlemagne dönemi için buna bir de savaş ganimetlerini eklemek gerekir. Kral iktidarının olağan mali temeli tamamen kırsaldır. İşte, saray nazırları bu nedenden ötürü, o kadar çok kilise toprağını müsadere etmişlerdir. Kral, krallığının en büyük toprak sahibidir ve iktidarını devam ettirebilmek için böyle kalmak zorundadır. Artık ne arazi ölçümleri ne vergi cetvelleri ne de maliye memurları kalmıştır. Bunlara bağlı olarak, arşiv, büro ve muhasebe de sona ermiştir. Demek ki artık kralların maliyeleri yoktur ve bu durumun dünyaya ne gibi bir yenilik getirdiği kolayca anlaşılmaktadır. Merovenj kralı, adamlarını altınla satın alır veya onlara maaş öderdi. Karolenj kralı ise topraklarından parçalar vermek zorundadır. Burada, özellikle Charlemagne döneminde, savaş sürdükçe ganimetle telafi edilebilen, ama ondan sonraki dönemde etkileri şiddetle görülecek olan, muazzam bir zayıflama nedeni ortaya çıkmaktadır. Bir kez daha tekrarlamaktan çekinmeyelim: Bu durum Roma mali geleneğinden kesin bir kopuşun ifadesidir.

Merovenj ile Karolenj arasında bu ilk temel farklılığa bir ikincisi eklenmektedir: Yeni kral, daha önce de söylediğimiz üzere, Tanrı'nın inayetiyle kraldır. Pepin döneminde getirilmiş olan, kralın kutsanması âdeti, onu bir cins tapınılacak kişi haline getirmektedir.[120] Merovenj kralı ise tamamen laik idi. Karolenj kralı ise tacı ancak Kilise'nin katılımıyla giymektedir. Ve kral kutsanarak Kilise'ye katılmaktadır. Artık dinsel bir ülküsü olan bu kralın, doğal olarak iktidarına Hıristiyan ahlâkı tarafından bazı kısıtlamalar getirilmektedir. Artık krallar, Merovenj döneminde geçerli olan, keyfi öldürmelere veya kişisel iktidarın taşkınlıklarına başvurmamaktadırlar. Bu konuda Liègeli Sedelius'un *De Rectoribus Christianis*'ini veya Ebert'e göre

[120] Bu dönemde Bizans'ta yağla ovularak kutsanma âdeti yoktur. M. Bloch, *Les Rois Thaumaturges*, 1924, s. 65.

806-813 arasında yazılmış olan, Smaragde'ın *De Via Regia*'sını okumak yeterlidir.

Kutsama ile Kilise kralın üstüne çıkmıştır. Ve bundan sonra da devletin laik niteliği yok olmuştur. Burada Hincmar'ın iki metnine başvurulabilir.[121] Hincmar 868'de Kel Charles'a "Krallık iktidarını, dünyevi gücünüzden çok ruhani ve Kilise'ye ait olan yağla ovularak kutsanmaya borçlusunuz", diye yazmaktadır. Diğer yandan Saint-Maere dinsel kurulunun tutanaklarında şunlar okunmaktadır: "Papaların ululuğu krallarınkinden yüksektir, çünkü krallar Papalar tarafından kutsanmakta, ama Papalar krallar tarafından kutsanmamaktadır." Bu kutsanma, krallara Kilise'ye karşı ödevler yüklemektedir. Smaragde'a göre, kral bütün gücüyle Kilise'ye zarar verebilecek her şeye karşı dikilmelidir. Ama aynı zamanda onu ihya etmeli ve halkın onda birlerini Kilise'ye ödemelerini gözetmelidir.[122]

Bu koşullarda artık, krallığın kendi eylemini Kilise'nin eylemine ortak ettiği anlaşılmaktadır. Fermanları okumak, kralların dünyevi iktidarla uğraştıkları kadar, Kilise disiplini ve ruhani dünya ile de uğraştıklarını görmek için yeterlidir.

Karolenj krallarının gözünde, uyrukları yönetmek, onları Kilise ahlâk ve maneviyatının içine sokmaktır. Karolenjlerin ekonomi kavrayışlarının Kilise doğrultusunda olduğu daha önce söylenmişti. Piskoposlar onların danışmanları ve memurlarıdır. Krallar onlara *missi* görevlerini emanet etmekte ve rahipleri yazı bürolarına getirmektedirler. Burada laik memurlarını ödüllendirmek için onları piskopos olarak tayin eden Merovenjlerle çarpıcı bir zıtlık ortaya çıkmaktadır. Charlemagne döneminde yazı bürosuna giren ilk Kilise adamı olan Hitherius'dan itibaren, yüzyıllar boyunca krallık yazı bürolarında artık laiklere yer

[121] Bloch, *op. cit.*, s. 71.

[122] Ebert, *Histoire de la Litterature du Moyen Age*, c. II, s. 127.

olmayacaktır.[123] Bresslau yanlış olarak, kral bürolarının Kilise tarafından istilasının, ilk Karolenjlerin Merovenjlerin Romalı memurlarını Austrasialı memurlarla ikame arzusuna ve bu nedenle de yegâne okuma yazma bilen Austrasialı grup olan Kilise mensuplarına başvurmalarıyla açıklamaktadır. Bu, doğru değildir. Gerçekte, istedikleri Kilise ile işbirliği yapmaktır.

Zaten artık eğitilmiş kimseleri yalnızca Kilise mensupları arasında bulabilmektedirler. Bunalım sırasında laik eğitim yok olmuştur. Saray nazırlarının bizzat kendileri yazmayı bilmemektedirler. Charlemagne'ın eğitimi halk arasında yayma yönündeki platonik çabaları sonuca ulaşmamış ve Saray okulunun da sadece birkaç öğrencisi olmuştur. Artık rahip ile okuma yazma bilenin eşanlamlı olduğu bir döneme girilmiştir. Bunun sonucu olarak da hemen hemen hiç kimsenin Latinceyi anlamadığı bir krallıkta, bu dili birçok yüzyıl boyunca yönetim dili haline getiren Kilise'nin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu olgunun uzanımını ve kapsamını anlamak için çaba sarfetmek gerekmektedir. Bir Orta Çağ özelliği daha böylece ortaya çıkmıştır. Dinsel bir kast, devleti kendi etkisi altına almış olmaktadır.

Ve kral, bunun yanı sıra bütün laik aristokrasi ile bağımsız kalmış bütün özgür insanları kapsayan askeri sınıfı hesaba katmak zorundadır. Kuşkusuz, askeri sınıfın Merovenj çağında oluşmaya başladığına dair işaretler vardır. Fakat bu çağın aristokrasisi, Karolenj çağınınkinden çok özel bir noktada farklılaşmaktadır. Romalı büyük toprak sahipleri, *senatore*'ler ister kırda ister kentte otursunlar, her şeyden önce bir askeri sınıf görünümünde değillerdi. Eğitimliydiler. Her şeyden önce, saraydaki ve Kilise'deki görevlere adaydılar. Büyük bir olasılıkla kral, savaş şeflerini ve muhafız askerlerini Germen takipçileri arasından

[123] Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre*, c. I, s. 373 ve 374.

seçmiştir. Ayrıca, toprak aristokrasisinin erkenden bunlara egemen olmaya çalıştığı muhakkaktır. Ama bunu başaramamıştır.[124]

Kralın güçlü kaldığı sürece aristokrasiyi yönetime ortak ettiği veya hükümet içinde bazı görevleri ona verdiği görülmemiştir. Bağışıklık *(immunitas)* tanımışsa da kral yetkilerinden hiçbirini ona göçermemiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki krallık yetkilerine Kilise'yi de ortak etmemiştir. Kralın aristokrasiye karşı fiilen korkunç silahları vardı: Krala karşı kalkışma yargılaması ve müsadere.

Ama bu aristokrasiye kafa tutabilmek için kral mutlaka çok güçlü, yani çok zengin kalmak zorundaydı. Çünkü aristokrasi, Kilise'nin zaten eskiden beri yaptığı gibi, halk üzerindeki egemenliğini sürekli olarak artırmaktaydı. Roma İmparatorluğu'nun son döneminden itibaren başlamış olan bu toplumsal evrim, o dönemde de devam etmekteydi. Kodamanların özel askerleri, onlara yeminle bağlanmış olan ve korkulacak yanaşmalar meydana getiren çok sayıda *vassus*'ları (vassal) vardı.

Merovenj çağında toprak sahiplerinin bu senyörlük otoriteleri henüz özel hukukun dışına taşmamıştı. Ama anarşi ve yozlaşma ortamında, arkalarına aristokrat gruplarını toplayan saray nazırlarıyla kral arasında mücadele başlayınca, vassallik kurumu da değişime uğramıştır. Gittikçe artan bir önem kazanan bu kurumun askeri niteliği, Karolenjler rakiplerini saf dışı bıraktıklarında apaçık ortaya çıkmıştır. Charles Martel'den itibaren kralın iktidarı temel olarak Kuzeyli vassallerine dayanmaya başlamıştır.[125]

Kral onlara *beneficium,* yani askeri hizmet karşılığında toprak; Kilise'den müsadere ettiği toprakları vermekte-

---

[124] Yukarıda, Ebroin ve Brunehaut hakkında söylenenlere bkz.

[125] Charlemagne İmparatorluğu vassalik bir İmparatorluktur. Charles vassalleri sayesinde hükümet etmeyi ummuş ve diğerlerini de bunların vassali olmaya zorlamıştır. Lot, *et. al.*, s. 668.

dir. Guilhiermoz, "Oysa, büyüklükleri ve önemleri nedeniyle vassalik temlikler yalnızca küçük ve orta konumda olanları değil, artık kodamanları da tahrik etmeye başlamıştır."[126]

Bu durum, artık daha geniş *beneficium*'lar vermekte olan kralın da işine gelmektedir. Çünkü artık temlikler "*beneficium* alanın yalnızca kendinin değil, ama temlik edilen *beneficium*'un büyüklüğüyle orantılı sayıda vassalle hizmet etmesi" koşuluyla yapılmaktadır.[127] Hiç kuşku yoktur ki Charles Martel, çok güçlü Austrasialı maiyetini bu sayede kurabilmiş ve savaşlarını yürütebilmiştir. Sistem ondan sonra da devam etmiştir.

9. yüzyılda krallar, krallığın bütün kodamanları ve piskoposlarından sadakat yemini talep etmekteydiler.[128] Bu durumun sonucu olarak ve giderek krala gerçekten bağımlı kimseler yalnızca ona biat edenler olmuştur. Böylece, uyruk vassalin arkasından kaybolmuş ve daha o zamanlar Hincmar, bunun krallık otoritesi için doğurduğu tehlike konusunda Kel Charles'ı uyarmıştır.[129] İlk saray nazırları açısından, yeminle bağlanan *beneficium* sahiplerinden oluşan sadık bir birliğe duyulan ihtiyaç Devlet kavramında derin bir değişime yol açmıştır. Çünkü artık kral kendi gücünü, ordusunu oluşturan vassallerinin sayısına göre tayin edecektir. Kontluk örgütlenmesi de çökmeye başlamıştır, çünkü vassaller kontun yargı yetkisinin dışında kalmaktadırlar. Savaşta ise, bunlar kendi vassallerine komuta etmekte, kont ise ancak diğer özgür kişileri savaşa götürmektedir. Hatta belki de bu kral vassallerinin toprakları bağışıklıktan da yararlanmaktadır. Onlara artık *optimates regis* adı verilmektedir.[130]

---

[126] Guilhiermoz, *Essai sur l'Origine de la Noblesse*, s. 125.
[127] *Ibid.*, s. 123.
[128] *Ibid.*, s. 128.
[129] *Ibid.*, s. 129, n. 3.
[130] *Ibid.*, s. 134.

813 tarihli Moissac kroniği onlara *senatus* veya *majores natu Francorum* demektedir ve gerçekten de bunlar Kilise uluları ve kontlarla birlikte kralın meclisini meydana getirmektedirler.[131] Demek ki kral, iktidarını onlarla paylaşmayı kabul etmiştir. Devlet artık kralla vassallerin arasında kurulmuş olan sözleşme ilişkilerine dayanmaktadır.

Artık feodal döneme girilmektedir.

Kral bu dönemde henüz vassallerini muhafaza edebilmiştir. Ama ancak kendi topraklarındaki vassallerini, çünkü diğerleri 9. yüzyılın sonundan itibaren kontların senyörlüğüne bağlı hale gelmişlerdir. Bunun nedeni de, merkez iktidarının, Sofu Louis'nin iktidarının sonunu belirleyen iç savaşlarla birlikte, gerilemeye başlamasıyla, kontların da kendilerini özerk olarak ilân etmeleridir. Artık onların da kralla ilişkileri, sadece senyör-vassal ilişkileridir. *Regalia*'yı artık sadece kendi hesaplarına toplamaktadırlar. Birçok kontluğu bir tek kontluk halinde biraraya getirmektedirler.[132] Krallık yönetsel özelliğini yitirmekte ve artık krala, saygı bile duyulmayan bir vassaliteyle, bağlı bulunulan bir yerel prenslikler bütünü haline dönüşmektedir. Krallık iktidarı, bu iktidarın ajanlarının ellerinde parçalanmış ve kapanın elinde kalmıştır.

Zaten böyle olması da kaçınılmazdı. Charlemagne'ın prestiji hayal kurmamıza yol açmasın. Onun hükümet edebilmiş olmasının nedeni, askeri gücü, ganimetten gelen zenginliği ve Kilise üzerindeki fiili egemenliğiydi. İşte, bütün bunlar sayesinde, düzenli bir maliyesi olmadan hükümet edebilmiş ve hepsi de büyük toprak sahibi olan memurlarını kendine itaat ettirebilmiş ve bağımsız bir şekilde yaşayabilecek durumda olan bu insanları emri altında tutabilmiştir. Maaş karşılığı çalışan memurları olmayan

[131] *Ibid.*, s. 139, n. 4.

[132] Bu konuda, Flandre kontluğunun oluşumu çok karakteristiktir.

bir yönetim nedir ki? Bu durumdaki bir yönetim mekanizmasının, istediği zaman kralı devre dışı bırakarak kendi için yönetime başlaması nasıl önlenebilir? *Missi* gibi müfettişler bu konuda ne yapabilirler? Kuşkusuz, Charles hükümet etmek istemiştir, ama bunu başaramamıştır. Fermanları okuduğumuzda, emredilen ile yapılan arasındaki farklılık bizi çarpmaktadır. Charles herkesin oğullarını okula yollamasını; sadece bir tek darphane olmasını; açlık dönemlerinde tefeci fiyatların iptalini emretmiştir. Ama bütün bunlar gerçekleştirilemez niteliktedir, çünkü her şeyden önce itaat gerektirmektedirler. Oysa kendilerini bağımsız sayan kodamanlar ile Charles ölür ölmez ruhani'nin dünyevi'ye üstün olduğunu ilân edecek olan piskoposların bu emirlere uymaya yanaşmaları beklenemezdi.

Devletin ekonomik temeli, Charlemagne'ın muhafaza etmeyi hayal ettiği yönetsel yapıya cevap verecek durumda değildi. Çünkü bu ekonomi, pazara dayanmayan büyük toprak mülkiyeti üzerine temellenmişti.

Artık toprak sahiplerinin güvenlik ihtiyaçları yoktur, çünkü ticaret yapmamaktadırlar. Bu cinsten bir mülkiyet anarşi ile çok iyi uyum sağlar. Elinde toprak tutan hiç kimsenin artık krala ihtiyacı yoktur.

Acaba bu nedenden ötürü mü Charles küçük toprak malikleri sınıfını korumak için sonuna kadar mücadele etmiştir? Bunu denemiş, ama başaramamıştır. Büyük malikâneler yayılmaya ve özgürlük yok olmaya devam etmiştir.

Daha Norman istilaları başladığında Devlet tamamen güçsüz durumdaydı. Bu istilalara karşı herhangi bir planlı savunma tedbiri almakta ve istilacılara kafa tutabilecek silahlı güçleri biraraya getirmekte tamamen iktidarsızdır. Herkes devleti kendi tarafına çekerek parçalamaktadır. Hartmann'la birlikte: *Heer und Staat werden durch die grundherrschaft und das Lenhwesen zersetzt* denilebilir.[133]

[133] *Op. cit.*, c. III, s. 22.

Kral *regalia*'sından geri kalanları da kaybetmektedir. Şimdi ticaret vergisini alma ve para basma haklarından vazgeçmiştir. Geçmişten aldıkları bütün miras, krallığın kendisiyle birlikte parçalanmıştır. Krallık artık yalnızca bir biçimdir. Ve bu evrim Fransa'da krallığın Hugues Capet'den itibaren seçimli hale getirilmesiyle tamamlanmıştır.

III. ENTELEKTÜEL UYGARLIK

Daha önce de gördüğümüz üzere, Germen istilaları, Salien ve Ripuaire Frankları ile Alaman ve Bavyeralıların kitlesel olarak yerleştikleri alanlar dışında, Latincenin *Romania*'nın dili olarak kalmasını engelleyememişti. Bu sayılan alanlar dışında kalan Germenler, şaşırtıcı bir hızla Romalılaşmışlardır.[134]

Dağılan ve onlara dillerini kabul ettiren yerli kadınlarla evlenen galiplerin hepsi Latince öğrenmişlerdir. Bu adamlar Latince üzerinde bazı hukuk, av, savaş ve tarım terimleri getirmekten başka bir etkide bulunmamışlardır.[135] Bu terimler, Germenlerin yoğun oldukları Belçika yörelerinden güneye kadar yayılmıştır.

Burgondların, Vizigotların, Ostrogotların, Vandallerin ve Lombardların Romalılaşmaları ise çok daha hızlı olmuştur. Gamillscheg'e göre, Araplar İspanya'yı fethettiklerinde, Got dili insan ve yer adları dışında artık yaşamıyordu.[136]

Germen istilalarının tersine, İslamın Akdeniz dünyasına girmesi dil alanında büyük değişimlere yol açmıştır. Afrika'da, Latince Arapçanın karşısında yok olmuştur. Buna karşılık İspanya'da Latince yaşamaya devam etmiş, ama

---

[134] Gamillscheg, *Romania Germanica*, c. I, s. 294'e göre, bu olay 600'lerde büyük bir gelişme göstermiş ve 800'lerde tamamlanmıştır.

[135] *Ibid.*, s. 152 vd.

[136] *Ibid.*, s. 397-98.

temeli de ortadan kalkmıştır. Yani artık ne okul ne manastır ne de eğitimli Kilise mensupları vardır. Böylece, Yarımadada Arap istilasının arefesine kadar çok iyi bir biçimde kullanılmış olan Latince kaybolmuş ve İspanyolca oluşmaya başlamıştır.

Bunun tersine, İtalya'da Latince çok daha iyi korunmuştur. Zaten Roma ve Milano'da, soyutlanmış olsalar da, birkaç okul eğitimlerine devam etmişlerdir.

Fakat Latincedeki değişimi ve bunun nedenlerini en iyi Galya'da izlemek mümkündür.

Merovenj dönemi Latincesinin barbarlar tarafından nasıl yanlış konuşulduğu bilinmektedir. Ancak bu, hâlâ yaşayan Latincedir.[137] Bu dilin uygulamaya yönelik okullarda öğretildiği de sanılmaktadır. Ayrıca, şurada burada piskoposlar ve senatörler klasik Latince metinler okumakta, hatta bu dilden yazmaya gayret sarfetmektedirler.

Merovenj Latincesi kabalaşmış bir dil değildir. Maruz kaldığı Germanik etkiler ihmal edilecek düzeydedir. Bu dili konuşanlar *Romania*'nın her tarafında konuşulanı anlayabilirler ve herkes onları anlayabilirdi. Ayrıca, Fransa'nın kuzeyinde bu dil daha yanlış konuşulmakla birlikte, konuşulan ve yazılan bir dildi. Kilise de bu dili propaganda, yönetim ve adalet ihtiyaçları nedeniyle kullanmakta tereddüt etmemekteydi.[138]

Bu dil okullarda da öğretilmekteydi. Laikler onu öğrenmekte ve yazarken de onu kullanmaktaydılar. Bu dil, tıpkı onun yazısı olan kürsif yazının Roma dönemi yazısına bağlandığı gibi, İmparatorluk diline bağlanmaktadır. Ve bu dil, daha çok yönetim ve ticaretin ihtiyaçlarından ötürü yazıldığından sabitleşmekteydi de.

Ancak bu dil, 8. yüzyılın büyük altüst oluşu içinde yok olacaktır. Siyasal anarşi, Kilise'nin yeniden örgütlen-

[137] Lot, "A Quelle Epoque a-t-on Cessé de Parler Latin?", *art. cit.*, s. 97 vd.
[138] H. Pirenne, "De l'Etat...", *art. cit.*, s. 165-77.

mesi, kentlerin sona ermesi, ticaretin, merkezi yönetimin ve özellikle maliyenin kaybolmaları, laik okulların sona ermesi bu dilin Latin ruhunu muhafaza edebilmesini engellemişlerdir. Bu durumda yozlaşmış, gerilemiş ve bölgelere göre farklılaşan Roman lehçeleri haline dönüşmüştür. Ayrıntılı olarak ortaya koymamız mümkün olmamakla birlikte, Latincenin Latince olarak, Kilise çevreleri hariç, 800'lerden itibaren artık duyulmadığı kesindir.[139]

Oysa, Latincenin tam yaşayan bir dil olmaktan çıkıp da yerini, sonradan ulusal dillerin onlardan türeyeceği kırsal lehçelere bıraktığı sırada, bu dil daha sonraki yüzyıllar boyunca sahip olacağı işlevi de kazanmıştır: Bilginlerin dili olmakla. Bu da tamamen Orta Çağa özgü bir niteliktir ve Karolenj çağının ürünüdür.

Bu olgunun kökeninin Germen istilasının Romalılığın kökünü kazıdığı yegâne Roma ülkesi olan Britanya'da, Anglosaksonlar arasında araştırılması gerektiğini farketmek çok ilginçtir.

Daha önce de gördüğümüz gibi, bu ülkenin Hıristiyanlaştırılması çok yakındaki Galya'dan değil de Akdeniz'den kaynaklanmıştı. 596'da Büyük Gregorius tarafından gönderilen Augustin misyonunun rahipleri, kendilerinden önce İrlandalı Kelt rahipler tarafından başlatılmış hareketi hızlandırmışlardı.[140]

7. yüzyılda Tarsuslu Saint Theodorius ve arkadaşı Hadrianus beraberlerinde getirdikleri dine, Yunan-Roma geleneklerini eklemişlerdi. Bu durumda, adada kısmen yeni bir kültür gelişmeye başlamıştır. Bu olgu, Dawson'un da dediği gibi, "Justinianus ile Charlemagne çağları arasında

---

[139] 813'te Tours'da toplanan bölgesel bir dinsel kurul şöyle yazmaktadır: *Ut easdem homilias quisque aperte transfere in rusticam Romanam linguam, aut Theotiscam, qua facilius cuncti possint intelligere quae dicuntur.* Bkz. Gammillscheg, *op. cit.*, s. 295. Yukarıdaki metnin yer aldığı kaynak: Mani, *Sacrorum Conciliorum... Collectio,* c. XIV. col. 855.

[140] Dawson, s. 208.

meydana gelen en büyük olaydır".[141] Saf Germenler olan bu Anglosaksonların arasına Latin kültürü dinle beraber aniden girmiş ve bu kültür, yeni dinin yarattığı heyecandan yararlanmıştır. Roma'nın etki ve denetimi altında gerçekleşen Hıristiyanlaşmadan sonra Anglosaksonlar bakışlarını kutsal kente çevirmişlerdir. Sürekli bu kente giderek oradan dinsel resim ve elyazmaları getirmeye başlamışlardır. Anglosaksonlar bir halk dili olarak değil de kutsal dil olarak gördükleri Latinceyi hem öğrenmekte hem de onun cazibesine kapılmaktaydılar. Bu nedenle de Latince, bu ülkede örneği olmayan bir prestije sahip olmuştur. 7. yüzyıldan itibaren bu ülkede şair Aldhelm ve o dönemde Batı'da var olanın çok üstünde bir bilgiye sahip olan Saygın Bède gibi kimseler yetişmiştir.

Charlemagne dönemine rastgelen entelektüel uyanma, aslında Anglosakson rahiplerin sayesinde olmuştur. Onlardan önce, birçok İrlandalı rahip varolmuş, özellikle de onların en büyüğü olan Colomban, Galya'ya geçerek Luxeuil ve Bobblio manastırlarını kurmuştur. Bu İrlandalı rahipler dinin gerilemekte olduğu bir ortamda çilekeşliği yaymaya çalışmışlar, ama en küçük bir edebi etkileri olmamıştır.

Anglosaksonlar açısından ise tamamen başka türlü olmuştur. Bunların amacı Hıristiyanlığı Germanya'da yaymaktır; ki bu konuda Merovenj krallığı ya hiçbir şey yapmamış ya da eğer yaptıysa çok az şey yapmıştır. Ve Anglosaksonlar bu konuda Karolenj siyasetiyle uyuşmuşlardır. Bu nedenle de Germen Kilisesi'nin örgütleyicisi ve bu vesileyle Papa ile Kısa Pepin arasında arabulucu olan Boniface'ın etkisi muazzam olmuştur.

Charlemagne, Kilise'nin yeniden uyanışıyla aynı anda, edebi yeniden uyanışla da ilgilenmiştir. Anglosakson kül-

[141] *Ibid.*, s. 213.

türünün başlıca temsilcisi, York okulu başkanı Alcuin, 782'de saray okulunun müdürü olarak Charlemagne'ın hizmetine girmiş ve bundan sonra da zamanın edebi hareketi üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Böylece olayların çok ilginç bir altüst oluşu olarak ve İslamiyetin meydana getirdiği kopuşun en canlı teyidi olarak; Avrupa'da Güney'in yerine, siyasette olduğu kadar, edebiyatta da Kuzey geçmiştir.

Artık Akdeniz'den aldığı kültürü etrafına yayacak olan Kuzey'dir. Güney'de yaşayan dil olan Latince artık Kuzey'de, ilke olarak yalnızca Kilise'nin dilidir. Üstelik, Kuzey'deki Kilise'ye getirilen Latince, yönetimin ve ticaretin ihtiyaçlarından dolayı bozulmuş, yanlış konuşulan ve laik hayatın ihtiyaçlarına cevap veren bir dil olmayıp Akdeniz okullarında muhafaza edilen Latincedir. Theodorius, Kilikya'daki Tarsus'ta doğmuş, Roma'ya gelmeden önce de Atina'da okumuştur. Hadrianus, Afrika doğumludur, Napoli civarındaki bir manastırda başrahiplik yapmasına rağmen, o da Latinceden çok Yunancaya yatkındır.[142]

Dine yeni kazandıkları bu Kuzeyli insanlar arasında yayacakları, demek ki klasik gelenek, Kıta'da olduğu gibi burada taviz vermek zorunda olmayan doğru dildir. Çünkü halk Latince değil de Anglosaksonca konuştuğundan, onlar tarafından anlaşılma kaygısıyla dili bozmaya gerek yoktur. Böylece, İngiliz manastırları antik kültürün mirasını dolaysız yoldan edinmişlerdir. Bu olay tıpkı 6. yüzyılda Bizanslı bilginlerin İtalya'ya halk Yunancasını değil de okulların klasik Yunancasını getirmeleri olgusuna benzemektedir.

Bu sayede, Anglosaksonlar hem dil ıslahatçıları hem de Kilise ıslahatçıları haline dönüşmüşlerdir.[143] Kilise'nin

---

[142] *Graecae pariter et latinae linguae peritissimus.* Bède, *Hist. Ecclesiastica,* IV; Migne, *Patr. Lat.,* c. XCV, s. 171.

[143] Boniface'ın bir de gramer kitabı vardır. Dawson, s. 229.

bu dönemde içine düştüğü barbarlık, kendini hem kötü âdetlerde hem kötü Latincede hem kötü şarkılarda hem de kötü yazıda ortaya koymaktaydı. Islah etmek, bütün bunların hepsini aynı anda ıslah etmek demekti. Bu nedenle de yazı ve gramer sorunları hemen en az misyonerlik sorunu kadar önemli hale gelmişti. Dogmanın saflığı ile dilin saflığı birbirleriyle yakından ilişkiliydiler. Bu durumda Anglosaksonların Roma usulü ayini kabul etmeleriyle birlikte bu uygulama Latin kültürüyle aynı anda ve beraber bütün İmparatorluğa yayıldı.[144] İşte bu oluşum da adına Karolenj Rönesansı denilen olayın en iyi aracı olmuştur. Çünkü Latin kültürünü yayanlar arasında Paul Diacre'lar, Pizalı Petrus'lar ve Theodulphe'ler vardır. Ancak, bu yeniden uyanışın tamamen Kilise çevrelerine has olduğunu hemen belirtmekte yarar vardır. Bu hareket, artık hiçbir şey anlamayan halka ulaşamamıştır. Bu yeniden uyanış hem antik geleneğin yeniden ele alınışı hem de İslamın Akdeniz'e el koymasıyla kesintiye uğrayan Roma geleneğinden kopuştur. O dönemin tamamen askeri ve tarımsal olan laik toplumunun artık Latinceye ihtiyacı yoktur. Bu dil, artık yalnızca bütün eğitimi tekeline almış olan ve Tanrısal irade ile kendini çobanı olarak gördüğü bu halktan giderek uzaklaşmakta olan dinsel kastın dilidir. Yüzyıllar boyunca yalnızca Kilise'de bilgi üretilebilecektir. Demek ki bilim ve entelektüel kültür, tam kendilerini kanıtladıkları bir sırada nadirleşmeye başlamışlardır. Karolenj rönesansı laiklerin genel cehaletiyle çakışmaktadır. Laikler, Merovenj çağında, henüz okuma yazma biliyorlarken, Karolenj çağında okuma yazma bilen laik kalmamıştır. Bu yeniden uyanış hareketini başlatan ve destekleyen hükümdar, Charlemagne; babası Kısa Pepin gibi yazmayı bilmiyordu. Bu kültürü sarayında ve ailesi arasında yay-

[144] *Ibid.*, s. 231.

mak için gösterdiği gayrete fazla bir önem atfetmemek gerekir. Bazı saraylılar ona yaranmak için Latince öğrenmişlerdir. Eginhard, Nithard, Angilbert gibi adamlar ise düşen yıldızlardır. Bütünü içinde, laik aristokrasinin ezici çoğunluğu bu hareketin dışında kalmış, bu hareketle yalnızca Kilise'de kariyer yapmak isteyenler ilgilenmişlerdir.

Merovenj çağında, krallık yönetimi hükümete katılmak isteyen laikliklerde belli bir kültür düzeyi aramaktaydı. Karolenjler çağında ise, hükümet okuma yazma bilen memura -örneğin yazı bürolarında- ihtiyaç duydukça, bunları Kilise'den sağlamaya çalışmaktadır. Bunun dışında da pek bir bürokrasiye ihtiyaç kalmamış olduğundan, eğitilmiş insanların ne işe yarayacakları da bilinmemektedir. Hiç kuşku yoktur ki kontların ezici çoğunluğu kara cahildir. Merovenj *senatör* tipi kaybolmuştur. Aristokrasi artık Latince konuşmamakta, okumamakta, yazmamaktadır. Yalnızca kuralı doğrulayan istisnalar hariç.[145]

Aynı dönemde gerçekleştirilen yazı reformu, Karolenj Rönesansını tamamlamaktadır. Bu reform ile küçük harften kürsif yazıya geçilmiş, yani akıcı bir yazı stilinden duraklayarak yazılabilen bir stile geçilmiştir. Roma geleneği korunduğu sürece, Roma kürsifi bütün Akdeniz havzası halklarının yazısı olmuştur. Bu, bir anlamda iş dünyasının yazısıdır. Ama her halükârda yazı yazmanın gündelik ihtiyaç olduğu bir dünyaya aittir. Papirüs'ün yaygınlaşması da bu yazma ihtiyacındaki artışla paralel olmuştur. 8. yüzyılın büyük bunalımı, zorunlu olarak yazı kullanımını kısıtlamıştır. Bu tarihten sonra yazı, yalnızca kitapların çoğaltılması için kullanılmıştır. Oysa, bu cins yazılarda büyük harf ve süs kullanmak âdettir. Bu cins yazı, Ada'nın Hıristiyanlaştırılması sırasında İrlan-

[145] Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, c. II, s. 250'de Charles'dan sonra, onun atadığı adli kâtiplerin, laiklerin (Germen) *urkundenbeweis*'a karşı nefretleri nedeniyle tutunamadıklarını anlatırken bunu farketmektedir.

da'ya da sokulmuştur.[146] İşte büyük harflerden, daha küçültülmüş büyük harflerle yazma âdeti, en geç 7. yüzyılın sonlarında bu Ada'dan çıkmıştır. Daha Bangor'un (680-690) *Antiphonaire*'inde bu harflerin kullanılmış olduğunu görüyoruz.[147] Bu elyazmalarını alan Anglosaksonlar, bunların yanında misyonerlerin Roma'dan getirdiklerini de kendilerine örnek ve model olarak almışlardır.[148]

Ada'daki küçük harflerle Roma *scriptoria*'sının, büyük harflerin küçültülmüşlerinin birleşmeleriyle, 9. yüzyılda mükemmel küçük harf veya *caroline* küçük harfi denilen yazı şekli ortaya çıkmıştır.[149]

Bu yazıya dair tarihlendirilebilen ilk örnek, yazmasını bilmeyen Charlemagne'ın emri üzerine 781'de Godescale tarafından yazılan bir ayin kitabıdır.[150] Alcuin, Tours manastırını bu yeni yazının yayıldığı bir merkez haline getirmiş, yaygınlık kazanan bu yazı Orta Çağdaki her türden yazı gelişmelerini belirleyen temel olmuştur.[151]

Rönesans'taki kitap çoğaltma atölyeleriyle karşılaştırılabilecek birçok manastır, artmakta olan kitap talebini karşılamak ve bu yeni harfleri yaymakla uğraşmışlardır. Tours, Corbie, Orléans, Saint-Denis, Saint-Wandrille, Fulda, Corvey, Saint-Gall, Reichenau, Lorch gibi manastırlar bu konuda ön plana çıkmışlardır. Bu manastırların çoğunda ve özellikle Fulda'da Anglosakson rahipler de görev almışlardır.[152] Kolaylıkla farkına varılabileceği gibi, bu

---

[146] Irlanda 5. yüzyılda Saksonların gelmesinden biraz önce İngiltere Britonları (Saint Patrick) tarafından Hıristiyanlığa kazanılmışlardır. Dawson, s. 103.

[147] Prou, *Manuel de Paléographie*, 1924, s. 99.

[148] *Ibid.*, s. 102.

[149] *Ibid.*, s. 105.

[150] *Ibid.*, s. 169. Bay Raud, 725-750 arasına yerleştirdiği, Paris ulusal kütüphanesindeki Eugippius'un eserinde, Karolenj öncesi küçük harflerin bir örneğini bulduğunu sanmaktadır. Bkz. *Speculum*, Nisan, 1935, s. 224.

[151] Tours aynı zamanda bir resim merkezidir. W. Köhler, *Die Karolingischen Miniaturen, Die Schule von Tours*, c. I, *Die Bilder*, Berlin, 1933.

[152] Dawson, s. 231.

manastırların hemen hepsi Kuzey'de, Sen ve Weser nehirleri arasındaki bölgededir. Karolenjlerin başlangıç topraklarının merkezini meydana getiren bu bölgede, yeni Kilise kültürü, veya öyle demek istenirse, Karolenj Rönesansı en parlak çiçeklerini açmıştır.

Demek ki hep aynı olguyu gözlemekteyiz. O zamana kadar Akdeniz kıyılarında çiçeklenen kültür Kuzey'e kaymıştır. Ve işte burada da Orta Çağ uygarlığı oluşmuştur. Diğer yandan, dönemin yazarlarının çoğunluğunun, Sen'in kuzeyinde kalan, İrlanda, Anglosakson veya Frank kökenli olduklarını farketmek de çarpıcı olmaktadır. Örneğin, Alcuin, Nason, Ethelwulf, Hibernieus Exul, Sedulius Scotus, Angilbert, Eginhard, Raban Maur, Valahfrid, Strabon, Gottschale, Ermenrich, Wandalbert, Agius, Trierli Thegan, Nithard, Smaragde, Ermoldus, Nigellus, Lyon başpiskoposu Agobard, Paschase, Radbert, Ratram, Hincmar, Milon de Saint-Amand kuzeylidirler. Güney ve Akdeniz bölgelerinden çıkan yazarlar ise, Paul Diacre, Orléanslı Theodulphe, Aquilaslı Paulin, Jonas, Troyes piskoposu Prudence, Monte Cassino manastırı başrahibi Bertharius, Anchadus, Lyonlu Florus, Auxerreli Heric, Sensli Loup Servat'dır.

Demek ki Hıristiyanlığa giren Germanya, o zamana kadar yabancı kaldığı uygarlık içinde aniden temel bir yer almıştır. O zamana kadar tamamen Romalı olan kültür, Romalı-Germen hale gelmekte, ama gerçeği söylemek gerekirse Kilise'nin içine de hapsolmaktadır.

Ancak bu arada, Avrupa'da Germanizmin de katkıda bulunduğu ve bilincine varılmadan oluşmakta olan yeni bir yönlenme ortaya çıkmıştır. Charlemagne'ın maiyeti ve bizzat kendisi, Merovenjlerden çok daha az Latinleşmişlerdi. Olayların yeni akışı içinde, birçok memur Germanya'ya yollanmış ve çok sayıda Austrasialı vassal de güneyde yerleşmişlerdir. Charlemagne'ın karılarının hepsi Almandır. Örneğin, yargıçlar ve yargı reformu, kaynağını hanedanın

geldiği bölgede bulmaktadır. Pepin çağında Kilise, Germenleşmeye başlamış[153] ve Charlemagne zamanında da Roman bölgelerde Germen piskoposlar kaynamaya başlamıştır. Auxerre'de Angelme ve Heribald, her ikisi de Bavyeralıdır; Strasbourg'da Bernold Sakson'dur; Le Mans'da üç Westphalialı birbirini izlemiştir; Verdun'de Hilduin Almandır; Langres'da Hreulfus ve Ariolfus, Augsbourg'tan gelmedirler; Vienne'de Vilferius, Lyon'da Leidrade, Bavyeralıdırlar. Ve ben öyle sanıyorum ki bunun tersi gerçek değildir. Farkı görmek için, Latince şiirler yazan bir Chilperic'le, eski Germen şarkılarını toplatan Charlemagne'ı karşılaştırmak yeterlidir.

Bütün bunlar Roma ve Akdeniz geleneklerinin terkedilmesiyle birlikte gerileme doğurmuş; Avrupa'yı kendi içine kapanarak yaşamaya ve kökleri ile mirasları açısından karışık bir aristokrasi oluşturmaya itmiştir. İşte bu dönemde, başlangıçları çok daha eski olan birçok terim kelime haznesine girmiştir. Artık barbarlar yoktur. *Ecclesia* kadar geniş bir Hıristiyan cemaati vardır. Kuşkusuz bu *ecclesia*'nın bakışları Roma'ya dönüktür, fakat bu Roma Bizans'tan kopmuştur ve onun da bakışlarını Kuzey'e yöneltmesi gerekmektedir. Batı şimdi kendi hayatını yaşamaktadır. Olanaklarını seferber etmeye, hayallerini de Kilise'nin emirlerinden başka emir dinlemeden gerçekleştirmeye hazırlanmaktadır.

Karolenj İmparatorluğu'nun sembolü ve aracı olduğu bir uygarlık cemaati varolmaktadır. Çünkü Germen unsur bu uygarlığa katılmaktaysa da o, Kilise tarafından Romalılaştırılmış bir Germen unsurdur. Kuşkusuz, bunlarla Roma arasında gene de farklar vardır. İmparatorluk dağılacak, ama her bir parçası yaşamaya devam edecektir. Çün-

[153] H. Wieruzowski, "Die Zussammensetzung des Gallischen und Frankischen Episkopat bis zum Vertrag von Verdun", *Bonner Jahrbücher*, c. 127, 1922, s. 1-83.

kü feodalite krallığa saygı duyacaktır. Sonuç olarak, ilkel Orta Çağın 12. yüzyıl Rönesansına kadar -bu gerçek Rönesanstır- kültürü olacak olan bu oluşum Karolenj damgasını hep taşıyacaktır. Siyasal birlik yok olduktan sonra bile uluslararası bir kültür birliği varolmaya devam etmiştir. Aynı şekilde, 5. yüzyılda Batı'da barbar krallar tarafından kurulan devletler, tıpkı Fransa, Almanya ve İtalya'nın Karolenj damgasını taşıdıkları gibi, Roma damgasını muhafaza etmişlerdir.

SONUÇ

Şimdiye kadar anlatılanlardan öyle görünmektedir ki iki temel farkına varış ortaya çıkmaktadır:

1. Germen istilaları ne Antik dünyanın Akdeniz birliğine ne de 5. yüzyılda muhafaza edilmekte olan biçimiyle, yani Batı'da İmparator ortadan kalktıktan sonraki biçimiyle Roma kültürüne son vermişlerdir.

Bu istilaların doğurduğu karışıklık ve kayıplara rağmen, ne ekonomik düzlemde ne dil alanında ne de kurumlarda yeni ilkeler ortaya çıkmıştır. Uygarlık olarak ne varsa hepsi Akdenizlidir. Kültür denizin kıyılarında yaşamakta ve yenilik olarak ne varsa buradan kaynaklanmaktadır: Manastırcılık, Anglosaksonların Hıristiyanlaştırılması, barbar sanatı vb.

Doğu yaratıcı unsur, İstanbul da dünyanın merkezidir. 600 yılında dünya, 400 yılında olduğundan niteliksel olarak farklı bir görünüm kazanmamıştır.

2. Antik gelenekten kopmanın nedeni, İslamiyetin beklenmeyen ve hızlı ilerlemesi olmuştur. Bu yayılmanın sonucunda, Doğu ve Batı kesin olarak birbirlerinden ayrılmışlar, Akdeniz birliği de sona ermiştir. Eskiden Batı cemaatinin parçası olan İspanya ve Afrika gibi ülkeler, artık Bağdat'ın yörüngesindedirler. Burada meydana çıkan

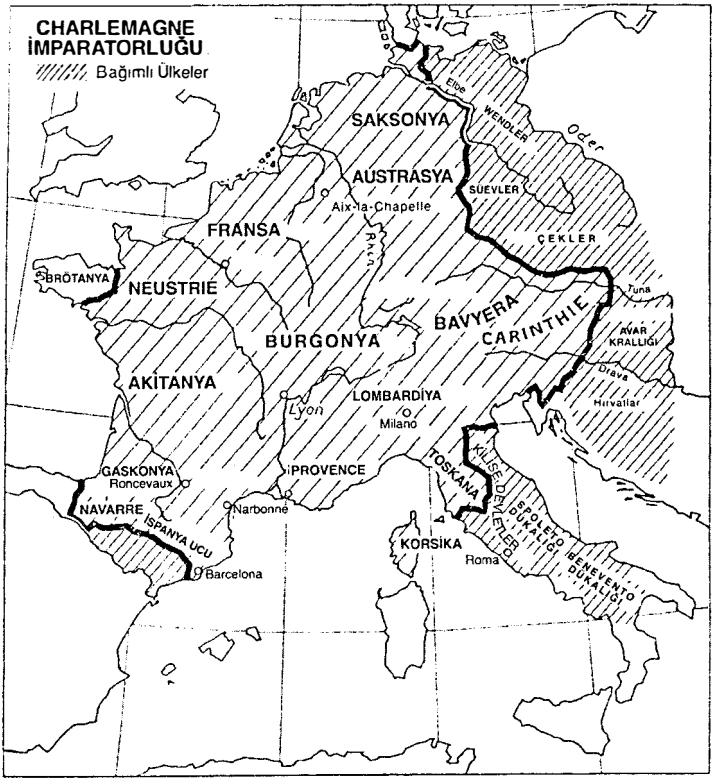
tamamen başka bir türden başka bir din, başka bir kültürdür. İslam gölü haline gelen Batı Akdeniz, artık o zamana kadar aralıksız sürdürdüğü mal ve düşüncelerin gidip geldiği yol olma işlevini kaybetmiştir.

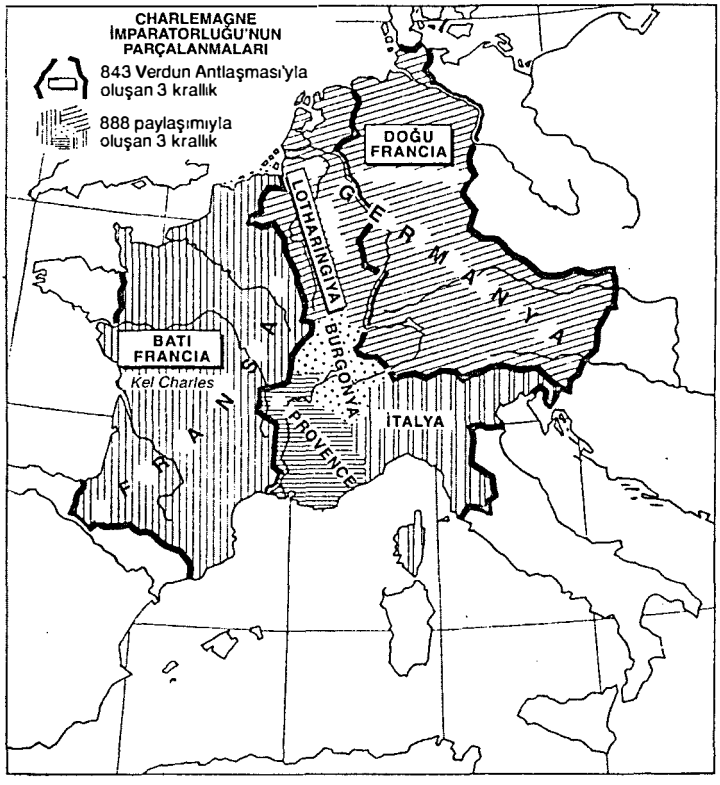
Batı sıkışmıştır ve kendi içine kapalı olarak yaşamak zorunda kalmıştır. Ta başından beri ilk kez, tarihsel hayatın ekseni Akdeniz'den Kuzey'e itilmiştir. Bunun sonucu olarak, Merovenj krallığının içine düştüğü gerileme, Kuzey'in Germanik bölgelerinden bir hanedanın, Karolenjlerin ortaya çıkmalarına yol açmıştır.

Papa, Müslümanlarla mücadeleye yoğunlaşarak Roma'yı koruyamayacak hale gelen Bizans İmparatorunu terkederek bu hanedana yaklaşmıştır. Böylece, Kilise de olayların yeni mecrası içindeki yerini almıştır. Roma'da ve yeni kurduğu İmparatorluk içinde yalnız Kilise ön plandadır. Ve Kilise'nin bu konumu, devletin yönetimi muhafaza edemeyerek, kader olan ekonomik gerileme karşısında feodalite tarafından yutulmasından sonra daha da önemli hale gelmiştir. Ekonomik gerilemenin bütün sonuçları Charlemagne'dan sonra çok çarpıcı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Bölgelere göre nüanslarla birlikte, Kilise ve feodalitenin egemen olduğu Avrupa yeni bir görünüm kazanmıştır. Orta Çağ geleneğin ifadesi olarak başlamaktadır. Geçiş uzun sürmüştür. Denebilir ki 650'den 750'ye uzanan yüzyılı kapsamına almaktadır. Bu anarşi döneminde antik gelenek kaybolmuş ve yeni unsurlar üste çıkmışlardır.

Evrim 800'lerde, Doğu ile Batı'nın kopuşunu kabullenen yeni İmparatorluğun kurulmasıyla sona ermiştir. Bu oluşumla Batı yeni bir Roma İmparatorluğu'na sahip olmuştur: Bu da İstanbul'da devam etmekte olan eski İmparatorluktan koptuğunun açık bir kanıtıdır.

Uccle, 4 Mayıs 1935, saat 10[30]

CHARLEMAGNE
İMPARATORLUĞU
Bağımlı Ülkeler
SAKSONYA
AUSTRASYA
Aix-la-Chapelle
FRANSA
NEUSTRIE
BRÖTANYA
BURGONYA
BAVYERA
CARINTHIE
AVAR KRALLIĞI
AKİTANYA
Lyon
LOMBARDİYA
Milano
PROVENCE
GASKONYA
Roncevaux
NAVARRE
İSPANYA UCU
Narbonne
Barcelona
KORSİKA
Roma
TOSKANA
KİLİSE DEVLETLERİ
SPOLETO DUKALIĞI
BENEVENTO DUKALIĞI
SUEVLER
ÇEKLER
WENDLER
Elbe
Oder
Tuna
Drava
Hırvatlar
Loire
Rhin
Seine

CHARLEMAGNE İMPARATORLUĞU'NUN PARÇALANMALARI
843 Verdun Antlaşması'yla oluşan 3 krallık
888 paylaşımıyla oluşan 3 krallık
DOĞU FRANCIA
GERMANYA
LOTHARINGIYA
BURGONYA
BATI FRANCIA
Kel Charles
ANDALUSYA
PROVENCE
İTALYA

ARAP İMPARATORLUĞU

- Muhammed'in ölümünde 632
- İlk halifelerin fetihleri 632-661
- Emevilerin fetihleri 661-750